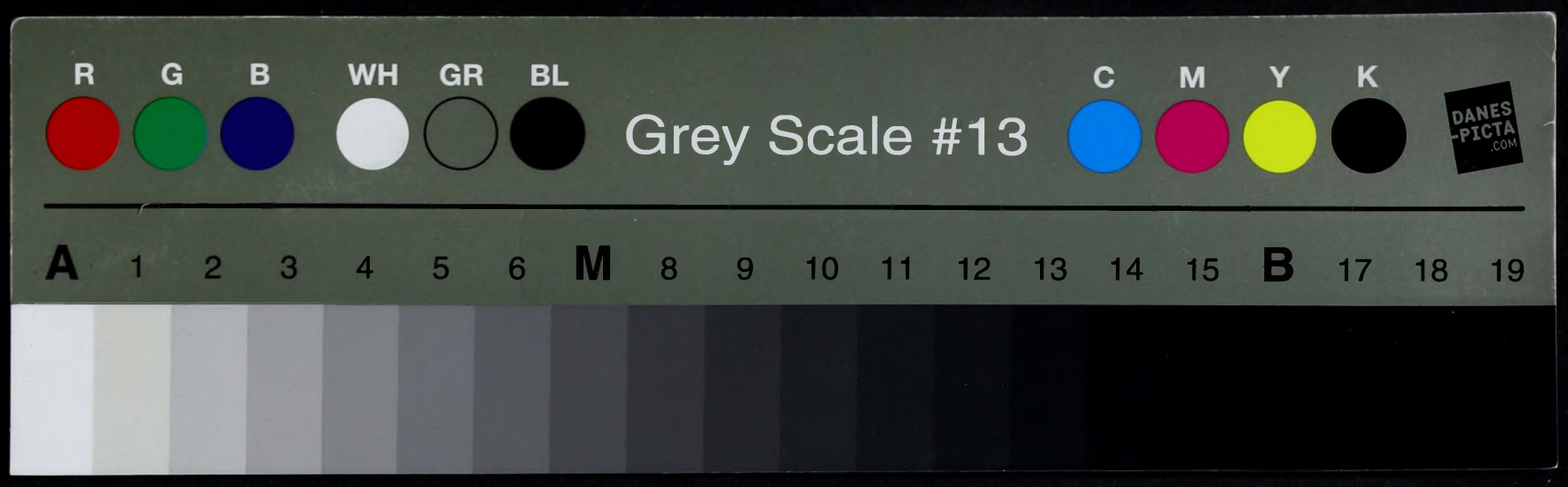

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY
INSTYTUT EKONOMII I LOGISTYKI

KONDYCJA GOSPODARCZO - OBRONNA POLSKI I PAŃSTW SĄSIEDZKICH

KRYPTONIM „KONGOS”

Część III

WERYFIKACJA PROBLEMU

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. II
Akademii Obrony Narodowej

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/5358 cz.3
05-005358-003-0

Praca wykonana pod kierownictwem
płka dra hab. Zenona STACHOWIAKA

WARSZAWA 2002

65267

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

INSTYTUT EKONOMII I LOGISTYKI

KONDYCJA GOSPODARCZO-OBRONNA POLSKI I PAŃSTW SĄSIEDZKICH

KRYPTONIM „KONGOS"

CZĘŚĆ III – WERYFIKACJA PROBLEMU

Opracowanie naukowe pod kierownictwem

płk. dr. hab. Zenona STACHOWIAKA

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Nr pwid.
Centralna Biblioteka Zbiorów Jawnych - Akademii

Warszawa **2002**

ZESPÓŁ AUTORSKI:

płk dr hab. Zenon STACHOWIAK (kierownictwo naukowe; wstęp; rozdz. 1.1; 1.2; 1.3; 3.1; 3.2; 3.3; zakończenie)

płk mgr Tadeusz MASIOWSKI (rozdz. 2.1; 2.2; 2.3; 3.1; 3.2; 3.3; załącznik 5)

ppłk dypl. Krystyn BLAK (załącznik 4)

ppłk mgr Kaziemierz KOCIUK (załącznik 3)

mjr mgr Paweł KOPANIA (rozdz. 2.1; 2.2; 2.3; 3.1; 3.2; 3.3)

por. mgr inż. Sylwester KUREK (sekretarz zespołu; rozdz. 1.1; 1.2; 1.3; 2.1; 2.2; 2.3; 3.1; 3.2; 3.3; załącznik 1; bibliografia; skład komputerowy i redakcja techniczna)

Doc. dr Żanna PLESKACZ (załącznik 2)

Teofila GAWŁOWSKA (tłumaczenie na język rosyjski referatu na konferencję)

Monika KOT (korekta redakcyjna)

Adam ZGRYZA (usługi kreślarskie)

SPIS TREŚCI

WSTĘP 9

1. TEORIA I METODOLOGIA PROBLEMU KONDYCJI GOSPODARCZO-OBRONNEJ 15

1.1. Zarys teorii kondycji gospodarczo-obronnej 16

1.1.1. Identyfikacja pojęcia kondycji gospodarczo-obronnej 16

1.1.2. Przedmiot oceny kondycji gospodarczo-obronnej – gospodarka obronna 20

1.1.2.1. Pojęcie i istota gospodarki obronnej 21

1.1.2.2. Zadania gospodarki obronnej 23

1.1.2.3. Cechy gospodarki obronnej 31

1.1.3. Problem kondycji gospodarczo-obronnej a bezpieczeństwo państwa ... 34

1.1.4. Uwarunkowania kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa 39

1.1.4.1. Uwarunkowania ekonomiczne 42

1.1.4.2. Uwarunkowania polityczne 46

1.1.4.3. Uwarunkowania obronno-militarne 47

1.1.4.4. Uwarunkowania społeczne 49

1.1.4.5. Uwarunkowania przyrodniczo-klimatyczne 50

1.1.4.6. Uwarunkowania infrastrukturalne 51

1.2. Metodologiczne zagadnienia pomiaru kondycji gospodarczo-obronnej 52

1.2.1. Cel i charakter analizy i oceny kondycji gospodarczo-obronnej 52

1.2.2. Metody oceny kondycji gospodarczo-obronnej 55

1.2.3. Obiektywizm oceny kondycji gospodarczo-obronnej 61

1.2.4. Ogólna procedura oceny kondycji gospodarczo-obronnej 63

1.2.5. Sposoby prezentacji wyników badań kondycji gospodarczo-obronnej . 64

1.2.6. Charakterystyka wyznaczników i wskaźników kondycji 65

1.2.6.1. Przesłanki merytoryczne identyfikacji 65

1.2.6.2. Rodzaje wskaźników kondycji gospodarczo-obronnej 69

1.2.6.2.1. Wskaźniki gospodarcze 70

1.2.6.2.2. Wskaźniki obronne 71

1.2.6.2.3. Wskaźniki gospodarczo-obronne 72

1.2.6.2.4. Inne ekonomiczne wskaźniki obronności państwa 72

1.2.6.3. Przykładowe matematyczne formuły wskaźników kondycji gospodarczo-obronnej 73

1.3. Model konstrukcji syntetycznego wskaźnika kondycji gospodarczo-obronnej 75

1.3.1. Formuła zagregowanego wskaźnika kondycji 76

1.3.2. Przesłanki wyboru wskaźników cząstkowych tworzących WKG-O 77

1.3.3. Uwagi metodologiczne oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa w oparciu o syntetyczny wskaźnik WKG-O 78

2. OBRAZ KONDYCJI GOSPODARCZO-OBRONNEJ POLSKI I PAŃSTW SĄSIEDZKICH NA PRZEŁOMIE WIEKÓW 81

2.1. Kondycja gospodarczo-obronna Polski 81

2.1.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 82

2.1.2. Analiza gospodarcza 84

2.1.3. Analiza militarno-obronna 87

2.2. Kondycja gospodarczo-obronna państw sąsiedzkich należących do NATO (Czechy, Niemcy) 89

2.2.1. Czechy 89

2.2.1.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 90

2.2.1.2. Analiza gospodarcza 92

2.2.1.3. Analiza militarno-obronna 94

2.2.2. Niemcy 95

2.2.2.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 96

2.2.2.2. Analiza gospodarcza 98

2.2.2.3. Analiza militarno-obronna 101

2.3. Kondycja gospodarczo-obronna państw sąsiedzkich nie należących do NATO (Białoruś, Litwa, Rosja, Słowacja, Ukraina) 102

2.3.1. Białoruś 102

2.3.1.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 103

2.3.1.2. Analiza gospodarcza 105

2.3.1.3. Analiza militarno-obronna 107

2.3.2. Litwa 111

2.3.2.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 112

2.3.2.2. Analiza gospodarcza 113

2.3.2.3. Analiza militarno-obronna 115

2.3.3. Rosja 118
2.3.3.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 119
2.3.3.2. Analiza gospodarcza 121
2.3.3.3. Analiza militarno-obronna 123
2.3.4. Słowacja 134
2.3.4.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 135
2.3.4.2. Analiza gospodarcza 137
2.3.4.3. Analiza militarno-obronna 138
2.3.5. Ukraina 140
2.3.5.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej 140
2.3.5.2. Analiza gospodarcza 142
2.3.5.3. Analiza militarno-obronna 145

3. OCENY STANU KONDYCJI GOSPODARCZO-OBRONNEJ POLSKI I PAŃSTW SĄSIEDZKICH ORAZ PERSPEKTYWY JEJ KSZTAŁTOWANIA NA POCZĄTKU XXI WIEKU 155

3.1. Ogólna ocena stanu kondycji gospodarczo-obronnej 157

3.2. Bariery i zagrożenia dla kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej Polski i państw sąsiedzkich 184

3.3. Perspektywy kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej na początku XXI wieku 189

ZAKOŃCZENIE 201

BIBLIOGRAFIA 215

WYKAZ SCHEMATÓW I TABEL 221

ZAŁĄCZNIKI 223

WSTĘP

Opracowanie pod tytułem **„Kondycja gospodarczo-obronna Polski i państw sąsiedzkich" - Kryptonim „KONGOS", Część III – „Weryfikacja problemu"** jest wynikiem trzeciego, finalnego etapu dociekań naukowo-badawczych dążących do rozwinięcia i systematyzacji teorii problemu kondycji gospodarczo-obronnej państwa oraz weryfikacji metodologii oceny tej kategorii gospodarczo-obronnej w oparciu o:

- *po pierwsze* – logiczną prezentację pogłębionej teorii i metodologii oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa (KG-O), jako kategorii mającej na celu ułatwienie procesu określenia stanu gospodarczych podstaw bezpieczeństwa (bezpieczeństwa ekonomicznego), która to została wypracowana w toku pierwszego etapu badań; oraz
- *po drugie* – weryfikację metodologii i modelu oceny kondycji gospodarczo-obronnej poprzez empiryczną prezentację stanu KG-O Polski i państw bezpośredniego otoczenia naszego kraju na przełomie wieków.

Logika rozważań podjętych w niniejszej pracy oraz ich wykładu (schemat 1), dążąca do oceny kondycji gospodarczo-obronnej Polski i państw sąsiedzkich sprawiła, iż uwaga autorów została skoncentrowana na:

- **po pierwsze**, rozwinięciu oraz systematyzacji teorii i metodologii problemu kondycji gospodarczo-obronnej państwa;
- **po drugie**, nakreśleniu „obrazu" kondycji gospodarczo-obronnej Polski i jej sąsiadów na przełomie wieków;
- **po trzecie**, dokonaniu oceny stanu i nakreśleniu perspektyw kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej badanej grupy państw na początku XXI wieku.

W oparciu o formułę głównego celu dociekań przedstawione rozważania teoretyczne dążyły do rozwiązania problemu badawczego ujętego w formie pytania: **jak wygląda aktualny obraz stanu kondycji gospodarczo-obronnej Polski i jej bezpośrednich sąsiadów i jakie wynikają z tego wnioski dla tych krajów?**

Na podstawie przedstawionych celów szczegółowych oraz głównego problemu badawczego sformułowane zostały następujące problemy szczegółowe:

- jakie są teoretyczne podstawy postrzegania kondycji gospodarczo-obronnej państwa i jaka jest metodologia jej analizy i oceny?
- jak wygląda aktualny obraz kondycji gospodarczo-obronnej poszczególnych państw postrzegany przez pryzmat zasadniczych aspektów politycznych, gospodarczych i militarnych?
- jak kształtują się bieżące oceny kondycji gospodarczo-obronnej badanej grupy krajów i jakie są tendencje zmian kondycji w najbliższym czasie?

W toku podjętych prac dążono do zweryfikowania następujących hipotez roboczych:

- Kondycja gospodarczo-obronna państwa jest zagadnieniem niezwykle trudnym do wyczerpującej identyfikacji poprzez jej wielowymiarowy i wieloaspektowy charakter, z jednoczesnym zaznaczeniem, że największą trudnością w kwestii metodologicznych podstaw jej oceny stanowi problem stworzenia jednolitego systemu wskaźników, miar, wag, wielkości progowych, które byłby akceptowalne przez analityków zajmujących się tym obszarem badawczym.
- Najwłaściwszym (najefektywniejszym) podejściem do kwestii kompleksowej analizy i oceny kondycji gospodarczo-obronnej jest podejście czteroetapowe, zawierające następujące kroki badawcze: analiza społeczno-polityczna, diagnoza sytuacji gospodarczej, ocena militarna oraz synteza wniosków płynących z analiz poszczególnych obszarów dociekań.
- Aktualny obraz kondycji gospodarczo-obronnej Polski na tle jej bezpośrednich sąsiadów oraz perspektywy jej kształtowania w najbliższej przyszłości nie dają uzasadnionych podstaw do myślenia o mocarstwowości przez nasz kraj, ale dostarczają przesłanek do sformułowania tezy o możliwości bycia silnym ekonomicznym i militarnym ogniwem ugrupowania państw europejskich.

Rozważania podjęte w opracowaniu zostały ograniczone zakresem podmiotowym, przedmiotowym, przestrzennym oraz czasowym. Zakres podmiotowy niniejszej pracy stanowi państwo polskie oraz kraje najbliższego otoczenia. Z kolei zakres przedmiotowy rozważań stanowią analizy, oceny i porównania rzeczywistej

kondycji gospodarczo-obronnej naszego kraju i państw sąsiedzkich postrzegane przez pryzmat jej podstawowych wyznaczników i wskaźników oraz uwarunkowań. Natomiast zakres przestrzenny pokrywa się z obszarem terytorialnym państw stanowiących podmiot dociekań. Zakres czasowy, który obejmą badania, to lata przełomu XX i XXI wieku.

Opracowanie ma charakter studium analitycznego, a jego rozważania skoncentrowane zostały na dwóch płaszczyznach: teoretyczno-metodologicznej oraz analityczno-empirycznej. Na pierwszej z nich ulokowano kwestie rozwinięcia i systematyzacji teorii kondycji gospodarczo-obronnej. Płaszczyzna druga z kolei obejmuje problematykę rozpoznania i oceny poziomu rzeczywistej kondycji gospodarczo-obronnej Polski i państw sąsiedzkich.

Poruszana tematyka teorii i praktyki kondycji gospodarczo-obronnej państwa mieszcząc się w granicach zainteresowań m.in.: ekonomii, ekonomiki wojskowej, ekonomiki obrony, stosunków międzynarodowych oraz polityki gospodarczo-obronnej, pozwoliła na wykorzystanie ich języka, metod badawczych i sposobów formułowania wniosków. W trakcie dociekań podstawowymi metodami badawczymi okazała analiza i synteza oraz modelowanie. Proces badawczy opierał się także szeroko na takich metodach jak: analogia, indukcja i dedukcja oraz abstrahowanie, za pomocą których dokonano pewnych uogólnień i porównań pozwalających na sformułowanie logicznych wniosków.

Podstawę podjętych dociekań stanowił liczny zbiór materiałów źródłowych, składających się z publikacji zwartych (książek, opracowań naukowych, monografii), publikacji periodycznych zamieszczanych w literaturze fachowej, a zwłaszcza ekonomicznej i wojskowej oraz źródłowych dokumentów analitycznych i statystycznych. Z uwagi na podsumowujący (końcowy) charakter niniejszego etapu badań kondycji gospodarczo-obronnej Polski i państw sąsiedzkich, materiałami wiodącymi okazały się dwa wcześniejsze opracowania (Część I – „Identyfikacja problemu"; Część II – „Egzemplifikacja problemu").

Opracowanie składa się ze wstępu, trzech zasadniczych rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu schematów, tabel i wykresów oraz załączników.

Część główna opracowania składa się z trzech rozdziałów, z których:

- pierwszy, zatytułowany **„Teoria i metodologia problemu kondycji gospodarczo-obronnej”**, koncentruje uwagę na rozwinięciu oraz systematyzacji teoretycznych i metodologicznych podstaw analizy i oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa wraz z próbą modelowego ujęcia poruszanego problemu;
- drugi, noszący tytuł **„Obraz kondycji gospodarczo-obronnej polski i państw sąsiedzkich na przełomie wieków”**, podejmuje kwestię kształtowania się aktualnego poziomu kondycji gospodarczo-obronnej poszczególnych państw postrzeganą przez pryzmat analizy zmian wartości podstawowych wielkości gospodarczych i militarnych oraz charakterystyki sytuacji społeczno-politycznej;
- trzeci, noszący tytuł **„Oceny stanu kondycji gospodarczo-obronnej i perspektywy jej kształtowania na początku xxi wieku”**, kreśli ogólne oceny kondycji gospodarczo-obronnej krajów będących podmiotem badań oraz formułuje prognozy zmian w najbliższym okresie wraz z egzemplifikacją podstawowych barier i zagrożeń jej kształtowania.

Taki układ prezentowanego opracowania w przekonaniu jego autorów zapewnia osiągnięcie założonych celów badań oraz rozwiązanie podjętych problemów.

Schemat 1

Logika wykładu III (końcowego) etapu dociekań prowadzonych w ramach tematu pt. „Kondycja gospodarczo-obronna Polski i państw sąsiedzkich"

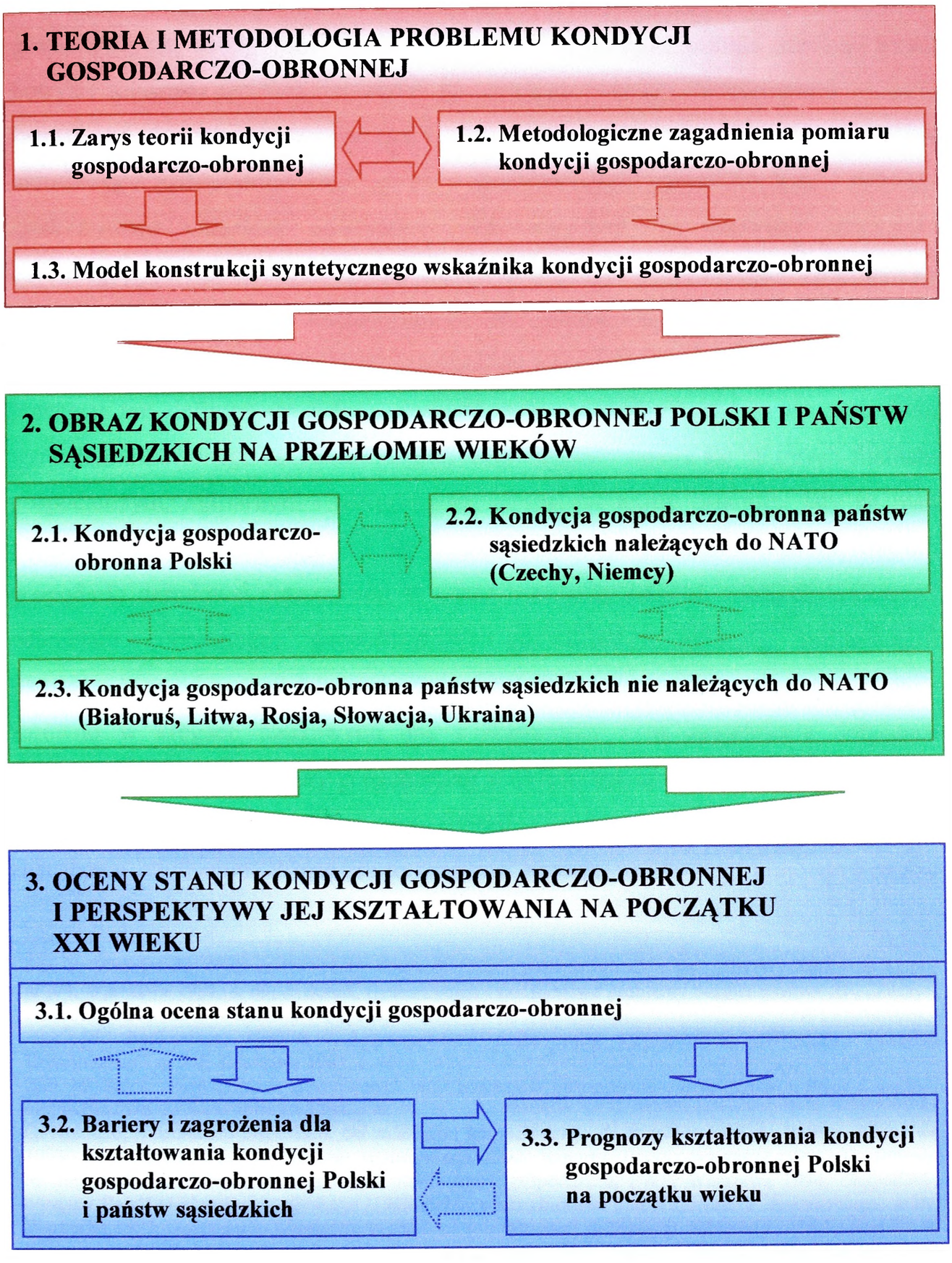

Opracowanie własne.

1. TEORIA I METODOLOGIA PROBLEMU KONDYCJI GOSPODARCZO-OBRONNEJ

Polska jako jeden z aktywnych uczestników przemian polityczno-gospodarczych, tak w ujęciu europejskim jak i globalnym, stanęła zarówno przed nowymi szansami jak i zagrożeniami dla swojego rozwoju. Wśród wielu ważkich kwestii na plan pierwszy wysuwa się problem zapewnienia bezpieczeństwa narodowego rozumianego jako *„jeden z podstawowych wymiarów bytu i rozwoju społeczeństwa określany stosunkiem skali zagrożeń do wielkości potencjału obronnego, jaki społeczeństwo może przeciwstawić tym zagrożeniom"*[1]. Jak wynika z przedstawionej definicji bezpieczeństwa aby państwo było je w stanie zapewnić swoim obywatelom musi posiadać odpowiedni potencjał obronny. Przyjmuje się, iż potencjał ten definiowany jako *„zdolność państwa (grupy państw) do sprostania wymogom określonego konfliktu lub zbioru konfliktów"*[2] opiera się na trzech filarach: gospodarczym, militarnym i politycznym[3]. Wśród tej triady ostatnimi laty na plan pierwszy zdecydowanie wysunął się filar gospodarczy. To stan i poziom rozwoju gospodarki narodowej determinuje, w coraz większym stopniu, wielkość krajowego potencjału (obronnego, gospodarczego, gospodarczo-obronnego, militarnego). Skutkiem tego od początku lat dziewięćdziesiątych przedmiotem szerokiej dyskusji - zarówno w kręgach naukowych, jak i rządowych - są zagadnienia dotyczące kształtowania się koniunktury gospodarczej w okresie transformacji ustrojowej, w tym również jej wpływu na system obronny Polski[4]. W ostatnim okresie dyskusje te uległy znacznemu ożywieniu. Wiąże się to zarówno z wejściem naszego kraju do Sojuszu

---

[1] Por. R. Wróblewski, *Wybrane problemy diagnozy bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe AON", nr 3/4, Warszawa 1991, s. 69; J. Zubek, System pojęć i podstawowe problemy bezpieczeństwa RP, „Zeszyty Naukowe AON", nr 3, Warszawa 1992, s. 5.

[2] Por. W. Stankiewicz, *Konflikt i bezpieczeństwo. Kilka uwag teoretycznych*, „Wojskowy Przegląd Ekonomiczny", nr 3/4, Warszawa 1981, s. 44.

[3] Zob. M. Sułek, *Wykorzystanie syntetycznych miar potencjału gospodarczo-obronnego w polityce i strategii bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 1994, s. 6.

[4] G. Kołodko, *Kwadratura pięciokąta. Od załamania gospodarczego do trwałego wzrostu*, Poltext, Warszawa 1993; *Gospodarka Polski w procesie transformacji 1992*, Raporty, IRiSS, Warszawa 1993; D. Hübner, M. Lubiriski, W. Małecki, Z. Matkowski, *Koniunktura gospodarcza*, PWE, Warszawa 1994; *Gospodarka obronna Polski w okresie transformacji (1989-1992)*, praca zbiorowa pod red. nauk. T. Kaminskiego, AON, Warszawa 1993; *Gospodarka obronna w warunkach transformacji systemowej*, Materiały z konferencji, CUP, Warszawa 1993; G. Mikielewicz, *Gospodarka obronna a mechanizm rynkowy*, „Wojsko i Wychowanie" 1992 nr 12; B. Balcerowicz, *Strategia obronna państwa średniej wielkości*, „Zeszyty Naukowe AON", 1994 nr 4.

Północnoatlantyckiego jak i z akcesją do Unii Europejskiej. Poziom rozwoju gospodarczego, który osiągnie Polska w najbliższych kilku latach, będzie miał decydujący wpływ zarówno na system bezpieczeństwa państwa, jak i przyszłą pozycję naszego kraju nie tylko w Europie, ale również na świecie. Jest rzeczą wręcz bezdyskusyjną, że nie można dopuścić do zaprzepaszczenia dotychczasowych osiągnięć.

W obliczu tych wszystkich dynamicznych zmian zachodzących ówcześnie w otaczającej nas rzeczywistości uzasadnione wydaje się być systematyczne prowadzenie analiz i ocen stanu polskiej gospodarki. Pomocnym w tym jawi się być poznanie istoty kondycji gospodarczo-obronnej jako przedmiotu porównań i ocen gospodarki z punktu widzenia potrzeb obronnych. Znając w danym czasie, choćby ogólnie, stan w jakim znajduje się gospodarka obronna kraju można o wiele łatwiej i co najważniejsze z dużo lepszym skutkiem prowadzić działania w zakresie kreowania przyszłości państwa. Dotyczy to zwłaszcza tak ważkich kwestii jak bezpieczeństwo narodowe, ponieważ jak zwykł mawiać Colin Powell[5] ***„nie można budzić się każdego poniedziałku rano z zupełnie nowymi pomysłami na to, jak zabawiać się ministerstwem obrony”***.

Celowość prowadzenia badań w zakresie teorii i praktyki kondycji gospodarczo-obronnej staje się jeszcze bardziej wyrazista i istotna, gdy uświadomimy sobie, iż tak jak Polska nie jest ani potęgą gospodarczą, ani też militarną, tak też nikt i nigdy bezinteresownie nie „rozepnie nad naszym krajem parasola ochronnego”.

1.1. Zarys teorii kondycji gospodarczo-obronnej

1.1.1. Identyfikacja pojęcia kondycji gospodarczo-obronnej

Pojęcie „kondycja gospodarczo-obronna” jest jedną z kategorii należących do ekonomiki obrony – *„dyscypliny naukowej poszukującej prawidłowości rządzących gospodarką obronną”*[6]. Dotychczasowe poglądy na temat istoty i zakresu, w jakim

---

[5] Amerykański generał Colin Luther Powell, ur. 05.04.1937, m.in. Doradca Prezydenta USA ds. Bezpieczeństwa Narodowego (1987-88), Szef Połączonych Sztabów (1989-93), architekt operacji „Pustynna Tarcza” (Operation Desert Shield).

[6] Por. *Ekonomika obrony*, pod red. nauk. W. Stankiewicza, AON, Warszawa 1994, s. 20.

dotyczy ona rzeczywistości gospodarczo-militarnej, są niejednoznaczne. Dodatkowo, w literaturze przedmiotu, wielu autorów posługuje się różnymi nazwami w celu określenia tego samego zjawiska. W związku z powyższym, zrodziła się potrzeba podjęcia próby sprecyzowania poglądów na treść i istotę tej kategorii, poprzez udzielenie możliwie przystępnej i jednoznacznej odpowiedzi na zasadnicze pytanie: ***co to jest kondycja gospodarczo-obronna?***

Przed przystąpieniem do prezentacji poglądów na treść i istotę kondycji gospodarczo-obronnej, celowym wydaje się być poznanie etymologicznego znaczenia pojęcia „kondycja". Etymologia tego słowa wywodzi się z dwóch wyrazów łacińskich: *condicio* (od *con-dicere* 'zmawiać się') i *conditio* (od *con-dere*). Oba wyrazy w swojej istocie są bliskoznaczne, a oznaczają mniej więcej tyle co - umowę, warunek.

Początkowo termin „kondycja" używany był w celu określenia stanowiska społecznego, stanu, położenia, warunków bytu (majątku) lub posady nauczyciela domowego lub korepetytora, połączonej zwykle z wyjazdem na wieś[7].

Współcześnie słowo to rozumiane i definiowane jest dwojako[8]:

- po pierwsze – jako „*aktualny stan fizyczny organizmu człowieka, zwierzęcia, rośliny, jego sprawność, wytrzymałość; forma*",
- po drugie – jako „*stan, pozycję kogoś lub czegoś; także sytuację, w której ktoś lub coś pozostaje*".

Wyraz „kondycja" wykorzystywany jest ostatnio coraz częściej. Zazwyczaj stosowany jest on podczas opisywania sytuacji, zdarzeń i faktów z obszaru szeroko rozumianej działalności społeczno-gospodarczej. Dotyczy to zwłaszcza takich dziedzin życia jak: finanse, kultura fizyczna, zoologia, medycyna, polityka i itp.[9].

Przy omawianiu pojęcia „kondycji" należy nadmienić, że w artykułach prasowych najczęściej przy różnego typu analizach i ocenach dotyczących stanu gospodarki narodowej, można spotkać przypadki stosowania zamiennie terminu „kondycja" i „koniunktura"[10]. Podejście takie jest w większości przypadków błędne,

---

[7] Por. *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 1980, s. 377.
[8] Por. *Słownik współczesnego języka polskiego*, Wydawnictwo „Wilga", Warszawa 1999, s. 401.
[9] Np. bank jest w dobrej kondycji finansowej; kondycja ekonomiczna państwa jest zła; kondycja pacjenta uległa znacznemu polepszeniu; itp.
[10] Wg *Leksykonu najnowszych wyrazów obcych* koniunktura to *„ogół wskaźników ekonomicznych, które charakteryzują stan gospodarki; ogólne położenie gospodarki"*, Wyd. „Twój Styl", Warszawa 1996, s. 87.

ponieważ oba pojęcia nie są tożsame, choć niekiedy mają one podobny sens znaczeniowy i są ze sobą silnie skorelowane.

Jak się wydaje, pogląd na treść i istotę pojęcia „kondycja" został powyżej na tyle skrystalizowany, iż można go, w celu prowadzenia dalszych dociekań, przenieść go na grunt ekonomiki obrony (bezpieczeństwa) i spojrzeć nań przez pryzmat gospodarki obronnej.

Przyglądając się samej tylko formule kategorii „kondycja gospodarczo-obronna" można od razu spostrzec, iż składa się ona z dwóch członów. Pierwszy - „kondycja" - stanowi niejako fundament, istotę pojęcia, drugi - „gospodarczo-obronna" - jest natomiast swoistym dopełnieniem, doprecyzowaniem, pierwszego. Drugi z elementów terminu „kondycja gospodarczo-obronna" jest logicznym następstwem (wynikiem) wykorzystania słowa „kondycja" przez nauki wojskowe i informuje nas o tym, iż odnosi się ona do dwóch obszarów: gospodarki i obronności. Wzajemne przenikanie się tych dwóch pierwiastków wpływa na postrzeganie kondycji gospodarczo-obronnej jako jednego z elementów charakteryzujących stan systemu obronnego państwa. Należy przy tym podkreślić, że w Polsce szersze zainteresowanie zarówno kręgów naukowych jak i rządowych problemem kondycji gospodarki narodowej i jej wpływem na obronność wystąpiło, jak już wspomniano, z początkiem lat dziewięćdziesiątych i w dniu dzisiejszym, nie osłabło a przeciwnie uległo nasileniu[11].

Pomimo tego, iż w minionych latach wielu naukowców podejmowało próby analizowania i oceniania kondycji gospodarczo-obronnej kraju, to jednak w literaturze przedmiotu bardzo trudno jest się doszukać definicyjnego ujęcia tego terminu.

Jedną z definicji, zasługującą na uwagę, można znaleźć w pracy R. Zięby pt. „Pojęcie bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej". Według autora „*kondycja gospodarczo-obronna to*

---

[11] Zob. m.in. *Z prac nad syntetycznymi wskaźnikami koniunktury dla gospodarki polskiej*, praca zbiorowa pod red. nauk. Z. Matkowskiego, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego", SGH, Warszawa 1997 oraz *Kondycja gospodarczo-obronna Polski i państw sąsiedzkich*, Cz. I i II, prace zbiorowe pod red. nauk. Z. Stachowiaka, AON, Warszawa 2000 i 2001.

zespół parametrów ekonomiczno-militarnych decydujących o stanie potencjału gospodarczego i porównywalnym położeniu kraju na tle innych gospodarek"[12].

Inne podejście do pojęcia „kondycji gospodarczo-obronnej" prezentuje J. Płaczek. W jego pracy z 1995 roku pt. „Wydatki wojskowe na tle rozwoju społeczno-gospodarczego Polski" znajdujemy definicję nie „kondycji gospodarczo -obronnej", lecz „kondycji gospodarki obronnej"[13] definiowanej jako „*stan sprawności funkcjonowania i rozwoju, gospodarczych podstaw obronności państwa*"[14].

Analiza stanowiska K. Polarczyka w sprawie posługiwania się pojęciem „kondycja gospodarczo-obronna" jest utrudniona, gdyż w swoich pracach nie prezentuje on jednoznacznej definicji tego terminu. Jednak na podstawie treści w nich zawartych „kondycję gospodarczo-obronną" można zdefiniować jako „*wypadkową kondycji gospodarczej i militarnej danego kraju*"[15].

K. Piątkowski, który również nie definiuje samego terminu „kondycja gospodarczo-obronna", zwraca uwagę w pierwszej kolejności na kwestie gospodarcze a następnie militarne. Z jego opracowania wynika, iż „*kondycja gospodarczo-obronna poprzez wielkości wskaźników gospodarczo-militarnych odzwierciedla poziom wysiłku militarnego państwa w danym okresie*"[16]. Zwraca on również uwagę na kwestię przynależności danego kraju do struktur gospodarczych i militarnych, gdzie pojawia się dodatkowo pojęcie udzielania pomocy w obliczu ewentualnych zagrożeń lub trudności gospodarczych.

Reasumując rozważania nad istotą terminu „kondycja gospodarczo-obronna" należy stwierdzić, że występujące różnice w podanych definicjach mają swoje źródło m.in. w poglądach autorów na przedmiot ekonomiki obrony i gospodarki obronnej,

---

[12] Por. R. Zięba, *Pojecie bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej*, MON, Warszawa 1991, s. 51.

[13] Pojęcie „*kondycja gospodarki obronnej*" jest tożsame z terminem „*kondycja gospodarczo-obronna*", a co się z tym wiąże możne być (i jest) stosowane zamiennie.

[14] Por. J. Płaczek, *Wydatki wojskowe na tle rozwoju społeczno-gospodarczego Polski*, AON, Warszawa 1995, s. 108.

[15] Por. K. Polarczyk, *Gospodarka i bilans militarny. NATO i Polska na tle świata*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Raport 109, maj 1997 oraz *NATO w świecie, Polska w NATO. Porównania międzynarodowej sytuacji społeczno-gospodarczej i militarnej*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Raport 159, czerwiec1999.

[16] Zob. K. Piątkowski, *Informator dla żołnierzy NATO*, MON, Warszawa 1997.

różnym podejściu do problemu analizy i oceny tego agregatu[17], jak również różnym interpretowaniu samego pojęcia „kondycja". Z tego też względu wydaje się celowe przedstawienie definicji „kondycji gospodarczo-obronnej", uwzględniającej te elementy z prezentowanych powyżej definicji, do których nie ma obecnie większych zastrzeżeń, a ściślej rzecz biorąc te, które służą ekonomice obronny (bezpieczeństwa).

Definicję tę – wychodząc z istoty pojęcia „kondycja" i obszaru jakiego ona dotyczy – można wyrazić następująco: ***kondycja gospodarczo-obronna (KG-O) – to ogólna sytuacja (forma) w jakiej znajduje się gospodarka narodowa rozpatrywana z punktu widzenia potrzeb obronnych, wyrażająca się poprzez sprawność funkcjonalną oraz wytrzymałość i odporność na oddziaływanie wszelkich negatywnych czynników (zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych)***.

Jak wynika z zaprezentowanej definicji kondycja gospodarczo-obronna odnosi się do stanu gospodarki obronnej. Więc ujmując krótko można powiedzieć, że kondycja gospodarczo-obronna to ***ogólna sytuacja gospodarki obronnej*** lub inaczej ***koniunktura gospodarczo-obronna.***

Wprowadzenie do terminologii naukowej nowego pojęcia (definicji) świadczyć może bądź to o odkryciu nowego obiektu badawczego, bądź też o jakościowo nowym spojrzeniu na obiekt już wcześniej znany. W odniesieniu do terminu „kondycja gospodarczo-obronna" jak widać występuje druga z wymienionych okoliczności.

1.1.2. Przedmiot oceny kondycji gospodarczo-obronnej – gospodarka obronna

Podejmując kwestię kondycji gospodarczo-obronnej państwa, w zakresie podstawowych problemów teorii i metodologii jej oceny, nie sposób pominąć obiektu, który ona opisuje, a mianowicie gospodarki obronnej.

Potrzeba przybliżenia, chociażby w sposób syntetyczny, pojęcia, istoty, zadań i zasadniczych cech gospodarki obronnej – przedmiotu zainteresowań kondycji – jawi się być niezbędna zarówno z punktu widzenia merytorycznego jak i przystępności percepcji pozostałych treści poruszanej problematyki.

---

[17] Problem ten, w głównej mierze, wiąże się z przyjmowaniem różnych wskaźników wykorzystywanych do analiz i opisu kondycji gospodarczo-obronnej oraz różnej metodologii podczas tych czynności badawczych.

1.1.2.1. Pojęcie i istota gospodarki obronnej

Gospodarka obronna – stanowiąca obiekt badawczy ekonomiki obrony – jest integralnym elementem systemu obronnego państwa. Przenikając wszystkie działy gospodarki narodowej, nie zawsze dając się wyodrębnić i wyliczyć statystycznie, zaspokaja potrzeby tego systemu odpowiednio do stopnia zagrożenia bezpieczeństwa narodowego. Biorąc pod uwagę wielkość wysiłku obronnego, cele strategii, charakter zagrożeń i istniejący potencjał, gospodarka w różnym zakresie i stopniu spełnia swoje funkcje[18]. Każdorazowy, istotny wzrost zagrożeń wymusza wzrost zakresu i obszaru realizowanych zadań, co sprawia, że gospodarka obronna osiąga coraz to wyższe szczeble gotowości obronnej[19].

Przechodząc do próby przybliżenia treści kategorii „gospodarki obronnej" w sensie pojęciowym, nie pretendując do wyczerpania tematu, logicznym podejściem wydaje się być prezentacja definicji najczęściej spotykanych w literaturze przedmiotu. Warto w tym miejscu zauważyć, iż termin ten wywodzi się z (jest kategorią wtórną) pojęcia „gospodarka narodowa", rozumianego jako „... *całokształt zasobów i działalności prowadzonej w sferze produkcji, podziału, obiegu i konsumpcji w danym kraju*"[20].

Pierwszą, z prezentowanych i jednocześnie najczęściej obecnie cytowaną definicją, jest definicja autorstwa prof. W. Stankiewicza, ogólnie znanego i cenionego znawcy problematyki, który twierdzi, że „*gospodarka obronna jest częścią gospodarki narodowej, która zaspokaja potrzeby systemu obronnego państwa stosownie do stanów napięcia i zagrożenia bezpieczeństwa narodowego*"[21].

Drugim opisem omawianego terminu, szeroko spotykanym w literaturze, jest wcześniejsza definicja tegoż samego autora, którą można spotkać w dwóch następujących formach: 1) „*gospodarka obronna to gospodarka narodowa rozpatrywana z punktu widzenia realizacji funkcji obronnych państwa*"[22],

---

[18] W. Stankiewicz twierdzi, że „*w zależności od intensywności i wielkości potrzeb obrony narodowej ogół sił wytwórczych kraju jest angażowany w stopniu mniejszym lub większym*", por. W. Stankiewicz, *Planowanie obronne*, MON, Warszawa 1977, s. 56.

[19] Szczeble gotowości gospodarki obronnej są tożsame za stanami gotowości obronnej danego państwa.

[20] Por. T. Orłowski, *Nowy leksykon ekonomiczny*, Ofic. wyd. „Graf-Punkt", Warszawa 1998, s. 18.

[21] Por. *Ekonomika obrony*, pod red. nauk. W. Stankiewicza, AON, Warszawa 1994, s. 33.

[22] Por. *Gospodarka zagrożenia wojennego*, pod red. nauk. W. Stankiewicza, WAP, Warszawa 1983, s. 8.

2) „*gospodarka obronna to gospodarka narodowa rozpatrywana z punktu widzenia jej roli i wkładu w realizację funkcji obronnych państwa*"[23].

Kolejną próbę objaśnienia pojęcia „gospodarki obronnej" możemy znaleźć w „Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego", który definiuje ją jako: „... *część gospodarki narodowej zabezpieczająca potrzeby obronne państwa. Obejmuje zasoby osobowe, rzeczowe i finansowe oraz ich użycie, zgodnie z zasobami gospodarczości*"[24].

Ostatnią z definicji, zasługującą na uwagę, można znaleźć w pracy M. Kocha pt. „Gospodarka wojskowa". Według autora „gospodarka obronna" to „*ta część gospodarki narodowej, która służy realizacji funkcji obronnych państwa. Stanowi ona podsystem systemu gospodarki narodowej wyróżniony przez cel, którym jest utrzymanie potencjału obronno-gospodarczego na miarę potrzeb wynikającej z doktryny obronnej*"[25].

Podsumowując dotychczasowe rozważania na temat pojęcia i istoty „gospodarki obronnej", biorąc pod uwagę prezentowane definicje, można stwierdzić, iż obecnie w literaturze przedmiotu poglądy różnych autorów, w kwestii zakresu i treści omawianej kategorii są stosunkowo zbieżne. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że współcześnie postrzeganie gospodarki obronnej jest wyjątkowo szerokie[26] i jak twierdzi m.in. G. Mikielewicz gospodarka ta stanowi swoistą transformację polityki bezpieczeństwa i strategii obronnej na zadania, zasady, funkcjonowanie i strukturę gospodarki narodowej. Przy czym, mając na względzie wieloletni charakter zarówno polityki jak i strategii, należy zdać sobie sprawę, że również gospodarka obronna powinna być rozpatrywana w długim horyzoncie czasowych z uwzględnieniem polityki społeczno-gospodarczej kraju[27]. W tym miejscu wypada przywołać tezę M. Sułka, która głosi, że „*gospodarka obronna pokrywa się zakresowo*

---

[23] Por. J. Płaczek, *Identyfikacja gospodarki obronnej Polski*, w: *Gospodarka obronna Polski w końcu lat dziewięćdziesiątych. Szanse i zagrożenia*, pod. red. nauk. J. Płaczka, AON, Warszawa 2001, s. 9, [za:] W. Stankiewicz, *Ewolucja gospodarki obronnej PRL i jej teoretyczne odzwierciedlenie*, „Zeszyty Naukowe WAP" nr 119/1984, Warszawa 1984, s. 66.

[24] Por. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1999, s. 23.

[25] Por. M. Koch, *Gospodarka wojskowa*, MON, Warszawa 1987, s. 9.

[26] Obecnie zakres gospodarki obronnej obejmuje najczęściej: *okres pokojowy*, *okres mobilizacji gospodarczej*, *czas konfliktu* oraz *okres demobilizacji*.

[27] Por. G. Mikielewicz, *Głos w dyskusji*, w: *Gospodarka obronna w warunkach transformacji systemowej*, CUP, Warszawa 1993, s. 91-93.

(obszarowo) z gospodarką narodową, ale z tą tylko różnicą, że obronny obraz gospodarki przedstawia odpowiednio przemodelowane proporcje strukturalne i treść działalności poszczególnych układów"[28] i jak twierdzi ponadto J. Płaczek „*jest ona kształtowana na miarę potrzeb, wynikających z założeń doktryny obronnej państwa i koalicji*"[29].

1.1.2.2. Zadania gospodarki obronnej

Gospodarka obronna stanowi integralny element systemu obronnego kraju. Obejmując swym zakresem, w mniejszym lub większym stopniu[30], wszystkie działy gospodarki narodowej jest jej częścią nie zawsze dającą się statystycznie i jasno wyodrębnić. Gospodarka obronna jako system ekonomiczno-obrony służy osiąganiu określonych celów, spośród których za najważniejszy należy uznać „*zapewnienie materialnych podstaw realizacji zadań obronnych oraz przetrwania ludności w nadzwyczajnych warunkach kryzysu i wojny*"[31]. Z punktu widzenia obronności państwa chodzi więc przede wszystkim o efektywne wykorzystanie i rozwój posiadanego potencjału gospodarczego kraju. Zarówno nakreślony cel jak i kwestie identyfikacji sposobów jego osiągnięcia stanowią zasadnicze wyznaczniki decydujące o zakresie i ilości zadań jakie stoją przed gospodarką obronną. Z uwagi na fakt, iż gospodarka narodowa jest zasadniczym źródłem zaopatrującym państwo i społeczeństwo w produkty i usługi, stąd też ze względu na występujące powiązania i współzależności, jej potencjał determinuje możliwości tworzenia siły obronnej państwa i stwarza warunki zaspokojenia przyszłych potrzeb obronnych. Mając zaś na względzie wielkości wysiłku obronnego, cele strategii i charakter zagrożeń można stwierdzić, że gospodarka w różnym stopniu i zakresie realizuje swoje funkcje. Ewentualny wzrost poziomu zagrożeń sprawia, iż powiększa się jej zakres i obszar

---

[28] Por. M. Sułek, *Planowanie gospodarczo-obronne i jego obiekt*, „Zeszyty Naukowe WAP" nr 5/1985, Warszawa 1985, s. 5.

[29] Por. J. Płaczek, *Identyfikacja gospodarki obronnej ...*, op. cit., s. 11.

[30] Zasadniczo przyjmuje się, że w okresie pokoju stanowi ona stosunkowo niewielką część gospodarki narodowej, która z kolei, wraz z narastaniem zagrożenia bezpieczeństwa państwa, ulega powiększeniu osiągając swoje maksymalne rozmiary w okresie konfliktu (wojny). Zob. *Ekonomika obrony,* praca zbiorowa pod red. W. Stankiewicza, AON, Warszawa 1994, s. 34.

[31] Por. *Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, pkt. 4.7., dokument przyjęty przez Radę Ministrów RP 4 stycznia 2000 r., Załącznik do „Myśli Wojskowej" 2000, nr 5.

zadań, czego skutkiem jest przechodzenie gospodarki obronnej na coraz wyższe szczeble gotowości obronnej[32].

Postrzeganie gospodarki obronnej państwa przez pryzmat zadań przed nią stawianych czyni nieodzownym uwzględnienia następujących przesłanek[33]:

⇒ funkcjonowaniem gospodarki obronnej w określonym otoczeniu - bliższym i dalszym. Stąd też, pomimo względnej autonomiczności tego systemu, kierunek i siła związków między gospodarką obronną, a jej otoczeniem determinuje w znaczącym stopniu charakter zadań przed nią stawianych;

⇒ zakresem (rodzajem i wielkością) zadań gospodarki obronnej wynikającym bezpośrednio z aktualnie obowiązującej strategii bezpieczeństwa i obronności;

⇒ zdeterminowaniem gospodarki obronnej kraju z jednej strony potencjałem gospodarczo-obronnym, z drugiej natomiast wielkością potrzeb obronnych;

⇒ bezpośrednim wpływem procesów społeczno-gospodarczych na charakterystykę zadań gospodarki obronnej[34].

Rzeczywistość polityczna, gospodarcza i militarna współczesnego świata, wielkość potrzeb materialnych ewentualnego konfliktu, możliwość działania agresora (nieprzyjaciela, przeciwnika) na terytorium całego kraju oraz wzajemna korelacja obronności z gospodarką narodową zmuszają do podejmowania przedsięwzięć obronnych we wszystkich obszarach społeczno-gospodarczych. Z ogólnej analizy i oceny ewentualnych zagrożeń, z punktu widzenia potrzeb obronnych wynika, że do przykładowych zadań pokojowej gospodarki obronnej można zaliczyć m.in.[35]:

- aktualizowanie planu mobilizacji gospodarczej na wypadek zagrożenia i wojny;
- szkolenie rezerw osobowych i przygotowywanie rezerw materiałowych dla potrzeb mobilizacyjnego rozwinięcia gospodarki obronnej;

---

[32] Obecnie wyróżnia się trzy stany bezpieczeństwa państwa: stan pokoju, kryzysu (zagrożenia bezpieczeństwa) i wojny. Por. *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 23 maja 2000 r., pkt. 22.

[33] Por. J. Płaczek, *Identyfikacja gospodarki obronnej Polski*, [w:] *Gospodarka obronna Polski w końcu lat dziewięćdziesiątych. Szanse i zagrożenia*, praca zbiorowa pod redakcją J. Płaczka, AON, Warszawa 2001, s. 12.

[34] W przypadku Polski decydującą rolę w tej kwestii odgrywają procesy tzw. procesy transformacji ustrojowej.

[35] Por. L. Urbański, J. Płaczek, *Zadania, cechy i pomiar gospodarki obronnej Polski*, [w:] *System gospodarki obronnej. Studium teoretyczne*, praca zbiorowa pod redakcją T. Kamińskiego i M. Krča, AON, VA, Warszawa-Brno 1996, s. 17.

- utrzymanie, szkolenie, wyposażenie sił zbrojnych oraz budowanie obiektów wojskowych;
- dostosowanie infrastruktury społeczno-ekonomicznej do wymogów obronności;
- przygotowanie kraju w zakresie obrony cywilnej i terytorialnej;
- gromadzenie państwowych rezerw gospodarczych na zaopatrzenie sił zbrojnych, ludności i gospodarki narodowej;
- pozyskiwanie dóbr i usług obronnych, których dany kraj nie posiada, z importu;
- pozyskiwanie surowców i materiałów z alternatywnych źródeł importu;
- dbałość o bieżącą efektywność przedsiębiorstw przemysłu obronnego;
- przygotowanie bazy produkcyjno-remontowej w przemyśle do realizacji zadań w warunkach zagrożenia czy też wojny;
- prowadzenie prac naukowo-badawczych w sferze obronnej;
- podejmowanie w czasie pokoju przedsięwzięć, które umożliwią wykonywanie zwiększonych zadań na rzecz obronności, funkcjonowanie podstawowych dziedzin gospodarki w warunkach zakłóceń spowodowanych czynnikami pozamilitarnymi;
- pozyskiwanie informacji i ich przetwarzanie dla potrzeb sprawnego kierowania wszystkimi elementami gospodarki obronnej.

Szereg zadań stojących przed gospodarką obronną zagrożenia i wojny jawi się być logicznym następstwem przygotowań realizowanych w czasie pokoju. Z uwagi na fakt, iż wiele z nich inicjowanych jest w okresie zagrożenia, a następnie kontynuowane są one w czasie konfliktu, stąd też należy je rozpatrywać łącznie. Za takim podejściem przemawia również stopień skomplikowania (poziom trudności) poszczególnych zadań, które zdecydowanie należy przypisać do danego typu gospodarki obronnej, gdyż różnią się one intensywnością czy natężeniem[36].

W przypadku gospodarki zagrożenia wojennego, a w szczególności w gospodarce wojennej, mamy do czynienia z przesunięciem (przewartościowaniem) celów działalności gospodarczej w stosunku do gospodarki pokojowej. Jeżeli w stanie

---

[36] Por. *Gospodarka obronna Polski. Stan obecny i perspektywy*, praca zbiorowa pod redakcją M. Sułka, AON, Warszawa 1994, s. 28.

pokoju celem głównym gospodarki jest zaspokojenie materialnych i kulturalnych potrzeb społeczeństwa oraz zdynamizowanie procesów rozwojowych przy optymalnym wykorzystaniu posiadanych zasobów, to w przypadku zagrożenia czy wojny na pierwszy plan wysuwa się potrzeba skierowania zasobów i potencjału wytwórczego na cele obronne. Zagadnienie te należy rozumieć stosunkowo szeroko. Pod uwagę należy brać zarówno dostawy dóbr i usług na rzecz sił zbrojnych, jak też zapewnienie ochrony i warunków bytowych ludności, ochrony majątku narodowego, dóbr kultury oraz funkcjonowania podstawowej infrastruktury technicznej kraju.

Zaspokojenie bardzo szybko zwiększających się potrzeb państwa w okresie zagrożenia czy konfliktu zbrojnego, wymaga przystosowania gospodarki do zmienionego popytu i warunków funkcjonowania. Przestawienie gospodarki na tory wojenne wymaga wykonania szeregu przedsięwzięć, do których zaliczyć można[37]:

- realizację świadczeń osobistych i rzeczowych zapewniających mobilizacyjne rozwinięcie sił zbrojnych,
- zmobilizowanie niektórych działów gospodarki narodowej, np.: przemysłu, rolnictwa, transportu, łączności, służby zdrowia, przedsiębiorstw komunalnych,
- zmianę kierunków inwestowania,
- redystrybucję zatrudnienia między działami gospodarki narodowej,
- ewakuację ludności, obiektów i urządzeń z terenów zagrożonych i zabezpieczenie ich funkcjonowania,
- wprowadzenie priorytetu dla produkcji i remontów uzbrojenia i sprzętu dla potrzeb sił zbrojnych, resortu spraw wewnętrznych i obrony cywilnej,
- wprowadzenie ograniczeń, na rzecz potrzeb wojennych, w komunikacji, łączności, środkach farmaceutycznych i artykułach medycznych oraz żywności,
- wprowadzenie reglamentacji zasobów i nowych zasad ich podziału,
- wydzielenie na rzecz sił zbrojnych placówek służby zdrowia oraz miejsc zaopatrzenia w żywność i paliwa,
- wzmocnienie ochrony obiektów i urządzeń na terenie całego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem przeznaczonych do realizacji zadań obronnych,

---

[37] Por. J. Płaczek, *Identyfikacja* ..., op. cit., s. 14.

- nawiązanie kontaktów handlowych z nowymi zagranicznymi partnerami,
- zreorganizowanie procesu zarządzania gospodarką narodową.

Kwestia przeznaczenia funkcjonalnego gospodarki obronnej sprawia, iż jest ona obok ochrony państwa i obrony cywilnej, ważnym ogniwem systemu obronnego państwa. Jej miejsce i rolę w tym systemie wyznaczają zadania, jakie wykonuje na rzecz sił zbrojnych i obronności państwa. Ważne w tym miejscu jest to, że gospodarka obronna ma wpływ na funkcjonowanie wojska, zwłaszcza na utrzymanie pożądanego stopnia gotowości bojowej w czasie pokoju, zabezpieczenie sprawnego mobilizacyjnego i operacyjnego rozwijania wojsk w okresie zagrożenia oraz prowadzenie działań bojowych w czasie wojny. Na niej, jako gospodarczo-obronnym ogniwie systemu obrony państwa, spoczywa obowiązek tworzenia bazy zaopatrzeniowej na potrzeby sił zbrojnych oraz zapewnienia żywotności szeroko pojętej infrastruktury technicznej kraju, determinującej wykonanie zadań obronnych.

W systemie obronnym państwa gospodarkę obronną lokalizuje się w obrębie układu militarnego i pozamilitarnego, wymieniając jako zasadnicze elementy ją tworzące takie podsystemy jak (schemat 2): przemysł obronny, infrastrukturę techniczno-ekonomiczną kraju, rezerwy państwowe, ośrodki naukowo-badawcze zajmujące się sferą obronności państwa, aparat kierowniczy.

Przemysł obronny należy do podstawowych elementów gospodarczych sektora militarnego. Decyduje on o potencjale gospodarczo-obronnym kraju. Posiadanie takiego potencjału jest ważnym składnikiem suwerenności wojskowej, a w konsekwencji także politycznej. Jego struktura wynika z możliwości i specjalizacji produkcyjnej państwa jak również ze zgłaszanego zapotrzebowania ze strony krajowych odbiorców, a także ze zdolności eksportowych. Ze względu na rodzaj produkcji dzieli się go na: przemysł wytwarzający środki walki (przemysł zbrojeniowy), przemysł wytwarzający środki produkcji na potrzeby sektora militarnego, przemysł wytwarzający środki spożycia na potrzeby sektora militarnego oraz przemysł wytwarzający pozostałe zaopatrzenie sił zbrojnych. Przemysł zbrojeniowy może być także jedną z najbardziej intratnych dziedzin działalności gospodarczej, w przypadku występowania odpowiedniego popytu.

Schemat 2

System gospodarki obronnej

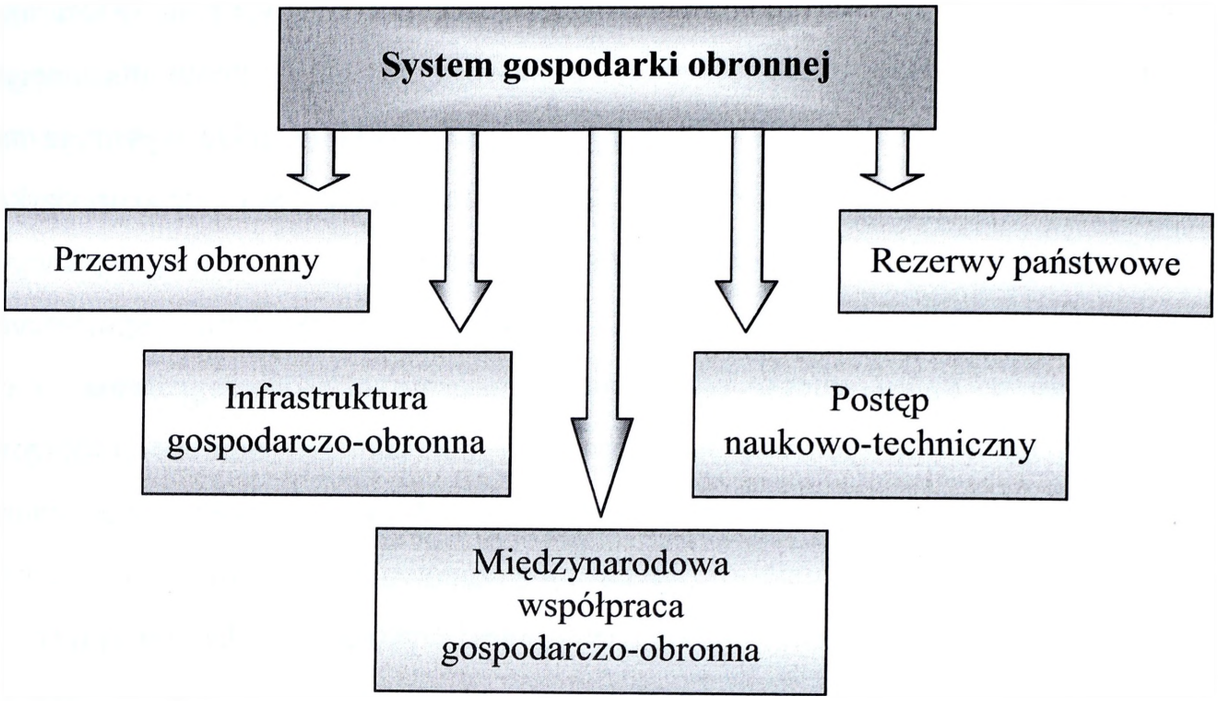

Opracowanie własne na podstawie: *Gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa wobec wyzwań rozwojowych świata na początku XXI wieku. Kryptonim „GOSPODBEZ". Część I - Identyfikacja gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa oraz wyzwań rozwojowych świata na początku XXI wieku*, Praca zespołowa pod redakcją B. Balcerowicza, AON, Warszawa 2002, s. 67.

Infrastruktura gospodarczo-obronna jest tworzona ze wszystkich stałych urządzeń służących do zapewnienia gotowości bojowej wojsk. Obejmują one głównie obiekty budownictwa wojskowego zabezpieczające potrzeby w zakresie dowodzenia, zakwaterowania i przewozu wojsk, lub ładunków. Do głównych elementów tej infrastruktury zaliczą się: urządzenia ogólnowojskowe (budynki koszarowe, sztabowe, magazyny, urządzenia szkoleniowe, zaopatrzeniowe i usługowe, składnice i magazyny, poligony, place ćwiczeń); urządzenia specjalistycznego przeznaczenia służące kierowaniu i prowadzeniu działań bojowych (lotniska, bazy morskie, wyrzutnie rakiet, stacje radarowe, węzły łączności, składnice, stanowiska dowodzenia); urządzenia publiczne gospodarki narodowej służące potrzebom wojska i obejmujące obiekty i urządzenia wchodzące w skład obronnej infrastruktury

techniczno-ekonomicznej kraju[38], którą stanowi system tworzący warunki kształtowania bezpieczeństwa narodowego obejmującego transport, łączność, energetykę i gospodarkę wodną oraz w pewnym zakresie również budownictwo.

Rezerwy państwowe są bardzo istotnym elementem struktury współczesnej gospodarki obronnej każdego kraju. Mają one złagodzić trudności zaopatrzenia materiałowego ludności i podstawowych jednostek gospodarki narodowej. Stanowią też zbiór: zapasów gotowych wyrobów (akumulatorów, ogumienia, agregatów prądotwórczych, pomp wodnych) paliw płynnych i gazowych, szerokiej gamy metali, krwi, lekarstw, środków opatrunkowych oraz żywności. Rezerwy te mogą być wykorzystane w wyjątkowo ważnym okresie dla państwa, a mianowicie: przerwach w dostawach z zagranicy lub z produkcji krajowej; trudnościach przewozowych spowodowanych np. dyskryminacją w obrotach międzynarodowych; nieurodzaju i klęski żywiołowej; czasowego zachwiania równowagi między zapotrzebowaniem a zasobami określonych materiałów; konieczności strategicznych, kiedy na skutek napięć polityczno-militarnych niezbędne jest zwiększenie produkcji opartej na określonych materiałach. Charakter, wielkość i zakres asortymentowy rezerw powinien gwarantować realizację stawianych zadań obronnych w różnych typach gospodarki obronnej[24].

Postęp naukowo-techniczny. Za truizm można uznać tezę, że podstawowym czynnikiem mającym decydujący wpływ na bezpieczeństwo naszego kraju jest wszechstronny, odpowiednio ukierunkowany rozwój kraju. Im większym (ilościowo i jakościowo) oraz sprawniejszym potencjałem dysponuje państwo, tym lepiej może zorganizować swoją obronność. Stąd też ośrodki naukowo-badawcze - zajmujące się pracami na rzecz systemu obronnego państwa - to kolejny ważny element gospodarki obronnej. W związku ze wzrostem wymagań współczesnego pola walki, rośnie nieustannie zapotrzebowanie na nowoczesną technikę systemów uzbrojenia oraz zaawansowane technologie. W tym celu, w każdym państwie, działa szereg instytutów naukowo-badawczych, które zajmują się wdrażaniem postępu naukowo-technicznego

---

[38] Por. J. Kurowski, *Kierunki przeobrażeń w infrastrukturze techniczno-ekonomicznej gospodarki narodowej*, [w:] *Gospodarka obronna Polski w okresie transformacji (1989-1992)*, Praca zespołowa pod redakcją T. Kamińskiego, AON, Warszawa 1993, rozdz. IV.

dotyczącego środków walki. Współcześnie nie liczy się już ilość dysponowanych środków, ale ich jakość, wyższa efektywność i funkcjonalność. Wiąże się z tym ich nowoczesność oraz ciągłe udoskonalanie, mające na uwadze wyścig technologiczny i niedopuszczenie do powstania w tym zakresie luki.

Międzynarodowa współpraca gospodarczo-obronna. Ówcześnie można stwierdzić, że większość państw dużą szansę wzmocnienia obronności kraju dostrzega we współpracy międzynarodowej w dziedzinie gospodarczo-obronnej. Przyjmuje ona różne formy, od szeroko rozumianej współpracy w całym obszarze gospodarki obronnej po handel zagraniczny sprzętem specjalnym. W praktyce stanowią ją głównie kontakty międzynarodowe w takich obszarach jak: współpraca gospodarczo-obronna, handel zagraniczny sprzętem specjalnym oraz kontrola obrotu bronią i technologiami militarnymi. Stąd też musi być ona postrzegana jako niezwykle istotny czynnik wpływający na stan gospodarczych podstaw bezpieczeństwa (gospodarkę obronną).

Niezwykle istotnym elementem, stanowiącym niejako spoiwo gospodarki obronnej jest **system jej kierowania.** Jego głównym zadaniem jest przygotowanie gospodarki narodowej do realizacji zadań w okresie zagrożenia bezpieczeństwa państwa i wojny. System kierowania zorganizowany jest i funkcjonuje na podstawie przyjętych i obowiązujących regulacji prawnych, do których można zaliczyć akty normatywne rangi: ustawy, zarządzenia i uchwały. Proces kierowania gospodarką obronną uwzględniać powinien właściwości jej funkcjonowania we wszystkich stanach gotowości obronnej państwa. Przywołując w tym miejscu „*Strategię obronności RP*" można stwierdzić, że „system kierowania obronnością tworzą wszystkie organy kierowania, odpowiadające za realizację zadań obronnych w ustanowionych prawnie relacjach kompetencyjnych"[39]. Ze względu na rozproszony charakter gospodarki obronnej, podległej różnym instytucjom administracji państwowej, jej kierowanie w sposób synchroniczny już w gospodarce pokojowej jest utrudnione.

[39] Por. *Strategia obronności ...*, op. cit., ppkt. 38.

1.1.2.3. Cechy gospodarki obronnej

Doświadczenia historyczne wskazują, że gospodarka narodowa, tworząca ekonomiczne podstawy obronności państwa od zawsze stanowiła obiekt tak zbrojnego jak i niezbrojnego oddziaływania przeciwnika. Mając więc na względzie z jednej strony funkcje i zadania jakie ma do spełnienia gospodarka obronna z drugiej natomiast kryterium czasu, należy stwierdzić, iż posiada ona pewne immanentne cechy. Najczęściej w literaturze przedmiotu wymienia się, dwie zasadnicze grupy cech do których zaliczamy[40]:

1) elastyczność (mobilność) gospodarki obronnej;
2) żywotność gospodarki obronnej.

Przechodzenie przez gospodarkę narodową na coraz to wyższe szczeble gotowości obronnej następuje w procesie mobilizacji gospodarczej. Proces przeciwny, związany z obniżaniem stanów gotowości, czyli demobilizacja gospodarcza wyraża się między innymi: spadkiem produkcji dóbr i usług o przeznaczeniu obronnym, zwłaszcza wojskowym, spadkiem stopy wydatków obronnych, zmniejszeniem stanów osobowych sił zbrojnych, spadkiem znaczenia organów kierowania gospodarką obronną[41]. Zdolność gospodarki obronnej do jak najszybszego przystosowania (dopasowania) się, zarówno w sferze realnej, jak i regulacji, do dynamicznie zmieniających się potrzeb, wynikających z zakresu i charakteru konfliktu (zagrożenia), opisuje jej **elastyczność (mobilność)**.

Elastyczność gospodarki obronnej jest więc niczym innym jak zdolnością do osiągania kolejnych szczebli gotowości do działania. Tak więc, z elastycznością wiążą się m.in. tak ważne kwestie jak: zmiany wielkości i charakteru produkcji, zmiany w systemie kierowania, czy zmiany poziomu potrzeb uzależnionych od charakteru konfliktu. Analizując więc cechy jakościowe gospodarki obronnej, nie sposób pominąć problemu jej elastyczności, aczkolwiek jak wynika z doświadczenia zadanie to jest niezwykle trudne i złożone[42].

---

[40] Por. *Gospodarka* ..., op. cit., s. 36, czy też *System* ..., op. cit., 20.
[41] Por. M. Sułek, J. Płaczek, *Planowanie gotowości obronnej gospodarki narodowej*, „Zeszyty Naukowe AON", 1994 nr 3, s. 81.
[42] Por. M. Sułek, *Elastyczność gospodarki narodowej a bezpieczeństwo ekonomiczne*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka*, UŁ, Łódź 1986.

O randze elastyczności gospodarki narodowej, stosunkowo łatwo można się przekonać studiując literaturę przedmiotu. Dla przykładu, Klaus Knorr[43] opisuje elastyczność jako zdolność do przeżycia wielkiej reorganizacji przy niewielkich stratach czasu i produkcji, wymieniając jednocześnie trzy główne czynniki, od których ona zależy, zaliczając do nich: umiejętności zarządzania, moralną gotowości narodu do wojny oraz sposób funkcjonowania gospodarki. W tym miejscu warto jeszcze wspomnieć, że elastyczność gospodarki się zwiększa, wraz ze wzrostem ilości rezerw jakie ma ona do dyspozycji (np. wydobywcze, produkcyjne, transportowe).

Generalizując, należy stwierdzić, że elastyczność gospodarki jest uzależniona od trzech zbiorów czynników[44]:

1) techniczno-rzeczowych,
2) organizacyjno-instytucjonalnych,
3) psychospołecznych.

W pierwszej z wymienionych grup na szczególną uwagę zasługuje kwestia tzw. fizyczno-produkcyjnej niepodzielności czynników wytwórczych. Oznacza to, iż większość z aparatu produkcyjnego charakteryzuje się wysokim stopniem inercji w procesie przemian czy dyslokacji. Dodatkowe utrudnienie dla procesu mobilizacji stanowią powiązania rzeczowe występujące w gospodarce narodowej, gdyż zachodzące zmiany będą rozbijać istniejącą komplementarność systemu.

Problematyka elastyczności gospodarki powoduje, że wśród szeregu uwarunkowań organizacyjno-instytucjonalnych nigdy nie powinno pomijać się tak ważnych zagadnień jak: system podmiotowy gospodarki, proces podejmowania decyzji, międzynarodowe stosunki gospodarcze czy problem rezerw gospodarczych. Niezwykle istotny problem stanowi również handel zagraniczny, w którym to obszarze mogą wystąpić znaczne utrudnienia w przypadku wprowadzenia wszelkiego rodzaju ograniczeń.

Na elastyczność gospodarki narodowej każdego kraju wpływają również, aczkolwiek w różnym zakresie, czynniki psychospołeczne. Nie wdając się w szerszą

---

[43] Znany naukowiec zajmujący się badaniami z obszaru ekonomii i obronności, autor m.in. takich prac jak: *Military Power and Potential*, Lexington, Mass 1970; *The Power of Nations. The Political of Economy of International Relations*, New York 1975; *The War Potential of Nations*, Princeton 1956.

[44] Por. M. Sułek, *Potencjał gospodarczo-obronny. Pojęcie, pomiar, decyzje*, AON, Warszawa 1993, s. 60-61.

analizę tego problemu należy stwierdzić, iż psychologiczna gotowość danego narodu do realizacji zadań w warunkach ekstremalnych (zagrożenie i wojna) nie powinna być pomijana podczas analiz stanu przygotowań gospodarczo-obronnych państwa.

Drugą, obok elastyczności, cechą gospodarki obronnej jest jej **żywotność**. Konieczność zajęcia się tym zagadnieniem wynika bezpośrednio z zagrożeń jakie dla systemu gospodarczego kraju rodzi poziom rozwoju współczesnych środków walki. Ewentualne pominięcie tego problemu w procesie przygotowań do realizacji zadań w okresach szczególnych stanie się z pewnością odczuwalne w stosunkowo krótkim czasie od zrodzenia się konfliktu. Jego formą (efektem) może być, szybka i znaczna utrata zdolności produkcyjnych i usługowych gospodarki, co w efekcie może zdewaluować wysiłek włożonego w czasie pokoju w tworzenie materialnych podstaw obronności oraz podważyć celowość i istotę prowadzenia działań w tym zakresie. Tak więc, przygotowania w sferze obronności powinny być ukierunkowane na[45]:

1) rozwijanie zdolności produkcyjno-usługowych;
2) zwiększenie mobilności organizmu gospodarczego;
3) umacnianie żywotności gospodarki.

Definiując *żywotność gospodarki*, modyfikując nieco prezentowane stanowiska[46], można określić, iż oznacza ona *zdolność do funkcjonowania w warunkach destrukcyjnego oddziaływania przeciwnika, czyli nic innego jak wykorzystywanie warunków sprzyjających i przeciwstawienie się zagrożeniom.*

Wykorzystanie przeciwko gospodarce zarówno militarnych jak i niemilitarnych środków walki pewnikiem stwarzać będzie znaczne utrudnienia w jej funkcjonowaniu. Stad też, postrzegając zdolność do przeciwstawienia się tym niekorzystnym warunkom, przez pryzmat kryterium form przejawiania, można wyróżnić dwie grupy możliwych działań:

1) działalność bierną – objawiającą się zdolnością dopasowania się do zmiennych warunków;

---

[45] Por. *Gospodarka* ..., op. cit., s. 37.
[46] Ibidem, s. 38.

2) działalność aktywną – mającą na celu takie przekształcenia niekorzystnej rzeczywistości, aby uzyskać jej postać przydatną lub chociaż znacznie zredukować negatywne skutki.

Ogólnie można powiedzieć, że gospodarka narodowa może zostać uznana za żywotną, jeśli przejawia zdolności do przeciwstawienia się zjawiskom negatywnym. Mając więc na uwadze prawdopodobne skutki destrukcyjnego oddziaływania przeciwnika oraz warunki sine qua non realizacji procesów gospodarczych, można stwierdzić, że powinny ją charakteryzować[47]:

1) zdolność do przezwyciężania niesprzyjających warunków gospodarowania;
2) wytrwałość w działaniu mimo strat i dezorganizacji;
3) zdolność do odtwarzania struktur organizacyjnych, kierowniczych i możliwości produkcyjno-usługowych.

Wyżej wymienione właściwości wypełniają treść pojęcia i istoty żywotności gospodarki narodowej, i jako takie powinny być rozpatrywane łącznie.

1.1.3. Problem kondycji gospodarczo-obronna a bezpieczeństwo państwa

Historia ludzkości wskazuje, że najbardziej dogodne warunki bytu społeczeństwa, a więc istnienia i funkcjonowania narodu, zapewnia łączenie go z bezpieczeństwem państwa. Ścisłe związki między głównymi potrzebami i interesami narodu a bezpieczeństwem państwa współtworzą jednocześnie wartość narodową i państwową racji stanu. Ta zaś wymaga odpowiednich organizacji państwowych dysponujących sprawdzonymi regułami działania i wyspecjalizowanymi organami oraz demokratycznej organizacji życia narodu.

Mając na względzie te zależności wobec wymagań rozwoju cywilizacyjnego, koniecznością staje się spojrzenie na problem kondycji gospodarczo-obronnej państwa z punktu widzenia narodu i państwa. Umożliwi to określenie miejsca problemu kondycji gospodarczo-obronnej kraju w ogólnej problematyce bytu i bezpieczeństwa państwa oraz obszaru uwarunkowań kondycji gospodarczo-obronnej państwa.

---

[47] Ibidem, s. 39.

Umiejscowienie problemu kondycji gospodarczo-obronnej państwa w ogólnej problematyce bytu i bezpieczeństwa państwa wymaga rozważenia tej problematyki w kontekście interesu narodowo-państwowego, suwerenności oraz strategii państwowej. Oznacza to jednocześnie konieczność ujawnienia - w sposób syntetyczny - istoty tych pojęć.

Rozpoczynając analizę od pojęć *bezpieczeństwo narodowe*, *bezpieczeństwo państwowe*, celowym wydaje się odwołanie do istoty samej kategorii *bezpieczeństwo*. Jego definicja wskazuje z jednej strony, iż jest to *stan niezagrożenia, spokoju, pewności*[48]; z drugiej zaś, że takie jego rozumienie odnosi się do szerokiego zakresu jego funkcjonowania, bo od zapewnienia sobie i komuś bezpieczeństwa po jego poczucie; od bezpieczeństwa obywateli po bezpieczeństwo kraju (państwa)[49]. Wyraźna jest przy tym pierwotność poczucia zagrożenia w stosunku do poczucia, że jest się bezpiecznym. Oznacza to także, iż przeświadczenie o zagrożeniu może stać się impulsem do działania równie silnym, jak zagrożenia realne.

Koncentrując uwagę tylko na problemie bezpieczeństwa państwa, zauważyć trzeba, iż pojęcie to jest bardzo „rozciągliwe". Definiowane na pozór przekonująco, jest w istocie wieloznaczne. Należy więc rozumieć je szeroko, z jednej strony - jako stan określony przez zespół czynników mierzalnych i okoliczności poddających się racjonalnemu osądowi; z drugiej strony zaś jako mniej lub bardziej subiektywne poczucie rządu i narodu, że państwo jest bezpieczne. Przyczyna takiej sytuacji tkwi w związkach bezpieczeństwa państwa z wolą przetrwania, a więc zachowania własnej egzystencji, suwerenności i integralności terytorialno-geofizycznej, politycznej, militarnej i społeczno-gospodarczej oraz dążeniem państwa do wzrostu swej potęgi poprzez rozwój wewnętrzny lub ekspansję zewnętrzną.

Rzeczywistość społeczno-polityczna, militarna i gospodarcza współczesnego świata modyfikuje w znacznym zakresie te związki, wyjaskrawiając jej znaczenie w układach wewnętrznych i zewnętrznych, co pozwala przyjąć za regułę nadrzędność interesu narodowego i suwerenności narodowej nad stanem bezpieczeństwa państwa. Bez względu bowiem na epokę i ustrój kwestia *bezpieczeństwa państwa* jest odzewem

---

[48] *Słownik języka polskiego*, Tom I, PWN, Warszawa 1978, s. 147.
[49] Ibidem.

fundamentalnych interesów narodowych, wyrażających się z jednej strony wolą przetrwania, a więc zachowania własnej egzystencji i tożsamości; z drugiej strony zaś wolą wzrostu własnej potęgi. Bezpieczeństwo państwa jawi się więc jako zachowanie i dążenie państwa na arenie międzynarodowej do osiągnięcia, utrzymania i utrwalenia wszystkich podstawowych wartości ogólno-cywilizacyjnych, tj. suwerenności i integralności terytorialnej, społeczno-kulturalnej i gospodarczej.

Bardzo podobne jest określenie bezpieczeństwa narodowego. Rozumie się je jako brak zagrożenia i poczucia zagrożenia podstawowych dla danego narodu wartości, a mianowicie politycznych (suwerenność narodu, jego niepodległy byt i niezależność w zagwarantowanych granicach), ideologicznych (ustrój, cele i formy organizacji życia społecznego), gospodarczych (optymalizacja rozwoju społeczno-gospodarczego i swoboda decyzji gospodarczych) oraz kulturalno-cywilizacyjnych zapewniających swobodny rozwój życia duchowego i tożsamości narodowej[50]. Jest to więc, jak określają autorzy „Leksykonu pokoju"[51], kategoria społeczna, wyrażająca ocenę stopnia zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzkich, takich jak: istnienie, stabilność, tożsamość (identyczność), dobrobyt i zadowolenie. Jako taka pozwala ona jednocześnie przybliżyć istotę innych - ważnych z punktu widzenia podjętych rozważań - kategorii społecznych, takich jak: *interes narodowo-państwowy*, *suwerenność narodowa* i *strategia państwowa*.

Więzami spójnymi pojęć *bezpieczeństwa narodowego* i *interesu narodowo-państwowego* są kategorie *potrzeb* i *wartości*. Wychodząc z ogólnej istoty pojęcia *interes* rozumianego jako zespół postaw i dążeń jednostek i grup społecznych do osiągnięcia przedmiotów lub stanów rzeczy ocenianych jako pożądane, cenne, a niekiedy wręcz konieczne, dla zdobycia których mobilizują one swoją aktywność i uruchamiają pozostające w ich dyspozycji środki[52], możliwa staje się szersza - bo narodowo-państwowa - interpretacja pojęcia. *Interes narodowo-państwowy* to historycznie ukształtowany zespół postaw, dążeń, oczekiwań i potrzeb narodu i państwa wobec otoczenia międzynarodowego, zmierzający do osiągnięcia, w oparciu

---

[50] Por. A.D. Rotfeld, *Bezpieczeństwo Polski a bezpieczeństwo Europy*, „Sprawy Międzynarodowe" 1984 nr 7-8, s. 39.
[51] Por. *Leksykon pokoju*, KAW, Warszawa 1987, s. 29-30.
[52] Por. *Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1974, s. 291-292.

o aktywność i posiadane środki, pożądanych - a nawet koniecznych - rzeczy lub sytuacji. Treść tego pojęcia ujawnia w istocie stosunek do takich zasadniczych grup wartości, jak: bezpieczeństwo narodowe, dobrobyt i rozwój gospodarczy oraz wolność i porządek konstytucyjny.

Takie rozumienie *interesu narodowego (państwowego)* nakazuje każdemu krajowi utrzymanie suwerenności państwowej. Oznacza to, że w interesie każdego państwa w stosunkach z innymi państwami leży nie odrzucanie koniecznych współzależności, co byłoby nie tylko szkodliwym, ale również niewykonalnym anachronizmem, lecz unikanie jednostronnych, nierównoprawnych zależności od innych państw - w tych wszystkich przypadkach, które ograniczałyby suwerenność ponad niezbędne, racjonalne i dobrowolnie przez państwo przyjęte minimum lub też w tych wszystkich skrajnych przypadkach, które prowadziłyby do jej utraty, jeśli nie nawet w sensie prawno-międzynarodowym i politycznym, to tylko ekonomicznym[53].

Takie podejście wskazuje na nadanie wysokiej rangi *suwerenności ekonomicznej* - jako części składowej ogólnej suwerenności narodowej - rozumianej jako prawo państw do *trwałej suwerenności nad zasobami naturalnymi*[54], do samodzielnego wyboru[55], a także możliwości samodzielnego wyboru najkorzystniejszych powiązań ekonomicznych z zagranicą oraz utrzymania równowagi między importem a rodzimą produkcją.

Suwerenność ekonomiczna z kolei ściśle wiąże się z problemem bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, rozumianego jako część składowa ogólnego bezpieczeństwa państwa. Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa jest więc immanentnie związane z ogólnym bezpieczeństwem państwa. Jest ono przy tym pojęciem węższym od niego, chociaż wzajemnie współzależnym. Jego istotę oddaje Karta Ekonomicznych Praw i Obowiązków Państw, stwierdzając: *„Każde państwo ma suwerenne i niezbywalne prawo wyboru swojego ustroju gospodarczego, podobnie jak ustroju politycznego (...) zgodnie z wolą swojego narodu, bez ingerencji z zewnątrz,*

---

[53] Por. M. Dobraczyński, J. Stefanowicz, *Polityka zagraniczna*, PWN, Warszawa 1984, s. 18.

[54] Por. *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* (z 16 grudnia 1966 roku), DzU z 1977 r., nr 38, poz. 169, art. 25.

[55] Por. *Akt Końcowy KBWE (I zasada)*, [w:] A.D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi* (Aneksy), PISM, Warszawa 1990, s. 204-205.

przymusu lub groźby w jakiejkolwiek formie" oraz *„... ma i może swobodnie wykonywać pełną, stałą suwerenność, łącznie z władaniem, użytkowaniem i dysponowaniem nad całymi swymi bogactwami, zasobami naturalnymi i działalnością gospodarczą"*[56].

Syntezując różne punkty widzenia[57] bezpieczeństwa ekonomicznego państwa zauważyć trzeba, że jest ono ściśle związane: po pierwsze - z przyszłością, co do której nie ma nigdy pewności; po drugie - ze specyfiką wyznaczoną takimi czynnikami, jak: obszar danego państwa, siła ekonomiczna, poziom rozwoju naukowo-technicznego, stopień specjalizacji gospodarczej, charakter, kierunki i stopień międzynarodowych powiązań ekonomicznych, itp. Oznacza to także, że wszelkie rozważania o bezpieczeństwie ekonomicznym mają charakter uniwersalny w sformułowaniach ogólnych, zaś charakter jednostkowy przy konkretnych rozwiązaniach. Wspólne są bowiem podstawy poszczególnych subelementów bezpieczeństwa ekonomicznego, ale o ich istocie w sposób zasadniczy decydują cechy charakterystyczne tych obszarów, których dotyczą.

Prawidłowości te są wspólne dla rzeczywistości współczesnego świata, bez względu bowiem na jego wymiar, a więc czy to w skali globu, regionu, czy konkretnego kraju, ujawniają one cały szereg wzajemnych współzależności strukturalnych i funkcjonalnych ogólnego bezpieczeństwa. Jego obraz kreśli kilka wzajemnie nakładających się subelementów, które nakładają się na siebie tworząc różne konfiguracje. Obszar jednej z nich, stanowiący kolejny subelement ogólnego bezpieczeństwa państwa, jest w istocie obszarem i wypadkową możliwości zaspokojenia potrzeb bezpieczeństwa ekonomicznego, socjalnego i ekologicznego.

Kwestie kondycji gospodarczo-obronnej, podobnie jak innych elementów bezpieczeństwa państwa, odnoszą się także do suwerenności państwa, zmuszają do formułowania pytań konkretyzujących wstępną hipotezę, a mianowicie: *od kogo i w jakich dziedzinach dany kraj jest zależny lub niezależny*?; *w stosunku do kogo*

---

[56] Por. *Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 3281/XXIX z 14 grudnia 1974 roku*, [w:] E. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, WP, Warszawa 1986, s. 228.

[57] Por. S. Michałowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach Wschód-Zachód*, „Stosunki Międzynarodowe", nr 4/1983, s. 25; Z. Kołodziejak, *Problemy bezpieczeństwa ekonomicznego w warunkach wojny gospodarczej*, [w:] *Wojna gospodarcza*, WAP, Warszawa 1986, s. 46, 59.

i w jakim zakresie dany kraj zachowuje bezpieczeństwo?, *w stosunku od kogo dany kraj może oczekiwać realnego zagrożenia swego bezpieczeństwa*? Odpowiedź na te pytania musi zawierać strategia działania każdego konkretnego państwa (strategia państwa), którą w swej ogólnej istocie - określając z punktu widzenia prakseologii społecznej - należy rozumieć jako skonkretyzowany program długotrwałego działania w różnych sferach ukierunkowany na przyszłość[58].

Reasumując rozważania, podkreślić trzeba, że ujawniona istota interesu narodowo-państwowego oraz suwerenności i bezpieczeństwa narodowo-państwowego, sprowadzona także do płaszczyzny ekonomicznej, tj. suwerenności i bezpieczeństwa ekonomicznego, wskazała jednocześnie miejsce w ich obszarze na kwestię kondycji gospodarczo-obronnej oraz jej rolę w problematyce bytu narodu i państwa. Tak miejsce, jak i rolę kondycji gospodarczo-obronnej wyznaczają jej obszary funkcjonalne, nakładające się w praktyce na wszystkie sfery działalności państwa. Dostrzegać trzeba je zarówno we wszystkich częściach składowych bezpieczeństwa państwa, jak i w nadrzędnych wobec niego kwestiach strategii państwa oraz interesu narodowo-państwowego.

1.1.4. Uwarunkowania kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa

Ujawnienie istoty, miejsca i roli kondycji gospodarczo-obronnej kraju w systemie bezpieczeństwa państwa upoważnia do skoncentrowania dalszego toku rozważań na uwarunkowaniach jej tworzenia i utrzymania. Jest to więc problematyka, której nie można pominąć, bowiem w istocie rzeczy wyznacza ona nie tylko podstawy, ale także poziom i zakres kondycji gospodarczo-obronnej kraju. Postrzegana jest przy tym z różnych punktów widzenia. Wiodącym kryterium przy określaniu uwarunkowań tworzenia i utrzymania kondycji gospodarczo-obronnej kraju są czynniki jego kształtowania. Ponieważ czynniki te stanowią wachlarz różnorodnych związków i zależności o różnych siłach i wektorach oddziaływania, co oznacza jednocześnie duże trudności w ich rozpoznaniu i scharakteryzowaniu, to najtrafniejsze wydaje się

---

[58] Por. J. Kukułka, *Problemy teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1978, s. 121; H. Chałaj, *Globalny świat - wyzwania i spory. Wstęp do globalistyki*, Część II i III, Warszawa 1991, s. 203.

sprowadzenie ich do kilku podstawowych grup. Najogólniej rzecz ujmując, podstawowymi grupami uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju są: ekonomiczne, polityczne, militarno-obronne, socjalno-bytowe i kulturalno-oświatowe (społeczne), przyrodniczo-klimatyczne i ekologiczne oraz infrastrukturalne.

Każda z wyszczególnionych grup uwarunkowań ujawnia w swym obszarze czynniki o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Czynniki o charakterze wewnętrznym to te, które wynikają z istoty całej sfery gospodarki narodowej, zaś czynnikami o charakterze zewnętrznym są to te, które wynikają z szeroko rozumianego otoczenia. Stopień ich kumulacji w każdej z grup uwarunkowań jest dalece zróżnicowany. Najpełniejszy swój wymiar w aspekcie wewnętrznym, jak i zewnętrznym ujawniają uwarunkowania ekonomiczne, w dalszej kolejności polityczne, militarno-obronne, infrastrukturalne, społeczne oraz przyrodniczo-klimatyczne.

Jeśli zaś patrzeć na uwarunkowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju przez pryzmat wpływu poszczególnych czynników na jego kształtowanie, to może on być trojaki, tzn. ujemny, obojętny (neutralny) i dodatni. W rzeczywistości gospodarczej, w praktyce, spotykamy się z jednoczesnym oddziaływaniem tych czynników. Wpływ dodatni oznacza, że mamy do czynienia z czynnikami sprzyjającymi tworzeniu i utrzymaniu kondycji gospodarczo-obronnej kraju, wpływ czynników ujemnych rodzi zagrożenia i bariery dla kształtowania i utrzymania tego stanu. Pożądana w tej sytuacji jest dominacja czynników pierwszej grupy. Patrząc zaś na uwarunkowania punktu widzenia bilansu kondycji gospodarczo-obronnej kraju, konieczne jest ich rozróżnienie na koncentrujące się w sferze popytu, podaży i infrastruktury. Każda z tych sfer w różnym zakresie dotyczy wskazanych grup uwarunkowań.

Przedstawiony zarys różnych podejść do problemu uwarunkowań kondycji gospodarczo-obronnej kraju wskazuje, że uwzględniając kryteria każdego z nich, prymat trzeba dać kryterium czynników jej kształtowania. Stąd też dokonany podział – na kryteria: ekonomiczne, polityczne, militarno-obronne, społeczne, przyrodniczo-klimatyczne i ekologiczne oraz na infrastrukturalne - stanowić będzie podstawę ujawnienia ich istoty.

Zauważyć trzeba jednocześnie, że mimo, iż obszarem kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju jest przede wszystkim cała gospodarka narodowa, to płaszczyzną decydującą jest stan rozwoju gospodarki obronnej. Charakteryzuje ją, podobnie jak całą gospodarkę narodową, potencjał produkcyjny w wymiarze ilościowym, jakościowym, strukturalnym, techniczno-technologicznym i infrastrukturalnym w ścisłym powiązaniu ze zmianami i procesami dostosowawczymi w bliższym i dalszym otoczeniu gospodarki obronnej. Każda z płaszczyzn tych zmian stanowi jednocześnie uwarunkowania rozwoju gospodarki obronnej. Stąd też należy traktować je jako podstawowe w analizie uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju.

Schemat 3

Heksagon uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej

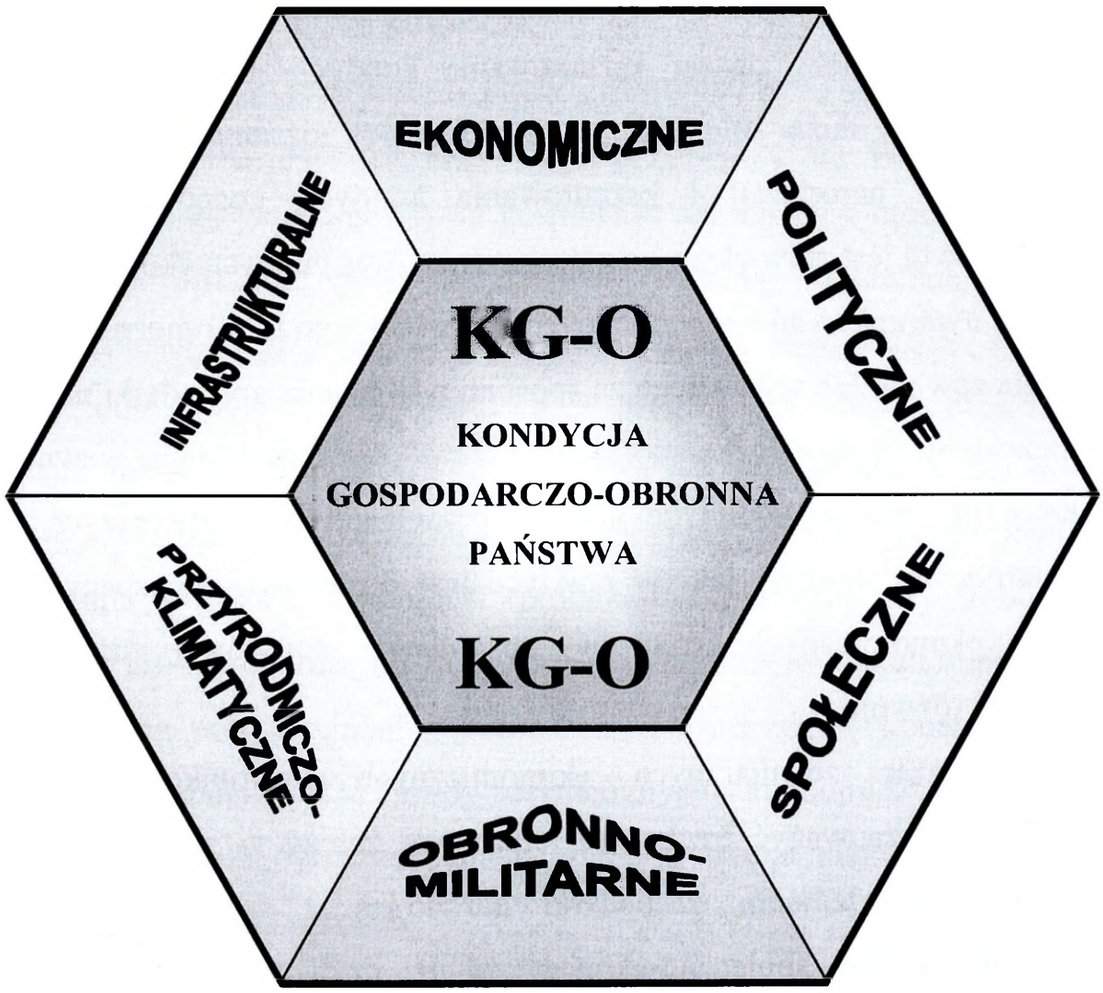

Opracowanie własne.

1.1.4.1. Uwarunkowania ekonomiczne

Z całej grupy uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa największą rolę odgrywają uwarunkowania ekonomiczne. Formułują one wymogi kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa, postrzegane w wymiarze w wymiarze podażowym i popytowym oraz infrastrukturalnym.

Stronę podażową kondycji gospodarczo-obronnej państwa charakteryzują produkcyjne uwarunkowania gospodarki narodowej, przede wszystkim zaś gospodarki obronnej. Stronę zaś popytową - ekonomiczne możliwości pozyskania dóbr obronnych, w tym surowców, siły roboczej, myśli technicznej, żywności, know-how itd. Natomiast stronę infrastrukturalną techniczno-technologiczne i organizacyjne warunki zaistnienia i realizacji podaży dóbr obronnych i popytu na nie, postrzegane przez pryzmat instytucji i procesów zarządzania.

Przyjmując gospodarkę obronną – będącą częścią składową gospodarki narodowej – za zasadniczy obszar kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa, uznać trzeba dużą zbieżność, a często nawet tożsamość, uwarunkowań rozwoju gospodarki narodowej i kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa. Zbieżność ta jest największa na płaszczyźnie uwarunkowań ekonomicznych.

W grupie uwarunkowań ekonomicznych bez większego trudu można rozróżnić: uwarunkowania zewnętrzne wynikające ze sposobu powiązania gospodarki narodowej z jego otoczeniem ekonomiczno-społecznym oraz uwarunkowania wewnętrzne, tj. takie, które głównie wynikają ze stanu i organizacji sił wytwórczych samej gospodarki narodowej. Podział taki w praktyce jest dostosowaniem specyficznych uwarunkowań ekonomicznych rozwoju gospodarki narodowej do samych mechanizmów jej rozwoju.

Kreśląc obszar zewnętrznych ekonomicznych uwarunkowań rozwoju gospodarki obronnej zauważyć trzeba, że jej rozwój zależy w znacznym stopniu od więzów tego subelementu gospodarki narodowej z szeroko rozumianym zewnętrznym otoczeniem społeczno-ekonomicznym, czyli z różnymi gałęziami przemysłu i usług materialnych, ze sferą konsumpcji, nauki i oświaty oraz regulacji. Wyrazem ich jest struktura, organizacja i intensywność powiązań gospodarki obronnej

przybierająca postać przepływów (dopływów i odpływów ludzi, rzeczy, środków produkcji) i produktów oraz środków płatniczych, a także wszelkiego rodzaju informacji (w szczególności zaś ekonomicznej, naukowo-technicznej, prawnej i społeczno-politycznej). Jako takie tworzą więc one szeroki wachlarz uwarunkowań zewnętrznych o dalece zróżnicowanej roli, sprowadzającej się do przyśpieszenia lub hamowania procesów rozwojowych gospodarki narodowej.

Uwarunkowania zewnętrzne rozwoju gospodarki narodowej zależą przede wszystkim od: potencjału przemysłowego kraju, tj. od poziomu i struktury jego uprzemysłowienia, potencjału demograficznego kraju, postępu naukowo-technicznego. Czynniki stanowiące o uwarunkowaniach zewnętrznych rozwoju gospodarki narodowej charakteryzują się tym, że oddziałują na rozwój gospodarki obronnej - z jednej strony w sposób obiektywny w ramach ogólnych praw rozwoju społeczno-ekonomicznego przy równoczesnej, z drugiej strony, dużej subiektywnej roli człowieka w regulowaniu tych procesów.

Dla bliższego ujawnienia istoty uwarunkowań zewnętrznych kondycji gospodarczo-obronnej państwa skoncentrujemy uwagę na problemach struktury, organizacji i intensywności powiązań gospodarki narodowej z otoczeniem społeczno-gospodarczym. Strukturę powiązań stanowią stosunki rozumiane jako proporcje i współzależności między poszczególnymi rodzajami powiązań, tj. z jednej strony pomiędzy dopływami a odpływami, a z drugiej zaś także pomiędzy samymi dopływami lub samymi odpływami. Właściwe jej ukształtowanie ma podstawowe znaczenie dla rozwoju rolnictwa. Najważniejsze w strukturze powiązań jest zbilansowanie odpływu czynników produkcji w postaci siły roboczej, ziemi i (pośrednio) produktów rolnych z dopływem czynników produkcji w postaci środków produkcji, usług produkcyjnych i (także pośrednio) środków konsumpcji służących odnowie siły roboczej. Do grupy zewnętrznych, ekonomicznych uwarunkowań kondycji gospodarczo-obronnej państwa zaliczyć trzeba także popyt ekonomiczny społeczeństwa na dobra obronne.

Pełniejszy obraz uwarunkowań kondycji gospodarczo-obronnej państwa kreślą wewnętrzne ekonomiczne uwarunkowania gospodarki narodowej. Stanowią je:

- po pierwsze: ilość i jakość rozporządzalnych zasobów wytwórczych (potencjału wytwórczego) - w szczególności zaś przestrzeni produkcyjnej, tj. ziemi, siły roboczej, majątku produkcyjnego oraz infrastruktury;
- po drugie: sposób rozmieszczenia zasobów wytwórczych między poszczególnymi działami i gałęziami gospodarki narodowej;
- po trzecie: intensywność powiązań poziomych.

W praktyce oznacza to, że ekonomiczne, wewnętrzne uwarunkowania rozwoju gospodarki narodowej sprowadzają się do stanu i funkcjonowania czynników wytwórczych, a mianowicie: ziemi, pracy (siły roboczej) oraz kapitału, tj. jego majątku trwałego i obrotowego. Ponadto w grupie czynników wytwórczych gospodarki narodowej wymienić można potencjał intelektualny, a także środowisko naturalne, które w istocie rzeczy są czynnikami konkretyzującymi pod względem jakościowym czynniki podstawowe. Ich istotę sprowadzić można do uwarunkowań społecznych i przyrodniczo-klimatycznych i ekologicznych.

Podejmując problem ekonomicznych wewnętrznych uwarunkowań rozwoju gospodarki narodowej, zauważyć trzeba, że współczesna jego ewolucja wykazuje wiele wspólnych, uniwersalnych prawidłowości, które dostrzegalne są w tendencjach zmian ilościowych i jakościowych czynników wytwórczych. Analizując czynniki wytwórcze dążyć trzeba także do wskazania tzw. punktów zwrotnych ich ewolucji.

Charakteryzując główne czynniki wytwórcze w gospodarce narodowej, warto zaznaczyć, że pierwszym a zarazem pierwotnym czynnikiem jest ziemia. Jej rola jest szczególna, bez niej nie mogłaby się obejść żadna produkcja. Jest ona zależna od środowiska naturalnego (przyrodniczego i klimatycznego). Występuje w podwójnej roli: z jednej strony jako obszar, na którym jest prowadzone gospodarstwo rolne, pełniąc funkcję środowiska życia roślin i zwierząt, w którym zachodzą różnorodne procesy o charakterze fizycznym i biochemicznym, i z drugiej zaś jako środek produkcji biorący aktywny udział w procesie produkcji - jest ona bowiem przedmiotem pracy w pracach uprawnych (orka, bronowanie) i środkiem pracy - jeśli patrzy się na nią z punktu widzenia celu, tj. produktu roślinnego. Ziemia jest więc

jednocześnie miejscem, na którym odbywa się proces produkcji, a zarazem podstawowym aktywnym środkiem produkcji w rolnictwie, cechując się przy tym nieruchomością, niepomnażalnością i zniszczalnością oraz przestrzennością.

Punktem zwrotnym ewolucji czynnika wytwórczego *ziemia* jest szczytowy stan areału upraw, po osiągnięciu którego rozpoczyna się proces redukcji areału ziemi uprawnej. Dla rolnictwa osiągnięcie tego punktu oznacza:

- wprowadzenie rachunku substytucyjnego - tj. możliwości zastępowania ziemi przez czynnik kapitałowy; a przez to także otwieranie rolnictwa na ekspansję sektorów pozarolniczych;
- powstanie rynku ziemi;
- sprzyjanie mobilności ziemi i dopasowanie jej zasobów do zasobów siły roboczej;
- zmniejszenie stopnia uzależnienia wielkości produkcji rolniczej od obszaru posiadanej ziemi.

Drugim czynnikiem wytwórczym jest *praca*, rozumiana jako celowa działalność człowieka polegająca na przekształceniu zasobów i siły przyrody i przystosowywaniu ich do zaspokajania potrzeb ludzkich. Jej waga jako podstawowego czynnika produkcji wynika z roli pośrednictwa, jaką pełni ona pomiędzy dwoma pozostałymi z trzech pierwszych podstawowych czynników produkcji rolnej, tj. między ziemią a majątkiem produkcyjnym rolnictwa. Oznacza to, że wszystkie zależności między nimi mogą zachodzić tylko za pośrednictwem człowieka, dla którego praca jest naturalną koniecznością i nieodzownym warunkiem istnienia gatunku. Praca w zespole czynników jako jedyna jest czynnikiem aktywnym, gdyż jest jedynym czynnikiem wartościotwórczym. Stąd też również jej wyraz w postaci zatrudnienia i wydajności pracy stanowi także bezpośredni czynnik wzrostu wartości nowo wytworzonych. W procesie wytwarzania produktów, tak samo jak i inne czynniki, jest ona niezbędna. Praca jako czynnik produkcji ujawnia cechy i właściwości charakterystyczne, wynikające z odrębności i specyfiki gospodarki obronnej. Są nimi: różnorodność, wielomiejscowość, uciążliwość i sezonowość. Punktem zwrotnym ewolucji czynnika pracy (siły roboczej) jest moment, w którym

zasoby siły roboczej po osiągnięciu wielkości szczytowej zaczynają wykazywać tendencję malejącą.

Do grupy podstawowych czynników wytwórczych w rolnictwie należy także *majątek*. W tradycyjnym ujęciu definiowany jest on jako *kapitał*. Przez majątek należy rozumieć ogół zasobu dóbr materialnych, nagromadzonych w wyniku dotychczasowej działalności gospodarczej i funkcjonujących w gospodarce narodowej. Są nimi: środki produkcji, w tym niezbędne zapasy i rezerwy zapewniające ciągłość procesu reprodukcji, oraz środki obrotowe w sferze cyrkulacji i podziału - obejmujące zapasy gotowej produkcji. Majątek dzielimy najczęściej, w zależności od przyjętych kryteriów, na trwały i obrotowy, produkcyjny i nieprodukcyjny oraz na aktywny i pasywny. Punktem zwrotnym procesu ewolucji czynnika wytwórczego *kapitał* jest moment wyrównania opłacalności kapitału w wytwórczości produkcyjnej oraz w sektorach pozaprodukcyjnych.

1.1.4.2. Uwarunkowania polityczne

Ważną, jednak nie pierwszoplanową, grupę uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju, stanowią uwarunkowania polityczne. Ich uwzględnienie oznacza, że problematyki kondycji gospodarczo-obronnej nie można rozwiązywać w izolacji jako sprawy samej w sobie, lecz koniecznie w ścisłej więzi z sytuacją społeczno-gospodarczą i obronną kraju oraz z aktualnym układem międzynarodowym. Te zależności wskazują jednocześnie na potrzebę rozpatrywania tej grupy uwarunkowań w ścisłym powiązaniu - tak na płaszczyźnie wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Dyrektywą wiodącą w tym zakresie winna być: wiedza o nich, a więc dążenie do jej zdobycia; chęć jej wykorzystania oraz możliwości jej wykorzystania. Konkretyzacja zaś tych wyznaczników pytaniami: *co*? *gdzie*? *kiedy*?, zadecyduje o tym, czy uwarunkowania te rodzą czynniki, czy też bariery kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju.

Skupiając uwagę tylko na uwarunkowaniach politycznych kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju wskazać trzeba, że stanowią je na płaszczyźnie wewnętrznej wyznaczniki ogólnej polityki bezpieczeństwa kraju i jej konkretyzacja

społeczno-gospodarcza, aż po politykę gospodarczo-obronną - a więc jej cele, zadania oraz system organizacyjny; zaś na płaszczyźnie zewnętrznej - ustrój społeczny kraju, przynależność do określonego bloku państw oraz zakres i charakter stosunków z innymi krajami.

Polityczne uwarunkowania kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju na płaszczyźnie zewnętrznej dostrzegać trzeba w wymiarze globalnym, regionalnym oraz bezpośredniego otoczenia kraju. Zauważyć trzeba przy tym, iż nie mają one samoistnego bytu, lecz są ściśle powiązane z grupą uwarunkowań ekonomicznych.

Znaczące miejsce w grupie uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju przypada uwarunkowaniom politycznym ze względu na ich kreatywny i konstruktywny charakter w formułowaniu polityki gospodarczo-obronnej. Spinają one bowiem całość uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju, nadając im jednocześnie zinstytucjonalizowaną formę. Konstrukcja ta, rozdzielając wyraźnie sferę uwarunkowań politycznych od sfery ekonomicznej, techniczno-technologicznej i organizacyjnej oraz przyrodniczo-ekologicznej, dopuszcza wyraźnie wpływ uwarunkowań społecznych i obronno-militarnych. Wszystkim tym uwarunkowaniom można przypisać jednocześnie rolę weryfikatora uwarunkowań politycznych.

1.1.4.3. Uwarunkowania obronno-militarne

Uwarunkowania obronno-militarne kraju, będące z jednej strony pochodną uwarunkowań politycznych, z drugiej zaś współzależną uwarunkowań ekonomicznych, stanowią istotną grupę uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju. Ich znaczenie wyraźnie ujawniają analizy gospodarczo-obronnych ram gospodarki narodowej oraz obronnych aspektów polityki gospodarczo-obronnej Polski.

Ograniczając się tylko do zarysu uwarunkowań obronno-militarnych kondycji gospodarczej kraju zaznaczyć trzeba, że ich obszar kreślą ogólne dyrektywy polityki gospodarczo-obronnej państwa nakładające na gospodarkę narodową zaspokojenie materialnych potrzeb obronnych państwa, wymogi strategii obronnej państwa oraz

założenia systemu obronnego państwa[59]. Muszą być one przy tym rozpatrywane w każdym z możliwych stanów, w jakich może znaleźć się państwo, tj. w stanie pokoju, zagrożenia wojennego lub wojny. Tworzą one duży zbiór czynników sprzyjających, ale i ograniczających kształtowanie kondycji gospodarczo-obronnej kraju, ujawniając przy tym duży stopień złożoności. Wyszczególnione stany funkcjonowania państwa będące wyrazem zaistnienia konfliktów społecznych w skali makro, w układzie wewnętrznym i zewnętrznym różnicują się z jednej strony stopniem (skalą) kształtowania napięć społecznych, z drugiej strony zaś - ograniczając się tylko do kwestii gospodarki obronnej kraju - zakresem niezbędnych przedsięwzięć i środków uruchamianych przez państwo do ich realizacji oraz zmiennością infrastruktury systemu obronnego kraju. Przedsięwzięcia te są wyrazem koncepcji pewnego uporządkowania, ładu i kolejności poczynań w gospodarce obronnej pod kątem przystosowania pokojowej jej struktury do wymagań dyktowanych przez współczesną wojnę.

Na złożoność obronno-militarnych uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa wskazuje ich wieloetapowość, o czym decyduje zmienność sytuacji państwa - od normalnej, poprzez zagrożoną, do konfliktowej (czy też katastrofalnej).

W sytuacji normalnej, tj. pokojowej - charakteryzującej stan państwa, w którym nie występują konflikty w skali makro, a system obronny państwa kształtowany jest zgodnie z dyrektywami polityki bezpieczeństwa państwa - uwarunkowania kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa skupić można w trzech grupach. Pierwszą z nich - o charakterze kreacyjnym - stanowią uwarunkowania związane z konstrukcją polityki gospodarczo-obronnej państwa, strategii obronnej państwa oraz systemu obronnego państwa. Konkretyzując, są nimi uwarunkowania metodologiczne wiążące się z ciągłym poszukiwaniem najbardziej trafnych wyznaczników tych przedsięwzięć. Drugą grupę uwarunkowań, którą określić można jako realizacyjną (czy też funkcjonalną) stanowią te, które ujawniają się w toku realizacji polityki bezpieczeństwa państwa, praktycznym spełnieniu strategii obronnej

---

[59] Por. R. Wróblewski, *Elementy teoretyczne planowania strategicznego obrony narodowej*, AON, Warszawa 1992; Tenże, *Strategiczna operacja obronna w obszarze kraju*, AON, Warszawa 1993.

państwa oraz realnym budowaniu systemu obronnego państwa. Mają one wymiar ludzki, rzeczowo-finansowy oraz terytorialny. Trzecią grupę stanowią z kolei te, które nazwać można weryfikacyjnymi (czy też korygującymi).

Reasumując, podkreślić trzeba, że konieczność takiego podejścia do militarno-obronnych uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa potwierdzają doświadczenia płynące z historii rozwoju społeczeństw - czyli z historii wojen i historii pokoju.

1.1.4.4. Uwarunkowania społeczne

Dla kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju ważne są także uwarunkowania społeczne. Są one ukierunkowane na rozwój społeczny, rozumiany jako zmiana układu stosunków społecznych, poprawa warunków bytu ludności utrzymującej się z pracy w rolnictwie, pożądane przemiany w strukturze tej ludności, rozszerzenie dla nich świadczeń socjalnych i kulturalnych, zmiany preferencji, kryteriów, zasad działalności, wzorców, zachowań, postaw i świadomości ludności, zmiany w środowisku naturalnym, a także - obok innych - zmiany w systemie funkcjonowania społeczności[60].

Problemy te wyraźnie wskazują, że uwarunkowania społeczne pozostają w ścisłych więzach z uwarunkowaniami politycznymi i ekonomicznymi. Związki rozwoju społecznego z rozwojem gospodarczym są bezsporne. Siła sprawcza rozwoju społecznego rolnictwa drzemie w sferze gospodarki, z prostego faktu bowiem wynika, iż korzyści w pewnych grupach i szeroko rozumianych usługach otrzymać można dopiero wówczas, jeśli samemu się je wytworzy lub stworzy warunki do ich funkcjonowania.

---

[60] Por. J.S. Zegar, *Sterowanie i informacja w gospodarce żywnościowej*, PWE, Warszawa 1981, s. 89.

1.1.4.5. Uwarunkowania przyrodniczo-klimatyczne

Uwarunkowania przyrodnicze charakteryzują się największym stopniem niepewności spośród wszystkich uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju. Tworzy je cała gama środowiska przyrodniczego stanowiącego otoczenie podstawowego czynnika wytwórczego, jakim jest ziemia. Opisują je z jednej strony cechy jakościowe ziemi (rzeźba terenu, rozłóg ziemi, zwięzłość i kamienistość, naturalna żyzność gleby, stosunki wodne w glebie itp.), z drugiej strony - warunki atmosferyczne określone nasłonecznieniem, temperaturą, opadami i wilgotnością powietrza.

Środowisko przyrodnicze (naturalne i klimatyczne) z jednej strony współtworzy więc ziemię, z drugiej zaś nadaje całej produkcji rolnej duży stopień niepewności, bowiem znajduje się ona prawie poza zasięgiem działalności człowieka. Jedyne, czego człowiek może dokonać w zakresie zmiany klimatu, to sztuczne nawadnianie, deszczowanie itp., które to działania są jednak tylko namiastkami regulacji. Większy jest zakres oddziaływania w zakresie modyfikacji cech jakościowych ziemi poprzez poprawę stosunków wodnych w glebie oraz poprzez nawożenie naturalne i mineralne.

Uwarunkowania przyrodnicze - ze względu na kondycję gospodarczo-obronną - mają wymiar zarówno konstruktywny, jak i destrukcyjny. Wymiar konstruktywny sprowadza się do tworzenia otoczenia sprzyjającego efektywnemu i racjonalnemu funkcjonowaniu podstawowych czynników wytwórczych rolnictwa (w mniejszym stopniu pozostałych członów gospodarki żywnościowej). Wymiar destrukcyjny przejawia się natomiast w aktywizacji czynników zagrażających kształtowaniu i utrzymaniu kondycji gospodarczo-obronnej kraju.

Ściśle z uwarunkowaniami przyrodniczo-klimatycznymi związane są uwarunkowania ekologiczne. Wiążą się one z degradacją środowiska naturalnego, a w ślad za tym - koniecznością ponoszenia kosztów na przeciwstawienie się temu procesowi.

1.1.4.6. Uwarunkowania infrastrukturalne

Do zbioru uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej zaliczyć należy te, które decydują o infrastrukturze realizacji tego procesu. Stanowią one grupę czynników, które ujawniły się także - w mniejszym lub większym zakresie - na wszystkich dotychczas wyróżnionych płaszczyznach uwarunkowań. Związane są one z urządzeniami i instytucjami tworzenia i utrzymania gospodarki obronnej kraju. Patrząc z punktu widzenia kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju problem uwarunkowań infrastrukturalnych dostrzegać trzeba szerzej, bo nie tylko przez pryzmat infrastruktury gospodarki obronnej, ale także przez pryzmat infrastruktury systemu obronnego państwa (wojskowego i obrony cywilnej).

Uwarunkowania infrastrukturalne kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju ujawniają zróżnicowany wymiar, od społecznego, poprzez techniczno-ekonomiczny i organizacyjny, po obronny. W wymiarze społecznym tworzą je przedsięwzięcia administracji państwowej na rzecz zapewnienia przychylności dla rozwoju gospodarki obronnej. W wymiarze techniczno-ekonomicznym i organizacyjnym są one wynikiem realizacji celów w podstawowych segmentach (subelementach) i działach gospodarki narodowej. W ujęciu technicznym dotyczą kształtowania takich cech, jak: niepodzielność nakładów, długość okresów realizacji, duża żywotność i mobilność przestrzenna i funkcjonalna oraz jedność funkcjonalna.

W ujęciu ekonomicznym koncentrować muszą się one przede wszystkim na kwestii niepodzielności nakładów, skali zaangażowania poszczególnych rodzajów kapitału (państwowego, prywatnego, zagranicznego), majątkochłonności i kapitałochłonności przedsięwzięć oraz na charakterze kosztów i zmian jakościowych. Z kolei w ujęciu organizacyjnym dotyczą kwestii wielozadaniowości, zarządzania oraz koordynacji procesów kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej państwa.

W sumie, od uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju, rozpatrywanej z punktu widzenia obronności i różnych stanów bezpieczeństwa państwa, oczekiwać należy rozwiązań sprzyjających efektywnemu kształtowaniu i utrzymaniu bazy potencjału gospodarczo-obronnego. Sprawność realizacji tych

zadań jest więc wynikiem wielkości, mobilności i jakości potencjału i infrastruktury (w szerokim rozumieniu) kraju.

1.2. Metodologiczne zagadnienia pomiaru kondycji gospodarczo-obronnej

Ujmując ogólnie można stwierdzić, że pomiar kondycji gospodarczo-obronnej jest składową systemu informacyjnego gospodarki obronnej. W warunkach polskich duża niepewność charakteryzująca informacje i dane gospodarczo-obronne potęgowana jest dodatkowo przez słabo wykształconą statystykę ekonomiczno-obronną. Dochodzenie do zobiektywizowanych informacji gospodarczo-obronnych odbywa się w większości przypadków poprzez transformację informacji ekonomicznych i informacji militarnych. Z takim podejściem mamy również do czynienia w przypadku analiz i ocen kondycji gospodarczo-obronnej państwa.

1.2.1. Cel i charakter analizy i oceny kondycji gospodarczo-obronnej

Kondycji gospodarczo-obronna opisuje pewien ogólny stan gospodarki obronnej. Celem głównym więc prowadzenia wszelkiego typu analiz i ocen kondycji gospodarczo-obronnej jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: *jaka jest sytuacja ekonomiczna gospodarki narodowej z uwagi na potrzeby obronne?*

Pomiar kondycji gospodarczo-obronnej państwa ze względu na ilość i różnorodność, a także niepełną uchwytność niektórych czynników mających na nią wpływ jest niezwykle trudny. Dlatego też należy wspomnieć, iż notuje się dość poważny sceptycyzm co do możliwości kwantyfikacji i pomiaru tej kategorii gospodarczo-obronnej[61]. Niezależnie jednak od wielu trudności konceptualnych, formalnych i rachunkowych podejmowanie prób szacowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju należy uznać za celowe.

---

[61] Drugą tego typu kategorią jest potencjał gospodarczo-obronny (PG-O), lecz w materii kwantyfikacji i pomiaru tej wielkości istnieje o wiele bogatszy dorobek naukowo-badawczy niż w przypadku KG-O. W tym miejscu wypada choćby wspomnieć o najważniejszych metodach i modelach służących ocenie PG-O tj. koncepcje: K. Knorra, J. Zagórskiego, W. Stankiewicza; modele: R.S. Cline'a, W. Fucksa, M. Sułka, i inne.

Przystępując do analizy i oceny kondycji powinno się w pierwszej kolejności znaleźć odpowiedzi na następujące pytania:

- jakim celom ma służyć pomiar?
- jaka jest dopuszczalna marża błędów? (jaka powinna być dokładność?)
- jakie zastosować metody pomiaru, obiektywizacji i weryfikacji?
- w jaki sposób dokonać identyfikacji, i jakie przyjąć formuły, obszarów, wyznaczników i wskaźników?
- jak wykorzystać uzyskane wyniki w podejmowaniu decyzji obronnych?

Dopiero dogłębne przeanalizowanie powyższych pytań oraz pełne i usystematyzowane odpowiedzi dostarczają podstawy do podjęcia badań.

Jako, że poziom rozwoju gospodarki obronnej a tym samym poziom zapewnienia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa, który staramy się opisać pojęciem kondycji, jest kategorią wieloaspektową i bezpośrednio nieobserwowalną, toteż nie można go badać wprost, lecz raczej pośrednio. Najczęściej szacowanie kondycji gospodarczo-obronnej odbywa się poprzez badanie ekonomicznych aspektów obronności państwa na podstawie analizy różnorodnych symptomów, przybierających najczęściej postać pewnego zbioru wskaźników[62], które powstają w wyniku kwantyfikacji wybranych wielkości ekonomicznych i militarnych oraz zależności między nimi.

Ogólnie rzecz biorąc można stwierdzić, iż szacunki kondycji, tak jak i potencjału gospodarczo-obronnego, mogą i powinny służyć dwóm grupom celów: ***poznawczo-porównawczym*** i ***planistycznym***.

Pierwsza z nich – ***poznawczo-porównawcza*** – dotyczy w głównej mierze pozyskania danych na temat ogólnej kondycji zarówno własnej gospodarki obronnej jak również potencjalnych sojuszników oraz przeciwników, porównania własnych możliwości z innymi, określenia podstaw i warunków bezpieczeństwa państwa.

Druga – ***planistyczna*** – grupa wiąże się z wypracowaniem informacji gospodarczo-obronnych, mogących mieć charakter parametrów decyzyjnych dla

---

[62] *Wskaźnik - wyraża pewną względną wartość danej zmiennej odniesioną do pewnej wartości, przyjętej za podstawę np. do wartości tej zmiennej w okresie bazowym*, - por. D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Mikroekonomia*, PWE, Warszawa 1999, s. 45.

organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe. Mogą one występować w formie wskazówek, zaleceń, zadań w stosunku do całej gospodarki narodowej, sektora zbrojeniowego, wydatków militarnych, infrastruktury techniczno-ekonomicznej, lokalizacji działalności gospodarczo-obronnej, wielkości, struktury i wyposażenia sił zbrojnych itp.

Należy przy tym zaznaczyć, iż w wypadku pomiarów i szacunków dotyczących kondycji gospodarczo-obronnej mamy do czynienia, tak jak we wszelkich operacjach koncepcyjno-rachunkowych, z jednej strony z dążeniem do racjonalizacji społecznych kosztów związanych z obronnością i świadomym ich kształtowaniem - ekonomiczny kierunek działań, z drugiej natomiast z dążeniem do posiadania niezbędnych sił i środków wobec potencjalnego zagrożenia (przeciwnika) - militarny kierunek działań.

Podczas prowadzenia analiz kondycji gospodarczo-obronnej można stosować dwa współistniejące nurty prowadzenia badań, tj. ***pozytywny*** i ***normatywny***. Nurt ***pozytywny*** pozwala na udzielenie odpowiedzi na pytania: *jak jest?, dlaczego jest tak, a nie inaczej?* oraz *co z tego wynika?* Nurt ***normatywny*** natomiast ocenia rzeczywistość i postuluje *jak powinno być?* oraz *co zrobić, aby było lepiej?*

Pomimo tego, iż jedynie sądy pozytywne mają charakter obiektywny i naukowy, natomiast sądy normatywne są obciążone subiektywizmem to w przypadku analizy kondycji gospodarczo-obronnej oba nurty myślenia analitycznego wzajemnie się przeplatają. Wiąże się to między innymi z faktem, że całkowicie pozytywne podejście jest praktycznie niemożliwe, gdyż już sam proces identyfikacji i wyboru obszarów, wyznaczników i wskaźników kondycji napiętnowany jest pewną dozą subiektywizmu (zależy od indywidualnych preferencji badacza). Warto więc zauważyć, że szacunki kondycji gospodarczo-obronnej, ponad wszelką wątpliwość, obarczone będą dużym błędem, w dodatku trudnym do uchwycenia. Czy jednak ocena kondycji, do której powinniśmy dążyć, musi odznaczać się dużą precyzją? W tym miejscu zasadne wydaje się być powołanie na autorytet laureata nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii - S. Kuznetsa, zajmującego się głównie historią gospodarczą. Jest to dziedzina nauk ekonomicznych, która opiera się przy badaniu okresów, w których nie było rozwiniętej statystyki przede wszystkim na szacunkach. Autor ten pisze: *„Starałem się wykorzystywać wszelkie dostępne szacunki pokazujące, gdy to*

było potrzebne, rozbieżności między różnymi wariantami, albowiem znajomość choćby przybliżonych rzędów wielkości lub granic, w których powinna być zawarta podstawowa wielkość szacunkowa jest lepsza od nieświadomości lub od częściowych, a wskutek tego, potencjalnie błędnych wskaźników. Błędy należy oceniać w zestawieniu z celami, do których dane szacunki mają służyć: w pewnych przypadkach bowiem dopuszczalne marże błędu mogą być szerokie"[63].

W praktyce polityki gospodarczo-obronnej i społeczno-gospodarczej oraz strategii bezpieczeństwa narodowego, w których to w największej mierze powinny być wykorzystywane wyniki badań kondycji gospodarki obronnej, duża dokładność nie jest bezwzględnie wymagana chociażby z tego powodu, że ośrodki decyzyjne reagują raczej na „rzędy wielkości", a nie na marginalne przesunięcia w oszacowanych wskaźnikach. Reakcje mają więc charakter dyskretny, a nie ciągły, aczkolwiek problem wart jest odrębnego zbadania.

1.2.2. Metody oceny kondycji gospodarczo-obronnej

Podczas szacowania kondycji gospodarczo-obronnej posługujemy się tymi samymi metodami badawczymi nauk ekonomicznych jak empiria i dedukcja. Punktem wyjścia są zawsze badania empiryczne wykonywane na podstawie gromadzonych informacji. Ich pierwszym etapem jest obserwacja rzeczywistości gospodarczej pod kątem ustalenia i rozpoznania czynników mających zasadniczy wpływ na gospodarcze podstawy obronności państwa oraz stwierdzenia występujących w niej zjawisk. Podstawą oceny współczesnej rzeczywistości są obok informacji naukowych, także informacje jawne i niejawne. Na podstawie tak zebranego materiału możliwym staje się dopiero przystąpienie do wyodrębnienia powtarzających się zjawisk i określenie występujących między nimi związków. To z kolei pozwala dokonać stopniowej konkretyzacji, poprzez uwzględnienie wpływu różnego typu uwarunkowań na wybór form, metod, obszarów i wskaźników służących szacowaniu stanu w jakim się znajduje gospodarka obronna.

---

[63] Por. S. Kuznets, *Wzrost gospodarczy narodów. Produkt i struktura produkcji*, PWE, Warszawa 1976, s.15.

Metodą, z której się szeroko korzysta podczas badania kondycji gospodarczo-obronnej jest analiza i ocena doświadczeń w tej materii w innych krajach. Korzystanie z niej staje się jednak możliwe dopiero po rozpoznaniu uwarunkowań dotyczących rozwoju i odmienności (systemowej, kulturowej, politycznej, gospodarczej i in.) kraju, którego dane doświadczenia dotyczą.

Z uwagi na ilość etapów jakie możemy wyróżnić podczas prowadzenia analizy i oceny kondycji gospodarczo-obronnej spotykamy zazwyczaj dwa podejścia do tego problemu: ***bezpośrednie*** i ***pośrednie***.

Podejście ***bezpośrednie*** charakteryzuje się tym, że szacowanie kondycji odbywa się jednoetapowo - na podstawie analizy zbioru wskaźników, które w sposób bezpośredni charakteryzują gospodarcze (ekonomiczne) podstawy obronności państwa. Nazywane są one najczęściej ekonomicznymi, ekonomiczno-obronnymi bądź gospodarczo-obronnymi[64].

Analiza kondycji gospodarczo-obronnej w sposób ***pośredni*** odbywa się niejako dwuetapowo:

- etap pierwszy polega na ocenie formy gospodarki narodowej jako całości wykorzystując do tego celu szerokie spektrum wskaźników makroekonomicznych (makrogospodarczych), wynikiem czego otrzymujemy ogólny obraz stanu gospodarki czyli kondycję gospodarki narodowej;
- w etapie drugim natomiast dociekania zostają ukierunkowane na badaniu kondycji gospodarki narodowej postrzeganej przez pryzmat potrzeb obronnych czyli badaniu udziału w niej czynnika militarnego (obronnego).

Ze względu na cel i zakres prowadzonych dociekań oraz posiadany materiał empiryczny kondycję gospodarczo-obronną można szacować na dwa sposoby: ***ogólny (syntetyczny)***, bądź ***szczegółowy***.

Pierwszy – ***ogólny*** – sprowadza się do próby skonstruowania miernika syntetycznego (agregatowego), który scalałby ogół parametrów charakteryzujących

---

[64] Por. S. Dworecki, T. Kęstoń, M. Kulisz, *Wskaźniki ekonomiczne obronności państwa*, AON, Warszawa 1999, rozdz. 4.

stan gospodarki obronnej w sposób analogiczny jak PKB[65] opisuje stan gospodarki narodowej poszczególnych krajów[66]. Najczęściej podczas tego typu prób, prowadzący badania wybiera od kilku do kilkudziesięciu wskaźników, które jego zdaniem najlepiej opisują stan badanego obiektu[67], a następnie wykorzystując różnego typu metody statystyczne, ekonometryczne (np. wielowymiarową analizę porównawczą[68]) lub graficzne tworzy jeden (rzadziej kilka) syntetyczny wskaźnik. Wskaźnik taki jest bardzo praktyczny, daje on bowiem ujęcie całościowe, globalne, umożliwia różnorakie porównania i formułowanie generalnych opinii. Jednak jego syntetyczność może być także wadą, gdyż nie pozwala określić zmian w strukturze czy dynamice jego elementów.

Jedną z ciekawszych propozycji takiego podejścia do problemu szacowania kondycji zaproponował J. Płaczek[69]. Jego metoda polega na ocenie kondycji gospodarki obronnej przez prezentację graficzną tzw. pięciokąt kondycji gospodarki obronnej (PKGO). Pięciokąt, o którym mowa, tworzony pięć trójkątów, a każdy z nich opisuje inne zjawisko cechujące gospodarkę obronną[70]. Pierwszy trójkąt wskazuje na poziom kondycji gospodarczej państwa. Drugi prezentuje poziom finansowania potrzeb obronnych przez państwo. Trzeci trójkąt odpowiada poziomowi realizacji potrzeb obronnych w państwie. Czwarty trójkąt to poziom społecznej wydajności sektora obronnego. Ostatni - piąty - określa poziom zatrudnienia w sektorze militarnym wobec wzrostu gospodarczego. Ogólnie rzecz biorąc, powiększenie pola

---

[65] *PKB - Produkt Krajowy Brutto (z ang. Gross Domestic Produkt – GDP) – to miernik produkcji wytworzonej przez czynniki wytwórcze (produkcji) zlokalizowane na terenie danego kraju, niezależnie od tego kto jest ich właścicielem* – por. Z. Stachowiak, *Ekonomia. Zarys podstawowych problemów*, WSISiZ, Warszawa 2000, s. 151.

[66] Ogólnie przyjmuje się, że kraj o wyższym dochodzie na jednego mieszkańca jest lepiej rozwinięty w stosunku do kraju o niższym dochodzie, czyli jest w lepszej kondycji gospodarczej. Od pewnego czasu, coraz częściej podejmowane są polemiki co do słuszności wykorzystania dochodu narodowego jako miernika poziomu rozwoju gospodarczego. Padają stwierdzenia, iż *dochód może być miarą bogactwa danego kraju, lecz nie miarą jego rozwoju* – zob. m.in. M. Hussain, *Dobór mierników rozwoju społeczno-ekonomicznego krajów współczesnego świata*, „Wiadomości Statystyczne" 1980, nr 9, s. 11-14.

[67] W przypadku kondycji gospodarki-obronnej jest nim oczywiście gospodarka obronna.

[68] Metoda wykorzystywana najczęściej do badania zjawisk złożonych, czyli takich, które są opisywane za pomocą co najmniej dwóch (a z reguły większej liczby) zmiennych.

[69] Por. J. Płaczek, *Wydatki wojskowe na ...*, op. cit., s. 121-130.

[70] Do kreślenia PKGO autor stosuje pięć parametrów. Należą do nich: 1 - tendencja wzrostu PKB, 2 - relacja salda budżetu państwa do PKB, 3 - udział wydatków wojskowych w PKB, 4 - udział produkcji specjalnej w produkcji przemysłowej kraju, 5 - udział zatrudnionych w sferze militarnej w stosunku do ogółu zatrudnionych.

PKGO oznacza poprawę sytuacji gospodarki obronnej i odwrotnie - jego zmniejszenie informuje o pogorszeniu się tego stanu.

Choć propozycja J. Płaczka, z punktu widzenia merytorycznego, jest w dalszym ciągu jak najbardziej słuszna to jednak zawiera ona jeden niezwykle istotny mankament utrudniający pomiar agregatu, którego dotyczy a mianowicie niezwykle trudno jest obecnie pozyskać kompletne i wiarygodne dane umożliwiające szacunki kondycji gospodarczo-obronnej zarówno w wymiarze krajowym jak i międzynarodowym[71].

Problem powyższy sprawił, iż w wyniku badań prowadzonych przez pracowników[72] Instytutu Ekonomii i Logistyki Wydziału Strategiczno-Obronnego AON w ramach projektu „KONGOS"[73] została opracowana nowa koncepcja umożliwiająca syntetyczną oceną kondycji gospodarczo-obronnej państwa.

Nowa formuła syntetycznego wskaźnika oceny kondycji gospodarki obronnej (WKG-O) opiera się na nieco innym podejściu do problemu i obejmuje szerszą gamę wskaźników cząstkowych, które jednak są stosunkowo łatwiejsze w pozyskaniu, a co za tym idzie sprawiają, iż nowe podejście jest bardziej użyteczne. Szczegółową analizę założeń metodologicznych wspomnianego wskaźnika zawarto w dalszej części opracowania.

W tym miejscu można jedynie wspomnieć, iż ogólnie rzecz biorąc syntetyczny wskaźnik kondycji gospodarczo-obronnej (WKG-O) jest tworzony w oparciu o syntezę informacji gospodarczo-obronnych, których nośnikami jest dziesięć wskaźników względnych i jedna zmienna korygująca. Zbiór wymienionych wskaźników charakterystycznych stworzony został w oparciu o szereg przesłanek merytorycznych ich wyboru. Tworząc na wyjściu, w oparciu o przyjętą formułę matematyczną, syntetyczny wskaźnik kondycji gospodarczo-obronnej, umożliwia stosunkowo proste porównywanie stanu rozwoju gospodarki obronnej danego kraju

---

[71] Wspomniany problem dotyczy przede wszystkim danych o udziale produkcji specjalnej w produkcji przemysłowej kraju oraz udziału zatrudnionych w sferze militarnej w stosunku do ogółu zatrudnionych.

[72] W głównej mierze autorami nowej koncepcji syntetycznego wskaźnika KG-O są: por. mgr inż. Sylwester Kurek i płk dr hab. Zenon Stachowiak.

[73] Z. Stachowiak, S. Kurek, *Kondycja gospodarczo-obronna Polski i jej sąsiadów w ujęciu syntetycznym*, [w:] *Kondycja gospodarczo-obronna* ..., cz. II, op. cit., s. 105-116.

zarówno w wymiarze wewnętrznym (krajowym) jak i zewnętrznym (międzynarodowym).

Drugi sposób – ***szczegółowy*** – polega na badaniu kondycji gospodarczo-obronnej poprzez analizę ilościową i jakościową tych działów (sektorów) gospodarki narodowej, które mają główny wpływ na kształtowanie gospodarczych podstaw obronności państwa. W tym celu wybiera się od kilku do kilkunastu wskaźników (czynników, parametrów) szczegółowych (cząstkowych) charakteryzujących analizowane sektory, a następnie bada zachodzące w ich wielkościach zmiany oraz relacje między nimi.

Oba powyżej przedstawione sposoby - ***ogólny*** i ***szczegółowy*** - oceny kondycji gospodarczo-obronnej posiadają zarówno wady jak i zalety, a wybór jednego spośród nich wiąże się ściśle z celem jakiemu ma służyć prowadzona analiza. W tym miejscu można pokusić się o postawienie tezy, iż najwłaściwsze byłoby podejście zawierające oba powyższe sposoby szacowania stanu gospodarki obronnej. W rzeczywistości jednak z uwagi na dużą pracochłonność, utrudnienia przy pozyskiwaniu dużej ilości wiarygodnych danych empirycznych oraz inne problemy natury tak praktycznej jak i teoretycznej wybiera się najczęściej tylko jedną z powyższych metod.

Z uwagi na podmiot badań oraz zakres czasowy jakiego dotyczą dane statystyczne wykorzystywane podczas szacowania kondycji można wyróżnić takie metody analityczne jak:

- ***statyczna analiza porównawcza***,
- ***dynamiczna analiza porównawcza***.

Analiza statyczna, ujmując jej istotę w kilku słowach, polega na porównaniu różnych wielkości (ekonomicznych i militarnych) dotyczących tego samego okresu czasowego, lecz różnych podmiotów badań. Ten rodzaj analizy wykorzystywany jest najczęściej podczas prowadzenia porównań międzynarodowych np. określenie kondycji gospodarki obronnej państwa A w relacji do kondycji państwa B w danym roku. Dane statystyczne wykorzystywane w tej metodzie noszą nazwę *danych przekrojowych* lub *szeregów przekrojowych*[74].

---

[74] Szerzej o rodzajach danych statystycznych pisze np. W. Pluta, *Wielowymiarowa analiza porównawcza w modelowaniu ekonometrycznym*, PWN, Warszawa 1986, s. 30-48.

Dynamiczna analiza porównawcza z kolei może mieć dwojaki charakter. W pierwszym ujęciu wiąże się ona z badaniem czynników dotyczących różnych okresów czasowych oraz tego samego podmiotu badań. Wynika stąd, że będzie ją się stosować do oceny zmian kondycji danego państwa w ciągu pewnego okresu (lat, miesięcy, kwartałów). W tym przypadku korzysta się z danych w postaci tzw. *szeregów czasowych*. Drugie podejście natomiast polega na badaniu kondycji gospodarczo-obronnej poprzez analizę determinantów pochodzących z różnych przedziałów czasowych oraz dotyczących różnych podmiotów badań. Z istoty tej analizy można wywnioskować, iż stosuje się ją zarówno w porównaniach dotyczących jednego państwa, jak i międzynarodowych np. analiza kształtowania się kondycji kilku państw na przestrzeni kilku (kilkunastu) lat. Dane statystyczne stosowane w dynamicznej analizie porównawczej noszą miano *szeregów przekrojowo-czasowych.*

Na zakończenie warto zauważyć, iż podczas prowadzenia badań na kondycją gospodarki obronnej, ma zastosowanie zasada (założenie) ***ceteris paribus – „przy innych czynnikach nie zmienionych"***[75], która pozwala przeanalizować wpływ jednego lub kilku (rzadziej kilkunastu) najważniejszych czynników charakteryzujących (określających) daną zmienną (dane zjawisko) przy pominięciu pozostałych, mniej istotnych determinant.

Potrzebę wykorzystania powyższej zasady można powiązać z dwoma faktami:

- po pierwsze – z tym, iż stan gospodarki obronnej można opisywać tak wieloma wskaźnikami, że podczas prowadzenia analiz i ocen nie sposób brać pod uwagę wszystkich,
- po drugie – z faktem, że ocena kondycji gospodarczo-obronnej opiera się na określonych założeniach upraszczających odnoszących się ściśle do warunków, w których zostały one poczynione i które w innej sytuacji przestają obowiązywać.

W związku z powyższym, bardzo ważnym elementem jest analiza przesłanek, na których opieramy się podczas szacowania kondycji gospodarczo-obronnej, a zwłaszcza założeń upraszczających. Do tych czynności badawczych możemy stosować dwie podstawowe metody wnioskowania: *indukcję* i *dedukcję*. *Indukcja* jest

---

[75] Por. D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Mikroekonomia* ..., op. cit., s. 70-72.

metodą opierającą się na empirycznej analizie rzeczywistości i ogólnie rzecz ujmując polega na przechodzeniu od znanego do nieznanego, od szczegółu do ogółu, od jedności do zbioru, od analizy faktów do ich uogólnienia[76]. *Dedukcja* natomiast jest rozumowaniem teoretycznym polegającym na przechodzeniu z jakiejś racji do następstw, od stosunków ogólnych między zjawiskami do poszczególnego wypadku, od pojęcia ogólnego do zawartego w nim pojęcia szczegółowego[77].

Obie metody chociaż przeciwstawne sobie, są jednocześnie komplementarne i wzajemnie się dopełniają. Są więc najczęściej stosowane równocześnie.

1.2.3. Obiektywizm oceny kondycji gospodarczo-obronnej

Oceniając i porównując stan w jakim znajdują się gospodarki narodowe różnych państw, traktowane jako źródło gospodarczych podstaw obronności, musimy pamiętać o kilku zasadniczych sprawach[78]:

1. Konieczne jest rozróżnienie między modelami teoretycznymi a rzeczywistymi gospodarkami. Modele budowane są wokół pewnej podstawy filozoficznej, stanowią uproszczenia, w których nie mieści się wiele zasadniczych cech i instytucji (zwłaszcza społecznych, politycznych i militarnych) poszczególnych gospodarek. W rzeczywistości żaden model nie odpowiada idealnie danej gospodarce, wszystkie one są jedynie próbą jej opisu.
2. Osiągnięcia gospodarki w tym jej stan rozwoju zależą m.in. od celów i priorytetów ustalonych przez władze, a także szeroko rozumianych warunków otoczenia. Cele i preferencje mają zarówno charakter polityczny, ekonomiczny jak i militarny. Są one często bardzo różne dla krajów o jednakowych systemach ekonomicznych, ulegają także zmianom w różnych okresach rozwojowych tej samej gospodarki. Jeśli w dwu identycznych gospodarkach A i B władze pierwszej preferują ochronę środowiska, zaś drugiej szybki wzrost gospodarczy, to ma to wpływ na wyniki w gospodarce. Możemy się zasadnie spodziewać szybszego wzrostu gospodarki B,

---

[76] Por. Z. Stachowiak, *Procedury badawcze ekonomicznych dociekań naukowych*, AON, Warszawa 1999, s. 26.
[77] Ibidem, s. 28.
[78] Zob. S. Kozłowski, *Systemy ekonomiczne. Analiza porównawcza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998.

ale czyściejszego powietrza i bardziej krystalicznych strumieni w kraju A. Ocena w tym przypadku jest trudna i zależy od wartości uznawanych przez badacza.

3. Konieczne jest dokładne rozpoznanie wpływu na gospodarkę warunków otoczenia. Warunki otoczenia są kategorią bardzo pojemną. Mieści się w nich dostępność i jakość zasobów naturalnych, położenie, warunki klimatyczne, kształt i wielkość terytorium, forma rządów, skuteczność administracji, poziom dyplomacji itp. Zarówno stosunki z innymi gospodarkami, jak i nieprzewidziane zdarzenia, takie jak susze czy powodzie, także stanowią warunki otoczenia. Wszystkie one wpływają na osiągnięcia gospodarki i niezwykle rzadko, jeśli w ogóle, są podobne dla różnych gospodarek. Dlatego waga wniosków z analizy kondycji gospodarczo-obronnej zależy od stopnia przestrzegania zasady *ceteris paribus*.
4. Pamiętać też musimy, że na gospodarkę wpływa nie tylko aktywna polityka, lecz także jej brak. Brak ingerencji państwa skutkować będzie m.in. narastaniem nierówności, polaryzacją społeczeństwa, a w dalszej konsekwencji wpływającymi na gospodarkę ukrytymi lub otwartymi konfliktami. Nie można też zapominać, że bieżąca sytuacja gospodarcza (gospodarczo-obronna) określa też niezbędną politykę społeczno-ekonomiczną (gospodarczo-obronną). Szybki wzrost gospodarczy zapewnia niskie bezrobocie, lecz potęguje obawę przed inflacją i pogarszaniem się warunków środowiska naturalnego. Stymuluje więc on wprowadzanie środków przeciwdziałających inflacji i zatruwaniu środowiska.
5. Ocena i porównywanie stanu gospodarek nie mogą być w pełni obiektywne. Ktoś musi opracować ilościowe kryteria oceny. To, jakie cechy będą mierzone, jaka będzie metoda pomiaru i wagi przypisywane poszczególnym cechom zależy od punktu widzenia badacza. Dokonujący oceny mogą deklarować pełny obiektywizm, ale wartości, które uznają, prowadzą zawsze do wniosków obarczonych stronniczością.

Reasumując, kondycja gospodarczo-obronna może być określona jako funkcja systemu ekonomicznego, militarnego, polityki (zwłaszcza polityki gospodarczo-obronnej) oraz warunków otoczenia.

$$KG\text{-}O = f(SE, SM, P, WO)$$

gdzie:

KG-O – kondycja gospodarczo-obronna,
SE – system ekonomiczny,
SM – system militarny,
P – polityka (system polityczny),
WO – warunki otoczenia.

1.2.4. Ogólna procedura oceny kondycji gospodarczo-obronnej

Aby procedura związana z szacowaniem kondycji gospodarki obronnej była poprawna z punktu widzenia metodologicznego powinna przejść przez co najmniej dziewięć następujących po sobie faz (schemat 4):

1) sformułowanie celu analizy oraz wstępnych hipotez badawczych,
2) określenie zakresu merytorycznego, terytorialnego i czasowego badań, w szczególności wyspecyfikowanie zbioru obiektów badawczych,

Schemat 4

Procedura oceny kondycji gospodarczo-obronnej

1.	SFORMUŁOWANIE CELU BADAŃ I WSTĘPNYCH HIPOTEZ ROBOCZYCH
2.	SPRECYZOWANIE ZAKRESU BADAŃ
3.	WYBÓR KRYTERIÓW (WYZNACZNIKÓW)
4.	OKREŚLENIE WSKAŹNIKÓW DLA KRYTERIÓW
5.	DOBÓR SPOSOBU POMIARU WSKAŹNIKÓW
6.	ZEBRANIE DANYCH
7.	OSTATECZNA WERYFIKACJA KRYTERIÓW, WSKAŹNIKÓW I METOD BADAWCZYCH
8.	**ANALIZA I OCENA KONDYCJI WG PRZYJĘTEJ METODY**
9.	WERYFIKACJA HIPOTEZ BADAWCZYCH I PREZENTACJA WYNIKÓW BADAŃ

Opracowanie własne.

3) wybór kryteriów (wyznaczników), które łącznie będą stanowiły opis stanu gospodarki obronnej (np. przemysł obronny, wydatki obronne);
4) określenie wskaźników dla każdego z kryteriów (np. produkcja specjalna, wydatki wojskowe);
5) określenie sposobu mierzenia każdego ze wskaźników (np. procentowy udział produkcji specjalnej w całości produkcji przemysłowej, wielkość wydatków wojskowych na 1 mieszkańca);
6) zebranie kompletnych i adekwatnych danych statystycznych,
7) ostateczna weryfikacja kryteriów, wskaźników i sposobu ich mierzenia,
8) analiza i ocena kondycji poprzez analizę poszczególnych wskaźników bądź (i) zagregowanie mierzonych wskaźników (sporządzenie indeksu) na podstawie przyjętych wag,
9) weryfikacja hipotez badawczych i prezentacja wyników badań (opracowanie pisarskie).

Zarówno wybór kryteriów, jak i nadanie wag zależą od badacza, a więc i uznawanych przez niego wartości i dlatego nie są w pełni obiektywne.

1.2.5. Sposoby prezentacji wyników badań kondycji gospodarczo-obronnej

Sposób prezentacji wyników badań nad kondycją gospodarczo-obronną może przybierać różne formy. W zależności od stopnia zwięzłości języka w jakim są one prezentowane można wyróżnić trzy zasadnicze sposoby ich przedstawiania:

- opisowy,
- sformalizowany,
- opisowo-sformalizowany.

O sposobie opisowym mówimy wówczas gdy prezentacja opiera się w głównej mierze na charakterystyce wykorzystującej formę opisową i schematyczne ujęcia problemów badawczych, a w minimalnym stopniu na wynikach badań ujętych w formuły matematycznych tj. wzory, wykresy, tabele.

Sformalizowany sposób wykorzystywany jest najczęściej wtedy gdy istnieje potrzeba prezentacji dużej ilość informacji w miarę zwięzłej formie. W tym zakresie

sięga się po narzędzia szeroko stosowane przez matematyków i statystyków. Taki rodzaj prezentacji cechuje duża ilość zestawień tabelarycznych i wykresów oraz minimalna ilość tekstu. Opracowania tego typu noszą najczęściej miano graficzno-statystycznych[79].

Najczęściej stosowanym i preferowanym przez pracowników nauki, analityków i statystyków zajmujących się problemami gospodarki i obronności, jest jednak sposób opisowo-sformalizowany. Poprzez połączenie pierwiastków dwóch poprzednich sposobów umożliwia on najdokładniejszą prezentację wyników badań. W materiałach prezentujących wyniki analiz i ocen dotyczące tego typu zjawisk, tekst oraz różnego typu tabele, wykresy i schematy wzajemnie się przeplatają, tworząc w miarę dokładny całościowy obraz stanu badanego obiektu. Procentowy udział w całości opracowania każdej z form prezentacji uzależniony jest w głównej mierze od przedmiotu i zakresu badań oraz adresata do którego skierowany jest konkretny materiał badawczy.

1.2.6. Charakterystyka wyznaczników i wskaźników kondycji gospodarczo-obronnej

Ogólnie rzecz biorąc badanie kondycji gospodarczo-obronnej polega na próbie ilościowo-jakościowego przedstawienia otaczającej nas rzeczywistości spraw gospodarczo-obronnych. Pomocnym w tym względzie wydaje się być dobre rozpoznanie obszarów, wyznaczników i wskaźników kondycji gospodarczo-obronnej jako abstrakcyjnych pojęć wyrażających ogólne właściwości określonych elementów procesu gospodarczego.

1.2.6.1. Przesłanki merytoryczne identyfikacji

W badaniach nad stanem gospodarki narodowej (w tym również jej aspektów obronnych) stosuje się dwa rodzaje wskaźników: obiektywne i subiektywne. Za obiektywne uznaje się wskaźniki wyrażające różnorakie efekty zachowań

[79] Tego typu opracowania są obecnie szeroko wykorzystywane. Przykładami mogą być, wcześniej wspomniane, raporty autorstwa Kazimierza Polarczyka - pracownika BSiE Kancelarii Sejmu.

i działalności ludzkiej dotyczące sfery gospodarczej, militarnej i społeczno-politycznej obserwowalne „z zewnątrz", a więc przez osoby drugie. Za wskaźniki subiektywne uważa się wskaźniki charakteryzujące subiektywne odczucia ludzi w stosunku do badanych kwestii[80]. Wśród wskaźników obiektywnych kondycji gospodarczo-obronnej wyodrębnić można także dwie grupy: wskaźniki wyrażone wartościowo (np. w % lub %%) oraz wskaźniki wyrażone w jednostkach naturalnych. Warto zauważyć, iż gro badaczy opowiada się za stosowaniem wskaźników o charakterze naturalnym w analizie zjawisk gospodarczo-obronnych, takich jak kondycja gospodarczo-obronna. Jeśli badanie prowadzi się na jednym obiekcie (np. kraju) to takie podejście może mieć miejsce, jeśli natomiast analizy rozszerzymy do chociażby dwóch obiektów (np. kraj A i kraj B) wówczas wykorzystanie wskaźników naturalnych staje się praktycznie niemożliwe[81].

W literaturze przedmiotu można spotkać szereg niejednokrotnie kontrowersyjnych podejść dotyczących wyznaczania obszarów, wyznaczników i wskaźników służących charakteryzowaniu zjawiska kondycji gospodarczo-obronnej. Na dzień dzisiejszy można jednoznacznie stwierdzić, iż współcześnie nie istnieje taki dział (sektor) gospodarki narodowej, którego rozwój nie miałby bezpośredniego wpływu na obronność państwa. Należy przy tym zaznaczyć, że poszczególne branże mają lub będą miały różny udział w kształtowaniu gospodarczych podstaw obronności kraju. Do najważniejszych tego typu działów (elementów) gospodarki narodowej należy zaliczyć:

- przemysł,
- rolnictwo oraz gospodarkę żywnościową,
- infrastrukturę techniczno-ekonomiczną kraju[82],
- rezerwy państwowe,
- oraz służbę zdrowia.

---

[80] Por. L. Ziemkowski, *Poziom życia. Metody mierzenia i oceny*, PWE, Warszawa 1979, s. 17-18.

[81] Trudno sobie wyobrazić porównanie np. wielkości wydatków wojskowych Polski i Niemiec wyrażonych w walutach danych państw (PLN i DM) bez sprowadzenia ich do „wspólnego mianownika" np. USD.

[82] Infrastruktura techniczno-ekonomiczna to *zespół wzajemnie skorelowanych systemów tj. transport, łączność, energetyka i gospodarka wodna, niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania gospodarki narodowej i warunkujących tym samym rozwój społeczno-gospodarczy państwa* – por. S. Kurek, *Stan i możliwości rozwoju wybranych elementów infrastruktury techniczno-ekonomicznej Polski. Aspekty ekonomiczno-obronne*, AON, Warszawa 2000, s. 7.

Pozostałe obszary gospodarczej działalności w danym kraju mają zdecydowanie mniejsze znaczenie w kształtowaniu gospodarczych podstaw obronności tego państwa. Szacując więc kondycję gospodarczo-obronną w głównej mierze należy poddawać jak najdokładniejszej analizie wyżej wymienione elementy. Powinno się to czynić pod kątem spełniania przez nie zadań obronnych zarówno w czasie pokoju jak i ewentualnego konfliktu zbrojnego[83].

Jak już wcześniej wspomniano, gospodarka obronna jest zjawiskiem tak szerokim i skomplikowanym, iż nie sposób przedstawić w sposób kompletny wszystkich wskaźników, które charakteryzowałyby formę w jakiej się ona znajduje. Dodatkowym utrudnieniem jest to, że kondycja gospodarczo-obronna może być badana przy użyciu różnych metod analitycznych oraz pod różnym kątem.

Do najpowszechniejszych wyznaczników spotykanych w literaturze przedmiotu wykorzystywanych podczas szacowania kondycji gospodarczo-obronnej należy zaliczyć poziom oraz dynamikę zmian:

- produkcji przemysłowej i rolniczej (dotyczy to zwłaszcza produkcji wyrobów o znaczeniu strategicznym),
- finansów państwa (budżet państwa, dług publiczny),
- wzrostu gospodarczego kraju,
- inwestycji w gospodarce narodowej (zarówno krajowych jak i zagranicznych),
- handlu zagranicznego (eksport i import wraz z ich strukturą geograficzną i asortymentową),
- rozwoju infrastruktury techniczno-ekonomicznej oraz społecznej kraju,
- wydatków obronnych i wojskowych wraz z ich strukturą,
- rezerw strategicznych państwa,
- zatrudnienia (w tym w przemyśle zbrojeniowym).

Wszystkie powyższe parametry opisują w sposób cząstkowy i z różnym stopniem szczegółowości dział lub zjawisko związane z kształtowaniem kondycji gospodarczo-obronnej kraju.

---

[83] Zob. szerzej na ten temat m.in.: *Model gospodarki obronnej państwa i logistyki*, „Alfa-K", *Model gospodarki obronnej*, cz. II, AON, Warszawa 1994, *Gospodarka obronna - ujęcie makroekonomiczne*, „Materiały i Studia" nr 24, AON, Warszawa 1993.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na fakt, iż identyfikując obszary wyznaczników i wskaźników kondycji gospodarczo-obronnej należy uwzględniać elementy sprawdzania ich poprawności i przydatności w dalszym procesie badawczym. Z zasady działając metodologicznie powinno się uwzględnić dwie drogi weryfikacji:

a) weryfikację logiczną – polegającą na ocenie założeń oraz poprawności rozumowania (czy z danych przesłanek zostały wyprowadzone właściwe wnioski),
b) weryfikację empiryczną – utożsamianą z oceną zgodności założeń z rzeczywistości, która jest przedmiotem badań (opiera się ona w głównej mierze na analizie danych statystycznych).

Wszystkie założenia, poczynione w procesie identyfikacji wskaźników i wyznaczników, wyraźnie rozmijające się z rzeczywistością, którą mają objaśniać muszą bezwzględnie zostać poprawione bądź odrzucone. Inaczej badania mogą doprowadzić do błędnych wniosków przez co cel jakiemu mają one służyć nie zostanie osiągnięty. Ogólnie rzecz biorąc dobre założenia i wyznaczniki to takie, które w zadowalający sposób wyjaśniają rzeczywistość i dają dobre podstawy (wskazówki) do formułowania prognoz na najbliższe lata. Powinny one więc z zasady być ukierunkowane nie tylko na wyjaśnianie przeszłości (podejście retrospektywne) i teraźniejszości, ale przede wszystkim pomagać w przewidywaniu i kreowaniu przyszłości.

Podsumowując, można wymienić kilka założeń jakie powinny spełniać prawidłowo dobrany zestaw wskaźników oceny kondycji gospodarczo-obronnej. Do głównych kryteriów merytorycznych, jak i formalnych należ zaliczyć[84]:

- istotność (adekwatność) merytoryczną danego wskaźnika z punktu widzenia celu i przedmiotu badania,
- wyczerpanie przez dany wskaźnik zakresu danego zjawiska,

---

[84] Szerzej na temat doboru wskaźników można przeczytać m.in. w pracach: T. Grabiński, S. Wydymus, A. Zeliaś, *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWE, Warszawa 1990; E. Nowak, *Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych*, PWE, Warszawa 1990; T. Grabiński, S. Wydymus, A. Zeliaś, *Metody doboru zmiennych w modelach ekonometrycznych*, PWN, Warszawa 1988; *Miary zgodności, metody doboru zmiennych, problemy współliniowości*, praca zbiorowa pod red. nauk. M. Kolupy, PWN, Warszawa 1979.

- jednoznaczność interpretacyjną danego wskaźnika dla każdego badanego obiektu, co w sensie matematycznym wyrażać się powinno funkcją monotoniczną między badanym zjawiskiem a wskaźnikiem,
- proporcjonalną (równomierną) reprezentację zjawisk cząstkowych (elementów) tak, żeby nie nastąpiło wyraźne „przereprezentowanie" lub „niedoreprezentowanie" niektórych elementów,
- niewspółliniowość wskaźników, czyli brak istotnej korelacji pomiędzy nimi, co oznacza, że nie powielają one (nie przenoszą) tych samych informacji o wyrażanym zjawisku[85],
- możliwość uzyskania porównywalnych, jednoznacznych informacji statystycznych (empirycznych) dla każdego badanego obiektu.

1.2.6.2. Rodzaje wskaźników kondycji gospodarczo-obronnej

Przystępując do prezentacji wskaźników mogących służyć ocenie kondycji gospodarczo-obronnej danego kraju, należy na wstępie zaznaczyć, iż z uwagi na bardzo liczny ich zbiór nie jest możliwe zaprezentowanie wszystkich ich formuł. Związane jest to również z faktem, iż każdy z badaczy przystępując do szacowania tej kategorii gospodarczo-obronnej próbuje jak najdokładniej opisać stan badanego obiektu, co niejednokrotnie wiąże się z powstawaniem coraz to nowych wskaźników. Sytuacja ta sprawia, że poniżej przedstawione zostały jedynie wskaźniki, które są najczęściej spotykane w literaturze przedmiotu. Wszystkie one są wskaźnikami cząstkowymi i tworzą swoiste cztery grupy:

a) wskaźniki gospodarcze (ekonomiczne),
b) wskaźniki obronne (militarne),
c) wskaźniki gospodarczo-obronne (ekonomiczno-militarne),
d) inne ekonomiczne wskaźniki obronności państwa.

---

[85] Istnieje twierdzenie, że jeżeli zmienne są silnie skorelowane między sobą, to większość tych zmiennych można wyeliminować, gdyż nie przynoszą żadnych dodatkowych informacji. Jeżeli zaś chodzi o pomiar kondycji gospodarczo-obronnej, to wydaje się, że powyższe podejście jest błędne. – zob. m.in. M. Hussain, *Dobór mierników rozwoju społeczno-ekonomicznego krajów współczesnego świata*, „Wiadomości Statystyczne" 1980, nr 9, s. 11-14.

1.2.6.2.1. Wskaźniki gospodarcze

Wskaźniki gospodarcze, ujmując ich istotę w kilku słowach, służą określeniu sytuacji gospodarczej danego państwa. Do tej grupy możemy zaliczyć[86]:

- wskaźniki poziomu rozwoju gospodarczego tj.:
  - PKB na 1 mieszkańca według kursu walut,
  - PKB na 1 mieszkańca według parytetu siły nabywczej,
  - wielkość eksportu i importu na 1 mieszkańca,
  - wielkość inwestycji zagranicznych na 1 mieszkańca,
  - plony zbóż w kwintalach z ha,
  - ilość abonentów telefonii przewodowej na 1000 mieszkańców,
  - ilość samochodów osobowych na 1000 mieszkańców,
  - udział pracujących w rolnictwie do całości zatrudnionych,
  - przeciętna długość życia mieszkańców,
  - udział wartości dodanej rolnictwa w PKB,
  - udział wartości dodanej usług w PKB,
  - wielkość produkcji energii elektrycznej na 1 mieszkańca,
- wskaźniki znaczenia gospodarczego danego kraju tj.:
  - wielkość PKB według kursu walut,
  - wielkość PKB według parytetu siły nabywczej,
  - wielkość handlu zagranicznego (eksportu i importu),
  - liczba ludności (zwłaszcza w wieku produkcyjnym),
  - powierzchnia terytorialna danego kraju,
  - pogłowie trzody chlewnej,
  - pogłowie bydła,
  - zbiory zbóż,
  - wielkość rezerwy dewizowej,
  - wielkość produkcji samochodów osobowych,
  - wielkość produkcji energii elektrycznej,

---

[86] Por. m.in. K. Polarczyk, *Nato w świecie* ..., op. cit., s. 48-49.

- wielkość produkcji stali surowej,

- wskaźniki uwarunkowań wzrostu gospodarczego tj.:
  - udział długu publicznego w PKB,
  - udział BP w PKB,
  - stopa bezrobocia,
  - indeks cen towarów i usług konsumpcyjnych (inflacja),
  - stosunek eksportu do importu,
  - saldo obrotów bieżących.

Oceniając kondycję gospodarczą kraju można uwzględniać również inne podstawowe wskaźniki makroekonomiczne.

1.2.6.2.2. Wskaźniki obronne

Wskaźniki obronne umożliwiają określenie sytuacji militarnej badanego kraju. Najczęściej stosowanymi tego typu wskaźnikami są:

- wskaźniki służące ocenie znaczenia militarnego danego państwa na tle innych krajów tj.:
  - wielkość wydatków na obronę,
  - wielkość wydatków wojskowych,
  - liczebność sił zbrojnych,
  - ilość i nowoczesność uzbrojenia i sprzętu wojskowego,
  - wielkość produkcji specjalnej,
  - wielkość eksportu produkcji specjalnej,
  - i inne,
- wskaźniki oceny poziomu obciążenia militarnego społeczeństwa tj.:
  - wielkość wydatków obronnych per capita,
  - wielkość wydatków wojskowych per capita,
  - wielkość wydatków obronnych w przeliczeniu na 1 żołnierza,
  - wielkość wydatków wojskowych w przeliczeniu na 1 żołnierza.

1.2.6.2.3. Wskaźniki gospodarczo-obronne

Wskaźniki gospodarczo-obronne, czyli łączące sferę gospodarki narodowej z obszarem dotyczącym obronności. Do zasadniczych tego typu mierników możemy zakwalifikować następujące wskaźniki:

- wskaźnik udział wydatków obronnych w BP[87] lub PKB,
- wskaźnik udziału wydatków wojskowych w BP lub PKB,
- wskaźnik nakładów na utrzymanie rezerw państwowych,
- wskaźnik udziału zatrudnionych w przemyśle zbrojeniowym w całkowitej liczbie pracujących w przemyśle krajowym,
- wskaźnik wielkości produkcji specjalnej w całkowitej produkcji przemysłowej,
- wskaźnik udziału eksportu produkcji specjalnej w całkowitym eksporcie krajowym,
- wskaźnik udziału importu produkcji specjalnej w całkowitym imporcie krajowym,
- wskaźnik nakładów na prace naukowo-badawcze związane z obronnością,
- wskaźnik wielkości dotacji na utrzymanie przemysłowej bazy produkcyjnej i remontowej związanej z obronnością państwa,
- wskaźnik udziału nakładów inwestycyjnych przemysłu specjalnego w całkowitych nakładach inwestycyjnych przemysłu krajowego.

1.2.6.2.4. Inne ekonomiczne wskaźniki obronności państwa

Innymi wskaźnikami łączącymi w sobie pierwiastek gospodarczy i militarny są m.in.:

- wskaźnik udziału wydatków wojskowych w wydatkach obronnych,
- wskaźnik udziału wydatków przeznaczonych na zbrojenia w globalnych wydatkach wojskowych.

---

[87] Warto zwrócić uwagę, iż w wypadku wykorzystania kategorii BP (budżet państwa) analizy mogą mieć wymiar jedynie porównań krajowych, gdyż kategoria ta nie ma zastosowania w ocenach międzynarodowych ze względu na jej charakter.

1.2.6.3. Przykładowe matematyczne formuły wskaźników kondycji gospodarczo-obronnej

Z uwagi na fakt, iż zaprezentowane wskaźniki, stanowiące tylko znikomą część mierników możliwych do zastosowania podczas szacowania kondycji gospodarczo-obronnej danego państwa, zostały przedstawione w formie opisowej (tekstowej) zasadne wydaje się być zaprezentowanie kilku z nich zapisanych formułą matematyczną (wzorem).

Poniżej przedstawiono przykłady wskaźników wraz z ich zapisem matematycznym (ułamkowym).

- **wskaźnik udziału wydatków obronnych w BP lub PKB; wskaźnik militaryzacji gospodarki**

$$Wmg = \frac{Wo}{BP} \cdot 100 \ \% \quad \text{lub} \quad Wmg = \frac{Wo}{PKB} \cdot 100 \ \%$$

gdzie: Wo – wydatki obronne; BP – budżet państwa; PKB – produkt krajowy brutto.

- **wskaźnik udziału wydatków wojskowych w BP lub PKB**

$$Www = \frac{Ww}{BP} \cdot 100 \ \% \quad \text{lub} \quad Www = \frac{Ww}{PKB} \cdot 100 \ \%$$

gdzie: Ww – wydatki wojskowe (wielkość nakładów przeznaczanych na utrzymanie i rozwój sił zbrojnych).

- **wskaźnik udziału wydatków wojskowych w wydatkach obronnych**

$$Wwo = \frac{Ww}{Wo} \cdot 100 \ \%$$

- **wskaźnik wydatków obronnych lub wojskowych per capita (w przeliczeniu na 1 mieszkańca); wskaźnik obciążenia militarnego społeczeństwa**

$$Woms = \frac{Wo}{Lm} \cdot 100 \ \% \quad \text{lub} \quad Woms = \frac{Ww}{Lm} \cdot 100 \ \%$$

gdzie: Lm – liczba mieszkańców.

- **wskaźnik wydatków obronnych lub wojskowych w przeliczeniu na 1 żołnierza**

$$Wwnz = \frac{Wo}{Lz} \cdot 100 \quad \% \quad \text{lub} \quad Wwnz = \frac{Ww}{Lz} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: Lz – liczba żołnierzy.

- **wskaźnik udziału wydatków przeznaczonych na zbrojenia w globalnych wydatkach wojskowych**

$$Wwz = \frac{Wz}{Ww} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: Wz – wielkość nakładów przeznaczanych z budżetu MON na modernizację oraz zakup uzbrojenia i sprzętu wojskowego.

- **wskaźnik nakładów na utrzymanie rezerw państwowych**

$$Wrp = \frac{Wr}{BP} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: Wr – wielkość nakładów (wydatków) przeznaczonych z budżetu państwa na utrzymanie rezerw państwowych.

- **wskaźnik udziału eksportu produkcji specjalnej w całkowitym eksporcie krajowym**

$$Weps = \frac{Eps}{Ec} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: Eps – wielkość eksportu produkcji specjalnej; Ec – całkowita wielkość eksportu krajowego.

- **wskaźnik udziału importu produkcji specjalnej w całkowitym imporcie krajowym**

$$Wips = \frac{Ips}{Ic} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: Ips – wielkość importu produkcji specjalnej; Ic – całkowita wielkość importu krajowego.

- **wskaźnik nakładów na prace naukowo-badawcze związane z obronnością**

$$Wnbo = \frac{Wbo}{Wbn} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: Wbo – część wydatków przeznaczanych przez KBN na badania naukowe związane z obronnością; Wbn – całkowita wielkość wydatków KBN na prace naukowo-badawcze.

- **wskaźnik wielkości dotacji na utrzymanie przemysłowej bazy produkcyjnej i remontowej związanej z obronnością państwa**

$$Wbp = \frac{Wpo}{BP} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: Wbo – nakłady przeznaczane z BP na utrzymanie bazy produkcyjnej i remontowej przemysłu dla potrzeb obronności kraju.

- **wskaźnik udziału nakładów inwestycyjnych przemysłu specjalnego w całkowitych nakładach inwestycyjnych przemysłu krajowego**

$$Wni = \frac{NIps}{NIc} \cdot 100 \quad \%$$

gdzie: NIps – wielkość nakładów inwestycyjnych w przemyśle specjalnym; NIc – całkowita wielkość nakładów w przemyśle krajowym.

1.3. Model konstrukcji syntetycznego wskaźnika kondycji gospodarczo-obronnej

Mając na względzie wielowymiarowość i wieloaspektowości poruszanego problemu, zaprezentowaną we wcześniejszych partiach niniejszego rozdziału teorię i metodologię oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa, jak również potrzebę ułatwienia i przyspieszenia procesu diagnozy stanu kondycji, podjęto próbę kwantyfikacji powyższej kategorii poprzez budowę syntetycznego wskaźnika kondycji gospodarczo-obronnej (WKG-O). Dążąc do ułatwienia potencjalnemu czytelnikowi prowadzenie ewentualnych analizy i oceny w oparciu o opracowany wskaźnik, niezbędne jest zaprezentowanie nie tylko samego modelu oceny ale

i podstawowych przesłanek oraz ogólnych założeń, które legły u podstaw konstrukcji tej agregatowej miary kondycji gospodarczo-obronnej państwa.

1.3.1. Formuła zagregowanego wskaźnika kondycji

Syntetyczny wskaźnik kondycji gospodarczo-obronnej (WKG-O) zostaje utworzony w oparciu o syntezę informacji gospodarczo-obronnych, których nośnikami jest dziesięć wskaźników względnych (X1-X10) i jedna zmienna korygująca (S). W samym procesie obliczeniowym natomiast wykorzystywany jest prosty wzór matematyczny tworzący swoisty model syntetycznej oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa. Matematyczna formuła służąca szacowaniu wskaźnika WKG-O jest następująca:

$$WKG-O = 2(X1+X2)+X3+X4+X5+0{,}5X6+\frac{X7+X8}{2}+\frac{X9+X10}{2}+S$$

gdzie:

- X1 – PKB per capita (liczony wg parytetu siły nabywczej waluty);
- X2 – ogólny wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego HDI[88] (Human Development Index);
- X3 – liczba żołnierzy przypadająca na 1000 mieszkańców;
- X4 – wielkość wydatków wojskowych (WW) per capita;
- X5 – wielkość WW przypadających na jednego żołnierza;
- X6 – wielkość rezerw dewizowych per capita;

[88] Kategoria jest ogólnie stosowana w ocenie rozwoju poszczególnych krajów prowadzonej corocznie w ramach Programu Rozwoju Narodów Zjednoczonych (UN Development Programme - UNDP), a jego wyniki publikowane są m.in. na internetowych stronach tej organizacji (http://www.undp.org/). Wskaźnik powyższy jest opisywany następująco: *wartość wskaźnika HDI dla danego kraju świadczy o tym, jak dalece kraj ten zbliżyła się do takich celów jak: przeciętne trwanie życia wynoszące 85 lat, dostęp do wykształcenia dla wszystkich i godny poziom życia. Ogólnie wskaźnik rozwoju redukuje wszystkie trzy podstawowe wskaźniki do jednego, mierząc osiągnięcia w każdej dziedzinie odległością do pożądanego celu. Wartości maksymalne i minimalne dla każdej zmiennej są redukowane do skali od 0 do 1, na której każdy kraj zajmuje określoną pozycję.* Por. Human Development Report 2001, Oxford University Press, New York-Oxfor 2001.

- X7 – poziom samowystarczalności danego kraju pod względem produkcji energii elektrycznej;
- X8 – stan samowystarczalności danego kraju pod względem produkcji surowców energetycznych;
- X9 – wielkość zbiorów zbóż per capita;
- X10 – wielkość produkcji mięsa per capita;
- S – zmienna korygująca uwzględniająca członkostwo danego państwa w organizacjach międzynarodowych, które wpływają znaczący wpływ na bezpieczeństwo analizowanego kraju (np. NATO).

1.3.2. Przesłanki wyboru wskaźników cząstkowych tworzących WKG-O

Zbiór wskaźników charakterystycznych, tworzących na wyjściu syntetyczny wskaźnik kondycji gospodarczo-obronnej, został stworzony w oparciu o szereg przesłanek merytorycznych ich wyboru. Za poszczególnymi wskaźnikami w procesie selekcji, oprócz tak ważnej cechy jak ich stosukowo łatwa dostępność i kompletność, przemawiały również takie fakty jak:

- w przypadku X1 i X2 – oba wskaźniki są jak do tej pory najczęściej stosowanymi parametrami służącymi do oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych krajów w porównaniach międzynarodowych;
- liczba żołnierzy przypadająca na 1000 mieszkańców decyduje w głównej mierze o możliwościach obronnych danego kraju (X3);
- wartość wskaźnika X4 tzw. wskaźnika obciążenia militarnego społeczeństwa – świadczy o akceptacji społecznej dla prowadzonej przez rząd polityki w sferze obronnej;
- poziom finansowania armii (X5) jest jednym z głównych parametrów decydujących o poziomie wyszkolenia żołnierzy oraz jakości wyposażenia i utrzymania uzbrojenia i sprzętu na odpowiednim poziomie;
- wskaźnik X6 został przyjęty m.in. dlatego, iż rezerwy dewizowe mogą być w każdej chwili zamienione na środki walki lub sprzęt niezbędny w przypadku wystąpienia ewentualnego zagrożenia (np. zakup broni, żywności, itd.);

- parametry X7 i X8 są strategicznymi cechami charakteryzującymi w sposób stosunkowo prosty bezpieczeństwo energetyczne danego państwa;
- X9 i X10 – wskaźniki z obszaru gospodarki żywnościowej opisują, w bardzo ogólnym zakresie, poziom bezpieczeństwa żywnościowego analizowanego państwa;
- zmienna korygująca S, dotycząca przynależności do organizacji międzynarodowych typu NATO, została wprowadzona, gdyż członkostwo w tego rodzaju sojuszu zwiększa nie tylko subiektywne poczucie bezpieczeństwa obywateli danego kraju, ale również obiektywnie podnosi jego poziom;
- z uwagi na fakt, iż w analizowanej i ocenianej grupie krajów mogą występować zarówno kraje tzw. rozwijające się tj.: Polska, Słowacja Czechy, Rosja, Białoruś, Litwa, Ukraina i inne, jak również kraje zaliczane do rozwiniętych (Niemcy, USA, Francja, W.Brytania, itd.) i jak wynika z badań Banku Światowego w krajach postsocjalistycznych wskaźnik HDI (odwrotnie niż pozycja mierzona przez PKB per capita) niemal we wszystkich przypadkach jest relatywnie lepszy niż w krajach rozwiniętych, dlatego też w celu niwelacji tej różnicy WKG-O zawiera ładunek informacyjny z obu tych wskaźników.

1.3.3. Uwagi metodologiczne oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa w oparciu o syntetyczny wskaźnik WKG-O

Ogólnie można stwierdzić, iż wskaźnik kondycji gospodarczo-obronnej redukuje wszystkie jedenaście parametrów charakterystycznych do jednego wskaźnika, poprzez sumowanie zawartości informacyjnej każdego z nich. Pomimo tego, iż proces agregacji jest stosunkowo prosty to jednak wymaga on, zdaniem autora, poczynienia kilku uwag natury ogólno-metodologicznej, a mianowicie:

- ponieważ proces sumowanie może zostać przeprowadzony jedynie po pozbyciu się jednostek charakteryzujących dany wskaźnik (USD, kg, itd.), stąd też tzw. normalizacja zmiennych odbywa poprzez przyporządkowanie danej wartości

wskaźnika liczby z zakresu od 0 do 1, przy czym wartość 1 oznacza najlepszy wynik w analizowanej grupie państw[89];

- z uwagi na fakt, że wszystkie zmienne mają charakter symulant to po przeprowadzeniu normalizacji powstaje swoista skala odległości poszczególnych państw do kraju o najlepszym wyniku w danym zakresie;
- jako, że wszystkie wskaźniki nie posiadają takiej samej zawartość informacyjnej z punktu widzenia analizowanego problemu toteż w ogólnej wartości WKG-O następuje ich zróżnicowanie poprzez nadanie im odpowiednich wag znaczeniowych[90];
- znaczenie wskaźników X1 i X2 jest podwyższane dwukrotnie, X2, X3, X4, X5 i S pozostają na takim samym poziomie, natomiast zawartość informacyjna pozostałych jest pomniejszona o połowę;
- na podstawie analizy wzoru stosowanego do uzyskania wartości syntetycznego wskaźnika kondycji gospodarczo-obronnej można stwierdzić, iż najwyższą wartość jaką może on uzyskać jest 10 punktów. Wynik taki jest jednakże jak na razie jedynie teoretyczny, chociażby z tego względu, iż jeszcze żadnemu z krajów nie udało się uzyskać wartość wskaźnika HDI równą 1.

Konkludując rozważania w kwestii kwantyfikacji kondycji gospodarczo-obronnej państwa, poprzez konstrukcję syntetycznego wskaźnika powyższej kategorii, należy stwierdzić z całym przekonaniem, iż proponowana formuła wskaźnika WKG-O pomimo swojej prostoty oraz mankamentów z tym związanych, powinna stanowić cenne narzędzie ułatwiające analizę i ocenę kondycji gospodarczo-obronnej poszczególnych krajów. Jakkolwiek posiada ona pewne wady, to jednak nie można zapominać także o zaletach, do których można zaliczyć m.in.:

⇒ ukazanie w sposób zagregowany, przez zgrupowanie trzech czynników (finansowego, rzeczowego i ludzkiego), stanu gospodarki obronnej;

---

[89] Proces nadawania wartości nie ma miejsca w przypadku wskaźnika HDI, którego wartość jest przyjmowana zgodnie z szacunkami zawartymi w raporcie dotyczącym odpowiedniego okresu. Natomiast w przypadku zmiennej korygującej jest nieco odmienny i polega na: nadaniu zmiennej S wartości 0,5 jeżeli dany kraj jest członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego lub 0 jeśli nie należy on do NATO.

[90] Nadanie odpowiednich rang poszczególnym cechom odbyło po przeprowadzeniu tzw. metody eksperckiej.

⇒ łatwość szacowania syntetycznego wskaźnika WKG-O, która stanowi niejednokrotnie podstawę decydującą o możliwościach i „chęciach" wykorzystania tego typu modeli obliczeniowych;

⇒ stosunkowo wysoką łatwość pozyskania danych wyjściowych potrzebnych do procesu obliczeniowego;

⇒ możliwość syntetycznej oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa, tak w ujęciu krajowym (tzw. dynamiczna analiza porównawcza) jak i międzynarodowym (tzw. statyczna i dynamiczna analiza porównawcza);

⇒ możliwość przyszłego doskonalenia metody[91], m.in. poprzez dodawanie i/lub zamianę parametrów składowych (wskaźników cząstkowych);

⇒ prostota dokonywania prognoz kształtowania się stanu gospodarczych podstaw obronności przez symulowanie zmian poszczególnych składowych ładunków informacyjnych oraz badanie ich wzajemnych zależności.

---

[91] W tym miejscu warto zauważyć, iż idea prezentowanego modelu syntetycznego wskaźnika kondycji gospodarczo-obronnej państwa jest wynikiem prowadzonych przez autora w dalszym ciągu dociekań naukowo-badawczych w ramach rozprawy doktorskiej pt. „*Model oceny kondycji gospodarczo-obronnej państwa*", której wydanie jest planowane na koniec roku 2003.

2. OBRAZ KONDYCJI GOSPODARCZO-OBRONNEJ POLSKI I PAŃSTW SĄSIEDZKICH NA PRZEŁOMIE WIEKÓW

2.1. Kondycja gospodarczo-obronna Polski

POLSKA (Rzeczpospolita Polska) jest państwem położonym w Europie Środkowej między Bałtykiem a Karpatami i Sudetami (prowincją Masyw Czeski). Obejmuje ponadto wschodnią część Niżu Środkowoeuropejskiego, niewielką część Niżu Wschodniobałtycko-Białoruskiego (prowincja) oraz Wyżyny Polskie.

Polska graniczy z siedmioma państwami różnej wielkości tj.: z Rosja 210 km, Litwą 103 km, Białorusią 416 km, Ukrainą 529 km, Słowacja 541 km, Czechami 790 km, Niemcami 467 km. - spośród których trzy: Niemcy, Rosja i Ukraina mają większy od niej potencjał gospodarczo-obronny.

Terytorium Polski (powierzchnia ogółem – 311 895 km^2) obejmuje pas nizin i stanowi korytarz komunikacyjny między Europą Zachodnią a Wschodnią. Leży na głównej osi geostrategicznej Europy, która we wschodniej części kraju rozchodzi się w trzech kierunkach: północno-wschodnim, wzdłuż Bałtyku Wschodniego, wschodnim i południowo-wschodnim, w kierunku Morza Czarnego.

Szerokość wymienionej wyżej osi na obszarze Polski wynosi ponad 400 km^2 i stanowi swego rodzaju korytarz komunikacyjny między Europą Zachodnią a Wschodnią. Istnieją tu korzystne warunki do budowy dróg transeuropejskich, łączących okręgi przemysłowe państw Europy Zachodniej z bazą surowcową Europy Wschodniej i Azji Położenie Polski względem państw sąsiednich.

Terytorium Polski to także dogodny obszar do rozwijania komunikacji w kierunku południkowym, czemu sprzyjają: ukształtowanie terenu, kierunek biegu głównych rzek oraz obniżenie między Karpatami Zachodnimi a Sudetami, tj. Brama Morawska. Otwiera ona drogę do Europy Południowej i stwarza możliwości podłączenia sieci dróg głównej osi strategicznej do transeuropejskich dróg łączących Europę Zachodnią z Bliskim Wschodem.

Pod względem potencjału ludnościowego – 38 653,6 tys. mieszkańców (1999)[92] Polska zajmuje ósme miejsce wśród państw NATO.

---

[92] Por. *Geografia Bezpieczeństwa Państw Regionu Środkowoeuropejskiego*, Wydawnictwo Zarządu Geografii Wojskowej, Warszawa, 2001, s. 57 i następne.

2.1.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej

Współczesne dzieje Rzeczpospolitej Polskiej sięgają roku 1989, kiedy to w wyniku pokojowych przekształceń tj. porozumień Okrągłego Stołu Polska Zjednoczona Partia Robotnicza oraz Zjednoczone Stronnictwo Ludowe a także Stronnictwo Demokratyczne dopuściły do władzy pozaparlamentarną opozycję. Obecnie podstawą prawną ustroju III RP jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietna 1997 r., zatwierdzona w referendum w dniu 25 maja 1997 r. i obowiązująca od 17 października 1997 r.

Organami władzy ustawodawczej są: sejm – liczący 460 posłów oraz senat, w którym zasiada 100 senatorów, ich kadencja trwa cztery lata i są wybierani w wyborach powszechnych.

Władzę wykonawczą sprawuje prezydent i rząd, prezydent jest głową państwa wyłania go naród w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję. Prezydent nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed sejmem, w razie popełnienia przestępstwa, złamania ustawy itd. może być postawiony przez Zgromadzenie Narodowe przed Trybunałem Stanu. Posiada wiele uprawnień w stosunku do parlamentu, sądów i obronności państwa. Rada Ministrów składa się z prezesa (premiera) wiceministrów i ministrów, jest powoływana przez sejm po desygnacji premiera przez prezydenta.

Władzę sądowniczą sprawują sądy i trybunały, sądy orzekają w sprawach indywidualnych. W systemie sądowniczym występują trybunały:

- Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawie zgodności z konstytucją ustaw, umów międzynarodowych itd., jego decyzje są ostateczne;
- Trybunał Stanu orzeka o odpowiedzialności osób zajmujących najwyższe stanowiska w państwie.

Ważnym składnikiem analizy politycznej jest przedstawienie jak jest postrzegane państwo przez międzynarodowe instytucje polityczne. Szczególnej uwadze są poddawane następujące obszary: przemiany polityczne, relacje pomiędzy polityką a: systemem sądowniczym, systemem gospodarczym, wolności obywatelskie,

wolność mediów itd. Poszczególne elementy są scalane w bloki tworząc pewne uogólnione wskaźniki.

Polska na drogę przemian, od systemu realnego socjalizmu do systemu demokratycznego, wstąpiła 4 czerwca 1989 r., dokonał się w tym okresie ogromny przełom jakościowy. Nastąpiło całkowite odejście od systemu centralistycznego tj. nakazowo-rozdzielczego i ograniczania wolności obywatelskich na rzecz pluralizacji życia społecznego i politycznego. Pełnia praw obywatelskich umożliwiła Polakom dokonywanie wyborów zgodnie ze swoimi preferencjami.

Tabela 1

Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Polsce w latach 1997-2002

Rodzaj wskaźnika	**1997**	**1998**	**1999-2000**	**2001**	**2002**
Demokratyzacja	1,50	1,45	1,44	1,44	1,50
Przejrzystość prawa	-	-	1,88	1,88	1,88
Wolność gospodarcza	2,00	1,92	1,67	1,67	1,92

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washinghton 2002, s. 238, Materiał dostępny na stronach internetowej Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

Polska pod względem wskaźnika demokratyzacji życia politycznego i społecznego wypada najlepiej spośród wszystkich państw regionu, nie licząc Niemiec (tabela 1). Jest to efektem silnego dążenia do uzyskania miana państwa demokratycznego, spełniającego normy jakie zostały wytworzone w takich państwach jak: Francja, Niemcy, czy Wielka Brytania. Dążenie to wynika z potrzeby przystąpienia do formalnych struktur zachodnioeuropejskich. Mimo pewnych tendencji centralistycznych głoszonych przez część sił politycznych wydaje się, iż Polska nie odejdzie od demokracji na rzecz innych form organizacji państwa. Widoczna jest stopniowa decentralizacja struktur państwowych, poprzez przyznawanie coraz większej władzy samorządom. Występuje jednak jeszcze szereg trudności, a mianowicie wraz z oddawaniem władzy i nakładaniem obowiązków na samorządy nie idzie przekazywanie im środków finansowych. Jak każdy system wymaga on jeszcze czasu i wiele zabiegów, aby mógł być udoskonalony.

Pod względem przejrzystości prawa Polska jest oceniana na tym samym poziomie w latach 1999-2000 (tabela 1). Oznacza to, że nie dokonano, w ocenie zewnętrznej, nic dla udoskonalenia procedur przestrzegania prawa, jego jasności i sprawności funkcjonowania struktur odpowiedzialnych za jego funkcjonowanie. Obszar ten wymaga dokonania szeregu przeobrażeń, aby dostosować go do wymagań jakie stawia system zarządzania nowoczesnym państwem.

Pod względem liberalizacji w obszarze ekonomii Polska zajmuje w omawianym regionie także pierwsze miejsce, dorównuje jej pod tym względem tylko Estonia[93]. Tak wysoka ocena wynika z ponad 12 letnich doświadczeń we wprowadzaniu gospodarki rynkowej i jej otwartości na wymianę międzynarodową. Jednak nie przekłada to się na faktyczną pozycję gospodarczą.

Zauważmy, iż część czynników jest oceniana dość subiektywnie przez analityków z państw rozwiniętych, dla nich najważniejszymi odniesieniami jest konieczność wzorowania struktur gospodarczych, politycznych itd. na strukturach i zasadach funkcjonowania państw Europy zachodniej, czy też Stanów Zjednoczonych. Nie jest brana pod uwagę specyfika regionu, faktyczne potrzeby rozwojowe państwa, a wyznacznikiem jest ich dostępność dla przedsiębiorców z rozwiniętych państw. Można wysnuć pewien kontrowersyjny wniosek, że przy podejmowaniu decyzji, a szczególnie w obszarze gospodarczym, należy brać pod uwagę faktyczne potrzeby państwa, a nie postrzeganie ich przez inne państwa. Muszą być one efektem dbałości o interes państwa.

2.1.2. Analiza gospodarcza

Polska jest krajem przemysłowo-rolniczym. Zasadniczymi gałęziami przemysłu jest przemysł wydobywczy, elektromaszynowy, metalurgiczny, przetwórstwo spożywcze, itp. W ostatniej dekadzie lat 90-tych dokonano transformacji gospodarki z systemu nakazowo-rozdzielczego (państwowego) na system gospodarki rynkowej. Prowadzona w dużym zakresie prywatyzacja majątku narodowego spowodowała wiele

---

[93] *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washinghton 2002, s. 22, Materiał dostępny na stronach internetowych Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

problemów natury ekonomicznej, których nie było można wcześniej przewidzieć.

Polska pod względem surowcowym ma znaczną bazę ale nie jest samowystarczalna; tylko średnim stopniu może pokryć swoje zapotrzebowanie. Jest uzależniona od importu ropy naftowej, gazu ziemnego oraz rudy żelaza i komponentów do produkcji wysokojakościowej stali i stopów. Wydobywa n/w surowce: węgiel kamienny i brunatny, rudy: miedzi, cynku i ołowiu oraz siarka, sól, gaz ziemny, surowce skalne.

Przemysł paliwowo-energetyczny bazuje na rodzimym węglu kamiennym i brunatnym. W przemyśle metalurgicznym, który jest skoncentrowany na południu kraju, w dużym stopniu wykorzystuje się surowce importowane.

Hutnictwo metali nieżelaznych jest rozwijane na bazie własnych rud cynku i ołowiu oraz miedzi. Podstawą przemysłu chemicznego są rodzime surowce (siarka, sól), a przemysłu paliw płynnych importowana ropa naftowa.

Obecnie w Polsce dokonuje się restrukturyzacji przemysłu. W związku z tym niektóre okręgi i ośrodki przemysłowe przeżywają regres. Dotyczy to głównie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, Łódzkiego, Staropolskiego, Wałbrzyskiego i innych.

Do największych okręgów przemysłowych w Polsce należą:

- Górnośląski (górnictwo, energetyka, hutnictwo, przemysł maszynowy i materiałów budowlanych);
- Warszawski (przemysł maszynowy, precyzyjny, elektrotechniczny, poligraficzny).

Do ważnych ośrodków przemysłowych należą: Łódź (przemysł włókienniczy, odzieżowy i maszyn włókienniczych), Gdańsk (przemysł stoczniowy) oraz Wrocław, Poznań, Bydgoszcz, Kielce, i wiele innych.

Dokonując analizy i oceny gospodarki polskiej oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe przedstawia tabela 2 w których ujęto podstawowe wskaźniki wielkości makroekonomicznych Polski.

Tabela 2

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Polski w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	3084,8	3482,7	3511,2	4066,1	3987,2	4108,3	4653,5
2.	Realny PKB (%)	7,0	6,0	6,8	4,8	4,1	4,0	1,0
3.	Inflacja (%)	27,8	19,9	14,9	11,8	7,3	10,1	5,6
4.	Eksport (mln $)	22 878	24 453	27 229	30 122	26 347	28 177	31 500
5.	Import (mln $)	24 790	32 632	38 549	43 842	40 727	41 422	44 000
6.	BIZ (mln $)	1 134	2 741	3 041	4 966	6 348	9 299	7 000
7.	Stopa bezrobocia	14,9	13,2	8,6	10,3	13,9	16,1	18,2

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

W polskiej gospodarce, począwszy od roku 1998 systematycznie słabnie tempo wzrostu PKB, najbardziej drastyczne pogorszenie sytuacji gospodarczej miało miejsce w 2001 roku, gdzie odnotowano wzrost PKB tylko o 1,0 % wobec 4,0 % w 2000 r. (tabela 2). Rząd w projekcie budżetu na 2003 rok zakłada wzrost PKB o 3,5%. W dalszym ciągu występuje prawie 30% deficyt importu nad eksportem, sięga on corocznie średnio 13 mld $. Relacja zadłużenia zagranicznego do PKB kształtuje się na poziomie 40-44 %, a więc zbliża się ono do przeciętnego zadłużenia krajów rozwijających się (KRS). Wskutek recesji wzrosło także bezrobocie z 8,6% w 1997 r. do 18,2 % w 2001 r. Szacuje się, że stopa bezrobocia pod koniec roku 2002 może osiągnąć 19,6 % - wskutek wejścia na rynek pracy wyżu demograficznego, taki stan utrzyma się także w 2003 roku. Niepokojące prezentuje się także saldo obrotów bieżących bilansu płatniczego, które w przypadku Polski jest ujemne i w 2001 r. wynosiło – 4 %. Rok 2002 zakończy się dalszym wzrostem ujemnego salda do – 4,2%. Prognoza na 2003 r. zakłada kolejny wzrost do poziomu –4,5% PKB[94]. Corocznie zwiększa się wielkość deficytu budżetowego, w roku 2000 wynosił - 2,1% PKB, natomiast w 2001 roku wzrósł do –5,0%. Rok 2002 zamknie się prawdopodobnie deficytem budżetowym na poziomie –5,4%, prognoza na rok 2003 to - 5,4% PKB[95]. Stosunkowo niska inflacja (5,6% - 2001r.) spowodowana jest osłabieniem popytu wewnętrznego.

[94] Por. *World Economic Outlook,* International Monetary Fund, April 2002.
[95] Por. *Economic Outlook,* No.71, OECD, April 2002.

Wielkość i kierunki eksportu: 31,5 mld $ (2001 r.) - w tym do Niemiec 36,1%, Włoch 5,8%, Rosji 5,6%, Holandii 4,7%, Francji 4,6%, Ukrainy 3,8%, Wielkiej Brytanii 3,8%).

Wielkość i kierunki importu: 44,0 mld $ (2001 r.) - w tym z Niemiec 25,8%, Włoch 9,4%, Francji 6,5%, Rosji 5,1%, Wielkiej Brytanii 4,9%, USA 3,8%, Holandii 3,8%).

2.1.3. Analiza militarno-obronna

Polska jako państwo należące do Sojuszu Północno atlantyckiego znajduje się w gronie 2 sojuszników tj. Niemiec i Czech oraz graniczy z 2 państwami tj. Litwą i Słowacją otwarcie aspirującymi do przynależności w NATO. Dyplomatyczną neutralność zachowuje wstrząsana licznymi trudnościami gospodarczymi Ukraina, choć razem z Rosją i Białorusią należy do Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Obecnie to Rosja i Białoruś jako jedyne generują polityczne symptomy zagrożenia militarnego dla Polski, której bezpieczeństwo gwarantuje najsilniejszy układ wojskowy na świecie – *North Atlantic Treaty Organization* (NATO).

Kraje militarnego otoczenia Polski cechuje wielka różnorodność zarówno pod względem ilościowym (obszar, ludność, produkcja, dochód, liczebność armii, stopień jej wyposażenia i uzawodowienia itp.) jak też w aspekcie jakościowym np. stopień nowoczesność sprzętu wojskowego.

Siły Zbrojne RP, ze względu na geopołożenie i obszar kraju, liczbę ludności, poziom produkcji i swoja wielkość stanowią ważne ogniwo w systemie bezpieczeństwa w tej części Europy. Po minionej epoce społeczno-politycznej Polska odziedziczyła określony poziom kompleksu wojskowo-przemysłowego i znaczące siły zbrojne. SZ RP – jako kraju średniej wielkości, stanowią pomost pomiędzy dużymi potęgami militarnymi tej części Europy – Rosja, Niemcami i Ukrainą a grupa mniejszych państw takich jak Białoruś, Czechy, Słowacja i Litwa.

Siły Zbrojne RP liczą ok. 177,7 tys. żołnierzy (2000), dzielą się na wojska lądowe, siły powietrzne i siły morskie, które mają potencjał prawie 10 razy mniejszy od wojsk lądowych. Stopień wyposażenia sił zbrojnych należy uznać jako zaledwie

zawalający, zwłaszcza w lotnictwie i wojskach lądowych – gdzie sprzęt jest przestarzały, w większości z przekroczonymi resursami eksploatacyjnymi.

Wojska lądowe liczą 104.050 żołnierzy. W wojskach lądowych najliczniejszą grupę uzbrojenia stanowią czołgi, których jest ok. 1140, dalej występuje artyleria o kalibrze powyżej 100 mm – ok.1480 i transportery opancerzone ok.1280. Znaczna jest liczba systemów rakietowych klasy „ziemia-powietrze" ok.1200, wynika to z włączenia do tej klasy pocisków „Strzała". Wyjątkowo skromna jest liczba wyrzutni klasy „ziemia-ziemia" SS-21 – tylko 4.

W siłach powietrznych jest ok. 36.450 żołnierzy. Posiada stosunkowo dużo lotnisk (baz lotniczych) wojskowych – łącznie 27 i ogólnie niezbyt wielka liczba samolotów bojowych – ok. 250, wśród których dominują samoloty myśliwskie – ok. 98 przy stosunkowo małej liczbie samolotów myśliwsko-bombowych – ok. 94. Zwraca uwagę mała liczba śmigłowców bojowych – tylko 43 i całkowity brak śmigłowców wsparcia. W siłach powietrznych jest dość wysoka liczba samolotów szkoleniowych ok. 200 i śmigłowców transportowych ok.120.

Siły morskie[96] – Marynarka Wojenna RP liczy 14.300 marynarzy, posiada 4 średniej wielkości bazy morskie. Na wyposażeniu posiada 2 duże okrety – niszczyciel rakietowy „Warszawa" i fregatę do zwalczania okrętów podwodnych „Kaszub". W ostatnich dwóch latach MW RP otrzymała z USA (darowizna) dwie duże fregaty „Pułaski" i „Kościuszko". Ponadto posiada 4 korwety rakietowe, 3 małe okręty rakietowe, 3 duże kutry patrolowe, 8 okrętów transportowo-desantowych i znaczną liczbę jednostek mniejszej wielkości (ok.30).

Od kilku lat Polska znajduje się w stadium transformacji i permanentnej reorganizacji Sił Zbrojnych. Jej celem jest znaczne zmniejszenie stanu osobowego (z ok. 260 tys. w 1990 do poziomu ok. 120 tys. żołnierzy w 2003 roku. Tempo zmian będzie uzależnione od docelowej wielkości budżetu obronnego (np. 1,9% PKB w budżecie państwa 2000). Obecnie za priorytetowe, w związku z wejściem Polski do NATO, rząd RP ustawowo założył na najbliższe 5-lecie rozwiązanie zasadniczego

---

[96] Stan Sił Zbrojnych RP opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies, London, 2002. s. 53-54.

problemu jakim pozostaje kwestia jakości oraz nowoczesności uzbrojenia i sprzętu bojowego znajdującego się na wyposażeniu sił zbrojnych RP.

2.2. Kondycja gospodarczo-obronna państw sąsiedzkich należących do NATO (Czechy, Niemcy)

2.2.1. Czechy

CZECHY (Republika Czeska) są państwem położonym na przesmyku bałtycko-adriatyckim, w Kotlinie Czeskiej, czyli na obszarze ograniczonym od północy, zachodu i południa masywami górskimi Sudetów, Rudaw, Lasu Czeskiego i Szumawy. Zajmuje sam środek kontynentalnej Europy.

Czechy są państwem o powierzchni 78.866 tys. km^2 i 10.272 tys. (2000)[97] ludności, graniczą z Austria – 362 km, Niemcami 811 km, Polska 790 km, Słowacją 215 km.

Z tych względów terytorium Czech odgrywa ważną rolę jako obszar tranzytowy dla wielu państw w ich wzajemnych stosunkach gospodarczych. Szczególnie ważną rolę odgrywa dla Polski i Niemiec.

Dla Polski terytorium Czech stanowi obszar tranzytowy w jej stosunkach gospodarczych z państwami Europy Południowej, dla Niemiec zaś – z państwami Europy Południowo-Wschodniej i Bliskiego Wschodu.

Duże znaczenie strategiczne tego terytorium wynika między innymi z bliskości przejść dogodnych do komunikacji i działań wojsk. Jednym z nich jest kierunek z Saksonii i Turyngii przez Bramę Łużycką na Śląsk, drugim – Korytarz Wiedeński. Obydwa kierunki wyprowadzają na Bramę Morawską oraz na żywotnie ważne dla Czech i Polski okręgi przemysłowe Brna i Ostrawy oraz Górnego Śląska. Ponadto wyprowadzają one na Wielką Nizinę Węgierską i dalej przez Bramę Lublańską nad Adriatyk oraz w kierunku Bliskiego Wschodu.

---

[97] Por. *Geografia* ..., op. cit., s.102 i następne.

2.2.1.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej

Historia ich sięga X wieku, kiedy to powstały pierwsze zalążki państwowości czeskiej, po utracie samodzielności na początku XVII wieku odrodziły się dopiero po rozpadzie Austro-Węgier w 1918 r. W latach 1918-1993, z przerwami, istniała Czechosłowacja, która ostatecznie rozpadła się na Czechy i Słowację.

Czechy są republiką, której zasady funkcjonowania są oparte na Konstytucji z 16 grudnia 1992 r., która weszła w życie 1 stycznia 1993 r. Republika Czeska opiera się na zasadzie podziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Głową państwa jest prezydent wybierany przez parlament na pięcioletnią kadencję, od 2 lutego 1993 r. jest nim V. Havel. Prezydent reprezentuje państwo na zewnątrz oraz jest zwierzchnikiem sił zbrojnych. Władze ustawodawczą pełni dwuizbowy parlament – Izba Poselska, złożona z 200 deputowanych, i Senat, w którym zasiada 81 członków. Kadencja Izby Poselskiej trwa cztery lata, natomiast Senatu cześć lat, przy czym co dwa lata wybierane jest 30 % senatorów. Ważniejszą rolę ustawodawczą sprawuje Izba Poselska, na której spoczywa faktyczna rola legislacyjna, natomiast Senat, jako izba nierozwiązywalna, odgrywa rolę gwaranta trwałości władzy ustawodawczej.

Władzę wykonawczą sprawuje rząd, na czele z premierem, jest powoływany i odwoływany przez prezydenta. Rząd ponosi odpowiedzialność polityczna przed Izbą Poselską.

Mimo osiągnięcia pozycji lidera pod względem przemian gospodarczych, bycia państwem o najwyższym przyroście bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest w przytaczanym rankingu znacznie gorzej ocenia niż szereg innych państw spośród państw postsocjalistycznych[98]. Można to być interpretowane, że mimo znaczących osiągnięć w przemianach gospodarczych i politycznych Czechy są gorzej oceniane, gdyż robią to w zgodzie z interesem państwa, a z mniejszą dbałością o chwilowe postrzeganie międzynarodowe.

---

[98] *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washinghton 2002, s. 22, Materiał dostępny na stronach internetowych Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

Tabela 3

Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Czechach w latach 1997-2002

Rodzaj wskaźnika	1997	1998	1999-2000	2001	2002
Demokratyzacja	1,50	1,50	1,75	1,81	2,13
Przejrzystość prawa	-	-	2,75	3,13	3,13
Wolność gospodarcza	1,88	2,00	1,92	2,00	2,08

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washinghton 2002, s. 154, Materiał dostępny na stronie internetowej Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

Można zauważyć, iż poziom oceny poszczególnych elementów spada na przestrzeni lat 1997-2002 (tabela 3), mimo wypełniania kolejnych wymogów wynikających z negocjacji z UE.

Poziom demokratyzacji spadł o 0,63 punktu, co mogło by świadczyć o niepokojących zmianach politycznych w Czechach, jedynie niekorzystnym zjawiskiem wpływającym na ocenę w tym obszarze są pewne problemy pomiędzy Czachami a mniejszościami romskimi, jednak wydaje się, że zostały one w dużym stopniu zażegnane.

Poziom swobód w obszarze gospodarczym waha się w omawianym okresie na podobnym poziomie, jednak w 2002 został ten obszar oceniony najgorzej na poziomie 2,08 punktu (tabela 3). Jednak w liczbach bezwzględnych gospodarka czeska wydaje się być coraz silniejszy.

Pod względem przejrzystości postępowania w obszarze prawa Czechy są bardzo niekorzystnie oceniane, znajdują w środkowej części stawki państw, które przystąpiły do przebudowy systemu politycznego i gospodarczego. Zapewne istniejące zastrzeżenia znajdą się zobowiązaniach czeskich, jakie należy wypełnić przystępując do UE.

2.2.1.2. Analiza gospodarcza

Czechy posiadają doskonale zorganizowany i na wysokim poziomie przemysł zwłaszcza metalowy, przetwórczy a także chemiczny. Doskonałymi technologiami dysponuje wysoko wydajne rolnictwo. Czechy należą do liderów gospodarczych tej części Europy, przodują we wdrażaniu zasad gospodarki rynkowej.

W skali europejskiej pod względem wielkości i ludności jest krajem małym, a w sensie gospodarczym i ekonomicznym jej udział na mapie Europy jest znaczący.

Najważniejszym i wszechstronnie rozwiniętym okręgiem przemysłowym jest okręg środkowoczeski (praski). Koncentruje się w nim przemysł maszynowy i elektrotechniczny, spożywczy i chemiczny oraz hutnictwo metali nieżelaznych.

Okręg ostrawski stanowi centrum czarnej metalurgii, ale rozwinął się tu także przemysł paliwowo-energetyczny i maszynowy.

Okręg brneński specjalizuje się w przemyśle maszynowym i elektrotechnicznym.

Okręg mostecko-uścicki charakteryzuje się dobrze rozwiniętym przemysłem paliwowo-energetycznym.

Czechy należą do krajów niezbyt zasobnych w surowce mineralne. Występują tu: węgiel kamienny i brunatny, rudy żelaza i metali nieżelaznych (srebro, miedź, ołów, antymon, uran, wolfram, cynk) oraz piryty, azbest, magnezyt, sól kuchenna, kaolin i inne. Wiele z tych surowców występuje w niewielkich ilościach i są importowane z innych krajów, na przykład ruda żelaza z Rosji, Ukrainy i Brazylii, cynk z Polski, Kazachstanu i Słowacji, mangan z Ukrainy i Holandii, miedź z Niemiec, Słowacji i Polski, siarka z Polski i Słowacji.

Dokonując analizy i oceny gospodarki czeskiej, oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe informacje przedstawia poniższa tabela, w której ujęto podstawowe wskaźniki wielkości makroekonomicznych Czech.

Tabela 4

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Czech w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	5049,4	5619,6	5109,4	5528,7	5290,5	4920,5	5472,8
2.	Realny PKB (%)	5,9	4,8	- 1,0	- 2,2	- 0,8	3,1	3,5
3.	Inflacja (%)	9,1	8,8	8,5	10,7	2,1	3,9	4,9
4.	Eksport (mln $)	21.463	21.691	22.777	26.351	26.265	29.052	33.000
5.	Import (mln $)	25.140	27.568	27.317	28.905	28.167	32.183	38.000
6.	BIZ (mln $)	2.526	1.276	1.275	3.591	6.234	4.477	5.000
7.	Stopa bezrobocia	2,9	3,5	5,2	7,5	9,4	8,8	8,9

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

Gospodarka Czech po okresie załamania tempa wzrostu gospodarczego lata 1997-1999 – wystąpił w tym okresie ujemny wzrost (-1,0%, -2,2%, -0,8%), uzyskała począwszy od 2000 r. dodatni wynik 3,1% a w 2001 – 3,5% co świadczy o ostatecznym przezwyciężeniu recesji. Prognoza na rok 2003 wskazuje możliwy wzrost PKB do poziomu 3,7%. Stopa bezrobocia po znaczącym wzroście w 1998r. utrzymuje tendencję stabilną. Prognoza w tym zakresie zakłada niewielki spadek – do poziomu 8,6% w roku 2003. Nie zrównoważona jest wymiana międzynarodowa, nadwyżka importu nad eksportem wynosi 5 mld dolarów, co skutkowało między innymi wzrostem deficytu budżetowego z –4,6% (2001) do – 8,7% (2002). Prognoza w tym wskaźniku na rok 2003 zakłada zmniejszenie deficytu do poziomu –7,8% PKB. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Czechach utrzymują się od trzech lat na ustabilizowanym poziomie ok. 5 mld $ (2001).

Wielkość i kierunki eksportu: 26,9 mld $ z tego do Niemiec 42%, Słowacji 8%, Austrii 6%, Polski 6%, Francji 4%) (1999).

Wielkość i kierunki importu - 29 mld $ w tym z Niemiec 34%, Słowacji 6%, Rosji 6%, Austrii 6%, Francji 5%) (1999).

Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej: 116,7 mld $ (2000).

2.2.1.3. Analiza militarno-obronna

Czechy posiadają małą, ale dobrze wyszkoloną i wyposażoną armię. Czechy nie posiadają dostępu do morza i dlatego nie utrzymują żadnych elementów sił morskich. SZ Czech aktywnie uczestniczą w życiu wojskowym NATO i wraz z Niemcami są naszymi bezpośrednimi sojusznikami wojskowymi, pomnażają wspólna zdolność obronną w ramach tego sojuszu.

Jak wykazują badania historyczne, praktycznie siły zbrojne Czech nigdy nie stanowiły jakiegokolwiek zagrożenia militarnego dla Polski.

Siły Zbrojne Czech liczą ok. 49,4 tys.[99] żołnierzy w służbie czynnej. Wojska lądowe liczą ok. 36,3 tys. żołnierzy, a ich poziom wyposażenia jest stosunkowo dobry i nowoczesny. Na uzbrojeniu jest ok. 910 transporterów opancerzonych klasy APC ok. 880 wozów bojowych klasy AIFV. Armia czeska posiada relatywnie dużą ilość czołgów – ok. 620. Zwraca uwagę dość znaczna liczba artylerii o kalibrze powyżej 100 mm – ok. 585 jednostek, w tym ok.350 jednostek artylerii samobieżnej i ok..200 jednostek artylerii ciągnionej. Stosunkowo wysoki jest stopień nasycenia artylerią przeciwlotniczą – ok.700 jednostek. Znacząca jest także liczba wyrzutni rakietowych klasy „ziemia-powietrze" – ok.550 jednostek.

Siły powietrzne Czech tworzy 11,3 tys. żołnierzy, 120 samolotów bojowych, które mogą operować z 5 lotnisk (baz). W grupie samolotów bojowych znajduje się 52 samoloty myśliwskie i 45 samolotów myśliwsko-bombowych. Dodatkowo w siłach powietrznych służy 15 śmigłowców bojowych, 24 samoloty transportowe i 13 samolotów szkoleniowych.

Oceniając siły zbrojne można stwierdzić, że armia czeska jest stosunkowo dobrze i bogato wyposażona pod względem ilościowym i jakościowym w zasadniczy sprzęt bojowy wojsk lądowych i powietrznych co świadczy o wysokim poziomie rozwoju gospodarczo-obronnego Republiki Czech.

---

[99] Stan Sił Zbrojnych Czech opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies London, 2002. s. 37.

2.2.2. Niemcy

NIEMCY (Republika Federalna Niemiec) są krajem położonym w Europie Środkowej i zajmują obszar między Alpami a Morzem Bałtyckim i Morzem Północnym. W skład ich terytorium wchodzi trzon kontynentu europejskiego z trzema układającymi się równoleżnikowo podstawowymi obszarami krajobrazowymi. Są to: Nizina Środkowoeuropejska, Średniogórza Środkowoeuropejskie i Masyw Czeski oraz Alpy z ich przedgórzem.

Terytorium Niemiec obejmuje powierzchnię 357,0 tys. km^2. Graniczy z Austrią 784 km, Belgią 157 km, Republiką Czeską 811 km, Danią 68 km, Francją 451 km, Luksemburgiem 138 km, Holandia 577 km, Polska 467 km, Szwajcaria 334 km. Ludność 82 087,4 tys.(1999)[100].

Największa odległość w linii prostej wynosi z północy na południe 876 km, a z zachodu na wschód 640 km.

Położenie geograficzne Niemiec jest specyficzne, gdyż znajduje się w centrum kontynentu europejskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie ważnego pod względem strategicznym rejonu cieśnin **B**ałtyku Zachodniego, łączących Bałtyk z Morzem Północnym. Terytorium Niemiec zajmuje zachodnią część Niżu i Średniogórza Środkowoeuropejskiego, tj. obszar między Bałtykiem i Morzem Północnym na północy a Alpami na południu, czyli tę część subkontynentu europejskiego, gdzie występują dwa zwężenia. Są to: pasaże łączące Morze Adriatyckie z Bałtykiem oraz Morze Północne z Morzem Liguryjskim. Leży więc na skrzyżowaniu ważnego szlaku komunikacyjnego, wiodącego ze Skandynawii do Europy Południowej, z główną osią geostrategiczną łączącą Europę Wschodnią z Zachodnią. Niemcy graniczą z dziewięcioma państwami, dla których połączenia komunikacyjne tego kraju odgrywają istotną rolę w ich wzajemnej wymianie handlowej. Położenie Niemiec nad Morzem Północnym umożliwia im swobodną żeglugę na Atlantyku i tworzą flocie niemieckiej korzystne warunki ograniczonej kontroli morskich szlaków komunikacyjnych wiodących z Azji, Afryki i Ameryki do państw Europy Północnej Wschodniej przez kanał La Manche. Dostęp zaś do Bałtyku stwarza Niemcom

[100] Por. *Geografia* ..., op. cit., s. 74 i następne.

korzystne warunki do kontroli morskich linii komunikacyjnych na Bałtyku Południowym i w rejonie cieśnin Mały i Duży Bełt oraz Sund. Takie położenie Niemiec w Europie decyduje o kluczowym znaczeniu tego terytorium dla stosunków gospodarczych i wymiany handlowej między Wschodem i Zachodem oraz Północą i Południem naszego kontynentu.

Pewną barierę komunikacyjną dla Niemiec stanowią Alpy, gdyż główne bramy wiodące na wschód i południe Europy (Korytarz Wiedeński, Brama Lublańska i Brama Burgundzka) znajdują się poza ich terytorium. W powyższej sytuacji, obszarem, przez który przebiegają ważne dla gospodarki niemieckiej szlaki komunikacyjne do południowo-wschodniej Europy i na Bliski Wschód, są terytoria takich państw jak: Austria, Czechy, Węgry i Chorwacja oraz Bułgaria i Turcja. Szlaki komunikacyjne wiodące z Niemiec do Rosji przebiegają przez terytorium Polski.

O znaczeniu strategicznym Niemiec w Europie i na świecie przesądza ich potencjał militarny oraz systematycznie zwiększająca się aktywność tego państwa w przedsięwzięciach międzynarodowych organizowanych przez ONZ i NATO (w rejonie Zatoki Perskiej, Iraku, Kambodży, Serbii i Czarnogórze, Somalii, Kosowie), zmierzających do rozwiązania różnych konfliktów. Ponadto terytorium Niemiec i siły zbrojne tego państwa odgrywają kluczową rolę w systemie dowodzenia i wsparcia logistycznego NATO.

Należy dodać, że w okresie istnienia dwubiegunowego podziału Europy terytoria byłej RFN i NRD znajdowały się w strefie potencjalnych działań bojowych. W związku z tym były one przez kilkadziesiąt lat przygotowywane pod względem operacyjnym. Dzięki temu zjednoczone Niemcy należą do państw o najlepiej rozbudowanej infrastrukturze militarnej w Europie.

2.2.2.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej

Niemcy stanowią republikę związkową, której podporą jest konstytucja z 1949 r. wraz z nowelizacjami. Głową państwa jest prezydent, którego kadencja trwa pięć lat, jest wybierany przez Zgromadzenie Federalne tj. członków izby niższej parlamentu i takiej samej liczby reprezentantów parlamentów krajowych. Posiada

władze ograniczoną i nie ponosi odpowiedzialności politycznej. Jego akty są kontrasygnowane przez kanclerza lub odpowiedniego ministra.

Władzę ustawodawczą stanowi dwuizbowy parlament, izba niższa Bundestag - liczy 672 członków i jest wybierany w wyborach powszechnych na czteroletnią kadencję, i izba wyższa Bundesrat – liczący 68 członków, delegowanych przez związki krajowe.

Władzę wykonawczą sprawuje kanclerz federalny, wybierany przez Bundestag i ponoszący przed nim całkowitą odpowiedzialność polityczną. Jest wybierany na wniosek prezydenta przez Bundestag bezwzględną większością głosów. Nominacje członkom rządu wręcza prezydent, na wniosek kanclerza

Kraje związkowe posiadają szeroką autonomię, czego wyrazem jest posiadanie własnych parlamentów – Landtag, konstytucji, rządów, ich działania muszą być zgodne z konstytucją federalną.

Nad zgodnością prawa z konstytucją czuwa Związkowy Trybunał Konstytucyjny.

Niemcy należą do grupy państw, które wyznaczają rytm przemian we współczesnym świecie. Jednak mimo wszystko wiele elementów z obszaru gospodarki i przejrzystości prawa będzie wymagało dokonania zmian.

Trudności gospodarcze, jakie dotknęły niemiecką gospodarkę w pewnym stopniu wskazują na potrzebę wprowadzania szeregu nowych rozwiązań w tym obszarze. W najbliższej perspektywie należy się spodziewać działań mających na celu większą liberalizację prawa pracy, a także innych rozwiązań, których celem będzie podniesienie konkurencyjności gospodarki niemieckiej, przez zwiększenie elastyczności funkcjonowania poszczególnych przedsiębiorstw. Danie im większej swobody działania, zmniejszenie kosztów itd. będzie wprowadzane kosztem dotychczasowego systemu socjalnego, jaki obciążał obszar gospodarczy.

Za pewnymi zmianami w obszarze gospodarczym prawdopodobnie pójdą zmiany w obszarze prawnym, które będą upraszczały procedury mające wpływ na system funkcjonowania państwa, ułatwiające prowadzenie działalności gospodarczej tak w obszarze rozliczania, jak i zasad funkcjonowania przedsiębiorstw.

2.2.2.2. Analiza gospodarcza

Republika Federalna Niemiec należy do przodujących krajów przemysłowych na świecie. Pod względem osiągnięć gospodarczych zajmuje trzecie miejsce. Realna wartość produktu krajowego brutto, liczona w cenach stałych, w ciągu ostatnich 25 lat podwoiła się. Produkt krajowy brutto np. w 1999 r. osiągnął 1 864 mld. dolarów, co stanowiło ok.25,7 tys. dolarów na mieszkańca.

W handlu światowym Niemcy odgrywają ważną rolę i zajmują drugie miejsce. Należy dodać, że około 45% produktu globalnego brutto opiera się na eksporcie niemieckich towarów. Niemcy są trzecim eksporterem w świecie, a pod względem eksportu dóbr przemysłowych zajmują pierwsze miejsce w świecie.

Niemcy działają w grupie siedmiu najbardziej uprzemysłowionych państw zachodnich (tzw. G7 + 1), które raz do roku koordynują swoją politykę gospodarczą i finansową na szczeblu państw i rządów.

Po zjednoczeniu Niemcy muszą się uporać z recesją w starych landach i restrukturyzacją gospodarki w nowych landach.

Rząd federalny podjął działania mające na celu stworzenie we wschodnich landach nowoczesnych ośrodków przemysłowych. Przyznał fundusze na przeprowadzenie badań naukowych i realizację różnych projektów oraz na wyposażenie zakładów pracy w najnowocześniejszą technikę produkcji. Zmieniono także ustawodawstwo w celu zabezpieczenia atrakcyjności tych landów dla inwestorów krajowych i zagranicznych.

Na terytorium Niemiec można wyróżnić pięć obszarów przemysłowych o znaczeniu europejskim i kilkanaście o znaczeniu krajowym Surowce mineralne i wybrane elementy przemysłu.

Do obszarów o znaczeniu europejskim należą:

- Północnonadreńsko-Westfalski Zespół Okręgów Przemysłowych, obejmujący Zagłębie Ruhry oraz rejon przemysłowy Kolonia – Bonn.
- Środkoworeński Zespół Okręgów Przemysłowych, składający się z Frankfurcko-Mannheimskiego Okręgu Przemysłowego i Karlsruhsko-Stuttgarckiego Okręgu Przemysłowysłowego oraz Zagłębia Saary.

- Sasko-Turyński Okręg Przemysłowy, obejmujący ośrodki: Lipsk, Halle, Erfurt, Chemnitz, Drezno (Dresden) i Chociebuż (Cottbus).
- Berlin.
- Obszar południowy (Bawaria i Badenia-Wirtembergia), w którego skład wchodzą ośrodki: Ulm, Augsburg, Monachium, Friedrichshafen, Norymberga – Erlangen i Ingolstadt.

Północnonadreńsko-Westfalski Zespół Okręgów Przemysłowych jest największym obszarem przemysłowym nie tylko Niemiec, lecz także kontynentalnej części Europy. Obejmuje obszar o powierzchni ponad 4 200 km^2 wytwarza ponad 30% produkcji przemysłowej Niemiec. Skoncentrowały się tu: przemysł maszynowy (zwłaszcza środków transportu) i elektromaszynowy, górnictwo, hutnictwo i energetyka, przemysł chemiczny i materiałów budowlanych, a także przemysł jądrowy. Ostatnio rozwija się tu przemysł tak zwanych zaawansowanych technologii.

Środkoworeński Zespół Okręgów Przemysłowych koncentruje przemysł chemiczny. Ponadto jest tu dobrze rozwinięty przemysł maszynowy (w tym środków transportu), elektrotechniczny, precyzyjny, optyczny i petrochemiczny.

Obszar południowy obejmuje południowo-wschodnią część kraju, na której są wyspowo rozmieszczone poszczególne ośrodki przemysłowe skupiające się wokół aglomeracji miejskich i miejsko-przemysłowych.

Monachium ma rozwinięty przemysł samochodowy, maszynowy, tekstylny, optyczny, chemiczny i inne.

Norymberga skupia przemysł metalowy i maszynowy, elektrotechniczny, samochodowy, taboru kolejowego, chemiczny, precyzyjny i optyczny.

Sasko-Turyński Okręg Przemysłowy obejmuje takie ośrodki przemysłowe, jak Drezno, Halle, Lipsk, Erfurt i Chemnitz. Jest główną bazą wschodniej części Niemiec, skupiającą największe kopalnie węgla brunatnego i elektrownie cieplne. Rozmieszczony tu jest przemysł maszynowy, chemiczny, optyczny, włókienniczy, paliwowy i inne.

W Berlinie jest dobrze rozwinięty przemysł maszynowy, środków łączności, optyczny, chemiczny, włókienniczy, odzieżowy i inne. Aglomeracja ta jest jednym z większych węzłów komunikacyjnych Europy (lotniczym, kolejowym i drogowym)

oraz dużym węzłem komunikacji wodnej śródlądowej Niemiec. W skład aglomeracji berlińskiej wchodzą takie miasta satelickie, jak: Königs Wusterhausen, Fürstenwalde, Rüdersdorf, Poczdam (Posdam), Teltow, Ludwigsfelde, Hennigsdorf, Oranienburg i inne.

Obecnie coraz bardziej zaciera się regionalna koncentracja przemysłu, następuje radykalne wdrażanie nowoczesnych technologii, szczególnie w nowych landach. Biegunami zawansowanych technologii jest Heidelberg i Berlin.

Niemcy posiadają podstawowe surowce, które niewielkiej części mogą pokryć zapotrzebowanie: węgiel kamienny i brunatny, sól potasowa i kamienna, uran, ropa naftowa, gaz ziemny, rudy: żelaza, cynku i ołowiu oraz surowce skalne. Pozostałe ilości importuje m.in.: gaz ziemny, ropę naftową, komponęty dla przemysłu hutniczego i przetwórczego.

Dokonując analizy i oceny gospodarki niemieckiej oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe informacje przedstawia poniższa tabela, w której ujęto podstawowe wskaźniki wielkości makroekonomicznych Niemiec.

Tabela 5

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Niemiec w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	27920	29240	28580	26700	25680	25100	23700
2.	Realny PKB (%)	1,7	0,8	1,4	2,1	1,6	3,0	0,6
3.	Inflacja (%)	1,7	1,4	1,9	0,9	0,6	1,9	2,5
4.	Eksport (mln $)	601898	603054	588851	620810	621876	624742	654324
5.	Import (mln $)	586059	578286	559942	588111	601384	617521	621642
6.	BIZ (mln $)	11 986	6 429	12 795	23 296	55 790	189178	...
7.	Stopa bezrobocia	8,1	8,9	9,8	9,3	8,7	8,1	7,4

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

Gospodarka niemiecka od kilku lat przeżywa duże spowolnienie wzrostu gospodarczego, PKB utrzymuje się wciąż na bardzo niskim poziomie 1,7 % - 1995 r. i 0,6% - 2001 r. (tabela 5). Największy spadek realnego PKB wystąpił w Niemczech w IV kw. 2001 r. (-0,3%). Strukturalne słabości niemieckiej gospodarki, jak m.in. wysokie koszty pracy, nie pozwalają bowiem na osiągnięcie szybszego rozwoju.

Zakłada się w roku 2002 niewielki wzrost gospodarczy do 0,8% a według prognozy na rok 2003 nastąpi wzrost do 2,7% PKB liczony do roku poprzedniego. W dalszym ciągu na wysokim poziomie dodatnim kształtuje się nadwyżka eksportu na importem – w roku 2001 wyniosła ponad 33 mld $. Wskutek spowolnienia wzrostu gospodarczego wzrosła inflacja z 0,6% w 1999 r. do 2,5% w 2001r. Według prognozy na 2003 rok, nastąpi spadek inflacji do poziomu 1,6%.

Wielkość i kierunki eksportu: 654,3 mld $ (2001) – w tym do Francji 10,7%, Wielkiej Brytani 8,5%, Włoch 7,4%, Holandii 7,0%, Belgii–Luksemburga 5,8%, USA 8,6%, Japonii 2,3%.

Wielkość i kierunki importu: 621,6 mld $ (20001) – w tym z Francji 10,5%, Holandii 8,5%, Włoch 7,8%, Wielkiej Brytanii 7,0%, Belgi–Luksemburga 6,2%, USA 7,7%, Japonii 4,9%.

2.2.2.3. Analiza militarno-obronna

Siły Zbrojne Niemiec liczą 296.000 tys. żołnierzy (2001). Po wejściu Polski do NATO, przesunęła się granica Sojuszu z linii rzeki Odry i Nysy Łużyckiej na linię granicy wschodniej Polski. Dla SZ Niemiec zmniejszyły się zadania wynikające z potrzeb operacyjnych wynikających z doktryny NATO - bezpośredniego zagrożenia militarnego. Rząd Niemiec przy współudziale NATO podjął decyzję o restrukturyzacji sił zbrojnych. Część jednostek będzie likwidowana lub kadrowana, spowoduje to systematyczne redukowanie stanu osobowego poszczególnych rodzajów sił zbrojnych i zmniejszanie potencjału obronnego.

Wojska lądowe liczą ok. 203 tyś. żołnierzy. W wojskach lądowych najliczniejszą grupę uzbrojenia stanowią transportery opancerzone klasy APC – ok. 3130 jednostek, a dopiero na drugim miejscu występują czołgi, których jest ok. 2490 jednostek. Artylerii przeciwpancernej jest – ok. 1735 jednostek, wozów bojowych klasy AIFV – ok. 2110 jednostek, artylerii powyżej 100 mm – ok.2000 jednostek. Znaczna jest ilość systemów rakietowych klasy „ziemia-powietrze" ok. 1500 jednostek. Relatywnie mała jest liczba wyrzutni rakietowych klasy „ziemia-ziemia" – klasy SSM – 232, oraz klasy MRL – 234 jednostki.

Siły powietrzne liczą ok.67 tys. żołnierzy. W siłach powietrznych zwraca uwagę duża ilość lotnisk (baz) wojskowych – 34 i bardzo duża liczba samolotów bojowych – ok.800 różnych typów, wśród których dominują samoloty myśliwsko-bombowe ok. 340, przy stosunkowo małej liczbie samolotów myśliwskich – ok. 160. Zbliżonymi stanami odznaczają się samoloty lotnictwa transportowego ok.180 i lotnictwa szkoleniowego. Na wyposażeniu sił powietrznych znajduje się duża ilość śmigłowców w tym: ok.400 śmigłowców wsparcia, ok.200 śmigłowców bojowych i ok. 100 śmigłowców transportowych.

Siły morskie liczą ok. 25 tys. marynarzy. *Bundesmarine* Niemiec działa w oparciu o 6 dużych baz morskich: 2 na Morzu Północnym i 4 na Morzu Bałtyckim. W flocie niemieckiej najwięcej jest okrętów wojny minowej – ok. 40 jednostek i okręty patrolowe – 36 tzw. małych okrętów rakietowych. Największe znaczenie operacyjne maja: okręty podwodne – 17 jednostek oraz duże okręty nawodne, klasy niszczyciele i fregaty rakietowe, których w składzie *Bundesmarine* znajduje się aż 14 jednostek, przy czym 12 z nich to nowoczesne fregaty rakietowe klasy „Bremen"- 8 jednostek i 4 klasy „Branderburg". Ważnym elementem floty niemieckiej są różnorodne okręty wsparcia, których jest łącznie 42 jednostki.

W skład *Bundesmarine* Niemiec wchodzi tez liczące się pod względem ilościowym i jakościowym nowoczesne lotnictwo morskie, którego stan osobowy liczy ok. 4000 żołnierzy. Na wyposażeniu znajduje się 54 samoloty bojowe i 61 śmigłowców rozpoznawczych, transportowych i ratowniczych[101].

2.3. Kondycja gospodarczo-obronna państw sąsiedzkich nie należących do NATO (Białoruś, Litwa, Rosja, Słowacja, Ukraina)

2.3.1. Białoruś

BIAŁORUŚ (Republika Białoruś) jest państwem położonym w centralnej części przesmyku bałtycko-czarnomorskiego. Obejmuje ono cztery charakterystyczne obszary fizyczno-geograficzne: na północy pas pojezierzy, w części środkowej pas

[101] Stan Sił Zbrojnych Niemiec opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies London, 2002. s. 42/43.

wysoczyzn i równin, a na południu Polesie. Z tego względu najkorzystniejsze warunki dostępności terenowej są w części środkowej, stanowiącej swego rodzaju korytarz komunikacyjny, którym biegną główne linie kolejowe, drogi samochodowe oraz rurociągi łączące Rosję z Polską i Niemcami.

Ze względu na przedstawione wyżej położenie Białorusi przez jej terytorium przebiega korytarz komunikacyjny łączący Bałtyk z Morzem Czarnym. Główne szlaki transportowe tego korytarza biegną z Sankt Petersburga do Odessy, a także z republik nadbałtyckich przez Mińsk do Kijowa.

Szczególną rolę odgrywa Polesie, które stanowi barierę komunikacyjną. W poprzednich wojnach rozdzielała ona fronty na dwie części (oddzielne kierunki strategiczne). Dla państw nadbałtyckich (Litwy, Łotwy i Estonii) terytorium Białorusi jest obszarem tranzytowym w ich stosunkach gospodarczych z państwami basenu Morza Czarnego, a dla Polski – w jej stosunkach gospodarczych z Rosją. O znaczeniu strategicznym tego państwa decyduje więc jego położenie na skrzyżowaniu głównej osi geostrategicznej Europy ze szlakami łączącymi Bałtyk z Morzem Czarnym.

Jest państwem o powierzchni: ogółem 207,6 tys. km^2, w tym: obszar lądowy 207,6 tys. km^2, łącznie z wodami śródlądowymi, które obejmują 2% terytorium. Granice lądowe: ogółem 2 909 km, w tym z: Polską 416 km, Ukrainą 891 km, Rosją 959 km, Łotwą 141 km, Litwą 660 km. Ludność 10.179 tys. (1999)[102].

2.3.1.1. Analiza społeczno-polityczna

Samodzielna państwowość białoruska wykształciła się stosunkowo późno bowiem niepodległość została ogłoszona w 1991 r. W 1994 r. została uchwalono, obowiązująca do dzisiaj pierwsza konstytucja, określająca prawa i obowiązki obywatelskie, strukturę władz. W tym samym roku odbyły się wybory prezydenckie, które wygrał A. Łukaszenka, tworząc od tego momentu państwo o charakterze autorytarnym, choć prezydent może być wybierany jedynie na dwie kadencje to nie należy liczyć się z przestrzeganiem uchwalonych zasad.

---

[102] Por. *Geografia* ..., op. cit., s. 146 i następne.

Głową państwa białoruskiego w świetle konstytucji jest prezydent, wybierany w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję, która w wyniku referendum powszechnego z 1996 r. została przedłużona o dwa lata. Władzę ustawodawcza sprawuje jednoizbowy parlament – Rada Najwyższa, w której skład wchodzi 260 deputowanych, wybieranych w wyborach powszechnych na pięć lat. Władzę wykonawczą sprawuje Rada Ministrów, powoływana przez prezydenta.

Od momentu utrwalania władzy przez A. Łukaszenke spadają oceny jakie wystawiają jej międzynarodowe gremia (tabela 6). Są one faktycznym odwzorowaniem tendencji jakie mają miejsce na Białorusi.

Tabela 6

Wskaźniki przemian społeczno-politycznych na Białorusi w latach 1997-2002

Rodzaj wskaźnika	1997	1998	1999-2000	2001	2002
Demokratyzacja	5,90	6,20	6,44	6,56	6,56
Przejrzystość prawa	-	-	5,88	6,00	6,00
Wolność gospodarcza	6,00	6,25	6,25	6,25	6,25

Źródło: Nations in Transit 2002, Freedom House, Washinghton 2002, s. 94, Materiał dostępny na stronie internetowej Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

Pod względem demokratyzacji życia Białoruś stała się pod wieloma aspektami do państwa o charakterze autorytarnym, choć nie można mówić o pełnej kontroli wszelkich aspektów życia społecznego przez władze państwowe. Na Białorusi rozwinęła się opozycja pozaparlamentarna, której działalność objawia się w powoływaniu do życia szeregu organizacji społecznych. Jednak przy tym należy zaznaczyć, iż władza centralna ma duże poparcie społeczne, co jest swojego rodzaju fenomenem patrząc poprzez perspektywę trudności gospodarczych.

Pod względem przejrzystości prawnych system jest trudno przewidywalny, całością państwa zarządza prezydent poprzez dekrety, które odnoszą się do wszystkich sfer życia. Dekrety dotyczą wielu nawet błahych spraw. Wydaje się, iż w najbliższych latach tj. w okresie sprawowania władzy przez A. Łukaszenki nie należy spodziewać się zmian.

Podobnie, jak w innych obszarach tak i wolność gospodarcza jest negatywnie oceniana. W białoruskim systemie gospodarczym pozostało nadal wiele państwowych przedsiębiorstw, które są źle zarządzane. Jedynie kapitał rosyjski posiada swobodny dostęp do rynku białoruskiego, jak na warunki miejscowe.

2.3.1.2. Analiza gospodarcza

Podstawą rozwoju gospodarki Białorusi są importowane surowce. Na jej terytorium znajdują się złoża: soli potasowej i kamiennej, ropy naftowej (rejon Świetłogorsk–Rzeczyca–Głuck–Oktriabrskij), torfu, węgla brunatnego, rud żelaza a nawet diamenty i złoto. Nie są one jednak wydobywane, poza solą potasową i kamienną, torfem i ropą naftową, której uzyskuje się około 2 mln ton, co pokrywa tylko 20% krajowego zapotrzebowania.

Przemysł jest skoncentrowany w kilku rejonach kraju Przemysł petrochemiczny – bardzo ważny z wojskowego punktu widzenia – jest rozmieszczony w Nowopołocku i Mozyrzu (rafinerie ropy naftowej), Połocku, Mohylewie, Borysowie, Bobrujsku, Świetłogorsku, Kalinkowiczach i Lidzie; maszynowy – obrabiarki, linie automatyczne, maszyny rolnicze i do wydobywania torfu – w wielu ośrodkach. Największymi ośrodkami przemysłowymi są: Mińsk, Homel, Witebsk, Bobrujsk, Mohylew.

Na Białorusi rozwinął się przemysł środków transportu, głównie produkcja samochodów ciężarowych, ciągników i statków rzecznych. Rozwinięty jest też przemysł chemiczny (kombinat nawozów potasowych w Soligorsku), paliwowo-rafineryjny (Mozyrz i Nowopołock) oraz inne.

Podstawowe surowce: sól potasowa i kamienna, torf, ropa naftowa, węgiel brunatny, ruda żelaza (zasoby nieeksploatowane).

Wielopłaszczyznowa zależność od Rosji osłabia jednak możliwości wykorzystania przez Białoruś własnego położenia. I tak dla przykładu Białoruś chcąc utrzymać niską cenę importowanego gazu pobiera od Gazpromu jedną trzecią przyjętej na świecie stawki tranzytowej za jego przesył. Należność ta jest rozliczana przez Gazprom dostarczanym gazem.

Tabela 7

Struktura geograficzna białoruskiej wymiany handlowej (dane w % do całości)

Wyszczególnienie	1998	1999	2000
Wymiana handlowa z Rosją:	55	55	59
Eksport	65	54	51
Import	55	56	65
Wymiana handlowa z krajami WNP (bez Rosji):	10	8	7
Eksport	8	7	9
Import	10	8	6
Wymiana handlowa z krajami spoza WNP:	31	37	34
Eksport	27	39	40
Import	10	8	6

Źródło: A. Wierzbowska-Miazga, *Republika Białoruś czy republika białoruska?*, Prace OSW nr 3, Warszawa 2001, s. 31.

Dokonując analizy i oceny gospodarki białoruskiej oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe informacje przedstawia tabela 8, w której ujęto podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Białorusi.

Tabela 8

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Białorusi w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	1009,2	1349,9	1368,2	1483,8	1210,8	1275,4	1095,5
2.	Realny PKB (%)	- 10,4	2,8	11,4	8,4	3,4	5,8	2,5
3.	Inflacja (%)	700,3	52,7	63,8	73,2	293,8	168,9	59,8
4.	Eksport (mln $)	4.803	5.790	6.919	6.172	5.646	6.987	7.335
5.	Import (mln $)	5.469	6.939	8.326	7.673	6.216	7.825	7.981
6.	BIZ (mln $)	15,0	105,0	350,0	201,0	443,0	90,0	40,0
7.	Stopa bezrobocia	2,7	3,9	2,8	2,3	2,2	2,1	2,2

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

Z analizy danych zawartych w tabeli 8 wynika, że w badanym okresie czasu spada tempo wzrostu gospodarczego z 11,4 % (1997) do 2,5% (2001), znacznie obniżyła się inflacja z bardzo wysokiej - 700,4% (1995) do 59,8% (2001), ma w dalszym ciągu tendencję malejącą. Wartość importu -7.981 mln $ (2001) w stosunku do eksportu – 7.335 mln $ (2001), jest w miarę zrównoważona, różnica mieści się w granicach 10%. Bardzo zrównoważone jest stopa bezrobocia,

na przestrzeni badanego okresu mieści się w przedziale 2 – 3 %. Wielkość inwestycji zagranicznych w roku 2001 jest ponad 11, razy niższa niż w najlepszym 1999 r.

Wielkość i kierunki eksportu: 7,3 mld $ - w tym do Rosji 66%, oraz Ukrainy, Niemiec, Polski i Litwy.

Wielkość i kierunki importu: 7,9 mld $ - w tym z Rosji 54%, oraz Ukrainy, Niemiec, Polski.

2.3.1.3. Analiza militarno-obronna

Siły Zbrojne Republiki Białoruś są jedną z najważniejszych instytucji państwa. Jej siła i gotowość bojowa określa międzynarodową pozycję i wagę państwa oraz wpływa na kształtowanie tych warunków, w których rozwija się naród.

Siły Zbrojne Białorusi liczą ok. 79,8 tyś[103] żołnierzy, w stosunku do ogólnej liczby ludności, stanowi to ok. 0,8%. w tym:

- siły lądowe: 43 323;
- siły powietrzne: 12 248;
- OP: 10 207;
- jednostki centralnego podporządkowania (w tym wojsk specjalnych i tyłowych oraz sztaby z pododdziałami zabezpieczenia): 17 242.

Białorusini stanowią 48,3% stanu osobowego; Rosjanie - 37,6; Ukraińcy - 10,7; Polacy 1,2; Tatarzy - 0,5; Żydzi - 0,2 i inne narodowości - 1,5. Ponadto resort Obrony Narodowej zatrudnia ok. 30 000 pracowników cywilnych.

Zasadniczy proces reformowania SZ RB został już zakończony W wyniku tego w Siłach Lądowych wprowadzono strukturę korpuśno-brygadową oraz utworzono Siły Mobilne, które odgrywają ważną rolę w systemie obronnym RB.

Siły lądowe tworzą trzy korpusy armijne 5, 28 i 65 KA,[104] siły mobilne 38, 317 i 350 BM oraz 120 DZ, 51 DA, 72 Ośrodek Szkolenia (stanowiący ekwiwalent bojowy związku taktycznego), dwie brygady rakiet operacyjno-taktycznych (22 i 465 BROT),

---

[103] Stan Sił Zbrojnych Białorusi opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003,* The International Institute for Strategic Studies London, 2002. s. 66.

[104] 65 KA i 5 KA składają się głównie z jednostek skadrowanych i jednostek o niepełnych stanach. Część z nich przekształcona została w bazy sprzętu i uzbrojenia. Zgromadzony tam sprzęt i uzbrojenie umożliwia ich mobilizacyjne rozwinięcie w brygady pancerne (w sumie 6 brygad).

251 BAPpanc oraz bazy i składy, w których przechowywany jest sprzęt dla mobilizowanych jednostek. W składzie korpusów armijnych występują trzy rozwinięte brygady zmechanizowane (6, 11 i 50 BZ) oraz siedem baz sprzętu bojowego[105] (19, 28, 29, 30, 34, 37, 193 BSB) utworzonych z dywizji pancernych i zmechanizowanych b. Białoruskiego OW.

Podstawową jednostką w strukturze organizacyjnej korpusu armijnego jest brygada zmechanizowana, licząca ogółem około 3200 żołnierzy i mająca w uzbrojeniu ok. 60 czołgów *T-72*, ok. 180 BWO, ok. 80 środków artyleryjskich i ok. 60 środków opl.

Wojska lądowe są rozlokowane na terytorium Białorusi w odniesieniu do zachodniej granicy państwowej w trzech rzutach, w każdym po jednym korpusie armijnym. Najbliżej zachodniej granicy dyslokowany jest najbardziej rozwinięty i o największym potencjale bojowym 28 KA. W centralnej części kraju stacjonują jednostki 65 KA, a na wschodzie - 5 KA.

Siły powietrzne tworzy dziesięć baz lotniczych[106] (powstałych z przekształcenia pułków lotniczych), w tym trzy bazy lotnictwa myśliwskiego (50, 61 i 927BLM), jedna lotnictwa myśliwsko–bombowego (116 BLMB), jedna lotnictwa szturmowego (206 BLSz), trzy śmigłowców (65, 181 i 276 BŚm), jedna lotnictwa transportowego (339 BLT) oraz jedna baza techniki lotniczej (1169 BTL); ponadto w ich skład wchodzą pododdziały lotnictwa transportowego i rozpoznawczego oraz bazy sprzętu i jednostki zabezpieczenia. Szkolenie pilotów białoruskich jest ograniczone co wynika przede wszystkim z braku środków finansowych na zakup paliwa; istotnym problemem jest także brak części zamiennych do samolotów. Powoduje to, że ogólna zdolność bojowa sił powietrznych jest ograniczona.

W skład wojsk OP wchodzi: pięć brygad i dwa pułki rakiet OP, jedna grupa i jeden dywizjon rakiet, dwie brygady radiotechniczne, pułk radiotechniczny oraz batalion WRE.

---

[105] BSB liczbą sprzętu oraz stanem osobowym (550–700 żołnierzy) odpowiadają skadrowanym brygadom pancernym; ich struktura organizacyjna jest zbliżona do brygady zmechanizowanej, mają w swym składzie trzy bataliony czołgów (razem 93 czołgi).

[106] Liczba samolotów bojowych stanowi ekwiwalent pułku lotniczego.

Poszczególne ZT, oddziały i pododdziały tych wojsk są uzbrojone następująco:

15 BR OP - PZR S-200 (dwa dywizjony) i S-300PS (dwa dywizjony),

56 BR OP - BUK,

115 BR OP - S-125 i S-200,

127 BR OP - S-125 i S-200,

147 BR OP - S-300W1,

377 pr OP - S-200,

1146 pr OP - S-125,

1138 G OP - S-125

oraz samodzielny dywizjon rakiet OP w PZR BUK.

Ugrupowanie wojsk rakietowych OP umożliwia stworzenie ciągłej strefy ognia na średnich i dużych wysokościach i zwalczanie celów powietrznych lecących z kierunku zachodniego oraz częściowo północno-zachodniego; pododdziały wojsk rakietowych na tych kierunkach są ugrupowane strefowo wzdłuż granicy państwowej oraz wyposażone w zestawy S-125, S-200, S-300 i BUK. W rejonie Mińska 15 BR OP tworzy obronę obiektową wokół CSD OP i stolicy.

Przestrzeń powietrzna Białorusi jest podzielona na dwie strefy OP: jedna obejmuje zachodnią i południowo-wschodnią, a druga północno-wschodnią część państwa.

Aktualnie w wojskach OP nie występują jednostki lotnicze. Dowódcy Sił Obrony Powietrznej podporządkowane są w czasie wykonywania wspólnych zadań brygady rakiet przeciwlotniczych Sił Lądowych i jednostki lotnictwa myśliwskiego SP.

W okresie pokoju stałe dyżury bojowe w systemie OP pełnią jednostki wydzielone ze składu wojsk lotniczych. Podczas dyżurów są one organizacyjnie podporządkowane CSD; w skład tych jednostek wchodzą trzy bazy lotnictwa myśliwskiego (50, 61 i 927 BLM) oraz dwie bazy śmigłowców (181 i 276 BŚm).

Wojska OP RB wchodzą w skład połączonego systemu obrony powietrznej państw WNP. Dowodzenie OP RB zostało zorganizowane na bazie systemu dowodzenia b. 2 A OP SZ ZSRR. Centralne Stanowisko Dowodzenia (CSD) wojsk OP jest rozwinięte w rejonie m. Fanipol k. Mińska.

Tabela 9

Uzbrojenie Sił Zbrojnych Białorusi wg stanu na dzień 01.01.2000 r.

Lp.	Kategoria		Typ	Ogółem w SZ	W magazynach i składach
1.	**Czołgi**			**1778**	**295**
		w tym:	T-80	95	0
			T-72	1621	238
			T-55	95	0
2.	**BWO**				**348**
3.	**BWP**			**1583**	**94**
		w tym:	BWP-1	75	7
			BWP-2	1228	81
			BWD-1	119	2
			BWR-1	161	4
4.	**BTR**			**930**	**254**
		w tym:	BTR-80	193	0
			BTR-70	449	74
			BTR-60	188	169
			BTR-D	30	11
			MT-LB	70	0
5.	**Artyleria**			**1515**	**158**
	lufowa:			**1080**	**158**
		w tym:	2S1	239	14
			2S3	166	30
			2S5	120	0
			2S7	48	0
			2S9	54	0
			2S19	13	0
			2A36	50	0
			2A65	136	4
			D1	6	6
			D20	58	10
			D30	190	94
	rakietowa			**358**	**0**
		w tym:	9A52	40	0
			9P140	84	0
			BM-21	232	0
			BM-13	1	0
			9P138	1	0
	moździerze		**2S12**	**77**	**0**
6.	**Mosty czołgowe:**			**121**	**80**
		w tym:	MT-20	80	62
			MT-55A	41	18
7.	**Śmigłowce bojowe:**			**62**	
		w tym:	Mi-24k	1	
			Mi-24R	4	
			Mi-24	57	
8.	**Samoloty bojowe**			**252**	
		w tym:	MiG-23	44	
			MiG-25	1	
			MiG-29	66	
			Su-24	36	
			Su-25	82	
			Su-27	23	

W skład wojsk specjalnych oraz jednostek zabezpieczenia i wsparcia wchodzą związki taktyczne i jednostki rozpoznania (w tym m.in. 5 Brygada Działań Specjalnych), WRE, łączności, inżynieryjne, chemiczne, techniczne, tyłowe (m.in. 231 Dywizja Ochrony Tyłów) i inne.

Zgodnie z Traktatem CFE-1, w uzbrojeniu sił zbrojnych Białorusi może pozostawać:

- 1800 czołgów;
- 2600 BWO;
- 1615 środków artyleryjskich;
- 294[107] samolotów bojowych;
- 80 śmigłowców uderzeniowych.

Podstawowe uzbrojenie SZ Republiki Białoruś wg stanu na dzień 01.01.2000 r. przedstawiono powyżej w tabeli 9.

2.3.2. Litwa

LITWA (Republika Litewska) jest krajem położonym w zachodniej części Niżu Wschodnioeuropejskiego, nad Bałtykiem. Graniczy z Polską 103 km, Białorusią 660 km, Łotwą 576 km i Rosją 273 km.

Litwa jest państwem małym o powierzchni 65,2 tys. km^2 i ludności 3.698 tys. (2000)[108], ale odgrywa istotną rolę w polityce państw nadbałtyckich; stanowi bowiem strefę buforową, izolującą obwód Kaliningradzki od Rosji. Położenie nad Bałtykiem umożliwia jej ograniczoną kontrolę szlaków komunikacji morskiej wiodących z Sankt Petersburga do Kaliningradu (Królewca).

Ponadto terytorium Litwy stanowi obszar tranzytowy, zarówno dla Polski, jak i Federacji Rosyjskiej, przez który wiodą szlaki komunikacyjne (kolejowy i samochodowy) łączące Sankt Petersburg z Warszawą oraz Kaliningrad z Moskwą.

---

[107] Zgodnie z umową białorusko-rosyjską, limit samolotów przyznany Białorusi w traktacie CFE został zwiększony o 34, w zamian FR zniszczyła dodatkowo adekwatną ich liczbę.

[108] Por. *Geografia* ..., op. cit., s.160 i następne.

2.3.2.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej

Historia samodzielnej państwowości litewskiej sięga IX wieku, kiedy to powstało samodzielne Księstwo, skonsolidowane w połowie XIII wieku, a apogeum swojej państwowości osiągnęło w XV wieku. Po przystąpieniu do unii z Polską powoli traciła suwerenność państwową. Państwo litewskie suwerenny byt uzyskało dopiero w 1918 r. i funkcjonowało ono do 1939 r. Ponownie samodzielność państwową Litwa uzyskała w latach 1990-1991.

Litwa jest republiką parlamentarną, której zasady funkcjonowania określa konstytucja z dnia 16 listopada 1992 r. i zaaprobowana w ogólnonarodowym referendum w dniu 25 października 1992 r.

Republika Litewska posiada system parlamentarny ze wzmocnioną władzą prezydenta. Władzę ustawodawczą sprawuje 141 osobowy parlament, jest on sejmem jednoizbowym. Ponadto posiada on uprawnienia kontrolne wobec rządu i prezydenta, w tym zarządzanie w określonych przypadkach przedterminowych wyborów prezydenckich.

Władzę wykonawczą sprawuje prezydent i rząd, prezydent jest wybierany na pięcioletnią kadencję w wyborach powszechnych i poza tradycyjnymi uprawnieniami posiada wpływ na politykę zagraniczną i może być arbitrem w sporach pomiędzy rządem a parlamentem. Rząd jest mianowany i odwoływany przez prezydenta, premier za zgodą parlamentu, ministrowie na wniosek premiera i ponosi on odpowiedzialność polityczną przed parlamentem.

Pod względem demokratyzacji życia Litwa jest oceniana dość wysoko, jako państwo będące w grupie liderów w gronie omawianych krajów. Został wprowadzony jasny system funkcjonowania państwa, który przekłada się na wzrost wolności obywatelskich. Wydaje się, że system ten trwale zakorzenił się na Litwie, a jej pro europejskie dążenia będą wzmacniały system demokratyczny. Duży wpływ na ten obszar będzie miała stabilizacja w Rosji i na Białorusi oraz zacieśnianie stosunków z Polską.

Tabela 10

Wskaźniki przemian społeczno-politycznych na Litwie w latach 1997-2002

Rodzaj wskaźnika	1997	1998	1999-2000	2001	2002
Demokratyzacja	2,15	1,95	2,00	1,94	1,88
Przejrzystość prawa	-	-	2,88	2,75	2,88
Wolność gospodarcza	2,50	2,58	2,83	2,75	2,42

Źródło: Nations in Transit 2002, Freedom House, Washinghton 2002, s. 225, Materiał dostępny na stronie internetowej Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

Dużych zmian wymaga obszar przejrzystości prawa, którego ocena może wskazywać na istnienie wielu patologii, które są pozostałością systemu radzieckiego. To powoduje, iż pod tym względem jest oceniana jako państwo nie posiadające w pełni wykształconych procedur demokratycznych.

Także obszar wolności gospodarczych wymaga wprowadzania szeregu zmian, gdyż jego ocena może wskazywać na istnienie wielu rozwiązań nie pozwalających na istnienie wolnego rynku w pełni rozumienia tego pojęcia. Na niekorzystną ocenę może wpływać istnienie jeszcze szeregu firm będących własnością państwa.

2.3.2.2. Analiza gospodarcza

Litwa jest krajem przemysłowo-rolniczym. Ma bardzo ograniczoną bazę surowcową i z tego powodu jej gospodarka w dużym stopniu jest uzależniona od importu surowców, głównie przemysł paliwowo-energetyczny. Główne surowce to: torf, ropa naftowa oraz ruda żelaza i sól kamienna (rozpoznane, ale jeszcze nie eksploatowane).

Lokalne źródła energii (torf i woda) dostarczają 5% energii. Od 1989 roku jest czynna Ignalińska Elektrownia Jądrowa o mocy 3 000 MW (projektowana moc 6 000 MW), tego samego typu co Czernobylska. Duże znaczenie posiada również Litewska Elektrownia Cieplna, wybudowana pomiędzy Wilnem i Kownem, o mocy 1 800 MW.

Najważniejszą inwestycją litewską jest budowany terminal naftowy w Butinge, tuż obok granicy morskiej z Łotwą.

Głównymi gałęziami przemysłu przetwórczego są: drzewny, chemiczny, materiałów budowlanych, elektrotechniczny, maszynowy i lekki - przede wszystkim włókienniczy i dziewiarski.

Produkcja przemysłowa Litwy jest skoncentrowana w pięciu ośrodkach, z których Wilno i Kowno dają połowę produkcji krajowej, a Kłajpeda, Szawle i Poniewież jedną czwartą. Pozostałą część produkcji dają inne ośrodki. Do najważniejszych z nich należą: Mariampol, Olita, Uciana i Połąga (Palanga).

Dokonując analizy i oceny gospodarki litewskiej oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe informacje przedstawia poniższa tabela, w których ujęto podstawowe wskaźniki wielkości makroekonomicznych Litwy.

Tabela 11

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Litwy w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	1623,4	2128,9	2587,8	2904,1	2882,3	3063,8	3249,0
2.	Realny PKB (%)	3,3	4,7	7,3	5,1	- 3,9	3,9	4,0
3.	Inflacja (%)	39,6	24,6	8,9	5,1	0,8	1,0	1,5
4.	Eksport (mln $)	2.706	3.413	4.192	3.962	3.147	4.050	4.415
5.	Import (mln $)	3.404	4.309	5.340	5.480	4.551	5.154	5.618
6.	BIZ (mln $)	72,0	152,0	328,0	921,0	478,0	375,0	450,0
7.	Stopa bezrobocia	17,5	16,4	14,1	13,3	14,1	15,4	17,0

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

Litwa po gwałtownym załamaniu się gospodarki, spowodowanego rozgrywkami politycznymi w łonie kierownictwa państwa oraz kryzysem rosyjskim, które wystąpiło 1999 r. - spadek PKB o 9% (z 5,1% w 1998 r. do - 3,9% w roku 1999), po skonsolidowaniu się nowo wybranej władzy parlamentarnej Litwy, nastąpił szybki wzrost PKB o 3,9% w 2000 r. (tabela 11). Szybko wrosła produkcja przemysłowa o 16,9% wobec 5,3% w 2000 r. W dalszym ciągu utrzymuje się niska inflacja (1,5% - 2001). W okresie lat 1998-2001 nastąpił wzrost stopy bezrobocia z 13,3% w 1998 r. do 17% w 2001 r. Według prognozy na 2003 r. stopa bezrobocia będzie powoli malała. Na Litwie w analizowanym okresie cały czas utrzymuje się stosunkowo wysokie niezrównoważenie importu – eksportem. Obciąża to znacznie gospodarkę, gdyż koszt obsługi zadłużenia stanowi ok. 6,5% PKB.

Wielkość i kierunki eksportu: 4,4 mld $ - w tym do Rosji 17%, Niemiec 16%, Łotwy 13%, Danii 6%, Białorusi 5% (2001).

Wielkość i kierunki importu: 5,6 mld $ - w tym z Rosji 20%, Niemiec 16%, Danii 4%, Białorusi 2%, Łotwy 2% (2001).

2.3.2.3. Analiza militarno-obronna

Litwa jest młodym postradzieckim państwem, które praktycznie nie dysponuje żadnym potencjałem militarnym. Jej siły zbrojne znajdują się w stadium organizacyjnym i dysponują wręcz symbolicznym, niemal jednostkowym uzbrojeniem lekkim.

Najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych Litwy jest prezydent. Zgodnie z koncepcją jednolitego kierownictwa oraz standardami NATO, system obronny Litwy obejmuje:

⇒ Strategiczny szczebel kierowania - odpowiedzialny za rozwój strategii obronnej. Funkcję tę spełnia Prezydent RL, Minister Obrony Narodowej, Narodowa Rada Bezpieczeństwa, dowódca Sił Obrony Kraju oraz Sztab Obrony.

⇒ Operacyjny szczebel kierowania - odpowiedzialny za planowanie i prowadzenie operacji wojskowych. Funkcję tę spełnia dowódca Sił Lądowych oraz dowódcy pozostałych rodzajów SZ, wojsk i służb oraz dowódca Ochotniczej Służby Ochrony Kraju (OSOK).

⇒ Taktyczny szczebel dowodzenia - odpowiedzialny za prowadzenie działań bojowych przez jednostki Sił Obrony Kraju (SOK).

W skład *Siły Obrony Kraju* wchodzą:

- siły lądowe;
- siły powietrzne i OP;
- siły morskie.

Stan osobowy SOK wynosi ok.13,5 tys.[109] żołnierzy, w tym: 1700 oficerów, 4900 chorążych i podoficerów zawodowych, ok. 5000 żołnierzy ZSW oraz 1400 pracowników cywilnych.

Zadaniem Sił Obrony Kraju jest zapewnienie bezpieczeństwa państwa poprzez stałą zdolność do powstrzymywania potencjalnego agresora oraz samodzielne działania obronne oraz integrację z europejskim systemem bezpieczeństwa i jego strukturami wojskowymi.

Nabór do SOK odbywa się na zasadach obowiązkowej służby wojskowej oraz zawartego kontraktu. Obowiązkowa służba wojskowa trwa 12 miesięcy.

W skład *sił lądowych* wchodzą:

- Brygada Piechoty Zmotoryzowanej (BPZmot) „Żelazny Wilk" (6 batalionów);
- batalion piechoty zmotoryzowanej (bpzmot), tzw. samodzielny batalion jegrów, w Kownie, wykonujący zadania jednostki szybkiego reagowania;
- batalion zabezpieczenia instytucji centralnych MON w Wilnie;
- batalion inżynieryjny w Kownie;
- centrum szkolenia w Rukla;
- Ochotnicza Służba Ochrony Kraju (OSOK), w składzie 200 kompanii zorganizowanych w 10 formacji terytorialnych.

W trakcie organizacji jest następna BPZmot (przewidywane jest włączenie w jej skład dwóch batalionów BPZmot „Żelazny Wilk" oraz batalionu obrony wybrzeża ze składu Sił Morskich).

Stan osobowy sił lądowych: 4300 żołnierzy w jednostkach bojowych, wsparcia i szkolnych; 1800 żołnierzy zawodowych oraz 10 200 ochotników w OSOK. Wyposażenie sił lądowych to: 25 szt. *BTR-60,* 11 szt. *BRDM-2,* 13 szt. M-42D, 36 szt. moździerzy 120 mm, granatniki ppanc *Cari GustafMl, M3.*

Wojska lądowe nie posiadają w ogóle czołgów, a jedynie skromną liczbę transporterów opancerzonych kołowych i gąsienicowych.

---

[109] Stan Sił Zbrojnych Litwy opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003,* The International Institute for Strategic Studies London, 2002. s. 75.

W skład *sił morskich* wchodzą:

- Sztab i Stanowisko Dowodzenia (Kłajpeda);
- siły okrętowe;
- batalion obrony wybrzeża (przekazywany do sił lądowych);
- kompania radiotechniczna (3 posterunki radiolokacyjne);
- służby kwatermistrzowskie i eksploatacji okrętów;
- węzeł łączności.

W skład sił okrętowych stacjonujących w bazie morskiej w Kłajpedzie wchodzą:

- dwie fregaty typu Grisza III („Žemaitis" i „Aukštaitis");
- trałowiec typu LINDAU;
- okręt szkolny typu Walerian Urwajew („Vetra");
- kuter patrolowy P-31 „Dzukas";
- dwa kutry obrony wybrzeża.

Stan osobowy sił morskich wynosi 1200 żołnierzy.

W skład *sił powietrznych* wchodzi:

- lotnictwo wojskowe;
- Centralne Stanowisko Dowodzenia i Kontroli Ruchu Powietrznego;
- obrona przeciwlotnicza

Dowództwo i sztab sił powietrznych mieszczą się w Kownie, zaś Centralne Stanowisko Dowodzenia i Kontroli Ruchu Powietrznego (CSD) - w m. Karmelava k. Kowna. W systemie obserwacji przestrzeni powietrznej pracuje 5 stacji radiolokacyjnych.

Siły powietrzne dysponują trzema bazami lotniczymi: l Baza Lotnicza zajmuje lotnisko w Zokniai k. Šiauliai, 2 Baza Lotnicza - w Pajuostis k. Panevežys, zaś 3 Baza Lotnicza na lotnisku w Kazlu Ruda funkcjonuje jako baza zapasowa i ośrodek szkolenia. OSOK posiada dwie eskadry lotnicze (Šilute i Kyviškes).

W skład sił powietrznych wchodzą też służby: techniczna, lotniskowa, łączności, logistyczna i medyczna.

Wyposażenie sił powietrznych jest wręcz symboliczne stanowią go samoloty (tłokowe) szkolno - bojowe: 2 szt. *L-39ZA,* 4 szt. *L-39,* samoloty transportowe: 2 szt. *L-410UVP(T),* 3 szt. *An-26RV,* śmigłowce: 7 szt. *Mi-8,* 2 szt.*Mi-2* oraz 6 szt. samolotów *An-2.* Eskadry lotnicze OSOK posiadają w swoim wyposażeniu kilkanaście samolotów różnych typów *(An-2, Jak-l8T, Jak-50, Jak-52, Jak-55* i *PZL-104 Wilga),* kilka śmigłowców i 60 szybowców.

Dążąc do uzyskania interoperacyjności z siłami państw NATO władze litewskie zwiększyły nakłady na obronność z 1,0% PKB w 1999 do 2% w 2001 r.[110] Zgodnie z długofalowym programem rozwoju systemu obronnego państwa, wydatki te mają być sukcesywnie zwiększane w miarę wzrostu możliwości ekonomicznych państwa.

Plany rozwoju sił zbrojnych obejmują sformowanie dwóch BPZmot (na bazie istniejącej BPZmot „Żelazny Wilk").

Zakupy sprzętu wojskowego mają obejmować:

- uzbrojenie przeciwlotnicze: systemy stacjonarne, montowane na pojazdach i przenośne systemy średniego i krótkiego zasięgu;
- uzbrojenie przeciwpancerne: wyrzutnie ppk dalekiego i średniego zasięgu oraz ręczne granatniki przeciwpancerne;
- artyleria, czołgi, transportery opancerzone;
- pojazdy: samochody ciężarowe dużej i średniej ładowności, pojazdy do przewozu ludzi;
- broń ręczna: karabiny maszynowe, moździerze, karabiny automatyczne.

2.3.3. Rosja

ROSJA (Federacja Rosyjska) jest państwem położonym w Europie Wschodniej i Azji Północnej. Obszar tego państwa wynosi 17 075,4 tys. km^2. Część europejska Rosji obejmuje 4 238 tys. km^2 i jest 13,7 razy większa od terytorium Polski. Rosja graniczy z: Azerbejdżanem 284 km, Białorusia 959 km, Chinami 3645 km, Estonią 294 km, Finlandia 1313 km, Gruzją 723 km, Kazachstanem 6846 km, Koreą Północną

[110] *The Military Balance 1997/1998-2002/2003,* The Internatinal Institute for Strategic Studies, Oxford 1997-2002.

19 km, Łotwą 217 km, Litwa 227 km (obwód Kaliningradzki), Mongolia 3441 km, Norwegią 167 km, Polską 210 km (obwód Kalininghradzki), Ukraina 1576 km.

Rozciągłość równoleżnikowa terytorium Rosji przekracza 9 tys. km, a południkowa 4 tys. km (bez wysp Arktyki). Tak duża rozciągłość terytorium państwa stwarza różne problemy, zarówno natury gospodarczej (trudności transportowe), jak i obronnej (na przykład obrona powietrzna). Umożliwia jednak duże rozśrodkowanie potencjału gospodarczo-obronnego, co sprawia, że jest on bardziej odporny na oddziaływanie potencjalnego przeciwnika.

Rosja jest państwem o dużym potencjale ludnościowym – 6 miejsce w świecie (ludność ogółem 146 001,2 tys. (2000)[111], w tym w części europejskiej 114 mln.

2.3.3.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej

Historia Rosji sięga Księstwa Moskiewskiego X-XI wieku, po wielu perturbacjach współczesne oblicze Rosji zostało ukształtowane po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Jest państwem federacyjnym, konstytucja został uchwalona 12 grudnia 1993 r. Zgodnie z założeniami zawartymi w niej głową państwa jest prezydent, wybierany w wyborach powszechnych na czteroletnią kadencję. Prezydent zgodnie z konstytucją otrzymał taką władzę, iż czyni go niezależną od parlamentu.. Ponosi odpowiedzialność za politykę wewnętrzną i zewnętrzną, jest najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych, przez co jest także odpowiedzialny za suwerenność Rosji. Ma prawo do rozpisywania referendum oraz wydawania dekretów i zarządzeń. Władzę ustawodawczą sprawuje dwuizbowy parlament nazywany Zgromadzeniem Federalnym, jego izbą niższą jest Rada Federacji, natomiast izbą wyższą Duma Państwowa. Składają się z 450 członków wybieranych w wyborach powszechnych na czteroletnią kadencję. Według założeń władzę wykonawczą sprawuje premier-przewodniczący, stojący na czele rządu, powoływany przez prezydenta w uzgodnieniu z Dumą Państwową. Jeżeli kandydatura premiera zostanie trzykrotnie odrzucona przez Dumę wówczas prezydent może go powołać samodzielnie Członków rządu mianuje prezydent na wniosek premiera.

---

[111] Por. *Geografia* ..., op. cit., s. 171 i następne.

W Rosji dokonano wiele dla zaistnienia wolnego rynku, był to proces dokonywany skokowo i pociągnęło to wysokie koszty społeczne. Obecnie poziom wolności gospodarczych jest jednak odbiciem wysokiego powiązania sfery gospodarczej z polityką i środowiskami kryminogennymi.

Ponadto wpływa na to posiada wysoki poziom koncentrowania najbardziej dochodowych przedsiębiorstw pod zarządem firmach o charakterze oligarchicznym. Zniekształca to w pewnym stopniu konkurencyjność na rynku wewnętrznym. Jednak należy zauważyć, iż przedsiębiorstwa rosyjskie rozpoczęły dość agresywne zdobywanie innych rynków, często przez wykup istniejących przedsiębiorstw.

Tabela 12

Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Rosji w latach 1997-2002

Rodzaj wskaźnika	**1997**	**1998**	**1999-2000**	**2001**	**2002**
Demokratyzacja	3,80	4,10	4,25	4,63	4,81
Przejrzystość prawa	-	-	5,25	5,38	5,38
Wolność gospodarcza	3,50	3,92	4,33	4,17	3,92

Źródło: Nations in Transit 2002, Freedom House, Washinghton 2002, s. 328, Materiał dostępny na stronie internetowej Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

Wraz z dojściem do władzy W. Putina następuje koncentracja władzy w rękach prezydenta. Partie polityczne zostały zepchnięte na obrzeża sceny politycznej, państwo jest zarządzane za pomocą dekretów. Natomiast regiony posiadające dość dużą niezależność zarządzane są w sposób autorytarny, często są powiązane ze środowiskami kryminogennymi. Dlatego ocena ośrodków zajmujących się tą problematyką tak niekorzystnie oceniają ten obszar, jednak można liczyć w perspektywie 10 lat na poprawę w poziomie demokratyzacji Rosji.

Duże zastrzeżenia budzi obszar przejrzystości prawa, jednak jest on odbiciem całego systemu funkcjonowania państwa, dlatego należy oczekiwać poprawy w nim wraz z coraz większym wprowadzaniem reguł demokratycznych w całym państwie.

2.3.3.2. Analiza gospodarcza

Rosja ma bardzo bogatą bazę surowcową, ale wiele surowców naturalnych jak, węgiel, rudy metali (również szlachetnych) i diamenty znajduje się na północy kraju. Panujący tam surowy klimat bardzo utrudnia ich wydobycie i transport, którego infrastruktura jest słabo rozwinięta., natomiast ropę naftową, gaz ziemny i wiele innych surowców wydobywa się we wschodniej (azjatyckiej) części Rosji.

Głównymi zagłębiami ropy naftowej i gazu ziemnego w europejskiej części Rosji są Zagłębie Timańsko-Peczorskie (Jamburg i Urengoj) i Wołżańsko-Uralskie, a w części azjatyckiej Rosji – Syberia Wschodnia oraz szelf Dalekiego Wschodu. Zagłębie Zachodniosyberyjskie jest na wyczerpaniu.

Do najważniejszych ośrodków przetwórstwa ropy należą: Ufa, Saławat, Samara, Perm, Krasnokamsk, Grozny (obecnie mocno zniszczony) i Aczyńsk.

Do największych zagłębi węgla kamiennego w europejskiej części Rosji należą Zagłębie Peczorskie (Workuta – najlepszy na świecie węgiel kamienny), Uralskie i Donieckie (przedłużenie złóż ukraińskich), a węgla brunatnego – Zagłębie Kopiejskie (na Uralu) i Zagłębie Moskiewskie.

W europejskiej części Rosji wytwarza się około 600 mld kWh (67% produkcji krajowej energii elektrycznej, przy czym aż 300 mld kWh w trzech regionach: Centralnym, Uralskim i Nadwołżańskim).

Przemysł metalurgiczny jest skoncentrowany w rejonach występowania rudy żelaza i metali kolorowych. Należą do nich Ural (Magnitnaja, Wysokaja i Błagodat), rejon Kurska oraz półwysep Kola (Kowborsk, Oleniegorsk, Nikiel). Największy potencjał produkcyjny hutnictwa żelaza i metali nieżelaznych jest na Uralu.

Przemysł elektromaszynowy jest skoncentrowany w okręgu moskiewskim i petersburskim oraz na Uralu i Powołżu. Największymi ośrodkami tego przemysłu są: Jekaterynburg, Czelabińsk, Niżni Tagił, Ufa, Niżni Nowogród, Samara, Saratow, Kazań i Wołgograd oraz Rostów nad Donem.

Przemysł chemiczny rozwinął się głównie w czterech okręgach: moskiewskim i petersburskim oraz na Powołżu i Uralu.

Na szczególną uwagę zasługuje przemysł zbrojeniowy, którego zakłady są w dużej mierze częścią cywilnych przedsiębiorstw produkcyjnych. Ponadto w Rosji jest wiele zakładów nastawionych wyłącznie na produkcję zbrojeniową. Obejmują one placówki naukowo-badawcze, pracownie konstrukcyjne, laboratoria oraz wielkie zakłady zbrojeniowe i tworzą miasta zamknięte (Arzamas-16, Czelabińsk-65, Tomsk-7, Niżnaja Tara i inne). Laboratoria wojskowe znajdują się także w Moskwie, Sankt Petersburgu, Obaleńsku, Densie, Saratowie, Wołgogradzie i wielu innych miastach.

Dokonując analizy i oceny gospodarki rosyjskiej oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe informacje przedstawia poniższa tabela, w której ujęto podstawowe wskaźniki wielkości makroekonomicznych Rosji.

Tabela 13

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Rosji w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	2276,9	2828,8	2902,7	1878,6	1330,0	1784,0	2137,2
2.	Realny PKB (%)	- 4,1	3,5	0,9	- 4,9	5,4	8,3	5,5
3.	Inflacja (%)	197,7	47,8	14,7	27,6	86,1	20,8	21,4
4.	Eksport (mln $)	82 913	90 564	89 008	74 883	75 306	105565	102000
5.	Import (mln $)	62 188	67 630	71 645	57 783	39 460	44 862	51 600
6.	BIZ (mln $)	1 663,0	1 665,0	4 036,0	1 734,0	746,0	- 346,0	9 000,0
7.	Stopa bezrobocia	8,5	9,6	10,8	11,9	12,6	10,5	9,0

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

Rosja po przezwyciężeniu załamania z 1998r., realny PKB wyniósł –4,9%, to w roku 2001, który był trzecim z rzędu rokiem znaczącego wzrostu gospodarczego. PKB w 2000 roku wzrósł 8,3%, a w 2001 r. o 5,0%. Produkcja przemysłowa wzrosła w 2001 r. o 4,9%, przy czym najwyższy wzrost zarejestrowano w przemyśle przetwórczym produkującym na rynek wewnętrzny. Pomimo inflacji, która w roku 2001 wynosiła ok. 21,4% , to realne dochody ludności wzrosły o 5,9%. W 2001 roku bezpośrednie inwestycje zagraniczne po raz pierwszy przekroczyły 9 mld $. Bardzo korzystnie utrzymuje się wysokie saldo dodatnie wymiany handlowej z zagranicą. Przez kilka kolejnych lat wynosi ono 50 – 60 mld $ rocznie.

Wielkość i kierunki eksportu: 102,0 mld $ (2001) - w tym do Ukrainy 9%, Niemiec 8%, Stanów Zjednoczonych 6%, Chin 6%, Szwajcarii 5%, Białorusi 4%, Wielkiej Brytanii 4% i innych).

Wielkość i kierunki importu: 51,6 mld $ (2001) - w tym z Ukrainy 14%, Niemiec 11%, Kazachstanu 7%, Białorusi 6%, Włoch 5%, Finlandii 4%, Francji3%, Wielkiej Brytanii 2% i innych).

Należy stwierdzić, że bardzo dobra koniunktura w Rosji jest napędzana zarówno przez czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne: wysokie ceny na surowce energetyczne na rynkach światowych i szybko rosnący popyt konsumpcyjny i inwestycyjny w kraju.

2.3.3.3. Analiza militarno-obronna

Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej znajdują się w fazie realizacji pierwszego etapu ich restrukturyzacji. Jego efektem końcowym jest m.in. przejście SZ FR od pięcio- do czterorodzajowej struktury.

W skład SZ FR wchodzą cztery rodzaje sił zbrojnych (RSZ) oraz jeden samodzielny rodzaj wojsk, w tym:

– Strategiczne Wojska Rakietowe (SWR);

– Siły Powietrzne (SP);

– Siły Lądowe (SL);

– Siły Morskie (SM);

– Wojska Powietrznodesantowe (WPD).

Poszczególne komponenty rosyjskich strategicznych sił jądrowych nadal nie stanowią jednolitej struktury organizacyjnej z jednym dowództwem i pozostają w podległości dowódców RSZ.

Obecnie Siły Zbrojne FR liczą ok. 998,1 tys.[112] żołnierzy, posiadają na uzbrojeniu ogółem:

– 21 870 czołgów;

---

[112] Stan Sił Zbrojnych Rosji opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies, London 2002. s. 88 i następne.

– 27 400 BWO;

– 33 000 środków artyleryjskich kalibru 100mm i powyżej;

– 2528 samolotów bojowych;

– 1100 śmigłowców uderzeniowych

w tym w części europejskiej 5600 czołgów, 9350 BWO, 6500 środków artyleryjskich kalibru 100mm i powyżej oraz 700 śmigłowców uderzeniowych.

Strategiczne Wojska Rakietowe (SWR) stanowią lądowy komponent strategicznych sił jądrowych (SSJ) Rosji. Służbę w nich pełni ok. 100 000 żołnierzy. W swoim składzie SWR posiadają armie rakietowe, Wojska Obrony Przeciwrakietowej (WOPR) i Wojska Kosmiczne (WK).

Armie rakietowe SWR posiadają największy potencjał bojowy w SSJ. Są one uzbrojone w 747 BPR, które mogą przenieść łącznie 3490 ładunków jądrowych. Większość z BPR to przestarzałe wieloładunkowe *SS-18*, *SS-19* i *SS-24*, które przekroczyły – lub w najbliższym czasie przekroczą – swój resurs. 360 pocisków to umieszczone na podwoziu kołowym *SS-25*, a tylko 14 to nowoczesne, wprowadzane do uzbrojenia od 1998 r. *SS-27* (*Topol M*).

Wojska Obrony Przeciwrakietowej (WOPR) zostały przekazane do SWR w 1997 r. z sił powietrznych. W ich skład wchodzą jednostki rakietowe oraz stacje naziemnego podsystemu wczesnego ostrzegania o ataku rakietowym[113].

Większość jednostek bojowych WOPR zostało skoncentrowanych wokół Moskwy[114], tworząc dookrężny pas o promieniu ok. 60 km, składający się z wyrzutni

---

[113] System wczesnego ostrzegania o ataku rakietowym FR obejmuje podsystemy satelitarny i naziemny znajdujące się w SWR. Ponadto w jego skład wchodzi system globalnego rozpoznania radioelektronicznego, którego zadaniem jest przechwytywanie i deszyfracja korespondencji radiowej w centralnych sieciach łączności najwyższych organów administracji państwowych mocarstw jądrowych oraz w sieciach dowodzenia poszczególnych rodzajów ich sił zbrojnych. Źródłem informacji o strategicznej i operacyjno-taktycznej sytuacji powietrznej i naziemnej dla potrzeb systemu jest również satelitarno-lotniczy system rozpoznania obrazowego i radiolokacyjnego, którego głównym elementem są dyżurujące okresowo w strefach samoloty wczesnego wykrywania i naprowadzania *A-50*. System jest uzupełniany bieżącą informacją z rozpoznania radiolokacyjnego sił powietrznych FR.

[114] „Układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej (ABM)" podpisany 26.05.1972 r przez ZSRR i USA przewiduje ograniczenie do dwóch posiadanych przez oba państwa systemów obrony przed strategicznymi BPR (jeden wokół stolicy danego państwa, a drugi w rejonie koncentracji silosów z balistycznymi pociskami rakietowymi), liczące w sumie do 100 wyrzutni i do 100 pocisków przeciwrakietowych. Rozwijanie kolejnych systemów obrony przeciwrakietowej – w tym naziemnych, morskich, powietrznych i kosmicznych – jest zakazane. Podpisana w 1974 r. poprawka do układu ograniczyła ilość posiadanych systemów do jednego dla każdej ze stron.

pocisków rakietowych do zwalczania BPR i niskoorbitalnych satelitów[115].

Podstawowym zadaniem WK jest obsługa i zapewnienie ciągłej pracy środków satelitarnych, w tym głównie wchodzących w skład kosmicznego podsystemu wczesnego ostrzegania przed atakiem rakietowym. Satelitarna część tego systemu składa się z dwóch konstelacji satelitów *OKO* i *PROGNOZ* umożliwiających wykrycie startu BPR w początkowym odcinku trajektorii lotu. Rosja posiada 8 satelitów pracujących w tym systemie[116] z czego pięć utraciło zdolność prowadzenia rozpoznania. Z tego też względu dwukrotnie w ciągu doby konstelacja *OKO* nie jest w stanie obserwować wszystkich rejonów startu amerykańskich strategicznych pocisków rakietowych bazowania lądowego i morskiego. Pierwszy okres utraty tych możliwości trwa 6 godzin, drugi jedną godzinę. Braki danych rozpoznawczych z konstelacji *OKO* są częściowo kompensowane przez geostacjonarną konstelację *PROGNOZ*, która ma sprawne jeden-dwa satelity i zarezerwowane 7 pozycji orbitalnych.

Siły Lądowe (SL) są jednym z czterech rodzajów sił zbrojnych (RSZ) FR. W ich składzie znajdują się wojska zmechanizowane, pancerne, wojska rakietowe i artylerii, obrony przeciwlotniczej, lotnictwo sił lądowych oraz związki taktyczne, oddziały i pododdziały rodzajów wojsk i służb (łączności, obrony przeciwchemicznej, przeciwradiologicznej i przeciwbiologicznej, wojsk specjalnego przeznaczenia i zabezpieczenia logistycznego).

SL rozmieszczone są na obszarze siedmiu okręgów wojskowych: Leningradzkiego, Moskiewskiego, Północnokaukaskiego, Przywołżańskiego, Uralskiego, Syberyjskiego i Dalekowschodniego oraz w niektórych państwach WNP (Armenia, Gruzja, Mołdawia, Tadżykistan). Są one zorganizowane w armie ogólnowojskowe i korpusy armijne o niejednolitej, dywizyjno-brygadowej strukturze organizacyjnej.

---

[115] Do potęgowania działań sił rakietowych w obronie rejonu Moskwy przeznaczone są samoloty *MiG-31 FE* i *MiG-25 PU* przystosowane do przechwytywania i zwalczania środków napadu z kosmosu. Bazują one na lotniskach Chotilowo (790 plm), Prawdińsk (786 plm) i Morszańsk (153 plm). Samoloty te mogą przenosić pociski rakietowe *R-37* dalekiego zasięgu z aktywnym radiolokacyjnym układem samonaprowadzania na końcowym odcinku lotu, umożliwiające zwalczanie BPR na wysokościach do 200 km z prędkością Ma = 20 na odległościach do 300 km.

[116] Dla zapewnienia zbioru informacji w pełnym zakresie system powinien posiadać zespół 9 satelitów rozmieszczonych pojedynczo w odstępach 40□ na średnio wysokich orbitach eliptycznych.

SL liczą 321 tys. żołnierzy z czego w części europejskiej znajduje się 245 tys. Ich podstawowe uzbrojenie stanowi:

– ok. 21870 czołgów, w tym w części europejskiej 5600;
– ok. 27400 BWO, w tym w części europejskiej 9350;
– ok. 33000 środków artyleryjskich o kal. 100 mm i powyżej, w tym w części europejskiej 6500;
– ok. 4300 armat przeciwpancernych o kal. 85 mm i powyżej, w tym w części europejskiej ok. 1200;
– ok. 2300 wyrzutni rakiet przeciwlotniczych z czego w części europejskiej ok. 1200;
– 487 wyrzutni pocisków rakietowych klasy ziemia-ziemia *(SCUD, SS-21, FROG)*, w tym w części europejskiej 149;
– ok. 1100 śmigłowców uderzeniowych z czego w części europejskiej ok. 700.

Zdolność i gotowość bojowa Sił Lądowych jest oceniana jako niska wskutek przydzielenia niewystarczających sił i środków. W poszczególnych przypadkach jednostki otrzymują zwiększone środki do wykonania postawionych zadań. Siły Lądowe są restrukturyzowane stopniowo dla zachowania zdolności do prowadzenia połączonych operacji w ramach scenariuszy obejmujących szerokie spektrum działań bojowych od ograniczonego konfliktu do działań w warunkach wojny z użyciem broni jądrowej. Dalsza restrukturyzacja będzie koncentrowała się prawdopodobnie na przygotowaniu wojsk do działań w warunkach ograniczonego konfliktu oraz prowadzenia wojen regionalnych. Obecnie ich zdolność do prowadzenia połączonych operacji można ocenić się jako niewystarczającą nawet w warunkach ograniczonych działań bojowych. Wynika to z ogólnie niskiego poziomu wyszkolenia w Siłach Lądowych, na który wpływa m.in. ograniczenie szkolenia taktycznego z udziałem wojsk do szczebla batalionu i poniżej. Brak środków finansowych spowodował zawężenie szkolenia do utrzymania podstawowych umiejętności bojowych wojsk zmechanizowanych oraz szkolenia kluczowych specjalistów takich jak kierowca-mechanik i operator broni pokładowej BWO oraz obsług uzbrojenia plot, sprzętu łączności i inżynieryjno-saperskiego.

Siły Lądowe dysponują stosunkowo nowoczesnym wyposażeniem. Większość uzbrojenia w jednostkach operacyjnych stanową czołgi *T-72* i *T-80*, bojowe wozy piechoty *BWP-2*, transportery opancerzone *BTR-70* i *BTR-80*, 152 mm samobieżne haubice *2S3* i *2S19* oraz 300 mm wieloprowadnicowe wyrzutnie pocisków rakietowych *9K58*, a ponadto niewielka liczba czołgów *T-90* i *BWP-3*. Nowocześniejsze uzbrojenie z rozwiązywanych lub kadrowanych jednostek ma zastąpić starsze uzbrojenie aktywnych jednostek lub zostać zmagazynowane w bazach sprzętu i uzbrojenia, w wyniku czego wzrośnie stopień nasycenia wojsk nowoczesnym sprzętem. Pozwoli to na poprawę zdolności bojowych jednostek, przy czym jest to jedynie rozwiązanie tymczasowe, ponieważ większość tego obecnie stosunkowo nowoczesnego obecnie uzbrojenia w 2010 roku przekroczy 20-letni okres eksploatacji. Pomimo istniejących programów poprawy skuteczności i żywotności czołgów *T-72* i *T-80* oraz *BWP-2* i *BWP-3*, a także modernizacji artyleryjskiej amunicji, kierowanej i niekierowanej, brak funduszy znacznie opóźnia wprowadzanie ich w życie.

W ramach prowadzonej reformy systemu obronnego Rosji na przełomie 1998 i 1999 r. w wyniku integracji byłego Naczelnego Dowództwa Sił Powietrznych (ND SP) oraz Naczelnego Dowództwa Sił Obrony Powietrznej (ND SOP) utworzono nowe, zunifikowane Naczelne Dowództwo SP FR. Centralne Stanowisko Dowodzenia SP (CSD SP) zorganizowano na bazie dotychczasowego SD SOP w m. Czernoje-Bałaszicha k. Moskwy. Nowe CSD SP odpowiada tym samym za operacyjne dowodzenie i kierowanie całością sił lotniczych (lotnictwa frontowego i OP), Lotnictwem Dalekiego Zasięgu (LDZ) i Transportowym (LTr) oraz siłami i środkami wojsk rakietowych i wojsk radiotechnicznych OP.

W całych SP FR służbę pełni ok. 184,6 tys. żołnierzy, którzy do swojej dyspozycji mają następujący sprzęt:

- 181 samolotów bombowych dalekiego zasięgu (*Tu-160, Tu-95MS* i *Tu-22M3*);
- 2194 samolotów bojowych lotnictwa uderzeniowego, z tego: 455 *MiG-23/27*; 80 *MiG-25*; 433 *MiG-29*; 253 *MiG-31*; 14 *Su-22*; 379 oraz 153 *Su-24E*; 247 *Su-25*; 333 *Su-27*;
- ok. 500 samolotów szkolnych *L-39*;
- ok. 50 samolotów wczesnego ostrzegania i naprowadzania A-50;

- ok. 360 samolotów transportowych różnych typów (m.in. *An-12, An-22; An-24/26, An-72, An-124, Ił-18/20, Ił-62, Ił-76*);
- oraz 20 samolotów tankowania powietrznego *Ił-78T*.

Wojska radiotechniczne (WRt) SP posiadają w swoim składzie 30 brygad radiotechnicznych oraz pułki i samodzielne bataliony łączności. Aktualnie, w związku z procesem wprowadzania do uzbrojenia WRt nowoczesnych trójwymiarowych stacji radiolokacyjnych o wyższych parametrach wykrywania celów powietrznych oraz systemów dowodzenia zwiększających automatyzację procesu opracowywania informacji o obiektach latających redukuje się liczbę posterunków radiolokacyjnych.

37 Armia Lotnictwa Dalekiego Zasięgu (ALDZ), będąca powietrznym komponentem SSJ, powstała w wyniku likwidacji Dowództwa Lotnictwa Dalekiego Zasięgu. Służbę w niej pełni ok. 36 000 żołnierzy. W skład armii wchodzą dwie dywizje lotnictwa bombowego, Centrum Szkolenia Lotniczego, Baza Sprzętu Lotniczego oraz jednostki lotnictwa transportowego. Dywizje lotnictwa bombowego posiadają w uzbrojeniu 181 samolotów bombowych, które maksymalnie mogą przenieść ok. 3280 pocisków rakietowych z ładunkami jądrowymi.

Skład rodzajowy samolotów jest następujący:

- 6 *Tu-160*, z których każdy może przenosić po 24 pociski *AS-16 Kickback* (*Ch-15*);
- 63 *Tu-95* uzbrojonych, w zależności od wariantu, w 6 lub 16 pocisków *AS-15 Kent* (*Ch-65*) lub *AS-16*;
- 112 *Tu-22M2/3* mogących przenosić maksymalnie 10 *AS-16* każdy.

Stan liczebny sił morskich Federacji Rosyjskiej wynosi ok. 171,5 tys. marynarzy.

W ich składzie znajdują się:

- dwie floty oceaniczne: Flota Oceanu Spokojnego (FOS) i Flota Północna (FP);
- dwie floty na morzach wewnętrznych: Flota Bałtycka (FB) i Flota Czarnomorska (FCz);
- Flotylla Kaspijska.

W skład poszczególnych flot wchodzą:

- siły okrętowe;
- wojska brzegowe (piechota morska, wojska obrony wybrzeża, stacjonarna i mobilna artyleria nadbrzeżna, jednostki obrony przeciwlotniczej, jednostki wsparcia) oraz jednostki wojsk lądowych;
- lotnictwo morskie;
- pododdziały wojsk specjalnego przeznaczenia (tzw. morski specnaz);
- zaplecze logistyczne: bazy morskie (BM), punkty bazowania i zaopatrzenia, stocznie i zakłady remontowo-produkcyjne.

W uzbrojeniu SM FR znajduje się:

- 87 okrętów podwodnych, w tym 22 OPARB;
- 157 okrętów bojowych głównych klas (1 lotniskowiec, 6 krążowników, 23 niszczyciele, 68 fregat i 59 korwet);
- 16 okrętów patrolowych;
- 131 okrętów wojny minowej;
- 62 okręty desantowe;
- 604 okręty pomocnicze i zabezpieczenia.

Stan liczebny Floty Bałtyckiej (FB) wynosi ok. 35 000.

Dowództwo FB stacjonuje w Kaliningradzie; w Bałtijsku i Kronsztadzie[117] znajdują się główne bazy morskie, natomiast w Primorsku i Wysocku miejsca bazowania sił okrętowych. Ponadto w St. Petersburgu znajduje się baza morska, w której bazują głównie okręty szkolne i pomocnicze.

Siły okrętowe FB składają się z dwóch zgrupowań: południowego i północnego.

Lotnictwo morskie FB posiada w swoim uzbrojeniu:

- 79 samolotów bojowych, w tym 51 *Su-24MK/MR* w 4 pmlsz i 28 *Su-27* w 689plm;
- 9 samolotów ZOP *Be-12*;
- 16 śmigłowców ZOP *Ka-27 PŁ,* i 3 *Ka-29*;

[117] W SM FR wciąż występuje pod nazwą „Baza Leningradzka".

- ok. 20 samolotów i śmigłowców transportowych, ratowniczych, łącznikowych i innych;

Uzbrojenie lotnicze znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. Najgorsza sytuacja występuje w jednostkach śmigłowcowych; tylko nieliczne śmigłowce ZOP są zdolne do wykonywania lotów.

Zgrupowanie Sił Lądowych i Wojsk Brzegowych liczy ok. 10 500 żołnierzy.

W uzbrojeniu tych jednostek znajduje się:

- 26 wyrzutni rakiet operacyjno-taktycznych (18 *Toczka-U* oraz 8 *Redut*);
- ok. 70 wyrzutni rakiet plot *S-300*;
- 855 czołgów (*T-72*);
- 35 śmigłowców uderzeniowych *Mi-24* oraz 31 śmigłowców wsparcia bojowego *Mi-8*;
- ok. 1 000 bojowych wozów opancerzonych;
- ok. 370 środków artyleryjskich o kalibrze 100 mm i powyżej;

Z wymienionych liczb ok. 400 czołgów, 200 BWO i 160 środków artyleryjskich znajduje się w magazynach i bazach sprzętu bojowego.

Stan liczebny Floty Północnej (FP) wynosi ok. 50 000 żołnierzy.

W 1998 r. w FP rozpoczęto tworzenie na Półwyspie Kola Północnego Zgrupowania Wojsk, które ma być podporządkowane dowódcy floty. Proces formowania zgrupowania z powodu niedoboru środków finansowych zostanie zakończony prawdopodobnie dopiero w 2003 r..

Lotnictwo morskie FP, na którego uzbrojeniu znajduje się:

- 20 samolotów *Tu-22M,* 19 *Tu-95,* 24 *Su-27K/Su-33,* 5 *Su-25* oraz 10 *Il-38*;
- ok. 20 śmigłowców ZOP *Ka-27* i *Ka-29*;
- kilkadziesiąt samolotów i śmigłowców transportowych, ratowniczych, łącznikowych i innych.

Wojska brzegowe FP w europejskiej części Rosji posiadają. Brygada ta liczy ok. 1300 oficerów i marynarzy i posiada 77 czołgów *T-80*, 65 *BTR-80*, 41 jednostek artylerii kalibrów 100 mm i powyżej oraz ok. 200 pojazdów specjalnych.

Stan liczebny Floty Oceanu Spokojnego (FOS) wynosi ok. 65 000.

Siły okrętowe FOS tworzą:

- jednostki Zgrupowania Południowego w składzie:
- Eskadra Okrętów Podwodnych;
- Flotylla Primorska;
- 10 Eskadra Niszczycieli;
- Mieszana Brygada Okrętów Desantowych;
- Dywizja OPARB
- jednostki okrętowe Północno Wschodniego Zgrupowania Wojsk.

Siły okrętowe FOS posiadają w uzbrojeniu:

- 8 OPARB;
- 24 inne okręty podwodne, w tym 12 o napędzie atomowym;
- 1 krążownik;
- 10 niszczycieli;
- 15 fregat;
- 20 korwet;
- 45 okrętów wojny minowej;
- 13 okrętów desantowych;
- ok. 210 pomocniczych jednostek pływających.

Lotnictwo morskie FOS posiada na uzbrojeniu.:

- 14 *Tu-22*, 14*Tu-95*, 16 *Su-24MK/R,* 20 *Ił-38* i 14 *Be-12;*
- 22 śmigłowce ZOP *Ka-27PŁ* oraz 3 *Ka-29;*
- kilkadziesiąt samolotów i śmigłowców transportowych, ratowniczych i łącznikowych różnych typów.

Wojska brzegowe FOS posiadają: na uzbrojeniu 270 czołgów, 325 BWP i 160 jednostek artylerii kal. 100 mm i powyżej.

W skład wojsk brzegowych wchodzą:

- dywizja obrony wybrzeża;
- brygada nadbrzeżnej artylerii rakietowej;
- 3 samodzielne pułki obrony wybrzeża.

Północno-Wschodnie Zgrupowanie Wojsk (PWZW) FOS. W jego skład wchodzą jednostki okrętów podwodnych i rakietowych z Bazy Morskiej pułk lotnictwa, jednostki 25 KA z dalekowschodniego OW oraz jednostki OP z sił powietrznych.

Stan liczebny FCz wynosi ok. 25 000.

Siły okrętowe są zorganizowane w okrętowe związki taktyczne, oddziały i pododdziały. Większość z nich jest dyslokowana w głównej Bazie Morskiej FCz w Sewastopolu na terytorium Ukrainy. Poza tym w bazie w Noworosyjsku w Krasnodarskim Kraju znajduje się związek taktyczny okrętów oraz dywizjon ochrony rejonu wodnego.

Siły okrętowe posiadają na uzbrojeniu:

- 2 okręty podwodne;
- 2 krążowniki;
- 2 niszczyciele;
- 16 fregat;
- 10 korwet;
- 4 okręty patrolowe;
- 24 okręty wojny minowej;
- 14 okrętów desantowych;
- ok. 100 pomocniczych jednostek pływających.

Ponad 50% okrętów jest niesprawnych lub wymaga przeprowadzenia remontów głównych.

Lotnictwo morskie floty składa się z pułku lotnictwa szturmowego stacjonującego w Gwardiejskoje oraz eskadry ZOP i eskadry transportowej bazujących w Kacza (obydwie bazy mieszczą się na Krymie). Jednostki te są uzbrojone w 21 samolotów *Su-24*, 10 *Be 12*, ok. 20 śmigłowców *Ka-25* i *Ka 27* oraz kilka samolotów transportowych. Ponadto na lotnisku w Anapa koło Noworosyjska bazuje eskadra śmigłowców uzbrojona w kilkanaście *Ka-25*.

Wojska brzegowe FCz (2 tys. żołnierzy) posiadają na uzbrojeniu ok. 160 BWO oraz 30 środków artyleryjskich kalibru 100 mm i powyżej.

Siły okrętowe Klotylli Kaspijskiej (FlK) tworzy Brygada Ochrony Rejonu Wodnego. FlK posiada 3 korwety, 2 okręty patrolowe, 6 okrętów wojny minowej, 3 okręty desantowe oraz kilka pomocniczych jednostek pływających.

W składzie FlK znajduje się ponadto dywizjon artylerii rakietowej oraz batalion piechoty morskiej, który posiada status jednostki stałej gotowości bojowej.

Wojska Wewnętrzne MSW są najważniejszym i posiadającym największe znaczenie i wartość bojową komponentem MSW FR. Główne zadania WW MSW to zapobieganie działaniom zagrażającym integralności terytorialnej kraju, zapobieganie konfliktom wewnętrznym, ochrona porządku publicznego oraz najważniejszych obiektów państwowych. Prowadzona reforma WW FR zakłada przekazanie zadań dotyczących konwojowania osób skazanych i zatrzymanych tymczasowo oraz ochrony obiektów kolejowych w kompetencje innych struktur siłowych.

Podział terytorialny FR na okręgi WW nie jest dotychczas spójny z dekretem prezydenta FR nr 900 z 1998 r. zobowiązującym wszystkie struktury siłowe do dostosowania swych granic do granic okręgów wojskowych MO FR do 1 stycznia 2000 r.

Obecnie podział terytorialny FR na okręgi WW obejmuje 7 Okręgów Wojsk Wewnętrznych, w tym:

- Moskiewski Okręg WW;
- Północno-Zachodni Okręg WW;
- Północnokaukaski Okręg WW;
- Przywołżański Okręg WW;
- Uralski Okręg WW;
- Syberyjski Okręg WW;
- Dalekowschodni Okręg WW;

Jednostki WW MSW składają się z ZT i oddziałów podporządkowanych - poprzez dowódcę tych wojsk - ministrowi spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, jednostek podporządkowanych ministrom spraw wewnętrznych podmiotów FR oraz jednostek podporządkowanych szefom Zarządów Spraw Wewnętrznych krajów i obwodów. W skład tych sił wchodzi ok. 20 dywizji (w tym pięć dywizji

operacyjnych, z których cztery stacjonują na Północnym Kaukazie), ok. 29 brygad i ok. 65 pułków i batalionów.

Wojska Wewnętrzne MSW dzielą się na:

Wojska operacyjne składające się z mobilnych jednostek operacyjnego przeznaczenia w sile ok. 70 tys. żołnierzy.

Jednostki zmotoryzowane składają się z ok. 40 oddziałów liczących ogółem ok. 40 tys. żołnierzy. Stacjonują one najczęściej w większych miastach i podlegają szefom administracji lokalnej (republik, krajów autonomicznych, obwodów lub miast). Do ich zadań należy likwidacja zamieszek masowych i utrzymanie kluczowych obiektów do czasu przybycia jednostek operacyjnych. Jednostki te przeznaczone są również do zabezpieczania akcji milicyjnych w dużych miastach FR.

Jednostki Lotnicze przeznaczone są do transportu powietrznego jednostek i zaopatrzenia dla wojsk wewnętrznych.

Jednostki Morskie przeznaczone są do ochrony ważnych obiektów na rzecznych i morskich szlakach komunikacyjnych, ochrony elektrowni atomowych od strony zbiorników wodnych, ochrony porządku publicznego na rzekach, jeziorach i innych szlakach wodnych, ochrony rejonów występowania szczególnie ważnych surowców naturalnych oraz zasobów rybnych.

Jednostki ochrony obiektów specjalnych liczą ogółem ok. 60 tys. żołnierzy i przeznaczone są do ochrony obiektów przeznaczenia strategicznego, np. elektrowni i instalacji jądrowych, zakładów przemysłu zbrojeniowego, strategicznych węzłów komunikacyjnych.

2.3.4. Słowacja

SŁOWACJA (Republika Słowacka) jest krajem położonym w centralnej części Europy, na przesmyku bałtycko-czarnomorskim. Terytorium tego państwa obejmuje większą część Karpat Zachodnich oraz fragment Karpat Wschodnich. We wschodniej części Słowacji znajduje się Beskid Niski, czyli obniżenie między Karpatami Zachodnimi a Karpatami Wschodnimi. Tu właśnie znajdują się najdogodniejsze przejścia z Wielkiej Niziny Węgierskiej na Niż Wschodnioeuropejski, a także do

Kotliny Sandomierskiej, co powoduje, że terytorium Słowacji ma istotne znaczenie wojskowo-geograficzne.

Słowacja zajmuje powierzchnię: ogółem 48 845 km^2 , ludność ogółem 5 408,0 tys. (2000), graniczy z Austrią 91 km, Czechami 215 km, Węgrami 515 km, Polską 541 km, Ukrainą 90 km[118].

2.3.4.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej

Słowacja posiada dość zagmatwaną historię, jak większość państw europejskich. Odrębność narodowa Słowaków wykształciła się znacznie później niż większości narodów, od XI wieku aż do 1918 r. wchodzili w skład Węgier. W 1918 r. został powołana Czechosłowacja, łącząca narodowość czeską i słowacką. W latach 1939-1945 była samodzielnym państwem zależnym od Niemiec hitlerowskich. Od 1945 r. ponownie weszła w skład Czechosłowacji, w 1993 r. w wyniku rozpadu państwa czechosłowackiego wyłoniła się Słowacja. W latach 1994-1998 władzę na Słowacji sprawował V. Mečiar, w 1998 r. wybory parlamentarne wygrała opozycja natymečiarowska – od tego momentu weszła na drogę tworzenia demokratycznego społeczeństwa.

Konstytucja Republiki Słowackiej została uchwalona 1 grudnia 1992 r., a weszła w życie 1 stycznia 1993 r. Został przyjęty parlamentarno-gabinetowy system rządów. Głową państwa jest prezydent, wybierany na pięcioletnią kadencję w wyborach powszechnych, sprawuje on głównie funkcje reprezentacyjne, jako najwyższy przedstawiciel państwa na zewnątrz, jest symbolem stabilności i suwerenności państwa. Ponadto może rozwiązywać parlament.

Władza ustawodawcza należy do jednoizbowego parlamentu, w którego skład wchodzi 150 deputowanych, wybieranych w wyborach powszechnych, pełni funkcję kontrolną i kreacyjną.

Rząd jest powoływany przez prezydenta, lecz w toku prac jest podporządkowywany parlamentowi, sprawuje on pełnię władzy wykonawczej. Odpowiedzialność polityczną ponosi wobec parlamentu.

---

[118] Por. *Geografia* ..., op. cit., s. 116.

Wyraźny wzrost poziomu demokratyzacji życia na Słowacji nastąpił wraz z odsunięciem partii postkomunistycznej od władzy i zdobycia władzy przez zwolenników zbliżenia gospodarczo-politycznego z UE. Na przestrzeni lat 1997-2002 wzrósł on o 1,86 punktu, jest to bardzo duży skok. Jednak jak pokazały wybory inaczej ocenili to wyborcy, bowiem partia postkomunistyczna okazała się zwycięzcą wyborów w 2002 r., jednak nie mogła samodzielnie rządzić, a pozostałym partią udało się utworzyć rząd większościowy.

Tabela 14

Wskaźniki przemian społeczno-politycznych na Słowacji w latach 1997-2002

Rodzaj wskaźnika	1997	1998	1999-2000	2001	2002
Demokratyzacja	3,80	3,65	2,50	2,25	1,94
Przejrzystość prawa	-	-	3,13	3,00	2,63
Wolność gospodarcza	3,38	3,58	3,25	3,25	2,33

Źródło: Nations in Transit 2002, Freedom House, Washinghton 2002, s. 346, Materiał dostępny na stronie internetowej Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

Wielkich przemian można oczekiwać w obszarze przejrzystości prawa, bowiem ten czynnik został niekorzystnie oceniony, choć zauważalny jest trend obniżający niekorzystny poziom tego wskaźnika. Wydaje się, iż wymagane jest ustabilizowanie się struktur państwowych i utrwalenie demokratycznych zasad sprawowania władzy, aby można było dokonać efektywnej poprawy.

W przeciągu omawianego okresu nastąpiła także skokowa poprawa w obszarze wolności gospodarczych, jest to także związane z odsunięciem partii o rodowodzie komunistycznym. Ponadto należy zauważyć, iż Słowacja staje się coraz ciekawszym krajem dla inwestorów zagranicznych. Będzie to wpływało na stabilizację i rozwój gospodarczy. Efektem tego będzie także wzrost poziomu wolności działania w obszarze gospodarczym.

2.3.4.2. Analiza gospodarcza

Słowacja od podstaw buduje system gospodarki rynkowej. Reforma ekonomiczna opiera się na stabilizacji systemu finansów, odejściu od centralnego regulowania cen, liberalizacji handlu oraz prywatyzacji.

Kraj ten jest ubogim w surowce naturalne. Wydobywa się tu niewielkie ilościach ropę naftową i gaz ziemny (Zahorie), węgiel brunatny (rejon Handlová, Nováky, Modrý Kameň), rudy żelaza i antymonu (Rudawy Słowackie), magnezytu (Jelszowo i Lubenik), rudy ołowiu i cynku (Stianicki i Kremnické vrchy) oraz sól kamienna (rejon Zbudza i Solivaru).

Przez Słowacje wiodą dwa międzynarodowe rurociągi: ropociąg i gazociąg. Ropociąg „Drużba" prowadzi z Rosji przez Ukrainę i południową część terytorium Słowacji do Austrii, Czech i Niemiec. Równolegle do trasy ropociągu biegnie gazociąg, którym płynie ok. 70 ze 100 mld m^3gazu ziemnego, który Rosja eksportuje do krajów Europy Zachodniej. Korzyści, które Słowacja czerpie z tego tranzytu, przewyższają dochody z całego eksportu państwa.

Największe znaczenie w gospodarce Słowacji odgrywa przemysł maszynowy i elektromaszynowy, chemiczny i energetyczny oraz spożywczy i przetwórczy. Ze względu na trwającą transformację gospodarcza w ostatnich latach następuje zmiana w strukturze przemysłu, zmniejsza się rola przemysłu ciężkiego, zwłaszcza przemysłu zbrojeniowego.

Dokonując analizy i oceny gospodarki słowackiej oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe informacje przedstawia tabela 15, w której ujęto podstawowe wskaźniki wielkości makroekonomicznych Słowacji.

Gospodarka Słowacji w okresie badanym generalnie utrzymała umiarkowane i zrównoważone tempo wzrostu gospodarczego, PKB po znacznym spadku w 1999 r. do 1,9% (tabela 15), Produkt krajowy brutto (wg parytetu siły nabywczej) wynosił 45,9 mld $ (1999), co w przeliczeniu na jednego mieszkańca dawało dość wysoki wskaźnik 8500 $, począwszy od roku 2000 systematycznie wzrosło - o 2,2%, a w 2001r. o 3,3%. Natomiast w 2002 r. nastąpi wzrost o 4,0%, a prognoza na 2003 r.

zakłada wzrost o 4,1% PKB[119]. Na podobnym poziomie jak Polska, utrzymuje się różnica w wymianie międzynarodowej oraz podobna jest stopa bezrobocia i inflacji.

Tabela 15

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Słowacji w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	3422,7	3679,3	3802,3	3969,8	3650,2	3556,1	3667,7
2.	Realny PKB (%)	6,7	6,2	6,2	4,1	1,9	2,2	3,3
3.	Inflacja (%)	9,	5,8	6,1	6,7	10,6	12,0	7,4
4.	Eksport (mln $)	8 579	8 831	9 639	10 667	10 197	11 870	12 750
5.	Import (mln $)	8 807	11 124	11 720	12 959	11 301	12 786	14 100
6.	BIZ (mln $)	194,0	199,0	84,0	374,0	701,0	2 058,0	2 000,0
7.	Stopa bezrobocia	13,1	12,8	12,5	15,6	19,2	17,9	19,8

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

W Słowacji korzystniej przedstawiają się inwestycje bezpośrednie zagraniczne, na przestrzeni ostatnich 5 lat wyniosły łącznie ok. 30 mld $. Negatywnie prezentuje się saldo obrotów bieżących bilansu płatniczego, w roku 2001 wyniosło –9,2% PKB. Zakłada się, że rok 2002 zmniejszy się do poziomu –8,8%. Prognoza na rok 2003 zakłada dalszy spadek ujemnego salda do wysokości – 7,9% PKB.

Wielkość i kierunki eksportu: 12,7 mld. $ (2001) - w tym do Niemiec 29%, Czech 20%, Polska 7%.

Wielkość i kierunki importu: 14,1 mld. $ (2001) – w tym z Niemiec 26%, Czech 18%, Rosji 10%.

2.3.4.3. Analiza militarno-obronna

Siły Zbrojne Słowacji stanowią mniejszą część sił zbrojnych byłej Czechosłowacji, jaka w wyniku demokratycznych podziałów przypadła temu krajowi. Ze względu na liczebność należą do małych, europejskich armii, wyposażonych na średnim poziomie europejskim. Budżet obronny jest proporcjonalny do dochodu narodowego i wynosi ok. 394 mln $, co stanowi ok. 1,8 % PKB (2001)[120].

---

[119] Por. *Economic Outook*, No 71, OECD, April 2002

[120] *The Military Balance 2002/2003*, The International Institute for Strategic Studies, London 2002.

Siły Zbrojne Słowacji przechodzą reorganizację połączoną z redukcją. Obecnie SZ liczą ok. 33 tys.[121] żołnierzy służby czynnej w następujących rodzajach SZ: wojska lądowe, wojska lotnicze i obrony powietrznej, gwardia narodowa, obrona cywilna.

Wojska lądowe liczą ok.18 tys. żołnierzy. Na wyposażeniu sił zbrojnych znajduje się 272 czołgi, 651 bojowych wozów opancerzonych (BWO), 390 jednostek artylerii, 437 wyrzutni pocisków rakietowych klasy ziemia-powietrze. Znaczna jest liczba artylerii o kalibrze powyżej 100 mm – 383 jednostki, w tym 76 jednostek artylerii ciągnionej i 184 jednostki artylerii samobieżnej.

Wojska sił powietrznych liczą ok. 10,2 tys. żołnierzy i 4 duże lotniska wojskowe. Łącznie w siłach powietrznych znajduje się 56 samolotów bojowych, w tym samoloty myśliwskie i samoloty myśliwsko-bombowe. Do wsparcia wojsk lądowych służy 19-Mi 24 śmigłowców bojowych oraz 18 śmigłowców transportowych[122].

Stan i poziom SZ Słowacji jest relatywnie proporcjonalny do rozwoju ekonomiczno-gospodarczego tego kraju, daje to korzystną tendencję dla perspektywicznego umacniania jego systemu obronnego.

Słowację i Polskę łączą tradycyjnie bardzo bliskie kontakty polityczne, gospodarcze i społeczne, które w sposób bardzo korzystny wpływają na współpracę międzynarodową

W stosunku do Polski - pod względem militarnym SZ Słowacji nie stanowią żadnego zagrożenia dla bezpieczeństwa naszego kraju, a ze względów politycznych należałoby zaliczyć je do grona sojuszników.

Przy ocenie militarnej należy zwrócić uwagę na fakt, że ilościowy i jakościowy poziom uzbrojenia i wyposażenia SZ Słowacji w stosunku do jej stanu osobowego jest dobry i zdecydowanie lepszy technicznie niż armii Polskiej.

---

[121] Ibidem.

[122] Stan Sił Zbrojnych Słowacji opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies, London 2002, s. 93.

2.3.5. Ukraina

UKRAINA (Republika Ukrainy) jest państwem położonym między Morzem Czarnym i Morzem Azowskim na południu a Polesiem na północy. Na zachodzie opiera się o Karpaty Wschodnie, na wschodzie sięga przesmyku Kaspijsko-Czarnomorskiego (Nizina Czarnomorska).

Rozciągłość terytorium Ukrainy z zachodu na wschód wynosi 1 316 km, z północy na południe 893 km. Pod względem wielkości terytorium (powierzchnia ogółem 603,7 tys. km^2) - zajmuje drugie miejsce w Europie, a pod względem liczby mieszkańców -49 153,0 tys. (2000) - szóste. Graniczy z siedmioma państwami tj: z Polską 529 km[123], Białorusią 891 km, Rosja 1576 km, Rumunią 531 km, Węgrami 103 km, Słowacja 90 km, Mołdawią 939 km[124].

2.3.5.1. Analiza sytuacji społeczno-politycznej

Ukraina swoimi korzeniami sięga XVI wieku, bowiem wówczas na obszarze Zaporoża rozpoczęła się tworzyć społeczność kozacka. Mimo wielu prób społeczność kozacka pozostawała pod wpływami Polski, Chanatu Krymskiego i w końcu Rosji oraz częściowo Austro-Węgier . Po rozpadzie się Imperium Rosyjskiego i Austro-Węgier w latach 1918-1919 istniało pierwsze samodzielne państwo ukraińskie. Dopiero kolejną udaną próbę uzyskania niepodległości przez Ukrainę podjęto w 1990 r., 16 lipca miała miejsce deklaracja Rady Najwyższej Ukraińskiej SRR o suwerenności. Po nieudanym puczu w Moskwie 24 lipca 1991 Rada Najwyższa Ukrainy proklamowała niepodległość i zdelegalizowała partię komunistyczną. 1 grudnia 1991 r. miało miejsce powszechne referendum, które zatwierdzało deklarację niepodległości jednocześnie połączone z wyborami prezydenckimi. W 1994 r. miały miejsce przedterminowe wybory prezydenckie, w których wygrała L. Kuczma. Od tego momentu rozpoczął się proces umacniania roli prezydenta w państwie. W 1996 r. została uchwalona Konstytucja Ukrainy, określa ona republikański charakter państwa, na czele którego stoi prezydent wybierany

[123] Dane wg Rocznika Statystycznego RP, GUS, Warszawa1999.
[124] Por. Geografia ..., op. cit., s. 146.

w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję, władzę ustawodawczą ma sprawować jednoizbowy parlament – Rada Najwyższa wybierana na czteroletnią kadencję w wyborach powszechnych. Władzę wykonawczą sprawuje rząd podporządkowany prezydentowi.

Prezydent oprócz powoływania i odwoływania premiera sprawuje zwierzchnictwo nad armią. Rada Najwyższa składa się z 450 deputowanych, natomiast rząd posiada prawo do wydawania dekretów z mocą ustawy w kwestiach gospodarczych.

W ostatnich latach na Ukrainie widoczne jest dążenie Prezydenta do autorytarnego systemu sprawowania władzy. Marginalizowanie roli parlamentu, ograniczanie możliwości funkcjonowania opozycji, bliskie związki pomiędzy wielkim biznesem a polityką powoduje, że ukraińska demokracja zatrzymała się w połowie drogi pomiędzy systemem rosyjskim, a systemem demokracji zachodnioeuropejskiej. Wiele będzie zależało od dalszego kształtowania się władzy jaką sprawuje L. Kuczma. Obecnie jest trudno przewidzieć w jakim kierunku pójdą przemiany w tym obszarze, jednak silna presja środowiska międzynarodowego może przyczynić się do zmiany zaistniałej tendencji (tabela 16).

Tabela 16

Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Białorusi w latach 1997-2002

Rodzaj wskaźnika	1997	1998	1999-2000	2001	2002
Demokratyzacja	4,00	4,25	4,31	4,44	4,69
Przejrzystość prawa	-	-	5,25	5,25	5,38
Wolność gospodarcza	4,25	4,75	4,58	4,33	4,42

Źródło: Nations in Transit 2002, Freedom House, Washinghton 2002, s. 400, Materiał dostępny na stronie internetowej Freedom House (http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm).

Pod względem przejrzystości prawa także nastąpiło pogorszenie w ocenie międzynarodowych ośrodków badawczych. Możliwości praktycznie kreowania prawa przez prezydenta, niski poziom przewidywalności podejmowanych decyzji i związane z tym duże trudności w funkcjonowaniu przedsiębiorstw oraz zjawisko korupcji w administracji powodują tak złą ocenę w tym obszarze.

Niski poziom demokratyzacji, niska przejrzystość uchwalania i funkcjonowania prawa przekłada się na niski poziom wolności gospodarczych. Obszar gospodarczy jest w dużym stopniu powiązany ze środowiskami przestępczymi. To wszystko składa się na to, iż na Ukrainie nie można mówić o istnieniu wolnego rynku. Szereg ograniczeń administracyjnych znacznie utrudnia działania firmą zagranicznym. Nie należy oczekiwać radykalnej zmiany w funkcjonowaniu gospodarki bez systemowych zmian w innych obszarach.

2.3.5.2. Analiza gospodarcza

Ukraina jest krajem przemysłowo-rolniczym. Potencjał gospodarczo-obronny Ukrainy jest znaczny. Jest krajem zasobnym w różne surowce mineralne. Spośród surowców energetycznych na uwagę zasługuje ropa naftowa i gaz ziemny. Wydobycie krajowe tych surowców zaspokaja około 20% potrzeb gospodarki i są one importowane także z innych krajów, głównie z Rosji. W ostatnich latach odkryto jednak znaczne pokłady gazu ziemnego (w rejonie Połtawy) oraz ropy naftowej (w rejonie Wysp Wężowych na Morzu Czarnym). Ocenia się, że odkryte zasoby ropy i gazu mogą niemal całkowicie pokryć zapotrzebowanie Ukrainy na te nośniki energii.

Głównymi gałęziami przemysłu Ukrainy są: przemysł metalurgiczny i elektromaszynowy oraz hutnictwo żelaza (Dniepropetrowsk, Dnieprodzierżyńsk, Zaporoże, Krzywy Róg, Donieck, Komunarsk, Mariupol), aluminium, tytanu, magnezu (Zaporoże), rtęci (Gorłowka) i cynku. Największe zakłady przemysłu zbrojeniowego (produkujące czołgi i rakiety) znajdują się w Dniepropetrowsku i Charkowie, urządzeń górniczych i hutniczych w Kramatorsku, Mariupolu i Gorłowce. Maszyny energetyczne są produkowane w Charkowie i Zaporożu, maszyny rolnicze w Dniepropetrowsku i Tarnopolu, obrabiarki w Kijowie, Charkowie i Dniepropetrowsku, Odessie i Kramatorsku.

Ośrodkami przemysłu precyzyjnego są: Kijów, Lwów, Sumy, Charków i Iwano-Frankowsk, a elektrotechnicznego i elektronicznego – Chmielnicki, Lwów, Symferopol. Przemysł samochodowy jest skoncentrowany w Zaporożu, Lwowie i Krzemieńczuku, lotniczy w Kijowie i Charkowie, stoczniowy w Kerczu,

Mikołajewie, Chersoniu i Kijowie. Przemysł maszynowy i stoczniowy w portowej Odessie.

Ukraina ma dość dobrze rozwinięty przemysł chemiczny (koksochemiczny, nawozów mineralnych, petrochemiczny) oraz mineralny. Wśród gałęzi przemysłu lekkiego najlepiej rozwinięty jest przemysł włókienniczy, dziewiarski i odzieżowy oraz budownictwo. Na Ukrainie są czynne cztery (16 reaktorów) elektrownie jądrowe (Chmielnicka, Równieńska, Zaporoska i Południowoukraińska). Elektrownia Czarnobylska została wyłączona, ostatni reaktor w połowie grudnia 2000 roku.

Na jej terytorium są też doskonałe warunki rozwoju rolnictwa, dzięki czemu w niedalekiej przyszłości może stać się ona ważnym europejskim producentem artykułów żywnościowych. Pod względem wielkości potencjału ludnościowego należy do czołówki państw europejskich.

W 2000 r. oraz 2001r. Ukraina, po raz pierwszy od 1991 r., odnotowała wzrost PKB (o 5,8 % i 7,0 %)[125]. Wzrostowi temu nie przeszkodziło to, że oczekiwane wznowienie programów kredytowych Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego nie nastąpiło. Był on przede wszystkim skutkiem poprawy koniunktury i odrabiania strat, wynikłych z kryzysu rosyjskiego 1998 r. Jednak kryzys ten nie miał wyłącznie negatywnych następstw: pogorszenie opłacalności importu przyniosło widoczne ożywienie ukraińskiego przemysłu spożywczego i lekkiego, które (obok przemysłu stalowego) odnotowały szczególnie silne ożywienie. Poprawę w przemyśle ciężkim, zbrojeniowym i chemicznym przyniosła prywatyzacja (w wyniku której poszczególne zakłady przechodziły w ręce kapitału rosyjskiego, dzięki czemu zwiększały, lub wręcz podejmowały, produkcję), a także ponowny wzrost gospodarczy w Rosji, zwiększający zapotrzebowanie na import z Ukrainy.

Reformy te, choć nie dość konsekwentne, przyniosły wyraźną poprawę sytuacji gospodarczej i wzrost dochodów ludności, a tendencja ta utrzymywała się w I półroczu 2002 r.

Dokonując analizy i oceny gospodarki ukraińskiej oparto się na okresie lat 1995-2001 r. Powyższe informacje przedstawia tabela 17, w której ujęto podstawowe wskaźniki wielkości makroekonomicznych Ukrainy.

---

[125] Por. *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washinghton 2002.

Tabela 17

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Ukrainy w latach 1995-2001

Lp.	Nazwa wskaźnika	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1.	PKB per capita ($)	720,1	872,2	992,9	834,8	635,6	634,1	781,3
2.	Realny PKB (%)	- 12,2	- 10,0	- 3,0	- 1,9	- 0,2	5,8	7,0
3.	Inflacja (%)	377,0	80,0	15,9	10,5	22,7	28,2	12,5
4.	Eksport (mln $)	14 244	15 547	15 418	13 699	12 463	15 722	16 879
5.	Import (mln $)	16 946	19 843	19 623	16 282	12 945	14 943	16 237
6.	BIZ (mln $)	263,0	531,0	581,0	744,0	479,0	587,0	795,0
7.	Stopa bezrobocia	0,3	1,3	2,3	3,7	4,3	4,2	3,7

Źródło: *Nations in Transit 2002*, Freedom House, Washington 2002 (Materiał dostępny na stronach internetowych pod adresem: http://www.freedomhouse.org/research/nattransit.htm)

Ukraina od 1991 r tj. od czasu uzyskania samodzielności (po rozpadzie ZSRR), miała poważne problemy gospodarcze. Było to spowodowane początku słabością gospodarki, pomimo, że Ukraina przejęła po ZSRR bardzo duży majątek narodowy. Brak sprawnego zarządzania, brak reform strukturalnych, duże zadłużenie gospodarki, przestarzałe technologie spowodowały znaczny spadek tempa rozwoju gospodarczego. Praktyczne od samego początku istnienia Ukrainy jako państwa – PKB było ujemne. Inflacja była bardzo wysoka – w 1995 r. 377%, natomiast w 2001 r. znaczący spadek 12,5%. Regres w rozwoju gospodarki przełamany został po zakończeniu kryzysu rosyjskiego. Zasadniczy wzrost tempa rozwoju gospodarczego rozpoczął się w 2000 r. PKB osiągnęło 5,8%, a w 2001 r. już 7,0%. . Od 2000 r. wymiana międzynarodowa – głównie z Rosją, miała saldo dodatnie. Znacząco, sukcesywnie wzrastały bezpośrednie inwestycje zagraniczne, które w 2001 r. osiągnęły 795 mln $. Ukraina jako jedyne państwo tego obszaru posiada PKB - per- capita poniżej 1000 $, co świadczy o dużym zubożeniu społeczeństwa.

Wielkość i kierunki eksportu: 16,8 mld $ (2001) - w tym do Rosji 20%, Unii Europejskiej 17%, Chin 7%, Turcji 6%.

Wielkość i kierunki importu: 16,2 mld $ (2001) - w tym z Rosji 48%, Niemcy, Wielka Brytania, Włochy i inne państwa UE 23%.

2.3.5.3. Analiza militarno-obronna

W skład sił zbrojnych (SZ) Ukrainy wchodzą: siły lądowe, siły powietrzne, siły obrony powietrznej i siły morskie. Stan liczebny SZ wynosi ok. 302.300 (2001 r.)[126] w tym: jednostki centralnego podporządkowania MO ok. 41 500, siły lądowe ok. 150.700, siły powietrzne ok. 49.100, siły obrony powietrznej ok. 46 500 oraz siły morskie ok. 13 000 (w tym ok. 3000 w jednostkach brzegowych).

Siły zbrojne Ukrainy podlegają aktualnie restrukturyzacji, która jest realizowana na podstawie „Państwowego programu tworzenia i rozwoju SZ Ukrainy do 2005 r.". Program został opracowany pod kierownictwem ministra obrony gen. armii O. Kuźmuka, z uwzględnieniem rozwoju sytuacji międzynarodowej i sytuacji ekonomicznej, narodowego potencjału naukowo-technicznego oraz produkcyjnego. Reforma przebiega w trzech etapach:

⇒ *etap I (1997 - 1998)*, którego realizację zakończono w ubiegłym roku obejmował:

- określenie i zatwierdzenie struktury organizacyjnej i liczebności sił zbrojnych; redukcję liczby jednostek, a także obiektów zabezpieczenia logistycznego oraz racjonalizację struktury dowodzenia poszczególnych szczebli odpowiednio do zadań i zakresu odpowiedzialności;
- wypracowanie jednolitego systemu zabezpieczenia logistycznego dla wszystkich rodzajów sił zbrojnych;
- reorganizację systemu szkolnictwa wojskowego odpowiednio do potrzeb sił zbrojnych, w tym szczególnie optymalizację jego struktury administracyjnej;
- rozwój budownictwa mieszkaniowego dla kadry;

⇒ *etap II (1999 - 2000)*, którego realizację rozpoczęto w grudniu 1998 r., zakłada kontynuację wprowadzania reformowanej w I etapie struktury sił zbrojnych oraz wypracowanie i wdrażanie nowych programów szkoleniowych odpowiadających wymaganiom koncepcji bezpieczeństwa narodowego;

⇒ *etap III (2001 - 2005)* zakłada wyposażanie sił zbrojnych w nowoczesne systemy uzbrojenia.

---

[126] Stan Sił Zbrojnych Ukrainy opracowano na podstawie danych zawartych w *Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies London, 2002. s. 94-95.

Program rozwoju sił zbrojnych główną uwagę skupia na siłach lądowych. Część przedsięwzięć związanych z jego realizacją została już wprowadzona w życie, poprzez przekształcenie okręgów wojskowych w dowództwa operacyjne liczące ogółem pięć korpusów armijnych. W składzie bojowym korpusów armijnych zachowano zarówno szczebel dywizji, jak i brygad. Nie można jednak wykluczyć, że szczebel dywizji będzie utrzymany w okresie przejściowym i istniejące obecnie dywizje, w związku z planami redukcji liczebności sił zbrojnych, zostaną zreorganizowane w brygady.

Siły lądowe liczą ok. 154 500 i są zorganizowane w trzy dowództwa operacyjne i jednostki centralnego podporządkowania (JCP) podlegające bezpośrednio dowódcy sił lądowych.

W uzbrojeniu SL znajdują się m. in.:

- 3673 czołgi, w tym: 265 *T-80*, 1214 *T-72*, 2077 *T-64* i 117 *T-55*;
- 4461 BWO, w tym: 2381 *BWP*, 106 *BWD*, 443 *BWR*, 1531 *TO*;
- 3477 środków artyleryjskich kalibru powyżej 100 mm, w tym 574 wieloprowadnicowe wyrzutnie rakietowe, 1285 dział samobieżnych, 1110 ciągnionych i 507 moździerzy;
- 399 śmigłowców, w tym 187 uderzeniowych, 191 wsparcia bojowego i 52 transportowe.

W Siłach Powietrznych (SP) oraz w Siłach Obrony Powietrznej (OP) najistotniejszych zmian dokonano jeszcze przed oficjalnym zatwierdzeniem ww. programu. Należało do nich przejęcie przez SP z sił OP całości lotnictwa myśliwskiego oraz utworzenie dwóch korpusów lotniczych i trzech korpusów OP.

W 2000 r. na podstawie analizy działań bojowych lotnictwa NATO w Kosowie oraz oceny funkcjonowania systemu obrony powietrznej FRJ, podjęto decyzję o utworzeniu dodatkowo dwóch dywizji OP. Ich zadaniem jest bezpośrednia obrona przed uderzeniami z powietrza stolicy państwa oraz południowo-zachodniego kierunku operacyjno-powietrznego, w tym szczególnie baz morskich i zgrupowań okrętowych na M. Czarnym.

Stan liczebny sił powietrznych Ukrainy wynosi ok. 49 500 żołnierzy, natomiast sił obrony powietrznej ok. 46 500 żołnierzy. Łącznie na terenie Ukrainy jest 22 duże bazy lotnicze (lotniska) w których stacjonują samoloty myśliwskie oraz mysliwsko-

bombowe tj: ok. 220 – Mig 29, 71-Su 24, 63- Su 25. Lotnictwo rozpoznawcze posiada 29-Su 24 i 20-Su 17. Występuje duża ilość śmigłowców różnych klas i przeznaczenia.

Siły Morskie Ukrainy (SMU), jako jedyny RSZ zostały utworzone od początku. SMU powstały na bazie jednostek i uzbrojenia przejętego przez Ukrainę w wyniku podziału rosyjskiej Floty Czarnomorskiej (FCz). Głównym zadaniem w ramach pierwszego etapu rozwoju SMU było tworzenie struktury organizacyjnej sił okrętowych oraz dowodzenia, a także opracowanie sytemu szkolenia jednostek bojowych. W drugim etapie przewiduje się budowę systemu nawigacyjno-hydrograficznego, pozwalającego na uniezależnienie się od rosyjskiej Floty Czarnomorskiej, której służby prowadzą obecnie tego typu zabezpieczenie wód przybrzeżnych Sewastopola oraz Morza Czarnego i Azowskiego. Największe problemy jakie napotkało dowództwo SMU w dotychczasowych działaniach związane jest z utrzymaniem sprawności technicznej uzbrojenia. Większość okrętów przejętych z FCz nie posiada zdolności operacyjnej i wymaga przeprowadzanie remontów generalnych lub napraw. Jednak w najbliższym czasie nie przewiduje się wydzielenia dodatkowych środków na ten cel. Problem uzbrojenia SMU będzie rozwiązywany dopiero po 2005 r.

Stan liczebny SMU wynosi ok. 13 000 (w tym ok. 3000 w jednostkach brzegowych).

Podjęte przez kierownictwo polityczne Ukrainy działania wskazują na wolę dokonania reorganizacji sił zbrojnych. Drugi etap reformy podobnie jak pierwszy może zostać zrealizowany z powodzeniem, natomiast wątpliwości budzi możliwość realizacji trzeciego. Warunki polityczne i ekonomiczne mogą ulec zmianie w takim stopniu, że względy finansowe nie pozwolą na jego realizację lub zabraknie woli politycznej do kontynuowania zmian.

Dalsza realizacja „Państwowego programu tworzenia i rozwoju SZ Ukrainy do 2005 roku". jest ściśle związana z nakładami przeznaczanymi na SZ. Budżet Ministerstwa Obrony Ukrainy na 1999 rok przewidywał wydatki w wysokości ok. 490 mln USD (6,76% budżetu państwa i około 1,45% PKB). W porównaniu z wydatkami w 1998 r. oznaczało to spadek o ok. 200 mln USD. Natomiast

w propozycji budżetu Ukrainy na 2000 r., skierowanej do Rady Najwyższej, na wydatki Ministerstwa Obrony rząd przeznaczył kwotę ok. 480 mln USD.

Na utrzymanie SZ przewiduje się ok. 396 mln USD, a na zakupy techniki wojskowej – ok. 32,5 mln USD.

Przyjęta wysokość nakładów na siły zbrojne może negatywnie oddziaływać na ich funkcjonowanie w przyszłym roku. Systematycznie malejący budżet Ministerstwa Obrony, zmniejsza możliwości terminowej realizacji zamierzeń programu restrukturyzacji armii. Projekt przyszłorocznego budżetu MO, podobnie jak budżetu na 1999 r., został opracowany głównie pod kątem zaspokojenia podstawowych potrzeb sił zbrojnych. Przewidziane w projekcie środki nie zapewnią możliwości prowadzenia niezbędnej modernizacji uzbrojenia i sprzętu wojskowego, co, wraz z przekroczeniem w latach 2004-2005 resursów technicznych znacznej części uzbrojenia, wpłynie negatywnie na utrzymanie zdolności bojowej SZ.

Tabela 18

Budżet Ministerstwa Obrony Ukrainy w latach 1998 i 1999

Specyfikacja wydatków	**Wydatki w latach** (ceny bieżące)			
	1998		**1999**	
	mln USD	**%**	**mln USD**	**%**
Utrzymanie sił zbrojnych	487,47	71,61	405,75	83,03
Zakupy dla wojska	24,87	3,66	20,00	4,09
Prace badawczo-rozwojowe	12,10	1,78	20,00	4,09
Inne wydatki	131,59	19,33	33,13	6,78
RAZEM WYDATKI WOJSKOWE	656,03	96,38	478,88	97,99
Inwestycje budowlane	16,60	2,44	7,14	1,46
Mobilizacyjne przygotowanie gałęzi przemysłu	8,07	1,18	2,63	0,55
RAZEM WYDATKI MO Ukrainy	680,70	100,0	488,65	100,0

Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę, jej potencjał militarny znacznie przewyższał jej potrzeby obronne, a trudna sytuacja ekonomiczna nie pozwalała na utrzymywanie tak dużych sił zbrojnych[127]. Do końca 1996 r. liczebność sił zbrojnych Ukrainy zredukowano do ok. 400 tys., a liczbę sprzętu bojowego - zgodnie z limitem CFE. Jednak trudności gospodarcze oraz opory wyższej kadry dowódczej

[127]Siły te liczyły m.in. ok. 780 tys. żołnierzy, 6500 czołgów, 7 tys. bojowych wozów opancerzonych, 1500 samolotów bojowych i ok. 176 międzykontynentalnych pocisków balistycznych.

uniemożliwiły przeprowadzenie głębszych reform strukturalnych. Jedyną ważną zmianą było utworzenie Dowództwa Sił Lądowych - szczebla pośredniego pomiędzy okręgiem wojskowym (dowództwem operacyjno-terytorialnym), a Ministerstwem Obrony (MO).

Jednym z kroków na drodze do pełnej reformy SZ miała być przyjęta w styczniu 1997 r. "Koncepcja Bezpieczeństwa Narodowego", w której sformułowano pojęcie Wojskowej Organizacji Ukrainy (WOU). W jej skład wchodzą SZ, Gwardia Narodowa, Wojska Wewnętrzne i inne formacje Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Wojska Ochrony Pogranicza, pododdziały wojskowe Ministerstwa ds. Sytuacji Nadzwyczajnych i Ochrony Ludności Ukrainy przed skutkami katastrofy Czarnobylskiej oraz inne formacje wojskowe utworzone zgodnie z konstytucją Ukrainy. Tak szeroki skład WOU utrudnia określenie ogólnej liczebności struktur siłowych, określenie granicy wystarczalności obronnej oraz kosztów ich utrzymania. Faktem jest, że inne wojska, pod względem liczebności, znacznie przewyższają liczebność SZ Ukrainy, w których ze względów finansowych, postanowiono przeprowadzić reformę uwzględniającą rozwój sytuacji międzynarodowej, sytuacji ekonomicznej, narodowego potencjału naukowo-technicznego oraz produkcyjnego.

Analiza tych warunków stanowiła podstawę opracowania „Państwowego Programu Restrukturyzacji i Rozwoju Sił Zbrojnych do 2005 r.", który został zatwierdzony przez prezydenta Ukrainy w dn. 15.01.1997 r.

Zasadniczą jego ideą jest optymalizacja struktur, składu i liczebności SZ kosztem zdecydowanego ograniczenia liczby jednostek wojskowych. W planie reformy nie przewiduje się redukcji liczby rodzajów sił zbrojnych. W strukturze SZ Ukrainy będą występowały: siły lądowe, siły powietrzne, siły obrony powietrznej oraz siły morskie.

Planowana jest również redukcja aparatu centralnego Ministerstwa Obrony o ok. 1000 etatów, w tym o 100 etatów generalskich (do osiągnięcia stanu 189 generałów w skali całych SZ[128]).

---

[128] Zgodnie z etatem przewidywano zatrudnienie w aparacie centralnym MO 386 generałów, obecnie etat przewiduje 280. Na 01.01.1998 r. w SZ Ukrainy było 224 generałów i admirałów.

W poszczególnych rodzajach SZ planowane jest wprowadzenie następujących szczebli dowodzenia:

⇒ dowództwo sił lądowych - dowództwo operacyjne - korpus armijny - dywizja (brygada);

⇒ dowództwo sił powietrznych - korpus lotniczy - brygada - pułk;

⇒ dowództwo sił obrony powietrznej - korpus sił obrony powietrznej - brygada - pułk.

Reforma ma przebiegać w trzech etapach, ze skoncentrowaniem głównego wysiłku na dwóch pierwszych:

Etap I (1997-1998) obejmował przedsięwzięcia dotyczące przyjęcia nowych i wniesienia uzupełnień do już obowiązujących aktów prawnych i normatywnych w zakresie wojskowości.

Do głównych przedsięwzięć tego etapu zaliczono:

- określenie i zatwierdzenie struktury organizacyjnej i liczebności SZ, a w tym redukcję związków taktycznych (ZT), jednostek i obiektów zabezpieczenia logistycznego oraz racjonalizację struktury dowodzenia poszczególnych szczebli, odpowiednio do zadań i zakresu odpowiedzialności;
- wypracowanie jednolitego systemu zabezpieczenia logistycznego dla wszystkich rodzajów SZ;
- reorganizację systemu szkolnictwa wojskowego odpowiednio do potrzeb SZ, w tym szczególnie optymalizację jego struktury administracyjnej;
- rozwój budownictwa mieszkaniowego dla kadry.

Ze względu na to, iż w najbliższym czasie nie zakłada się większych wydatków na przezbrajanie oraz części zamienne dla istniejącego w SZ sprzętu wojskowego, istnieje możliwość (szczególnie w siłach lądowych) skoncentrowania uwagi na redukcji personelu - przede wszystkim na wyższych szczeblach dowodzenia. Można więc założyć, iż istnieje szansa realizacji założeń pierwszego etapu reformy.

Etap II (1999-2000) zakładał kontynuację wprowadzania reformowanej w I etapie struktury SZ oraz wypracowanie i wdrażanie nowej doktryny obronnej oraz koncepcji szkolenia (co nie jest przedsięwzięciem kosztownym), odpowiadającej wymaganiom koncepcji bezpieczeństwa narodowego.

Etap III (2001-2005) zakłada przezbrajanie SZ na nowoczesne systemy uzbrojenia, wyposażenie i szkolenie SZ oraz przystąpienie do utworzenia jednolitego zautomatyzowanego systemu dowodzenia SZ.

Przezbrajanie i przeszkalanie oznaczać będzie znaczne zwiększenie nakładów finansowych. Związane to będzie z wcześniejszym opracowaniem i rozpoczęciem produkcji własnych czołgów, bojowych wozów opancerzonych itp. lub też ich zakup poza granicami Ukrainy. Czynnikiem decydującym będą tu względy ekonomiczne.

Dalsze cele programu są mniej szczegółowe i szereg problemów nie jest w nim poruszanych. Przewiduje się dalsze doskonalenie procesu rozwoju SZ do 2015 r. Obecnie, w dyskusji nad nową doktryną wojenną, rozważa się możliwość ustalenia stanu liczebnego SZ na 270-280 tys. żołnierzy.

Program restrukturyzacji główną uwagę skupia na siłach lądowych. Część jego przedsięwzięć została już zrealizowana, poprzez przekształcenie okręgów wojskowych w dowództwa operacyjne[129] liczące ogółem pięć korpusów armijnych. W składzie bojowym korpusów armijnych zachowano zarówno szczebel dywizji, jak i brygady. Nie można jednak wykluczyć, że szczebel dywizji będzie utrzymany w okresie przejściowym i istniejące obecnie dywizje zostaną zreorganizowane w brygady (w związku z planami redukcji liczebności sił zbrojnych), w ramach kolejnych etapów restrukturyzacji.

Niezależnie od dotychczas przeprowadzonych zmian w siłach lądowych - prezydentowi Ukrainy przedstawiono do zatwierdzenia „Program Restrukturyzacji i Rozwoju Sił Lądowych Ukrainy do 2005 r."[130]. Założenia tego programu wyznaczają strategię i zasady rozwiązywania procedur prawnych, obronnych, socjalnych i ekonomicznych, naukowo-technicznych w zakresie reformowania i rozwoju sił lądowych Ukrainy.

---

[129] Zatwierdzenie, w czerwcu 1997 r. na kolegium MO, kształtu i struktur eksperymentalnego Północnego DO-T (utworzonego w drugim półroczu 1996 r. na bazie zgrupowania ZT i oddziałów 1 KA) zakończyło etap rozwiązań koncepcyjnych restrukturyzowanych SZ. W związku ze sprawdzeniem się koncepcji DO-T, dwuletni okres próbny Północnego DO-T został skrócony, a 01.12.1997 r. utworzono dwa pozostałe DO - Zachodnie - z PkOW i Południowe - z OdOW.

[130] Skorelowany z „Państwowym Programem Restrukturyzacji i Rozwoju Sił Zbrojnych Ukrainy do 2005 r.".

Zgodnie z założeniami ww. programu, główne kierunki budowy i rozwoju sił lądowych to:

- stworzenie mobilnych, o wysokim stopniu gotowości bojowej związków operacyjnych i jednostek, zdolnych do wykonania postawionych zadań;
- wypracowanie współczesnych form i sposobów użycia sił lądowych z uwzględnieniem zagrożeń, jakie mogą powstać na poszczególnych kierunkach lub w określonych regionach;
- stworzenie efektywnego systemu dowodzenia siłami lądowymi;
- wyposażenie sił lądowych we współczesne rodzaje uzbrojenia i techniki wojskowej;
- udoskonalenie trybu kompletowania sił lądowych, organizacji toku służby wojskowej, szkolenia i przygotowania kadr oficerskich;
- zorganizowanie wszechstronnego zabezpieczenia wojsk, stworzenie normalnych warunków dla funkcjonowania stanów osobowych;
- wprowadzenie efektywnych mechanizmów kontroli rozchodów materiałowo-technicznych;
- przejście do zasadniczo nowej organizacji zabezpieczenia logistycznego;
- skumulowanie zapasów nienaruszalnych i rezerw mobilizacyjnych oraz utrzymanie ich w optymalnych rozmiarach;
- organizacja i przeprowadzenie szkolenia operacyjnego, bojowego, mobilizacyjnego i moralno-psychologicznego;
- opracowanie i wprowadzenie w życie państwowej ideologii służby wojskowej z położeniem szczególnego nacisku na wychowanie patriotyczne żołnierzy w duchu gotowości do obrony niezależności i jedności terytorialnej państwa.

W siłach powietrznych oraz obrony powietrznej dokonano istotnych zmian jeszcze przed oficjalnym zatwierdzeniem "Programu Restrukturyzacji i Rozwoju SZ Ukrainy do 2005 r." i nie wydaje się aby dokonano w przyszłości w ich strukturze organizacyjnej znacznych zmian. Koncepcja połączenia obu rodzajów SZ została prawdopodobnie odrzucona ostatecznie.

W wyniku przeprowadzonych zmian, siły powietrzne przejęły z sił obrony powietrznej całość lotnictwa myśliwskiego, a także jednostki lotnictwa morskiego.

W skład sił obrony powietrznej włączono natomiast jednostki rakiet przeciwlotniczych sił lądowych.

W siłach morskich pierwszoplanowym zadaniem było włączenie majątku przejętego w wyniku podziału Floty Czarnomorskiej, a następnie określenie docelowej struktury i roli floty narodowej w systemie obronnym państwa.

Pierwsze dwa etapy tego programu zostały zrealizowane, trudniej natomiast jest ocenić szansę trzeciego etapu. Zmiany na scenie politycznej i sytuacja ekonomiczna mogą spowodować zahamowanie procesu reformowania sił zbrojnych z przyczyn ekonomicznych, bądź też zniknięcie woli politycznej, lub w najgorszym przypadku wystąpienie tych dwóch przesłanek jednocześnie.

3. OCENY STANU KONDYCJI GOSPODARCZO-OBRONNEJ POLSKI I PAŃSTW SĄSIEDZKICH ORAZ PERSPEKTYWY JEJ KSZTAŁTOWANIA NA POCZĄTKU XXI WIEKU

Kondycja gospodarczo-obrona jest pojęciem wielowymiarowym i wieloaspektowym, trudnym w swej istocie do jednoznacznego uchwycenia. Największy problem polega na stworzeniu jednolitego systemu wskaźników, miar, wag, wielkości progowych, które byłby akceptowalne przez analityków zajmujących się tym obszarem badawczym. Rodzący się subiektywizm w podejściu do kondycji gospodarczo-obronnej powoduje rozbieżności w uzyskiwanych rezultatach dociekań. Może to powodować nawet diametralnie różne wyniki. Subiektywizm ten objawia się nadawaniem różnej wagi poszczególnym wskaźnikom i miarą. Ponadto od podejścia do tej problematyki także zależy uwypuklanie znaczenia dla stanu kondycji gospodarczo-obronnej poszczególnych jej obszarów kosztem innych.

Wydaje się słusznym, aby kondycje gospodarczo-obronną rozpatrywać w trzech głównych blokach tj. sytuacja społeczno-polityczna, problematyka gospodarcza i problematyka militarna, kompilacja wniosków płynących z analizy poszczególnych obszarów badawczych pozwoli na właściwe ukazanie jej stanu.

Obszar społeczno-politycznym wydaje się być najtrudniej wymiernym i posiadający największe zabarwienie subiektywizmu, wynikającego z indywidualnego podejścia do problematyki politycznej i odbioru istniejącego systemu społecznego, co wynika z ukształtowanych na te tematy poglądów. Dokonując jego analizy należy ocenić ten obszar z punktu widzenia realiów miejscowych i po przez pryzmat następujących problemów: systemu organizacji społecznej, systemu organizacji politycznej państwa, poszanowania praw konstytucyjnych, systemu administracyjnego, przejrzystość legislacyjnej, praw obywatelskich, praw mniejszości narodowych i religijnych, wolności obywatelskich i gospodarczych itp.

Obszar ekonomicznym wymaga przeanalizowania szeregu wskaźników gospodarczych udostępnianych w analizach przez dane państwo i poprzez zweryfikowanie ich w oparciu o źródła niezależne np. Bank Światowy (IBRD), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) itp. Najpełniej ukazującymi sytuację ekonomiczną wskaźnikami będą: PKB, w tym PKB per capita, poziom i dynamika

nakładów inwestycyjnych, dynamika przyrostu wartości środków trwałych, model systemu gospodarczego, powierzchnia państwa, liczba ludności i gęstość zaludnienia, dynamika produkcji przemysłowej, wielkość wydobycia, importu oraz produkcji surowców energetycznych, wybrana produkcja rolnicza i jej dynamika, stosunek oraz wielkości importu i eksportu, wskaźnik systemu rozwoju społeczno-gospodarczego (HDI) itd. Ilość wykorzystywanych wskaźników w dociekaniach zależy od stawianego przed nimi celu i wynikającej stąd dokładności.

Trzeci obszar militarny jest bardzo złożoną problematyką, z jednej strony można w analizie posłużyć się jednoznacznymi wskaźnikami i miarami tj. liczba ludności zdolnej do podjęcia trudu obrony państwa, stan osobowy sił zbrojnych, ilość posiadanego sprzętu i uzbrojenia, liczbą żołnierzy na 1000 mieszkańców, wielkość wydatków militarnych per capita, wielkość wydatków na jednego żołnierza itp. Z drugiej strony należy posłużyć się wskaźnikami i miarami, które ze swej natury posiadają zabarwienie subiektywne tzn. poziom wyszkolenia sił zbrojnych, stan techniczny sprzętu i uzbrojenia, morale i dyscyplina sił zbrojnych itp. Są to informacje o najwyższej wadze dla bezpieczeństwa państwa, dlatego podlegają szczególnej ochronie. Obnażenie ich następuje w przypadku faktycznego działania sił zbrojnych, symptomatyczne informacje na te tematy w czasie „biernego" funkcjonowania wojsk można odnaleźć w różnych przekazach np. w środkach masowego przekazu na temat dezercji, stosowania przemocy w jednostkach wojskowych i innych przeciekach pochodzących ze świadomej lub nieświadomej działalności środowisk związanych z obszarem obronnym. Ponadto należy w rozpatrywaniu tego obszaru brać pod uwagę położenie państwa i jego potencjalnych oponentów oraz ich potencjał. Bowiem to samo uzbrojenie na jednym teatrze działań będzie przestarzałe, zaś na drugim będzie spełniał wszelkie wymogi stawiane mu przez współczesne pole walki np. czołg T-72 na europejskim teatrze działań i w Azji Centralnej.

Kondycja gospodarczo-obronna ma w swym zamierzeniu ukazać pewien stan w jakim znajduje się państwo, jego możliwości obronne, potencjalne korzyści jaki mogą płynąć dla sojuszników, potencjalne znaczenie w stosunkach międzypaństwowych, obszary wymagające korekt itd.

3.1. Ogólna ocena stanu kondycji gospodarczo-obronnej

Polska po przez swoje położenie staje się naturalnym łącznikiem pomiędzy łacińską i bizantyjską kulturą. Z jednej strony stymuluje to korzystnie rozwój państwa, z drugiej postrzegana jest przez jedną, jak i drugą stronę jako ten „obcy". Współcześnie ważny zadaniem jest odnalezienie roli państwa polskiego w tym układzie.

Z jednej strony Polska graniczy z silnymi gospodarczo i militarnie Niemcami, które pod względem przestrzegania procedur demokratycznych, sprawności funkcjonowania, czy wolności obywatelskich itp. są państwem wiodących prym w regionie, będącym pewnego rodzaju przykładem dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej budujących nowy system społeczno-ekonomiczny. Natomiast na wschodzie graniczy z państwami, którym jest bardzo daleko do poziomu rozwoju gospodarczego, struktur państwowych i sprawności ich funkcjonowania, przede wszystkim odnosi się to do Ukrainy, Białorusi, a także Rosji. Czechy, południowy sąsiad Polski, nieznacznie ją wyprzedzają w przemianach społeczno-ekonomicznych. Ich przewaga wynika paradoksalnie z późniejszego i wolniejszego startu do przemian w obszarze ekonomicznym i społecznym. Słowacja i Litwa można określić państwami będącymi w połowie drogi pomiędzy poziomem przemian jakie nastąpiły w Rosji, Ukrainy i Białorusi, a w Polsce i Czechach.

Państwo niemieckie posiada w pełni ukształtowane struktury demokratycznego państwa, istnieje dwuizbowy parlament (Bundestag i Bundesrat), władzą wykonawczą jest rząd, na czele którego stoi posiadający pełnie władzy kanclerz, prezydent spełnia jedynie rolę reprezentacyjną. Ten system sprawowania władzy został w Niemczech ukształtowany na przestrzeni dziejów i obecnie bardzo dobrze wkomponował się w system europejskiej demokracji. Państwo niemieckie posiada stabilny system polityczny i społeczny, co nie jest bez znaczenia dla jego dalszego rozwoju, jak i znaczenia na arenie międzynarodowej. Stabilna polityka wewnętrzna i zewnętrzna sprawiła, iż Niemcy w przeciągu ostatnich pięćdziesięciu lat z kraju postrzeganego jako agresor odpowiedzialny za rozpętanie dwóch wojen światowych stały się cenionym uczestnikiem na arenie międzynarodowej. Kolejny rządy, bez

względu na to jaką reprezentowały opcję, kontynuowały działania swoich poprzedników, czyli mieliśmy w tym przypadku do czynienia ze świadomym procesem kontynuowania władzy. Niemiecka gospodarka jest obecnie jedną z silniejszych w Europie, choć nie uniknęła stagnacji na przełomie wieków. Obecnie zachodni sąsiad Polski boryka się z wysokim bezrobociem, niskim wzrostem gospodarczym (podobnie jak inne państwa Unii Europejskiej). Taka sytuacja rodzi szereg napięć społecznych, jednak siła i sprawność jaka charakteryzuje gospodarkę niemiecką pozwala przypuszczać, iż w perspektywie 1 do 3 lat można oczekiwać odwrócenia niekorzystnych trendów.

Ponadto scenę polityczną i społeczną Niemiec charakteryzuje pełna wolność wyborów i głoszenia poglądów politycznych, wyłączając z tego ruchy głoszące skrajne poglądy narodowe, nietolerancję itp. Partie i ruchy o tym charakterze są delegalizowane, a działalność w nich jest zagrożona nawet karami więzienia. Nie jest to przejaw ograniczania praw obywatelskich, ale raczej zapobieganie zagrożeniom dla demokracji i związanej z nią tolerancji.

Na niemieckiej scenie politycznej są reprezentowane praktycznie wszelkie opcje od lewicowych do prawicowych, jedynie system wyborczy stawiając 5 % próg wyborczy do parlamentu zapobiegając jego rozdrobnieniu, eliminuje to systemu ogólnokrajowego partie o małym poparciu społecznym. Jednak nie jest ograniczane działanie partii w skali lokalnej, funkcjonuje wiele ruchów działających jedynie w poszczególnych krajach związkowych lub ich grupie.

Udział obywateli niemieckich w życiu politycznym jest bardzo duży, pomimo ostatnio zauważalnego spadku, głównie odnosi się to do poziomu ogólnokrajowego. Szczególnie silne zaangażowanie istnieje w życie publiczne na poziome samorządów, co wynika w znacznym stopniu z tradycyjnego przywiązania do rodzinnego regionu (Heimat).

Niemcy są państwem posiadającym silne związki zawodowe, ale ich działalność nie jest takim determinantem życia publicznego ja we Francji. Ruch związkowy jest powszechny, jest to także pewna tradycja niemiecka, jednak w ich działaniach widoczna jest duża pragmatyka, która ma na celu pogodzenia interesów pracodawców i pracobiorców. Szczególnie silne działania są podejmowane

w momencie zagrożenia utraty miejsc pracy, wówczas związki zawodowe zabiegają i wymuszają pomoc rządową. Udzielanie takiej pomocy dla poszczególnych zakładów, jak i całych branż nie jest rzadkością. Podobnie jak i w sferze politycznej istnieje pełna swoboda zrzeszania się w związkach zawodowych, wrosły one w rzeczywistość społeczno-gospodarczą, spełniają szereg ważnych ról w systemie funkcjonowania państwa.

Nieodzownym elementem stabilności państwa niemieckiego jest wolność prasy. Działalność rządów, związków zawodowych, organizacji społecznych, jak i poszczególnych polityków podlega ostrej kontroli ze strony prasy, a ukazywane nieprawidłowości w tej materii są ostro piętnowane przez społeczeństwo. Wielu polityków i działaczy musiało zrezygnować ze swoich stanowisk po wpływem opinii publicznej, którą ukształtuje prasA. Z tego wynika, iż nie tylko posiada pełnię swobód, ale także wpływa na kształt sceny politycznej. Prasa w Niemczech jest realną siłą, z którą liczą się władze, tak w ujęciu lokalnym, jak i krajowym. Można powiedzieć, iż spełnia rolę strażnika moralności władz. Jednocześnie podlega także oceną i weryfikacją ze strony odbiorców, jakość i prawdziwość przekazywanych informacji podlega osądom nie tylko czytelników, ale także sądów.

Niemcy można uznać za kraj, który wyjątkowo dba o poszanowanie konstytucji, jest to zapewne wynikiem obawy samych Niemców przed możliwością ponownego napiętnowania ich mianem tych, którzy wywołali wojnę światową, nieśli nietolerancję i śmierć innym narodom. Na straży porządku konstytucyjnego stoi szereg instytucji państwowych, których zakres działań uzupełnia się, należy tu wymienić w pierwszej kolejności sądownictwo, policję, służby specjalne (np. BND), jak i aparat państwowy itd.

Niemcy po okresie wręcz zbrodniczej nietolerancji wobec innych narodów i wyznawców religii współcześnie starają się w jak największym stopniu przestrzegać praw mniejszości narodowych i religijnych. Na obszarze państwa niemieckiego znalazły swoje miejsce narodowości, które migrowały ze swoich rodzinnych krajów pod wpływem prześladowania politycznego, etnicznego, czy też w poszukiwaniu lepszych warunków życia. Możemy tam spotkać wszelkie nacje, które w miarę pokojowo współistnieją. Poważny problem jaki zaistniał dla Niemców to powstawanie

w związku z tym gett narodowych, które nie asymilują się narodowo, są także bazą dla grup przestępczych i terrorystycznych. Powoduje to, że są one poddane szczególniejszej uwadze z tych dwóch ostatnich powodów baczniejszej uwadze służb odpowiedzialnych za ład i porządek w państwie, ale nie z powodu inności. Ponadto problemów związanych z tolerancją religijną Niemcy pozbyli się wiele wieków temu po zakończeniu krwawych wojen religijnych. Jaką religię wyznaje pracownik, sąsiad pozostaje jego prywatną sprawą, bez znaczenia dla otoczenia. Pewne obawy dla tak wysokiego stopnia tolerancji religijnej budzi wykorzystywanie terenu Niemiec przez radykalne grupy islamskie do prowadzenia różnego rodzaju działań, poczynają od naboru, skończywszy na przygotowaniu do działań zbrojnych.

Formuła systemu legislacyjnego w Niemczech została wypracowana po I Wojnie Światowej i po pewnych modyfikacjach, jakie wymusiła sytuacja wewnętrzna i zewnętrzna po 1945 r. funkcjonuje do dzisiaj.

Natomiast pewne uwagi może budzić przejrzystość przepisów administracyjnych, poziom skomplikowania ich i język jakim są pisane, wymaga to korzystania w wielu sytuacjach z pomocy wyspecjalizowanych doradców, gdyż bez fachowego przygotowania trudno jest się w nich poruszać. Budzi to szereg obiekcji ze strony obywateli, lecz silne lobby zawodowe doradców z różnych dziedzin skutecznie blokuje ich upraszczanie. Pozytywem w tym jest wysoka sprawność działania administracji, jej pro obywatelskie nastawienie. Funkcjonowanie administracji państwowej i samorządowej jest ukierunkowane na wypełnianie swojej usługowej roli, lecz jednocześnie stoi na straży porządku egzekwując obowiązujące przepisy.

Pozostali sąsiedzi Polski, jak i ona sama wykształciły struktury państwa stworzone w swych założeniach zgodne z zasadami państwa demokratycznego. Rosja posiada dwu izbowy parlament, władze centralne tj. prezydent i regionalne tj. gubernatorzy są wybierani w wyborach powszechnych, występuje tu system prezydencki. Jednak zastrzeżenie budzi system sprawowania władzy, znacznie odbiegający od zasad pluralizmu politycznego[131]. System władzy jest spersonalizowany, prezydent W. Putin uzyskał duży wpływ na regiony, została

[131] Por. K. Pełczyńska-Nałęcz, *Rosja*, [w:] *Raport Ośrodka Studiów Wschodnich*, Warszawa 2001, s. 5.

wzmocniona za jego kadencji rola ośrodka prezydenckiego. Działania głowy państwa są wspierane przez administracje prezydencką i Radę Bezpieczeństwa (choć formalnie jest to organ konsultacyjny). Rząd jest praktycznie całkowicie podporządkowany Prezydentowi, przede wszystkim zajmuje się bieżącą administracją, a kierunki polityki gospodarczej przed wdrożeniem do pragmatyki są uzgadnianie z administracją prezydencką i samym W. Putinem[132]. Od momentu dojścia do władzy B. Jelcyna, a następnie W. Putina rola parlamentu była i jest ograniczana. W Dumie (niższej izbie parlamentu) i Radzie Federacji (izba wyższa) nie ma obecnie obozu opozycyjnego wobec Prezydenta, wszelkie inicjatywy legislacyjne zgłaszane przez ośrodek prezydencki są zazwyczaj bez większych oporów akceptowane, choć zdarzają się wypadki wymuszania na rządzie kompromisu w niektórych kwestiach spornych. Można także zauważyć proces obumierania opozycji pozaparlamentarnej. W przeciwieństwie do tendencji europejskich ograniczana jest swoboda i niezależność regionów. Choć wynika to przede wszystkim z pilnej potrzeby wzmocnienia państwa rosyjskiego, które utraciło wiele ze swojej świetności w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku. B. Jelcyn w celu utrzymania władzy zezwolił na znaczną swobodę regionów Rosji, obecnie niezbędnym wydaje się większe związanie struktur regionalnych z centrum państwa. Prezydentom republik i gubernatorom został ograniczony dostęp do federalnej sceny politycznej. Od 2002 roku w Radzie Federacji nie będą zasiadać jak dotychczas szefowie regionalnych władz ustawodawczych i wykonawczych, lecz desygnowani przez nich przedstawiciele[133]. Spowodowało to zmniejszenie wpływu regionalnych przywódców na politykę władz federalnych oraz odebrało im immunitety. Ponadto Rosja została podzielona na siedem okręgów federalnych, na czele których stanęli przedstawiciele prezydenta, otrzymali oni jednak tylko uprawnienia kontrolne wobec władz lokalnych. Nie osiągnięto na razie celu jaki został postawiony przed tymi działaniami tj. roztoczenie pełnej kontroli władz centralnych nad regionami, jednak patrząc na konsekwencję z jaką jest realizowana można prognozować, iż w przeciągu najbliższych lat możliwy jest on zrealizowania[134]. Trudno jest mówić o pluralizmie politycznym w Rosji. Można powiedzieć, iż istnieje

---

[132] Ibidem, s. 5-6.
[133] Ibidem, s. 7.
[134] Ibidem, s. 7.

namiastka tego pojęcia w dzisiejszym systemie rosyjskim. Zbyt duże zagrożenie płynące z regionu Kaukazu. a zwłaszcza Kaukazu Północnego oraz Azji Centralnej nie sprzyja rozwojowi pluralizmu w polityce. Ludność jakby podświadomie gromadzi się pod opieką silnego przywódcy, wszelkie odmienności są źle odbierane. Od wygranych wyborów prezydenckich przez W. Putina w 2000 r. frakcje parlamentarne przeorientowały swoją postawę i poparły prezydenta oraz związaną z nim administrację, obecnie mówi się nie o opozycji wobec prezydenta, ale o mniej lojalnych wobec głowy państwa np. Jabłoko, Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej, lub bardziej lojalnych np. Jedność, Ojczyzna – Cała Rosja[135]. Natomiast ośrodki opozycji pozaparlamentarnej, którymi były przede wszystkim środki masowego przekazu uległy bardzo dużemu osłabieniu. Jednak trudno jest mówić w przypadku Rosji o istnieniu niezależnych ośrodków masowego przekazu. Do czasu objęcia rządów przez w. Putina na stacje telewizyjne posiadali wpływ tzw. oligarchowie (np. B. Bieriezowski, W. Gusiński) i ośrodek prezydencki. W 2002 r. sytuacja jest znacząco inna, prezydent i jego poplecznicy zdobyli w latach 2000-2001 całkowitą kontrolę nad najważniejszymi kanałami telewizyjnymi[136].

Można powiedzieć, iż w Rosji w zasadzie nie istnieje cenzura, lecz bezpardonowa walka z przeciwnikami władzy prezydenckiej w środkach masowego przekazu przyczyniła się do wprowadzenia autocenzury przez właścicieli poszczególnych mediów, sponsorów i nawet samych dziennikarzy.

Ograniczenie swobody działania mediów bezsprzecznie przyczyniło się do wzrostu popularności Prezydenta i wyższej akceptowalności podejmowanych przez niego i jego administracje działań.

Przez systematyczne ograniczanie swobód politycznych nastąpiło także ograniczenie udziału obywateli w życiu publicznym. Poszczególne ośrodki władzy od szczebla lokalnego do federalnego są skorumpowane, nadal na ich funkcjonowanie posiadają organizacje przestępcze. W takim układzie trudno jest mówić o aktywnym uczestnictwie ludność w życiu publicznym, czy poszanowaniu porządku

---

[135] Ibidem, s. 7.
[136] Ibidem, s. 7.

konstytucyjnego. Jest on łamany w wielu sytuacjach, a szczególnie przez władze centralne i regionalne, które naginają przepisy do swoich potrzeb. Jednocześnie W. Putin zabiega o akceptację opinii publicznej dla swoich rządów, jednak jest to czynione głównie na fali posunięć populistycznych np. odsuwanie szeregu społecznie dotkliwych reform i silną presję propagandową ze strony środków masowego przekazu.

Trudno jest jednoznacznie mówić o nietolerancji wobec mniejszości narodowych i religijnych. Jednak na fali upadku „wszechpotężnego Związku Radzieckiego" odrodziła się ze zdwojoną siła ksenofobia narodowa, powstały ruch o charakterze nacjonalistycznym. Wojna w Czeczenii i płynące z niej następstwa spotęgowały niechęć społeczeństwa do innych nacji. W wielu regionach Rosji mniejszości narodowe znalazły się pod silną presją rodowitych Rosjan oraz Ukraińców i Białorusinów[137].

Cerkiew Prawosławna po odzyskaniu pełni praw w latach dziewięćdziesiątych XX wieku walczy o odzyskanie swojej pozycji i utrzymanie dotychczasowych zdobyczy. Szczególnie silnie czuje się zagrożona ze strony Kościoła Katolickiego, który stara się uzyskać także silną pozycję na obszarach byłego ZSRR[138].

Trudno jest oczekiwać odpowiedniego poziomu tolerancji dla mniejszości narodowych i religijnych w kraju targanym przez wiele przypadłości społecznych.

Na to wszystko nakłada się niska przejrzystość postępowania administracyjnego i niska sprawność działania administracji. Standardem stało się wymaganie łapówek za załatwienie nawet najprostszych spraw, a szczególnie odnosi się to do obcokrajowców. Administracja jest nie tylko skorumpowana, czemu sprzyjają istniejące procedury postępowania administracyjnego, ale także jest powiązana ze światem przestępczym.

To wszystko sprawia, iż Rosję można określić jako państwo dopiero kształtujące swoje oblicze społeczno-polityczne. Jedną rzeczą niezaprzeczalną jest

---

[137] Należy zaznaczyć, iż ludność nie rosyjska, ale o wspólnych korzeniach z Rosjanami zamieszkując wspólnie na terenach nie będących dla nich spornymi jednoczy się przeciw zalewowi ze strony innych nacji, a szczególnie o korzeniach azjatycki i muzułmańskich.

[138] Czynione jest to o duchowieństwo pochodzenia polskiego, co przyczynia się do powstawania napięć między Polską a Rosją.

uzyskanie wstępnej stabilności struktur administracji państwowej i wykreowanie stabilizacji politycznej, lecz nie opartej na zasadach pluralizmu politycznego. U podstaw tego tkwi za pewne wielowiekowe tradycje silnej i bezwzględnej władzy centralnej zwalczającej wszelkie objawy demokratyzacji życia publicznego. Dlatego ani społeczeństwo ani władza państwowa nie jest nauczona zasad rządzących państwami Europy Zachodniej i nie należy także oczekiwać, iż wprowadzona demokracja będzie je spełniała nawet w perspektywie 10-20 lat.

Ukraina do niedawna postrzegana jako swoisty lider przemian demokratycznych wśród państw Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), jakże srogo rozczarowała wielu analityków, którzy nie dostrzegali fasadowości tychże przemian. Ukraina w swych założeniach jest państwem demokratycznym, w założeniach konstytucyjnych jest republiką konstytucyjną, prezydent mianuje rząd oraz szefów administracji publicznej, a także część kierowników centralnych urzędów państwowych (prokuratury, służby bezpieczeństwa itd.) [139]. Parlament jest wybierany w wyborach powszechnych, lecz obecnie nastąpiła marginalizacja jego roli. Można powiedzieć, iż podczas drugiej kadencji L. Kuczmy nastąpiło załamanie funkcjonowania państwa ukraińskiego jako państwa demokratycznego, urzędnicy administracji prezydenckiej de facto wykonują obowiązki poszczególnych ministrów, brak jest stabilności poszczególnych organów – zależy to od osoby sprawującej daną funkcję[140]. Kluczowe decyzje w państwie są podejmowane przez Prezydenta, nie przez parlament. Ukraiński system polityczny posiada charakter oligarchiczny, bowiem wpływy polityczne nie zostały oddzielone od gospodarczych tj. czołowi politycy są powiązani z wielkim biznesem, a osoby zarządzające przedsiębiorstwami zajmują się polityką zasiadając w parlamencie, przewodząc partią. Przy tym niekorzystnym zjawiskiem jest powiązanie oligarchów ze światem przestępczym[141]. Reprezentacja opozycji w oficjalnych strukturach państwa jest minimalna, wręcz symboliczna. Opozycja nie posiada praktycznie żadnego wpływu na sposób zarządzania państwem. Od początku drugiej kadencji L. Kuczma skierował swoje wysiłki na wzmocnienie swojej władzy, pomijając całkowicie problematykę reform gospodarczych

---

[139] Por. T. Olszański, *Ukraina*, [w:] *Raport OSW*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2001, s. 13.
[140] Ibidem, s. 13.
[141] Ibidem, s. 14.

i społecznych. Władza prezydencka została oparta nie na akceptacji społecznej, ani na określonym zapleczu politycznym, lecz na kilku nieformalnych ugrupowaniach, które rywalizują pomiędzy sobą o wpływy na Prezydenta.

Ukraiński system polityczny należy postrzegać jako niedojrzałą demokracją, która nabiera pewnych cech władzy autorytarnej. Ponadto należy stwierdzić, iż na Ukrainie od 2000 r. ma miejsce kryzys polityczny, wywołany oskarżeniami Prezydenta o zlecenia zamordowania dziennikarza. Na jego fali wywołana zostało zaangażowanie się społeczeństwa w działalność polityczną, czego efektem jest samoistne zawiązywanie się struktur społeczeństwa obywatelskiego, z których wyrasta opozycja poza parlamentarna.

Pierwsze wyraźne zmiany w obszarze gospodarczym zostały podjęte dopiero z nastaniem rządu W. Juszczenki, rozpoczęto walkę z szarą strefą gospodarczą, podjęto przekształcenia własnościowe w rolnictwie oraz w gałęziach przemysłowych. Najbardziej zainteresowany tymi przekształceniami okazał się kapitał rosyjski. Wzrost gospodarczy osiągnięty w latach 2000-2001 został oparty przede wszystkim na eksporcie, lecz dokonano tego bez znaczących zmian w systemie funkcjonowania systemu gospodarczego. Przy tym wstrzymano reformy strukturalne, może to wskazywać na chwilowość trendów wzrostowych[142].

Ukraina jest na początku XXI wieku państwem trudno przewidywalnym, niejasność systemu politycznego, jego degeneracja, niski poziom życia itd. Powoduje, iż trudno jest wyrokować co może nastąpić w nadchodzących latach. Wydaje się, iż przemian należy oczekiwać wraz ze zmianami na centralnym stanowisku w państwie. Będzie to wymuszane przez środowisko międzynarodowe, w tym przez Rosję, która umacnia swoje wpływy gospodarcze i polityczne na Ukrainie.

Białoruś jest państwem zarządzanym autorytarnie, określa się, że posiada ustabilizowany reżim, którego podstawą trwania jest osoba A. Łukaszenki, bowiem w jego rękach spoczywa pełnia władzy. Prezydent sprawuje władzę przy pomocy swojej administracji i po przez wydawane dekrety, rząd jest ich wykonawcą. Funkcje parlamentu zostały znacznie ograniczone, faktycznie przestał istnieć tradycyjny

---

[142] Por. *Koniunktura gospodarcza na świecie 2001-2001*, RCSS Departament Strategii i Integracji Międzynarodowej, Warszawa 2002, s. 35.

dla państw demokratycznych trójpodział władzy[143]. Jednym z nielicznych zalet ze sposobu sprawowania władzy na Białorusi jest to, iż nie wykształciły się grupy oligarchiczne, z którymi mamy do czynienia w Rosji, czy na Ukrainie. Nie sprzyjał temu także brak rozwiniętego przemysłu.

Opozycja białoruska posiada charakter pozaparlamentarny, władza posiada monopol w dostępie do mediów elektronicznych, natomiast dostępność do prasy jest znacznie ograniczona. Opozycja swoje oficjalne działania ogranicza do manifestacji antyprezydenckich w dużych miastach. Ponadto działalność opozycyjna skupia się w organizacjach pozarządowych.

Mniejszości narodowe na Białorusi nie są prześladowane, a niektóre z nich cieszą się szczególnymi względami tj. Rosjanie, co wynika z prorosyjskiej polityki władz. Polska mniejszość narodowa jest znacznie lepiej traktowana niż na Litwie, czy na Ukrainie[144].

Polityka władz białoruskich jest ukierunkowana na zacieśnianie kontaktów z Rosją. Podobnie jak w przypadku Ukrainy przemiany na Białorusi będą w znacznym stopniu zależały od stanowiska władz rosyjskich.

Wydaje się, iż system sprawowania władzy na Litwie jest najbardziej zbliżony ze wszystkich wschodnich sąsiadów Polski do wzorców zachodnioeuropejskich. Nie istnieją problemy z przekazywaniem władzy, to wyborcy decydują kto będzie kierował państwem.

Choć przy tym występują problemy z równouprawnienie obywateli innego pochodzenia niż litewskiego wobec prawa. Szczególnie mocno niechęć jest ukazywana wobec Polaków i Rosjan, które to nacje są kojarzone z zapędami zaborczymi wobec Litwy. Jednak na przestrzeni ostatnich kilku lat widać pewne korzystne postępy, choć istniejąca sytuacja wymaga dalszych przemian. Poprawa sytuacji w tym obszarze będzie determinowana przez dążenie Litwinów do przystąpienia do NATO i UE.

---

[143] Por. A. Naumczuk, *Białoruś*, [w:] *Raport* ..., op. cit., s. 20.
[144] Ibidem, s. 26.

Słowacja jest demokracją parlamentarną, na jej czele stoi prezydent, władza ustawodawcza jest sprawowana przez Radę Narodową Republiki Słowackiej[145]. Obecnie istnieje pełna swoboda dla działalności partii politycznych i związków zawodowych, istnieje pełna swoboda głoszenia poglądów w mediach. W zasadzie istniej wolność prasy, jednak silne tarcia pomiędzy partiami o zabarwieniu lewicowym, będących zwolennikami bliższej współpracy z Rosją i podchodzących z duża rezerwą do otwarcia się na UE, i partie określające się mianem demokratycznych i pro europejskich powoduje silne naciski na media, aby nie pozostawały w tej walce bezstronne. Angażowanie się w walkę polityczną mediów było widoczne w czasie wyborów parlamentarnych w 2002 r. Nie chodzi tu angażowanie się dzienników będących organami partyjnymi, a o tzw. media niezależne. Niestety jest to cecha młodych demokracji, w których trudno jest obywatelom oddzielić swoje postawy polityczne od misji jaką często niesie ich praca.

Poważnym problemem na Słowacji jest istnienie dużej mniejszości węgierskiej około 10,6 % ogółu ludności[146]. Przez lata dziewięćdziesiąte miało miejsce prowadzenie polityki rządu słowackiego, która nie respektowała praw mniejszości węgierskiej. Obecnie Węgrzy zamieszkujący w Słowacji otrzymali pełnie praw przynależnych mniejszości narodowej, a ponadto uczestniczą w sprawowaniu władzy.

Wydaje się, iż Słowacja weszła na drogę tworzenia państwa demokratycznego, dającego obywatelom prawo do swobodnego zrzeszania się, głoszenia poglądów itd.

Czechy podobnie jak Słowacja są demokracją parlamentarną, na czele której stoi prezydent, władzę ustawodawczą sprawuje dwuizbowy parlament (Izba Poselska i Senat). Samodzielny byt państwowy Czech datuje się na 1992 r., kiedy to w wyniku pokojowego podziału Czechosłowacji powstały dwa samodzielne państwa: Czechy i Słowacja[147].

Są one państwem praktycznie jednonarodowym, bowiem inne narodowości stanowią zaledwie 5,6 % ogółu ludności, z czego 3,1 % to Słowacy[148].

---

[145] Por. *Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego*, praca zbiorowa pod redakcją Z. Lacha, Zarząd Geografii Wojskowej, Warszawa 2001, s. 120.
[146] Ibidem. s. 118.
[147] Ibidem, s. 105.
[148] Ibidem, s. 104-105.

Dzięki pokojowym i płynnym przekształceniom ustrojowo-gospodarczym Czechy posiadają najbardziej ustabilizowany system polityczny. Nie należy oczekiwać gwałtownych przemian w tym obszarze, osobom, której w znacznej mierze zawdzięczają to Czesi jest prezydent W. Havel. Na tamtejszej scenie politycznej ukształtowała się równowaga pomiędzy siłami politycznymi i związkami zawodowymi, co pozwala na dalsze ewoluowanie w obszarze politycznym i gospodarczym. Przełożyło się to na realne efekty polityczne i gospodarcze, Czechy zyskały miano lidera przemian w tych obszarach. Dzięki czemu stały się jednym z najbardziej atrakcyjnym krajem postsocjalistycznym dla inwestorów zagranicznych. Przyrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w latach 2000-2002 nastąpił jedynie w Rosji, Czechach i na Węgrzech, pozostałe kraje odnotowały spadek tego wskaźnika[149]. Wskaźnik przyciągania BIZ w Czechach wyniósł 2,0, podczas, gdy dla Polski 1,3[150].

W Czechach panuje pełen pluralizm polityczny, swoboda dla działania mediów, z tego punktu widzenia można stwierdzić, iż demokracja czeska w wysokim stopniu ukształtowała się zgodnie z wymogami stawianymi państwom kandydującym do UE.

Polska uważana przez wiele lat za lidera przemian utraciła to miano na rzecz Czech, które okazały się być państwem prowadzącym lepiej przemyślaną politykę wewnętrzną i zewnętrzną. Ponadto na rzecz Czech przemawia stabilność w omawianym obszarze i determinacja jaka towarzyszyła kontynuacji przyjętych założeń.

W Polsce istniej pełna swoboda wyborów, choć jest zakazane funkcjonowanie partii i stowarzyszeń propagujących nienawiść rasową, głoszących poglądy skrajne np. faszystowskie. Jednak jest to w znacznym stopniu przepis martwy, brakuje jego faktycznego egzekwowania.

Niestety mimo ponad dziesięciu lat przemian nie powstała w Polsce stabilna scena polityczna, ugrupowania powstają i znikają po jednej, dwu, czy trzech kadencjach zasiadania w sejmie. Charakterystyczną cechą polskiej polityki jest rozdrobnienie na scenie politycznej, częste podziały i rozłamy w partiach.

---

[149] Por. *Koniunktura gospodarcza* ..., op. cit., s. 53-55.
[150] Ibidem, s. 55.

Nie zapobiega tym zjawiskom wprowadzenie 5 % progów wyborczych, nad racjonalnością działania dominują ambicje osobiste. Zła sytuacja gospodarcza na przełomie XX i XXI wieku przyczyniła się do wyboru partii o charakterze radykalnym, sprzeciwiające się w swych programach włączeniu Polski do UE. Dalsza radykalizacja życia społecznego może spowodować przejęcie władzy przez partie populistyczne o radykalnym nastawieniu do transformacji gospodarczej i społecznej. Charakterystyczne dla polskiej prawicy rozbicie na małe ugrupowania zaczęło zagrażać skonsolidowanym do tej pory ugrupowaniom lewicowym. Niejasność podziałów, koniunkturalizm polityczny przyczynia się do coraz mniejszego angażowania się obywateli w życie publiczne. Przyczyniło się do tego rozmycie sceny politycznej, partie polityczne bez względu na głoszone poglądy realizują podobne programy społeczne i gospodarcze. Spadek aktywności obywateli w życiu politycznym oznacza spadek aprobaty dla poczynań partii politycznych i ich liderów.

Znaczącym zniekształceniom ulega polska scena polityczna pod wpływem związków zawodowych, można powiedzieć, iż uczestniczą one w sprawowaniu władzy od zaistnienia III RP. Nie przekłada to się jednak na ochronę praw pracowniczych, lecz na realizację ambicji liderów związkowych.

Kolejnym zjawiskiem niekorzystnym jest istnienie prasy i mediów elektronicznych silnie powiązanych z określonymi opcjami politycznymi. Praktyczne żadna prasa publicystyczna nie oferuje obiektywnych informacji. Telewizja publiczna i telewizje prywatne są także zaangażowane politycznie. Istnienie takiej sytuacji powoduje degenerację misji jaką przypisują sobie media. Zmian w tym obszarze, można oczekiwać po przystąpienie Polski do UE, choć nie jest to pewnik.

Generalnie w Polsce istnieje tolerancja dla istnienia mniejszości narodowych i religijnych, przy zaznaczeniu, iż Kościół Katolicki cieszy się specjalnymi prawami i przywilejami, jakich nie doświadczają inne Kościoły i wyznania. Nadal Kościół Katolicki posiada silne wpływy na struktury władzy, zarówno władze centralne, jak i regionalne oraz samorządowe. Przyczynia się to łamania Konstytucji w kwestii oddzielenia Państwa i Kościoła oraz równego traktowania wszystkich religii. Pozytywnym zjawiskiem jest poszanowanie praw mniejszości narodowych, co się objawia wspieraniem ich funkcjonowania przez państwo, istnieniem szkół

z narodowymi językami, wspieraniem inicjatyw kulturalnych a także zabezpieczeniem dóbr materialnych jakie pozostawiły w spuściźnie itd.

Niestety nie wypracowano w pełni przejrzystego systemu legislacyjnego, wiele rozwiązań powstaje poza kontrolą społeczną, nie jest ukazywane jakie niosą ze sobą zmiany itp. Choć ogólnie można stwierdzić, iż istnieje jasno skonstruowany system wypracowywania rozwiązań prawnych i ich wdrażania.

Nadal jednak nie udało się stworzyć sprawnego systemu administracyjnego, który odpowiadałby potrzebą zarządzania nowoczesnego państwa. Dużym problemem pozostaje możliwość nadinterpretacji prawa przez urzędników, sprzyja to powstawaniu szarej strefy w gospodarce, zachowań korupcjogennych itd. Poziom skomplikowania procedur administracyjnych niekorzystnie wpływa na rozwój gospodarczy w ujęciu krajowym, a szczególnie regionalnym.

Obszar ekonomiczny ukazuje faktyczne i potencjalne możliwości danego państwa do konkurowania w wymiarze lokalnym, regionalnym i globalnym oraz jak to się może przekładać na obszar militarny i społeczno-polityczny. We współczesnym świecie, w wyniku ewolucji systemu światowego, problematyka ekonomiczna stał się elementem najbardziej kreującym i determinującym rzeczywistość w skali państwa i jednostki.

Polska graniczy ona z dwoma potężnymi sąsiadami, z jeden strony Rosja, z drugiej Niemcy. Oba państwa przeważają nad Polską pod względem wielkości zajmowanego obszaru i ludności. Szczególnie jest to widoczne w odniesieniu do Rosji, która ma około 3,5-krotnie więcej mieszkańców i jest prawie 5,5-krotnie większa. Niemcy pod względem ludności posiadają 2-krotnie większy potencjał, a zajmowane terytorium jest większe od polskiego o około 45 tys. km^2 (tabela 19). Większym potencjałem w tym zakresie dysponuje także Ukraina, której terytorium jest większe około 1,9-krotnie, a liczba ludności jest większa o około 11 mln więcej. Pod względem zajmowanej powierzchni Polska, Niemcy i Białoruś można uznać za państwa średniej wielkość w skali europejskiej, Rosję i Ukrainę za państwa duże, natomiast pozostałe kraje pod względem tego wskaźnika do państw małych. Natomiast pod względem liczby ludności państwami dużymi są: Rosja, Niemcy i Ukrainę; państwem średnim w jest Polska, pozostałe kraje są zaliczane do państw małych.

Tabela 19

Liczba ludności Polski i państw sąsiednich w 2001 roku oraz ich powierzchnia

Państwo	Liczba ludności (mln)	Powierzchnia (tys. km²)
Białoruś	10,0	207,6
Czechy	10,3	78,86
Litwa	3,5	65,2
Niemcy	82,2	357,0
Polska	38,7	312,7
Rosja	144,7	1700,5
Słowacja	5,4	49,0
Ukraina	49,1	603,7

Opracowanie własne na podstawie: *Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2000*, GUS, Warszawa 2000, s. 49; dane Banku Światowego - http://www.worldbank.org (22.10.2002).

Następujące państw: Białoruś, Czechy, Litwa i Słowacja razem wzięte posiadają znacznie mniejszy potencjał ludnościowy od Polski. Pod względem wielkości zajmowanej powierzchni największy potencjał z omawianej podgrupy państw posiada Białoruś, która jest około 1,5-krotnie mniejsza od Polski (tabela 19). Pozostałe państwa można zaliczyć do małych pod względem zajmowanej powierzchni i posiadanego potencjału ludzkiego, w stosunku do innych państw europejskich.

W ujęciu tych wskaźników Polska zajmuje 4 miejsce w grupie ośmiu omawianych państw. Oznacza to, iż jej potencjalne możliwości pozwalają na zapewnienie ważnej roli, możliwej do odegrania w regionie Europy Środkowo-Wschodniej, a nawet w ujęciu ogólnoeuropejskim[151].

[151] Należy zaznaczyć, iż średnia długość życia w regionie waha się pomiędzy 69 a 71 latami życia, wyjątek stanowią Niemcy w których średnia długość życia wynosi 78 lat i Ukraina, w której wynosi 59 lat. Długość życia jest odbiciem poziomu życia, opieki zdrowotnej itp. Pokazuje to, iż Niemcy pod tym względem zapewniają najwyższą jakość, natomiast Ukraina najniższą.

Jeżeli podejście z punktu widzenia wielkości państwa i liczby ludności mogą dawać pewne potencjalne możliwości, to ujmując to z perspektywy Produktu Narodowy Netto (PNN) i PNN per capita wówczas okazuje się, iż sytuacja uległa pewnemu odwróceniu.

Tabela 20

PNN i PNN per capita Polski i jej sąsiadów w 2001 roku w USD

Państwo	PNN (mld)	PNN per capita
Białoruś	13,4	1350
Czechy	53,9	5250
Litwa	11,5	3290
Niemcy	1948,0	23700
Polska	163,6	4230
Rosja	253,4	1750
Słowacja	20,3	3760
Ukraina	35,0	710

Opracowanie własne na podstawie: dane Banku Światowego - http://www.worldbank.org (22.10.2002).

Największy PNN osiągają Niemcy, który jest ponad 10-krotnie większy niż Polski i ponad 7,5-krotnie większy niż PNN Rosji, która osiągnęła drugi pod tym względem wynik. Ukazuje to przewagę ekonomiczną państwa niemieckiego wobec pozostałych państw. Pozwala to na bycie Niemcom liderami nie tylko ekonomicznymi regionu Europy Środkowo i Wschodniej. Potwierdza to znaczenie tego państwa dla rozwoju pozostałych państw, włączając w to Rosję – stagnacja i rozwój gospodarki niemieckiej będzie potęgowało podobne zjawiska w pozostałych państwach. Rosnące powiązania pomiędzy poszczególnymi gospodarkami będą jeszcze bardzie podkreślały znaczenie dla regionu występujące tendencje w gospodarce niemieckiej.

Polska pod względem tego wskaźnika zajmuje trzecie miejsce po Niemczech i Rosji, następne państwo Czechy posiadają od niej ponad 3-krotnie mniejszy PNN. Białoruś, Czechy, Litwa, Słowacja i Ukraina posiadają sumarycznie mniejszy PNN niż Polska.

Jednak biorąc pod uwagę PNN per capita okazuje się wówczas, iż najwyższy poziom tego wskaźnika osiągają Niemcy, w następnej kolejności: Czechy, Polska, Słowacja, Litwa, Rosja, Białoruś i Ukraina. Niemcy posiadają ten wskaźnik 4,5-krotnie większy niż następne Czech i ponad 33-krotnie od ostatniej Ukrainy. Polska wypada słabiej od mniejszych Czechów, ale lepiej od mającej potencjalne większe możliwości Rosji. Najgorzej pod tym względem wypada Ukraina posiadająca ten wskaźnik prawie 2-krotnie mniejszy niż przedostatnia Białoruś. Wskazuje to na istnienie dużych dysproporcji pomiędzy faktycznym a potencjalnym poziomem życia w poszczególnych państwach.

Jeżeli poddać analizie rozwój gospodarczy omawianych państw poprzez PKB wówczas okazuje się, iż potwierdzają się spostrzeżenia dokonane przy omawianiu PNN (tabela 21).

Tabela 21

PKB Polski i państw sąsiednich w wybranych latach 1991-2001, w mln USD

Państwo	1991	2000	2001
Białoruś	-	12,8	12,0
Czechy	25,6	50,8	56,8
Litwa	14,8	11,3	12,0
Niemcy	1770,4	1873,4	1873,9
Polska	76,5	157,6	176,3
Rosja	524,1	259,6	310,0
Słowacja	10,8	19,7	20,5
Ukraina	81,4	31,3	37,0

Opracowanie własne na podstawie: dane Banku Światowego - http://www.worldbank.org (22.10.2002).

Najwyższy poziom PKB osiągają Niemcy, następnie Rosja i Polska. Ciekawym spostrzeżeniem jest fakt utrzymywania się systematycznego wzrostu PKB w przeciągu prezentowanego dziesięciolecia w Niemczech, Polsce, Czechach i Słowacji (tabela 21). Natomiast w odniesieniu do państw powstałych z rozpadu ZSRR widoczny jest spadek PKB w 2000 r. wobec 1991 r. Najmniejszy spadek nastąpił na Litwie, największy pod względem ilościowym w Rosji, a pod względem procentowym na Ukrainie.

W latach 2000-2001 jedynie w Białorusi nastąpił spadek PKB, pozostałe państwa odnotowały wzrost omawianego wskaźnika. Jednak najmniejszy wzrost nastąpił w Niemczech w ujęciu pieniężnym i procentowym. Ważnym sygnałem jest znaczący przyrost PKB w Rosji i na Ukrainie, mogą to być pierwsze sygnały przełamania tendencji spadkowych przez te państwa, lecz należy zaznaczyć, iż mogą to nie być stałe trendy, szczególnie te obawy donoszą się do gospodarki ukraińskiej.

Wskaźnikiem ukazującym możliwości rozwojowe państwa jest poziom inwestycji wobec PKB. Ukazuje on perspektywiczne możliwości rozwojowe danego państwa. Jeżeli przyjąć za porządny poziom inwestycji 25 % PKB, jako nie tylko odtwarzający zużywające się środki trwałe w procesie ich użytkowania, ale także umożliwiający ich unowocześnianie wówczas okaże się, iż jest to poziom trudno osiągalny (tabela 22).

Największy przyrost inwestycji wobec PKB w 2001 wobec 2000 miał miejsce w Czechach i na Słowacji, przy jednoczesnym największym przyroście w omawianym okresie oszczędności.

W tym samym okresie jedynie Polska i Białoruś odnotowały spadek tego wskaźnika, przy jednoczesnym spadku poziomi oszczędności wobec PKB.

Należy zauważyć, iż nastąpił znaczący spadek poziomu inwestycji wobec PKB we wszystkich państwa powstałych z rozpadu ZSRR, a szczególnie ostry spadek odnotowano w Rosji i na Ukrainie, porównując lata 1991 i 2000.

Odnosząc poziom inwestycji w Polsce i Czechach w omawianym dziesięcioleciu widać, iż znacznie lepie w każdym z prezentowanych lat wypadają Czechy. Jednocześnie w Czechach w omawianym okresie utrzymywał się wysoki poziom oszczędności wobec PKB, w przeciwieństwie do Polski. Należy nadmienić,

iż jest to stały trend w przypadku Czech, natomiast odnośnie Polski należy zauważyć jego falowanie. Będzie to procentowało południowemu sąsiadowi Polski w nadchodzących latach, a szczególnie po wstąpieniu do Unii Europejskiej.

Tabela 22

Przyrost środków inwestycyjnych oraz przyrost oszczędności wobec PKB w wybranych latach 1991-2001, w %

Państwo	Przyrost inwestycji			Przyrost oszczędności		
	1991	2000	2001	1991	2000	2001
Białoruś	29,0	25,4	22,2	32,5	22,2	18,7
Czechy	23,0	29,6	30,0	-	26,3	27,2
Litwa	24,3	20,5	21,5	33,0	14,1	16,8
Niemcy	24,3	22,7	-	24,1	23,1	-
Polska	19,9	26,1	21,6	18,0	19,2	17,8
Rosja	36,6	16,6	22,1	36,6	37,0	34,7
Słowacja	31,2	26,4	31,9	28,2	24,0	23,4
Ukraina	26,3	19,2	20,4	28,5	24,2	22,0

Opracowanie własne na podstawie: dane Banku Światowego - http://www.worldbank.org (22.10.2002).

Patrząc na Polskę i jej sąsiadów nie można pominąć problematyki poziomu eksportu i importu oraz wynikające z nich bilansu handlowego. Każde państwo z natury rzeczy dąży do osiągnięcia dodatniego jego poziomu. Jednak jest to możliwe tylko przy posiadaniu względnie konkurencyjnej gospodarki w ujęciu produkcji towarów o najwyższym poziomie zaawansowania technologicznego, wysokiej jakości towarów masowych, czy też surowców energetycznych itp. Ważnym warunkiem do osiągnięcia pożądanego poziomu tego wskaźnika jest posiadanie odpowiedniej polityki gospodarczej, a przy tym utrzymywanie więzi z naturalnymi rynkami zbytu.

Niestety z perspektywy tego wskaźnika najgorzej wypada Polska, w latach 1991-2001 miało miejsce odejście od minimalnie dodatniego bilansu handlowego

do bardzo dużego deficytu wymiany z zagranicą (tabela 23). Pod tym względem jest to najwyższy poziom ujemny z pośród omawianych państw. Jednym z pozytywów jest spadek niekorzystnego poziomu bilansu handlowego w 2001 roku w stosunku do 2000 o ponad 2 mln USD. Należy zaznaczyć, iż nastąpiło to przy względnie podobnym poziomie importu, przy znacznym wzroście eksportu. Jednak nie wynika to ze wzrostu konkurencyjności polskich wyrobów i usług. Jest to raczej efektem kurczenia się rynku wewnętrznego i poszukiwaniu przez polskich producentów odbiorców za granicą, przy opłacalności transakcji bliskim nawet 0.

Tabela 23

Poziom importu i eksportu Polski i jej sąsiadów w wybranych latach 1991-2001, w mln USD

Kraj	Wyszczególnienie	1991	2000	2001
Białoruś	Import	-	8,087	8,666
	Eksport	-	7,656	8,269
	Bilans	-	-431	-397
Czechy	Import	-	37,631	42,028
	Eksport	-	35,914	40,471
	Bilans	-	-1,717	1,556
Litwa	Import	-	5,833	6,697
	Eksport	-	5,109	6,046
	Bilans	-	-724	-651
Niemcy	Import	470,781	625,892	621,642
	Eksport	469,045	633,052	654,324
	Bilans	-1,736	+7,151	+32,682
Polska	Import	14,050	46,614	46,914
	Eksport	14,337	31,760	34,263
	Bilans	+287	-14,854	-12,651
Rosja	Import	-	62,467	73,168
	Eksport	-	115,540	112,560
	Bilans	-	+53,072	+39,338
Słowacja	Import	-	14,619	16,776
	Eksport	-	14,161	15,122
	Bilans	-	-458	-1,654
Ukraina	Import	22,162	17,947	20,473
	Eksport	24,671	19,522	21,086
	Bilans	+2.509	+1,575	+613

Opracowanie własne na podstawie: dane Banku Światowego - http://www.worldbank.org (22.10.2002).

Natomiast najkorzystniejszy bilans handlowy występuje w Rosji, jednak trudno jest go jednoznacznie korzystnie oceniać, gdyż jest on oparty o eksport surowców naturalnych tj. gazu ziemnego, ropy naftowej, rudy żelaza itd. Jest to eksport nisko przetworzonych towarów, w małym stopniu przyczyniający się do rozwoju gałęzi przemysłu charakterystycznych dla gospodarek wysokorozwiniętych. Dochody płynące z niego są przejadane, a nie reinwestowane w rozwój gospodarczy. Bilans pozostałych państw należących do Bloku Wschodniego jest ujemny, oprócz Ukrainy, która mimo ciągłego spadku tego wskaźnika osiąga rezultat dodatni.

Przypadek Rosji nie należy brać pod uwagę jako zasady, lecz jako anomalii ekonomicznej. Natomiast pozostałe państwa nie mogą osiągnąć dodatniego bilansu, gdyż poziom konkurencyjności ich gospodarek jest zbyt niski oraz to, że bardzo szybko otworzyły się na wymianę międzynarodową nie uzyskując równego dostępu do rynków zagranicznych – szczególnie odnosi się to do gospodarki polskiej.

Można stwierdzić, iż bezapelacyjnym liderem w obszarze ekonomicznym są Niemcy, górujące nad pozostałymi państwami wysokim poziomem rozwoju gospodarczego, zaawansowania technologicznego oraz posiadaniem silnego zaplecza finansowego będącego do dyspozycji przedsiębiorstw w postaci własnych środków, a także łatwości dostępu do tanich kredytów komercyjnych. Ponadto przedsiębiorstwa niemieckie mogą liczyć na silne poparcie ze strony państwa, które objawia się nie tylko pomocą w momentach problemów z utrzymaniem się na rynku, ale także w okazywanej pomocy w uzyskiwaniu kontraktów zagranicznych.

Oblicza gospodarek pozostałych państw nadal się kształtują, w wielu z nich decydujący głos uzyskali zwolennicy liberalizmu gospodarczego. Przekształcenia własnościowe w tym obszarze nie przyniosły oczekiwanych rezultatów co przyczynia się do mniejszej dynamiki rozwoju gospodarczego, niż by oczekiwano. W takich państwach jak Rosja i Ukraina widać bliskie powiązania pomiędzy sferą ekonomiczną a kryminalną, co nie sprzyja prawidłowemu kształtowi przemian. Jednak mimo wszystko Rosja wykształciła dość silną klasę średnią, która tworzy już liczący się kapitał rodzimy. Staje się on coraz bardziej agresywny i wychodzi na rynki innych państw, dotyczy to także Polski.

Wydaje się, iż najbardziej przemyślaną politykę gospodarczą posiadają Czesi, którzy nie spieszyli się z przemianami tak jak Polska, a robili to dokładniej z większą dbałością o interes narodowy. Można powiedzieć, iż gospodarka czeska jest najlepiej przystosowana do połączenia z zachodnioeuropejskim systemem gospodarczym z pośród gospodarek omawianych państw.

Niekorzystne tendencje kryzysowe ujawniają się z coraz większą siłą na Ukrainie, wynikają one w znacznym stopniu z niewydolnego systemu polityczno-społecznego. Dla zapewnienia rozwoju gospodarczego potrzebna jest stabilizacja sytuacji wewnętrznej czego jest trudno oczekiwać w perspektywie najbliższego roku lub nawet dwóch.

Jedyną gospodarką z elementami centralnego sterowania pozostaje gospodarka białoruska, przemianom w tym obszarze przeciwstawia istniejący układ polityczny. Praktycznie jedynymi przedsiębiorstwami dopuszczonymi do zakupu udziału lub całych firm są przedsiębiorstwa o kapitale rosyjskim. Wynika to z postawy rządu białoruskiego oraz pewnego izolowania Białorusi na arenie międzynarodowej.

Sfera militarna jest wypadkową sfery ekonomicznej i społeczno-politycznej, to od założeń politycznych i możliwości ekonomicznych państwa zależy kształt tego obszaru. W krajach demokratycznych duże znaczenie posiada akceptacja społeczna dla podejmowanych działań, przyjmowanych rozwiązań itp. W państwach posiadających charakter demokratyczny lub dążących do niego siły zbrojne nie są postrzegane jako struktura systemu bezpieczeństwa władzy, ale jako ważny składnik bezpieczeństwa państwa. Siły zbrojne i cały związany z nimi system spełnia rolę ważnego elementu polityki zagranicznej – nie jako element konfliktogenny, ale jako strażnik stabilności i zabezpieczenia pokoju. Siłom zbrojnym pośrednio, a czasem bezpośrednio – choć tego unika się czynić otwarcie, reprezentować interesy ekonomiczne państwa np. wykorzystują to Stany Zjednoczone, Rosja itd. Udział wojsk danego państwa w misjach pokojowych jest wyrazem jego zaangażowania na rzecz propagowania pokoju i rozszerzania swobody wymiany międzynarodowej. Zauważmy, iż w państwach wysoko rozwiniętych bardzo wyraźne widać powiązania pomiędzy działaniami, nawet o charakterze pokojowym, zwalczającymi terroryzm, a interesami ekonomicznymi firm krajowych.

Tabela 24

Stan liczebny sił zbrojnych oraz łączna liczba podstawowych kategorii uzbrojenia sił zbrojnych państw analizowanej grupy w roku 2002

Kraj	Stan sił zbrojnych (tys.)	Czołgi	Wozy bojowe	Artyleria	Artyleria rakietowa	Samoloty bojowe	Śmigłowce bojowe
Białoruś	79,8	1680	1588	1471	344	212	58
Czechy	49,45	622	1984	585	85	64	34
Litwa	13,5	-	48	62	-	-	-
Niemcy	296 (203 - wojska lądowe)	2490	5796	1735	227	446	202
Polska	163 (104 - wojska lądowe)	1144 (262-55)	1749	1482	249	201	43
Rosja	988,1 (321 - wojska lądowe)	21,870 (+150 PT-76)	25,975	20,746	2,606	1736	848
Słowacja	26,2	272	818	374	90	30	19
Ukraina	302,3	3,905	5325	1143	588	406	304

Opracowanie własne na podstawie: *The Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies, Londyn 2002, s. 37-92.

Jeżeli przyjmiemy, iż siłą zbrojnym powierza się bardzo ważną rolę w procesie rozwoju kontaktów na polu oddziaływania na intensyfikację globalizacji kontaktów międzynarodowych w ujęciu wielopłaszczyznowym wówczas można dostrzec potrzebę ponoszenia na nie kosztów.

Wielkość sił zbrojnych, ich poziom nasycenia w sprzęt i uzbrojenie wojskowe itp. jest jednym ze wskaźników ukazujących potencjalne możliwości zapewnienia bezpieczeństwa państwa, udziału w głównych nurtach współpracy międzynarodowej. Drugim problemem jest poziom nowoczesności wykorzystywanego sprzętu, jego poziom sprawności oraz poziom wyszkolenia wojsk.

Największymi siłami zbrojnymi dysponuje Rosja, tak pod względem liczebności sił zbrojnych, w tym liczebności wojsk lądowych (tabela 24), ilości posiadanych czołgów, bojowych wozów opancerzonych, posiadanych środków artyleryjskich i artylerii rakietowej oraz samolotów bojowych i śmigłowców

szturmowych. Całość sił zbrojnych liczy prawie 1 mln żołnierzy, jednak tylko 321 tys. z nich stanowi wojska lądowe, pozwala to jednak zachować w tym względzie przewagę nad armią niemiecką. Dla polskich wojsk lądowych stanowi to 3-krotną przewagę. Większymi od polskich sił zbrojnych stanem dysponuje Ukraina i Niemcy. Duże znaczenie mogą także posiadać siły zbrojne Białorusi, która pod względem tego wskaźnika plasują się zaraz z Polską.

Pod względem ilości posiadanych czołgów i wozów bojowych prym wiedzie Rosja, która posiada prawie 9-krotną przewagę w ilości posiadanych czołgów nad Niemcami. Drugim państwem pod względem ilości czołgów jest Ukraina, następnie Białoruś i Polska. Jednak należy zaznaczyć, że trzon sił pancernych Rosji stanowią bardzo przestarzałe czołgi T-62, T-64 oraz pozostawiające dużo do życzenia jak na wymagania europejskiego teatru działań T-72 i T-80 – mogą one pełnić obecnie rolę czołgów drugiej linii dla nowocześniejszych maszyn. Podobnie w przypadku Ukrainy, trzon sił pancernych stanowią czołgi T-64 i T-72. Polskie siły pancerne także opierają się na czołgach T-72, w 2002 rozpoczęto wprowadzanie Leopardów-2 wycofywanych z armii niemieckiej. Jednak nie zmienia to znacząco sytuacji i należy mieć świadomość, iż Polska dysponuje przestarzałym sprzętem pancernym. Jednak posiadają potencjalne możliwości modernizacyjne pozwalające na sprostanie wymogów współczesnego pola walki. Najnowocześniejszym sprzętem pancernym dysponuje armia niemiecka, a w szczególności 350 szt. Leoparda-2 A6[152]. Jednak poza tym nowoczesnym sprzętem pozostają na wyposażeniu Bundeswehry także przestarzałe różne odmiany Leoparda-1.

Pod względem ilości wozów pancernych oprócz Rosji największą ich liczbą dysponują Niemcy, Ukraińcy, Polacy i Białorusini. Państwa byłego Bloku Wschodniego dysponują praktycznie podobnymi typami wozów bojowych, innymi typami dysponują jedynie Niemcy, jest to pozostałość podziału na NATO i Układ Warszawski. W najbliższych latach należy się spodziewać zmian ilościowych i jakościowych w Polsce i Czechach. W pozostałych państwach można spodziewać się spadku ilości wozów bojowych będących na wyposażeniu pozostałych armii, będzie

[152] W tabeli zostały wzięte pod uwagę ilości sumaryczne bojowych wozów piechoty, rozpoznawczych itp. (odnosi się to do wszystkich państw).

to wynikało z redukcji ich stanów oraz ograniczeń nakładów na siły zbrojne w poszczególnych państwach oraz wycofywania przestarzałego i zużytego sprzętu.

Nie licząc Rosji Niemcy, Polska, Ukraina i Białoruś dysponują podobnymi ilościami sprzętu artyleryjskiego i artylerii rakietowej. We wszystkich armiach występuje nadal mniej mobilna i znacznie gorzej dostosowana do wymagań współczesnego pola walki artyleria ciągniona. Wydaje się, iż nie warto pozbywać się artylerii ciągnionej, a należałoby ją przekazać wojskom terytorialnym.

Pod względem ilości samolotów bojowych największą liczbą ich dysponuje Rosją, następnie Niemcy i Ukraina, a o połowę od nich mniej Polska i Białoruś (tabela 24). Jednak najnowocześniejszym sprzętem bojowym w tym obszarze dysponują Niemcy i Rosjanie. Sprzęt lotniczy wykorzystywany przez Polskę, Czechy czy Ukrainę wymaga modernizacji, a w większym stopniu wymiany na nowszy.

Śmigłowce bojowe będące podstawą prowadzenia szybkich-manewrowych działań bojowych znajdują się na wyposażeniu prawie wszystkich sił zbrojnych oprócz armii litewskiej. Śmigłowce bojowe wszystkich armii oprócz niemieckiej to przede wszystkim Mi-24 (w różnych odmianach) oraz przystosowane do wykonywania takich działań Mi-2/8, jednak ich wartość bojowa pozostawia wiele do życzenia. Mi-24 wymagają wymiany systemów kierowania ogniem, łączności i częściowo uzbrojenia. Niemcy dysponują dużą liczbą przestarzałych Bo-105, które w najbliższych latach będą wymagały wymiany na nowocześniejszy sprzęt.

Siły zbrojne Czech, Słowacji i Litwy mają najmniejsze potencjalne możliwości tak pod względem liczby żołnierzy oraz sprzętu będącego na ich wyposażeniu. Szczególnie odnosi się to do sił zbrojnych Litwy, które pod względem wyposażenia i liczebności odpowiadają siłą policyjnym, czy paramilitarnym.

Generalnie można stwierdzić, iż polskie siły zbrojne w liczbach bezwzględnych wypadają w porównaniu do swoich sąsiadów na średnim poziomie, tak pod względem liczebności sił zbrojnych, jak i ilości posiadanego sprzętu bojowego. Pod względem nowoczesności jest on porównywalny do sprzętu będącego na wyposażeniu armii pozostałych państw oprócz armii niemieckiej i pod pewnymi względami armii rosyjskiej.

Stan liczebny, ilość posiadanego sprzętu i wyposażenia ukazuje stan i pewne potencjalne możliwości militarne państwa w danym momencie. Jednak o zaangażowaniu się w utrzymanie lub zmniejszenie potencjału jakim dysponują siły zbrojne decyduje poziom nakładów na nie. Takimi wskaźnikami są: wysokość budżetu obronnego (wydatków na obronność), poziom procentowy wydatków w PKB oraz wydatki na obronność w przeliczeniu na jednego mieszkańca.

Tabela 25

Wydatki na obronność w Polsce i państwach sąsiednich w latach 2000-2001

Kraj	Wydatki na obronność (w mln USD)		Wydatki na obronność per capita (w USD)		Udział wydatków obronnych w PKB (%)	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Białoruś	2,100	1,960	207	194	2,8	2,2
Czechy	1,148	1,167	111	113	2,3	2,2
Litwa	0,199	0,211	54	57	1,8	1,8
Niemcy	27,924	26,902	341	328	1,5	1,5
Polska	3,092	3,408	80	88	2,0	2,0
Rosja	52,000	63,684	358	440	4,3	4,3
Słowacja	0,342	0,386	63	71	1,8	2,0
Ukraina	5,100	4,899	103	100	2,7	2,2

Opracowanie własne na podstawie: *The Military Balance 2002-2003*, The International Institute for Strategic Studies, Londyn 2002, s. 332-333.

Najwyższe wydatki w mln USD ponosi Rosja i Niemcy, jednak należy zaznaczyć, iż wydatki Rosji są zaledwie 2,3-krotnie większe od wydatków Niemców przy posiadaniu armii większej ponad 3,3-krotnie. Świadczy to o niedoinwestowaniu sił rosyjskich przy obecnym ich stanie osobowym, prawdopodobnie można spodziewać dalszych redukcji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Poziom wydatków obronnych ponoszonych przez Polskę w porównaniu do wydatków ponoszonych przez

takie państwa jak Białoruś i Czechy wskazuje na to, że są one w liczbach bezwzględnych większe, jednak porównując do stanu armii poziom tego wskaźnika należy ocenić negatywnie na niekorzyść Polski. Na relatywnie podobnym w stosunku do liczby żołnierzy znajduje się poziom wydatków wojskowych Litwy i Słowacji. Ukraina ponosi dość duże wydatki na siły zbrojne w stosunku do większości państw regionu, ujmując to jednak w stosunek ich wysokości do ilość sprzętu i stanu osobowego sił zbrojnych to okazuje się, iż są one niedostateczne dla ich utrzymania.

Problem zbyt niskich nakładów obronnych w stosunku do liczny żołnierzy oraz potrzeb modernizacyjnych sił zbrojnych dotyczy większości państw regionu. Niemcy aby uniknąć takiej sytuacji redukują stan osobowy swojej armii oraz redukują liczbę sprzętu i uzbrojenia będącego na wyposażeniu – oszczędności są potęgowane przez nieodpłatne przekazywanie wycofywanego sprzętu innym państwom.

Niekorzystnym zjawiskiem z punktu widzenia zabezpieczenia potrzeb sił zbrojnych jest spadek wysokości wydatków na obronność na Białorusi, Ukrainie i Niemczech, jedynie w Rosji nakłady te znacząco wzrosły 2001 r. w stosunku do roku poprzedniego. Patrząc z punktu widzenia wydatków obronnych per capita widać, iż wskaźnik ten utrzymuje się na bardzo wysokim poziomie w Rosji, na Białorusi i w Niemczech. Najgorzej wypada na Litwie, Słowacji i w Polsce wynosi on poniżej 100 USD na jednego mieszkańca, pozytywnym zjawiskiem w tym zakresie jest jego wzrost w 2001 r. w stosunku do roku poprzedniego. W Czechach i na Ukrainie wskaźnik ten waha się w okolicach 100 USD lub nieznacznie powyżej. Jednak w omawianych latach w Czechach wzrósł on, natomiast na Ukrainie nastąpił jego spadek.

Poziom wydatków na obronność w stosunku do PKB utrzymuje się w omawianej grupie państw w skali od 1,5 do 4,3 % w latach 2000-2001. Najwyższy poziom procentowy wydatków w stosunku do PKB utrzymywał się w Rosji, a najniższy w Niemczech, jednak dzięki silnej gospodarce przekłada się na znaczący budżet obronny mierzony w USD. W Polsce jest zapisana zasada 2 % udziału wydatków obronnych w stosunku do PKB. Wydaje się, iż z punktu widzenia potrzeb sił zbrojnych ten 2 % udział po przełożeniu na USD wydaje się zbyt niski,

ale z drugiej strony system gospodarczy nie jest w stanie udźwignąć wyższego poziomu wydatków w tym obszarze.

Wydaje się, iż nie jest ważnym ile procentowo stanowi udział wydatków w PKB, ale bardziej znaczącym w perspektywie długofalowej jest posiadanie silnej gospodarki, której możliwości przekładają się na realne nakłady na siły zbrojne.

3.2. Bariery i zagrożenia dla kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej Polski i państw sąsiedzkich

Bariery i zagrożenia kształtowania kondycji-gospodarczej posiadają dwojaki charakter tj. zewnętrzny i wewnętrzny. Będą je rodzić zarówno w ujęciu wewnętrznym i zewnętrznym układ sił politycznych, rozwój gospodarczy, przemiany społeczno-kulturowe itd.

Mówiąc o barierach i zagrożeniach należy mieć na uwadze, iż wszystkie państwa oprócz Niemiec zaledwie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku przystąpiły do przemian społeczno-gospodarczych. Nastąpiło odejście od systemu gospodarki socjalistycznej na rzecz systemu gospodarki rynkowej. Poziom zaawansowani tego procesu jest różny w poszczególnych państwach. Najszybciej do przemian politycznych i gospodarczych przystąpiła Polska, następnie Czechy – są to gospodarki, które najlepiej zostały przystosowane do połączenia ze światowym systemem gospodarczym. Jednak należy w tym miejscu zaznaczyć, iż w trakcie tego procesu nie udało się uniknąć szeregu podstawowych błędów np. Polska szybko udostępniła swoje rynki nie otrzymując równego dostępu do rynku państw członkowskich UE. Czesi obserwując przemiany w Polsce i wynikające z mich błędy rozpoczęli przebudowę od zmiany nastawienia społeczeństwa, a następnie dokonywano przemian gospodarczych. Wydaje się, iż czyniono je znacznie bardziej rozważnie niż w Polsce, przy zachowaniu w tych działaniach zasady zabezpieczenia interesu narodowego i społecznego przy zgodności z prawami rządzącymi gospodarką przykładem może być prywatyzacja Skody. Słowacja przez wiele lat opierała się nurtowi przemian, dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych przystąpiono do wprowadzania na coraz większą skalę zasad gospodarki rynkowej, rozpoczęto prywatyzację, ale spotyka się to jeszcze z pewnymi

oporami społecznymi. Ukraina podobnie jak i Rosja dokonały i dokonują prywatyzacji w oparciu o rodzimy kapitał – nie doszukując się źródeł jego pochodzenia. Wiele branż było przejmowanych przez istniejący w czasach ZSRR aparat partyjny. Jeżeli widać w Rosji oznaki ożywienia gospodarczego, to w przypadku Ukrainy zauważalne są odmienne tendencje, właściwie w obydwu krajach pozostały bardzo duże wpływy władzy na życie gospodarcze. Dość dużo wolności gospodarczej istnieje od zarania niepodległości na Litwie, państwo to chcąc jak najszybciej zerwać z Rosją otworzyło się na kontakty z państwami Europy Zachodniej, mimo istnienia przypadłości charakterystycznych dla innych państw powstałych po rozpadzie ZSRR widać, iż w ostatnim dziesięcioleciu udało się stworzyć dobre podstawy dla zaistnienia trwałych podstaw dla wzrostu gospodarczego. Białoruś mimo pewnych przemian pozostała gospodarką jakby na wpół drogi pomiędzy systemem gospodarki socjalistycznej, a systemem gospodarczym panującym w Rosji, na Litwie, czy też w Polsce. Niemcom nie udało się uniknąć rozwiązywania problemów wynikłych ze spadku po gospodarce socjalistycznej. Po wchłonięciu Niemieckiej Republiki Demokratycznej stanął przed niemieckim rządem problem wyrównania poziomu rozwoju gospodarczego obu członów nowego państwa, a przez to wyrównania poziomu życia. Jak się okazało nie udało się osiągnąć tego celu do początku XXI wieku, pomimo zainwestowania na obszarze byłego NRD wielu miliardów Euro. Pokazuje do skale problemów w innych państwach, które nie mogą liczyć na otrzymanie tak wysokiej bezzwrotnej pomocy.

Najważniejszym czynnikiem zewnętrznym niosącym ze sobą dużą dozę niepewności oraz wielowymiarowych zagrożeń, z których wiele jeszcze nie zostało rozpoznanych, są procesy globalizacyjne w ujęciu gospodarczym, jak i kulturowym. Gospodarki byłych państw socjalistycznych okazały się niezdolne do funkcjonowania na otwartych rynkach, mimo upływu pond dziesięciu lat nie można mówić o pełnym przystosowaniu się do tych wymogów. Naczelnym zadaniem jest podniesienie poziomu konkurencyjności poszczególnych przedsiębiorstw, co w efekcie może przynieść wzrost gospodarczy. W przeciwnym wypadku może nastąpić trwałe załamanie gospodarcze, w wyniku czego może nastąpić sprowadzenie państw regionu

Europy Wschodniej i Środkowej do roli dostawców surowców, taniej siły roboczej i byciem rynku zbytu artykułów konsumpcyjnych.

Ponadto barierą dla kształtowania kondycji-gospodarczo obronnej jest ogólnoświatowe osłabienie koniunktury gospodarczej, a w szczególności w Stanach Zjednoczonych. Odbiło się to na wzroście gospodarczym w Niemczech, w których mamy do czynienia ze stagnacją gospodarczą w tej gospodarce z oznakami kryzysu gospodarczego. Jednak znacznie głębiej przebiegają te procesy w gospodarkach wschodzących, szczególnie mocno jest to zauważalne w gospodarce polskiej, które są silnie powiązane z gospodarką niemiecką. Rosji udało się tego uniknąć dzięki szeregu posunięciom o charakterze fiskalnym i administracyjnym. Przy tym należy mieć na uwadze, iż gospodarka Polski i pozostałych krajów (oprócz gospodarki niemieckiej) zetkną się ze zjawiskiem przesunięcia impulsów dekoniunkturalnych w czasie.

Ze zjawiskiem dekoniunktury gospodarczej jest związany spadek poziomu bezpośrednich inwestycji gospodarczy, a gospodarki wschodzące wymagają dla stabilnego rozwoju zewnętrznych źródeł zasilania. Należy zaznaczyć, iż Polska w ocenie inwestorów straciła ocenę najbardziej atrakcyjnego miejsca lokalizacji inwestycji z grupy omawianych państw na rzecz Czech.

Należy zaznaczyć, iż gospodarka białoruska w wyniku izolacji politycznej w znacznie mniejszym stopniu jest powiązana systemem gospodarczym UE, a w znacznie bardziej z rosyjskim systemem gospodarczym. Rosyjscy przedsiębiorcy jako jedyni są dopuszczeni do prywatyzacji firm białoruskich. To zamknięcie (obecnie obustronne) będzie niekorzystnie odbijało się na poziomie rozwoju gospodarczego Białorusi w nadchodzących latach.

Jednym z poważnych barier, a jednocześnie kierunkowskazów dla kształtowania się kondycji gospodarczo-obronnej jest międzynarodowa sytuacja polityczna. Walka z terroryzmem oraz sankcjonowanie swoich stref wpływu przy wykorzystaniu tego hasła przez Stany Zjednoczone wobec Iraku, Rosji wobec Czeczenii itd. będzie w najbliższych latach rzutować na zachowania państw na arenie międzynarodowej i kierunkach polityki wewnętrznej.

Poważnym zagrożeniem może być w perspektywie najbliższych lat dalsza polaryzacja świata tj. dążenie Stanów Zjednoczonych do pełnej dominacji na arenie międzynarodowej, bowiem nie ma obecnie realnej siły, która posiadałby możliwości przeciwstawienia się im militarnie i gospodarczo.

Ważną barierą będzie dostępność do surowców energetycznych i strategicznych, czego wyrazem będzie ostra konkurencja, a nawet walka o wpływy na obszary, na których zalegają.

Poważnym zagrożeniem we współczesnym świecie jest komercjalizacja i unifikacja kultury poszczególnych narodów, często określana jako amerykanizacja kultury. Niesie to poważne zagrożenia dla istnienia tradycyjnych struktur społecznych, relacji panujących w rodzinach, wzorców postępowania itd. Może to się przekładać na radykalizację pewnych grup społecznych, powstanie tendencji odśrodkowych itp.

W ujęciu wewnętrznym można doszukać się szeregu zbieżnych problemów dotyczących wszystkich państw, choć nie jest brak specyficznych dla poszczególnych państwa.

Największe zagrożenie w państwach postsocjalistycznych jest brak w pełni ukształtowanych struktur społecznych. W Polsce, Rosji, na Ukrainie widać ukształtowanie się najbogatszej klasy, posiadającej szerokie wpływy w gospodarce i ekonomii. Szczególnie odnosi się to do oligarchów w Rosji, którzy posiadają rozległe wpływy w obszarze ekonomicznym, jednak po dojściu do władzy W. Putina utracili wpływy na władzę centralną, rozszerzając je w regionach. Podobnie jest na Ukrainie, na której przemożny wpływ na władzę posiadają koła finansowe. W Polsce mimo usilnego dążenia do systemu sprawowania władzy na wzór zachodnioeuropejski nadal mnożą się przykłady podobnych powiązań. Wobec wszystkich tych krajów, oprócz Niemiec, tyczy problem braku silnej i kreatywnej klasy średniej, która jest podstawą rozwoju i kreatywności danego państwa. Ponadto widać silne rozwarstwienie społeczeństw, następuję coraz silniejsza polaryzacja na masy ubożejącej ludności i bardzo bogate jednostki. Różnice są na tyle ostro zauważalne społecznie, że mogą być przyczyną szeregu napięć.

Ponadto struktury gospodarcze w państwach Europy Środkowo-Wschodniej są na tyle słabo ukształtowane, że nie mogą samodzielnie zapewnić trwałego wzrostu

gospodarczego. Gwałtowne odchodzenie od udziału państwa w gospodarce może przyczyniać się do słabej ochrony rynków wewnętrznych. Prowadzi to słabej odporności gospodarki na zagrożenia zewnętrzne. Wydaje się, że bez udziału państwa przy budowie struktur gospodarczych, stwarzania zrębów zasad działania na równych prawach z konkurentami z krajów wysokorozwiniętych nie będzie możliwe stworzenia sprawnego systemu gospodarczego.

Poziom prywatyzacji gospodarek w państwach postsocjalistycznych jest różny, wynika on w dużym stopniu z przyjętych założeń politycznych. Niestety nie są one stabilne, co powoduje, iż prawo i zasady działania także nie są stałe. Utrudnia to uzyskiwanie stałego wzrostu gospodarczego.

System finansowy jest na tyle słaby, iż nie może on zapewnić sprawnego obiegu finansów, lepszego kierowania strumieni finansowych w kierunkach pożądanych z punktu widzenia interesu narodowego. Jak wykazał tzw. kryzys rosyjski rynkami kapitałowymi rządzą fundusze spekulacyjne, które z dnia na dzień mogą decydować o stabilności wewnętrznej. Bez wprowadzenia systemów nadzorowania nad tym obszarem trudno współcześnie liczyć na stabilny rozwój gospodarczy. Utrata wpływu na system bankowy spowodowała w wielu krajach, a szczególnie w Polsce ograniczenie możliwości oddziaływania na kierunki i dynamikę rozwoju gospodarczego.

Ponadto obniżenie wzrostu gospodarczego w krajach Europy Zachodniej, a w szczególności w Niemczech będzie się także przekładało na obniżenie wzrostu gospodarczego w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Z tą różnicą, iż będzie to powodowało hamowanie procesów przemian społecznych, narastanie ruchów o charakterze skrajnym w tym nacjonalistycznych, antyeuropejskich itp. Może to lec u podstaw niestabilności systemów społecznych, sytuacja ta będzie odsuwać wizję budowy nowoczesnych społeczeństw, które będą mogły aktywnie uczestniczyć w kreowaniu rzeczywistości w skali świata w ujęciu nie tylko gospodarczy, czy politycznym, ale także kulturowy. Brak możliwości posiadania silnej gospodarki, w znacznym stopniu o charakterze narodowym, może się przyczyniać do upadku wartości duchowych, a szczególnie tradycji i dorobku kulturowego. Bez tych wartości nie można mówić o narodzie.

3.3. Perspektywy kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej na początku XXI wieku

Najważniejszym elementem determinującym kształtowanie kondycji gospodarczo-obronnej Polski i państw sąsiedzkich jest proces jednoczenia się gospodarczego, politycznego i militarnego Europy.

Przed państwami współczesnej Europy nie ma innej alternatywy niż tylko wspólnych działań na rzecz zjednoczenia się we wszystkich wymiarach. Jest to jedyna szansa dla zapewnienia trwałego rozwoju, niezależności politycznej i spójności terytorialnej. Wydaje się, iż inaczej nie będzie można konkurować z jednoczącym się pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych rynkiem amerykańskim oraz mającym się zjednoczyć w perspektywie najbliższych lat rynkiem Daleko Wschodnim. Odkładanie działań na rzecz zjednoczenia ze względów pseudo narodowych, partykularnych interesów politycznych itp. może przyczynić się do tego, że europejski rynek będzie zbyt mało skonsolidowany, aby mógłby być w pełni konkurencyjny.

Procesy zrzeszeniowe są jednym z elementów tworzenia nowoczesnych struktur państwowych, aby móc konkurować na wyłaniającym się rynku globalnym należało będzie przystępować do zmian w systemie prawnym, prędkości procesów legislacyjnych i procedur administracyjnych. Unia Europejska już jest zbyt ociężałym molochem, w perspektywie przystąpienia większej ilości państw wydaje się koniecznym dokonanie przebudowy systemów zarządzania jej strukturami.

Z perspektywy poszczególnych państw tj. Polski i jej sąsiadów można zauważyć różne perspektywy i możliwości kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej.

Wydaje się, iż Niemcy są w najlepszym położeniu pod względem politycznym, gospodarczym i obronnym. Posiadają najsilniejszą gospodarkę, jednak z perspektywy obecnych problemów wydaje się koniecznym zmniejszenie obciążeń budżetu kosztami socjalnymi, czyli przebudowa całe systemu opieki państwa nad obywatelami. Bez zmniejszenia tego typu wydatków trudnym będzie znalezienie dodatkowych środków, które zostałyby skierowane na pobudzenie ożywienia gospodarczego w ujęciu długofalowy. Przy tym wszystkim należy stwierdzić, że istniejący system polityczny jest stabilny i raczej widać kontynuację działań kolejnych rządów polityki

gospodarczo-społecznej swoich poprzedników. Będzie to jeden z elementów wyróżniających Niemcy z omawianej grupy państw. Na pewno rosnąca dynamika zmian gospodarczych, jak istnieje współcześnie, będzie wymuszała na Niemcach dokonywania zmian w systemie prawnych, gdyż jest ono bardzo skomplikowane i nie działa pobudzająco na rzecz wzrostu gospodarczego.

Posiadając silną gospodarkę zadaniem rządu będzie pobudzenie popytu wewnętrznego, który może odwróci tendencje stagnacyjne w gospodarce. Może to się wiązać z odejściem od dotacji dla nierentownych gałęzi na rzecz wspomagania rozwoju branży wiodących w XXI wieku. Można się spodziewać dalsze odchodzenie niemieckich przedsiębiorców od inwestowania w przemysł wydobywczy, stoczniowy, na rzecz branż wytwarzających nowoczesne produkty o wysokim zaawansowaniu technologicznym.

Zgodnie z przyjętymi planami należy spodziewać się dalszych redukcji ilościowych, w tym stanów osobowych, w armii niemieckiej. Idą one zgodnie z zapotrzebowaniem współczesnych doktryn obronnych. Konieczność stworzenia nowoczesnych systemów dowodzenia, transportu dla dużych zgrupowań wojsk, wykorzystywania precyzyjnych środków rażenia itp. wskazuje na kierunki rozwoju dla przemysłu obronnego Niemiec. Wydaje się, iż w związku z potrzebą coraz większego angażowania sił i środków, w tym finansowych, do opracowania nowoczesnych systemów uzbrojenia będzie to wpływało na coraz większą integrację europejskich zakładów zbrojeniowych. Ponadto, aby zapewnić im możliwość trwałego rozwoju będą coraz silnie występować w obszarze tego przemysłu tendencje angażowania się państwa.

Na perspektywę kształtowania się kondycji gospodarczo-obronnej pozostałych państw będzie miało ich podejście do przystąpienia do wspólnoty europejskiej, jaką jest UE. Najbliżej tego są: Polska i Czechy, jednak lidera tego procesu należy upatrywać w Czechach.

Wydaje się, iż Czesi posiadają znacznie bardziej stabilną scenę polityczną, łagodniej przechodzą okres transformacji tj. ponoszą niższe koszty społeczne przemian społeczno-gospodarczych, przez co na mniejsze poparcie mogą wśród wyborców liczyć przedstawiciele skrajnych nurtów politycznych. Niestety szybkie i zbyt

optymistyczne wdrażanie przemian politycznych, a szczególnie gospodarczych przyczyniło się do powstania wielu obszarów biedy w społeczeństwie, które stanowią zaplecze polityczne dla ruchów o skrajnych poglądach, odwołujących się do haseł anty unijnych.

W perspektywie nadchodzących lat wydaje się, iż należałoby ustabilizować polską scenę polityczną w oparciu o rozwój gospodarczy kraju, którego efektem byłby wzrost dobrobytu – poziomu życia poszczególnych obywateli. Wymaga to przeprowadzenia szeregu zmian w obszarze prawnym, które ułatwiałyby podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej. Stworzenie sprawnej infrastruktury tj. systemu komunikacyjnego, sytemu komunikowania oraz struktur zapewniającym odpowiedni poziom ochrony środowiska. To będzie sprzyjać obniżeniu kosztów tworzenia nowych miejsc pracy, czyli w efekcie zmniejszenia kosztów inwestycji. Bez stworze przychylnej atmosfery dla inwestycji – zarówno krajowych, jak i zagranicznych – nie można liczyć na stabilizację sytuacji gospodarczej. W związku z tym należy oczekiwać podjęcia ze strony państwa działań ułatwiających działalność gospodarczą, promowanie produktów krajowych na rynkach międzynarodowych, ochronnych rynku wewnętrznego przed nieuczciwą konkurencją.

Przed Polską, jak i Czechami stoi potrzeba dokończenia procesu prywatyzacyjnego, w tym w branżach wrażliwych z punktu widzenia bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego. Dotyczy to elektrowni, linii przesyłających energię elektryczną, przemysłu wydobywczego oraz przemysłu spożywczego. Ponadto pozostaje do rozstrzygnięcia przyszłości przemysłu obronnego. Ważne w tym momencie nie poddaniu się dyktatowi przedstawicieli UE, którzy reprezentują przede wszystkim interesy poszczególnych państw członkowskich. Szansą dla polskiego przemysłu obronnego są rynki, które nie oczekują rozwiązań tak skomplikowanych, jakie oferuje przemysł amerykański i zachodnioeuropejski, wynika to z wielu względów. Jednak powinniśmy dostrzegać tę niszę rynkową i walczyć o zapewnienie sobie miejsca. Polski przemysł obronny będzie konkurował z tak silnymi kompleksami jak rosyjski, białoruski, ukraiński, czy czeski. Ponadto wydaje się, iż szans dla niego można oczekiwać w podejmowanych pracach

modernizacyjnych dotychczas używanego sprzętu i uzbrojenia pochodzenia rosyjskiego i innych państw Bloku Wschodniego.

Wydaje się, iż sytuacja ekonomiczna przyczyni się do dalszych redukcji stanów osobowych armii polskiej i czeskiej. Jeżeli w odniesieniu do armii czeskiej można się liczyć z minimalnym poziomem redukcji, to w przypadku armii polskiej – pomimo licznych zapowiedzi – może to być redukcja od 10 do 50 żołnierzy. Stan budżetu obu państw nie pozwala na utrzymywanie liczniejszych armii, które spełniałyby wymagania współczesnego pola walki, czyli zostanie postawione na jakość czynnika obronnego, a nie na ilość. Ponadto można przypuszczać, iż obie armie będą dążyły do jak największego stopnia uzawodowienia i stopniowego odchodzenia od armii z poboru. W przypadku Czech wydaje się, iż będzie to możliwe do zrealizowania w przeciągu najbliższego dziesięciolecia, natomiast w przypadku polskiej armii będzie to proces o wiele dłuższy. Trudno w tym wypadku mówić o horyzoncie czasowym, gdyż jak pokazały dotychczasowe działania brakuje w tym obszarze konsekwencji w działaniu, kontynuowaniu planów przez kolejnych decydentów oraz z powodu niewystarczających funduszy.

Rosją wydaje się być państwem stabilizującym sytuację wewnętrzną, nie należy jednak oczekiwać, iż będzie ona tak zrównoważona jak w państwach Europy Zachodniej, czy nawet w Polsce w perspektywie najbliższego dziesięciolecia. Powstrzymanie ruchów separatystycznych, dążeń odśrodkowych będzie wymagało czasu i szeregu zabiegów, któremu mogą sprzyjać przemiany gospodarcze i kształtowanie nowych struktur społecznych, które godziłyby dotychczasowe zwyczaje z wymogami nowoczesnego państwa. Dlatego wydaje się naturalnym aprobowanie przez rosyjskie społeczeństwo tak rozległej władzy przez prezydenta, bowiem jest on postrzegany jako jedyny gwarant stabilności i bezpieczeństwa.

W obszarze gospodarczym zauważalnym staje się scalanie działalności i jej ukierunkowywanie przez przedsiębiorstwa o charakterze oligarchicznym. Po odsunięciu ich od wpływu na władze centralne skupiają swoją działalność na tworzeniu megakoncernów skupiająca swoją działalność wokół określonej branży, przy jednoczesnym tworzeniu szerokiego zaplecza dla ich działalności w postaci banków, firm medialnych itd. Można zakładać, iż dążenie prywatnych właścicieli

do osiągania zysków z czasem będzie się przekładało na powstanie realnego wzrostu gospodarczego w Rosji. Będzie się to wiązało z powolną zmianę struktury rosyjskiego eksportu tj. odchodzenie od eksportu surowców na rzecz towarów coraz wyżej przetworzonych. Przy posiadaniu tak wielkich potencjalnych możliwości przez gospodarkę rosyjską oraz coraz bardziej widoczne tworzenie zrębów nowoczesnej gospodarki można się spodziewać, iż Rosja będzie odzyskiwała swoją pozycję na arenie międzynarodowej w ujęciu gospodarczym i politycznym.

Można oczekiwać na wzrost współpracy pomiędzy kompleksem wojskowo-przemysłowym Rosji i wybranych państw, bowiem Rosjanie nie będą w stanie samodzielnie opracowywać wszystkich systemów uzbrojenia. Potencjał intelektualny jaki w nim drzemie stanowi ciekawą propozycję dla innych firm.

Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej wydaje się, iż najgorszy okres mają za sobą tj. dowodzenia przez P. Graczowa w latach dziewięćdziesiątych. Analizując działania rosyjskich sił zbrojnych w Czeczenii, Azji Centralnej można stwierdzić, iż podniesiony został poziom wyszkolenia, wnioski płynące z prowadzonych konfliktów przekładają się na opracowywanie nowych systemów uzbrojenia. Zapewne będzie kontynuowany proces redukcji armii, będzie położony większy nacisk na tworzenie jednostek zdolnych do szybkiego podejmowania działań w oderwaniu od zaplecza. Nie należy się liczyć z pełnym uzawodowieniem armii rosyjskiej, bowiem jej rozległość terytorialna, jak i mnogość problemów z tego wynikających wymusza utrzymywanie na tyle dużych sił, aby mogły interweniować w przynajmniej dwóch lokalnych konfliktach – czy to jako strona, czy jako rozjemca. Mimo wszystko ze względów finansowych można się spodziewać dalszej redukcji stanów osobowych i ilości sprzętu, a szczególnie przestarzałych typów uzbrojenia. Ponadto Rosjanie będą kontynuowali rozwój wojsk pancernych i systemów obrony powietrznej. Pod względem zaawansowania systemów obrony powietrznej wyprzedzili opracowania innych państw o generację, jak i w aktywnych systemach obrony pojazdów pancernych. Rosjanie postrzegają w armii ostatni filar pozwalający im na utrzymanie znaczenia na arenie międzynarodowej, dlatego będą kierowane fundusze mające podnosić poziom nowoczesności sprzętu i uzbrojenia oraz wyszkolenia wojsk.

Trudno jest jednoznacznie wyrokować perspektywy rozwoju kondycji gospodarczo Białorusi i Ukrainy. Wszystko będzie pochodną rozwoju sytuacji politycznej w obu państwach. Przemiany w tej sferze lub trwanie dotychczasowych struktur władzy zdeterminuje inne obszary. Oba państwa borykają się z trudnościami gospodarczymi, rysują się raczej tendencje kryzysowe. Poziom życia społeczeństw jest niski i nic nie rokuje poprawy tej sytuacji. Białoruś i Ukraina posiadają dość rozbudowane kompleksy wojskowo-przemysłowe, jednak jak się okazało nie jest w stanie samodzielnie funkcjonować bez współpracy z rosyjskim przemysłem.

Spadek dochodów narodowych odbija się na poziomie nakładów na wojsko, jeżeli siły zbrojne obu państw na początku lat dziewięćdziesiątych stanowiły realną siłę pod względem posiadanego uzbrojenia i wyszkolenia wojsk, to do początku XXI wieku uległy degradacji. Nie można ich lekceważyć, jednak z punktu widzenia bezpieczeństwa Białorusi i Ukrainy należy oczekiwać podjęcia reform w tym obszarze. Nie powinno to dotyczyć tylko przemian w jakości sprzętu, zmian stanów osobowych, ale także sposobów zarządzania i reorganizację ich struktur.

Przyszłość kompleksu wojskowo-przemysłowego będzie zależało od przyjętych rozwiązań przez władze poszczególnego państwa, jednak wydaje się, iż nie będą one mogły istnieć w dotychczasowej formie. Wynika to zmniejszenia zapotrzebowania rynków wewnętrznych i zewnętrznych, ponadto są zbyt słabe aby mogły samodzielnie funkcjonować.

Litwa dąży do wstąpienia do formalnych struktur europejskich, jednak posiadając bardzo ograniczoną bazę surowcową jest przez to uzależniona od dostaw wielu surowców, a szczególnie energetycznych z Rosji. Podejmowane próby uniezależnienia się w tym względzie okazały się nieudane. Taka sytuacja przyczyni się w przyszłości do podjęcia ze strony Litwinów kroków na rzecz unormowania stosunków z Rosją. Jej położenie oraz potencjał gospodarczo-obronny wskazują na konieczność ułożenia dobrosąsiedzkich stosunków, nie tylko z Rosją, ale także z Polską. Litwa będzie zabiegać o doposażenie armii w sprzęt i uzbrojenie, jednak nie należy liczyć, iż będzie w związku z tym dokonany przełom ilościowy i jakościowy. Armia Litewska będzie raczej narzędziem polityki międzynarodowej, niż efektywnym elementem systemu bezpieczeństwa. Udział wojsk w misjach

pokojowych, tworzeniu wspólnych pododdziałów (batalion polsko-litewski), wstąpienie do NATO itp. będzie pozwalało zaistnieć Litwie na arenie międzynarodowej. W najbliższych latach Litwa będzie za pewne starała się rozwiązać problem przewozu przez jej terytorium ludności i wojsk z i do Obwodu Kaliningradzkiego.

Czechy w nadchodzących latach będą zabiegać o zachowanie pewnej niezależności gospodarczej w ramach nurtu zjednoczeniowego z UE i po fakcie wstąpienia do niej. Ponadto celem polityki czeskiej będzie zachowanie niezależności politycznej w ramach UE.

W perspektywie najbliższych dwóch lat należy zakładać, że Czechy zostaną członkiem UE, a w perspektywie kolejnych będą dążyć do przystąpienia do unii monetarnej. Wynika z tego, iż w ramach polityki wewnętrznej będą dążyć do zmniejsza długu wewnętrznego, wzmocnienia trendów wzrostowych w gospodarce i utrwalenia stabilności ekonomicznej.

Duże znaczenie będzie miało przyciąganie kolejnych inwestycji zagranicznych, które w perspektywie nadchodzących lat będą przekładać się na wzrost znaczenia gospodarki czeskiej w europejskim systemie gospodarczym.

Czeska polityka gospodarcza była i jest nastawiona na większą integrację z gospodarkami krajów Europy Zachodniej. Spadek koniunktury na tym rynku będzie miał znaczenie także dla gospodarki czeskiej, dlatego można oczekiwać poszukiwania dodatkowych rynków zbytu, a szczególnie w państwach powstałych w wyniku rozpadu ZSRR.

Czesi będą dążyć do utrzymania swojego przemysłu obronnego, który jest w znacznie lepszej kondycji niż jego polski odpowiednik. Może być on ważnym kooperantem dla firm zachodnioeuropejskich, ponadto będzie aktywnie walczył o rynki eksportowe oraz kontrakty modernizacyjne sprzętu produkowanego w b. ZSRR i jego państwach koalicyjnych. Należy oczekiwać, iż zamówienia dla czeskiej armii może się wiązać z różnymi formami offsetu.

Przyszłość czeskiej armii należy upatrywać w stopniowym jej uzawodowieniu, wyposażaniu jej w nowoczesne systemy uzbrojenia. Przesunięcie w czasie zakupu

niektórych rodzajów uzbrojenia np. samolotów wiąże się z powodziom z 2002 r. i koniecznością skierowania znaczących zasobów finansowych na odbudowę.

Słowacja w ostatnich latach ukierunkowała swoją politykę zagraniczną na integrację wojskową i gospodarczą z NATO i UE. Nie odbywa się to bez pewnych oporów społecznych.

Spadek nakładów na armię będzie się wiązało z dalszą redukcją stanu liczebnego armii, nie będzie to już tak duże zjawisko jak na przestrzeni lat 1997-2002, kiedy to armia została zredukowana około 15 tys. żołnierzy, co stanowiło prawie 40 % stanu z 1997 r. Wraz z redukcją stanów osobowego należy oczekiwać zmiany ilości sprzętu i wyposażenia będącego na jego wyposażeniu, modernizacja i remonty będą dokonywane w możliwie najwyższym stopniu w oparciu o rodzimy przemysł. Jednak należy przewidywać restrukturyzację w ramach własnego przemysłu obronnego.

Można się spodziewać, iż rząd słowacki będzie dążył do utrzymania tępa wzrostu gospodarczego na poziomie 4-5 % w latach 2002-2005. Będzie to podstawą stabilizacji sytuacji wewnętrznej, odsunięcia groźby dojścia do władzy sił o charakterze skrajnym, szczególnie odnosi się to do partii postkomunistycznej.

Poważny problem dla przejrzystości działań polityczno-gospodarczych na Słowacji stanowi powiązanie wielu polityków ze światem przestępczym, nie udało się rozliczyć szybko powstałych fortu, które powstały po rozpadzie Czechosłowacji. Dużym zagrożeniem dla stabilności politycznej, a w zasadzie bezpieczeństwa państwa jest wpływ służb specjalnych w obszarze gospodarczym i politycznym. Mimo pozornych zmian nie udało się kolejnym rządom rozwiązać tego problemu.

Otwarcie gospodarki na świat przez Polskę spowodowało zwiększenie wpływu tendencji międzynarodowych, wzrost liberalizacji gospodarki. Można zauważyć, iż procesy gospodarcze, a nawet społeczne są w coraz większym stopniu kształtowane w wyniku decyzji podejmowanych na szczeblu międzynarodowym. Powoduje to konieczność coraz większego angażowania się w procesy globalizacyjne i internacjonalistyczne przez budowanie gospodarki zdolnej do sprostania konkurencji światowej i osiągnięcie właściwego miejsca w międzynarodowym podziale pracy. W świetle tego rodzi się potrzeba opracowania długofalowych preferencji rozwojowych kraju, wyznaczeniu strategicznych celów gospodarczych

oraz instrumentów ich realizacji. Celem długofalowym z wdrożenia takich założeń powinno być przystąpienie do UE, jako odpowiedzi na wzmacnianie i poszerzanie regionalnych ugrupowań integracyjnych[153].

Kolejnym celem powinno być odbudowanie powiązań gospodarczych z rynkami: Rosji i pozostałych krajów WNP, państw arabskich i Dalekiego Wschodu. Zbyt jednostronne powiązanie z rynkami zachodnioeuropejskimi powoduje, że polska gospodarka staje się nadwrażliwa na zagrożenia wynikające z falowania tych gospodarek. Spadek koniunktury w tamtym obszarze odbija się w polskiej gospodarce silniej i jest on przesunięty w czasie, co może oznaczać niemożliwość skorzystania w pełnym wymiarze z trendów wzrostowych.

Ponadto należałoby odwrócić niekorzystny bilans handlowy, będzie to skutkowało wzrostem gospodarczym, spadkiem poziomu bezrobocia i przyciąganiem nowych inwestycji zagranicznych. Będzie to wymagało wprowadzenia do pragmatyki działań państwowych aktywnego wspierania eksportu przez wykorzystanie instrumentów finansowych, informacyjnych i promocyjnych. To pozwoli na dokonanie dywersyfikacji rynków zbytu, zmniejszenie wysokości ujemnego wyniku wymiany Polski z zagranicą. Temu powinno służyć przyciągnięcie nowych źródeł zasilania w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych. By zachęcić inwestorów zagranicznych do inwestowania w Polsce należy stworzyć stabilne otoczenie makroekonomiczne, przewidywalną politykę gospodarczą oraz przejrzysty i stabilny system prawny. By to osiągnąć należy konsekwentnie realizować program gospodarczy, a w szczególności pobudzać rodzimą przedsiębiorczość, podnosić nakłady na modernizacyjne i budowę infrastruktury, a także wprowadzenie do pragmatyki gospodarczej rozwiązań dotyczących finansowego wspierania przez państwo inwestycji.

W nadchodzących latach będzie koniecznym dokonanie reform w nie zmodernizowanych gałęziach przemysłu np. wydobywczym, zbrojeniowym. Odnosi się to do ich struktur organizacyjnych, metod zarządzania oraz urealnienia ekonomicznego ich funkcjonowania. Będzie to wymagało określenia zapotrzebowania rynku wewnętrznego i zewnętrznego na dostarczane przez nie produkty, możliwości

---

[153] Tworzenie strefy wolnego handlu obu Ameryk, szerokiej strefy wolnego handlu we Wschodniej Azji itd.

kreowania przez nie nowych produktów przez perspektywę potrzeb zapewnienia bezpieczeństwa państwa.

Znaczą część poczynań reformatorskich należało będzie dokonywać w oparciu o kapitał i „know how" przedsiębiorców zagranicznych, bowiem w Polsce nie istnieją tak duże rodzime grupy kapitałowo-przemysłowe, które sprostały by wymaganiom poszczególnych branż.

Dużą niewiadomą pozostaje wpływ inwestycji offsetowych, związanych z zakupami nowego uzbrojenia dla polskiej armii, na wzrost eksportu po wprowadzaniu do polskich przedsiębiorstw najnowszych technologii i innych inwestycji przez firmy zagraniczne.

W najbliższych latach należy oczekiwać dalszej redukcji stanów osobowych polskiej armii i prób rekompensowania niekorzystnych zjawisk wynikających z tego zakupami nowoczesnego, jak na polskie warunki, sprzętu i uzbrojenia. Niestety nie istnieje docelowa wizja celu podejmowanych restrukturyzacji polskich sił zbrojnych. Działania są podejmowane dorywczo, brakuje konsekwencji w tym obszarze. Obecnie struktura organizacyjna oraz funkcjonujące metody kierowania siłami zbrojnym nie pozwalają na sprawne zarządzanie nimi. Wymaga to wprowadzenia długofalowego planu zapewniającego stabilizację struktur, określającego cele do osiągnięcia w wymiarze obronnym oraz metody i narzędzia dochodzenia do tego. Poziom wyszkolenia wojsk oraz faktyczny stan będącego na wyposażeniu sprzętu i uzbrojenia nie pozwala na samodzielne zapewnienie państwu bezpieczeństwa w wymiarze militarnym. Wydaje się, iż potrzebniejszym od zakupów zagranicznych byłoby skierowanie większych środków na podniesienie poziomu wyszkolenia wojsk, a także wdrożenie procesów modernizacyjnych w oparciu o rodzime rozwiązania i przedsiębiorstwa. Nie należy się spodziewać podniesienia poziomu uzawodowienia sił zbrojnych, gdyż nie pozwala na to wysokość nakładów i kierunki ich wydatkowania.

Poziom kondycji gospodarczo-obronnej Polski i państw sąsiednich jest znacząco różny - poczynając od Niemiec, które posiadają najsilniejszą gospodarkę z grupy omawianych państw oraz jedne z największych potencjalnych możliwości kończąc na Litwie, najsłabszym pod względem militarnym państwem.

Żadne z państw, które zostały omówione nie jest pozbawione problemów gospodarczych i społecznych. Poziom i zakres ich występowania jest różny i zależy od szeregu czynników zależnych i niezależnych.

Niemcy mimo problemów gospodarczych posiadają najlepszy stan kondycji gospodarczo-obronnej, ujmując ją z perspektywy obszaru społeczno-politycznego, ekonomicznego i militarnego.

W obecnych warunkach drugim państwem pod względem tego miernika wydają się być Czechy, które dzięki własnemu położeniu, w miarę silnej gospodarki jak na warunki Europy Środkowo-Wschodniej i wysokiej stabilizacji politycznej i społecznej.

Ocena tego stanu wobec Polski jest niejednoznaczna, z jednej strona osiągnęła wysoki poziom transformacji ustrojowej i gospodarczej, z drugiej słaba gospodarka i siły zbrojne, które tylko częściowo mogą wypełniać swoją rolę.

Słowacja znalazła się na początku drogi przemian, jej obecne struktury polityczne są nadal nieustabilizowane, gospodarka czeka na pełne rozpoczęcie procesu transformacji, przy tym sytuacja gospodarcza jest w miarę ustabilizowana, co pozwala rokować duże szanse podejmowanych przekształceń.

Litwa będąca całkowicie uzależniona od dostaw surowców energetycznych z Rosji, przy jednoczesnych ambicjach politycznych bycia niezależnym państwem od swojego wschodniego sąsiada i dążeniu do przystąpienia do UE i NATO oraz przy słabej gospodarce i mikroskopijnych siłach zbrojnych jest skazana na „łaskę" silniejszych państw.

Białoruś będąca państwem o charakterze autorytarnym, przeżywającym problemy gospodarcze odsuwa trudną problematykę nieuniknionych przekształceń społecznych i gospodarczych w czasie. Jej polityka wewnętrzna a szczególnie zewnętrzna jest całkowicie uzależniona od Rosji i w dużym stopniu jej dalsze losy będą zależały od tych relacji.

Ukraina wydaje się mimo ożywienia gospodarczego stać na granicy gwałtownych przemian, szczególnie w sferze politycznej i społecznej. Ukraińska gospodarka nie jest w stanie zapewniać realizacje podstawowych potrzeb społecznych, natomiast armia stała się w znacznej części niezdolna do działania, jej stan liczebny

i ilość będącego na jej wyposażeniu sprzętu świadczy jedynie o minionych latach świetności.

Ogólnie można stwierdzić, iż ocena stanu kondycji gospodarczo-obronnej wskazuje na istnienie niskiego potencjału zagrożenia dla stabilizacji w regionie pod względem użycia sił zbrojnych, natomiast największe zagrożenie płynie z obszaru gospodarczego.

ZAKOŃCZENIE

Uporządkowany wykład dociekań naukowo-badawczych w kwestii kształtowania się kondycji gospodarczo-obronnej Polski i krajów sąsiedzkich na przełomie wieków pozwolił, w przekonaniu autorów opracowania, osiągnąć założony cel. Przybliżona i rozwinięta została warstwa teorii i praktyki analizy i oceny stanu gospodarki narodowej z punktu widzenia potrzeb obronnych danego państwa w szerokim kontekście czynników kształtujących badane zjawisko. Pozwoliła ona na prezentację podstawowych problemów gospodarczo-obronnych Polski na tle jej bezpośrednich sąsiadów i udokumentowanie przytaczanych wywodów, stwierdzeń i faktów w oparciu o bogaty materiał źródłowy oraz dostępne monografie.

Podjęte w niniejszej pracy dociekania, wynikiem których było przeprowadzenie pozytywnej weryfikacji wstępnych hipotez roboczych, upoważniają do sformułowania szeregu wniosków. Dodatkowo, biorąc pod uwagę podsumowujący charakter opracowania, niezbędnym wydaje się również przywołanie najważniejszych syntetycznych wniosków z dwóch wcześniejszych etapów badań.

Pierwszy. Pojęcie „kondycja gospodarczo-obronna" jest jedną z kategorii należących do ekonomiki obrony – „dyscypliny naukowej poszukującej prawidłowości rządzących gospodarką obronną". Dotychczasowe poglądy na temat istoty i zakresu, w jakim dotyczy ona rzeczywistości gospodarczo-militarnej, są niejednoznaczne. W związku z tym rodzi się potrzeba podjęcia próby sprecyzowania poglądów na treść i istotę tej kategorii. Różnice występujące w istniejących definicjach mają swoje źródło między innymi w poglądach autorów na przedmiot ekonomiki obrony i gospodarki obronnej, różnym podejściu do problemu analizy i oceny tego agregatu, jak również różnym interpretowaniu samego pojęcia „kondycja". Z tego też względu wydaje się celowe sformułowanie definicji „kondycji gospodarczo-obronnej", uwzględniającej te elementy z prezentowanych powyżej definicji, do których nie ma obecnie większych zastrzeżeń, a ściślej rzecz biorąc te, które służą ekonomice obronnej. Definicję tę – wychodząc z istoty pojęcia „kondycja" i obszaru, jakiego ona dotyczy – można wyrazić następująco: **kondycja gospodarczo-obronna – to ogólna sytuacja (forma), w jakiej znajduje się gospodarka narodowa rozpatrywana**

z punktu widzenia potrzeb obronnych, wyrażająca się poprzez sprawność funkcjonalną oraz wytrzymałość i odporność na oddziaływanie wszelkich negatywnych czynników (zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych).

Drugi. Ważnym problemem wiążącym się z kondycją gospodarczo-obronną jest jej relacja do problematyki bezpieczeństwa państwa. Zależności, jakie ujawnia ona wobec wymagań rozwoju cywilizacyjnego, zmuszają do spojrzenia na problem kondycji gospodarczo-obronnej państwa z punktu widzenia narodu i państwa. Umożliwia to z kolei określenie miejsca problemu kondycji gospodarczo-obronnej kraju w ogólnej problematyce bytu i bezpieczeństwa państwa oraz obszaru uwarunkowań kondycji gospodarczo-obronnej państwa. Wymaga to jednocześnie rozważenia tej problematyki w kontekście interesu narodowo-państwowego, suwerenności państwowej oraz strategii państwowej. Oznacza to także konieczność ujawnienia - w sposób syntetyczny - istoty tych pojęć. Kwestie kondycji gospodarczo-obronnej, podobnie jak innych elementów bezpieczeństwa państwa, odnoszą się także do suwerenności państwa. Oznacza to, że miejsce, jak i rolę kondycji gospodarczo-obronnej wyznaczają jej obszary funkcjonalne, nakładające się w praktyce na wszystkie sfery działalności państwa. Dostrzegać je trzeba zarówno we wszystkich częściach składowych bezpieczeństwa państwa, jak i w nadrzędnych wobec niego kwestiach strategii państwa oraz interesu narodowo-państwowego.

Trzeci. Kondycja gospodarczo-obronna kraju widziana przez pryzmat systemu bezpieczeństwa państwa wymaga zidentyfikowania uwarunkowań jej tworzenia i utrzymania. Postrzegana powinna być z różnych punktów widzenia. Wiodącym kryterium przy określaniu uwarunkowań tworzenia i utrzymania kondycji gospodarczo-obronnej kraju są czynniki jej kształtowania. Ponieważ czynniki te stanowią wachlarz różnorodnych związków i zależności o różnych siłach i wektorach oddziaływania, co oznacza jednocześnie duże trudności w ich rozpoznaniu i scharakteryzowaniu, to najtrafniejsze wydaje się sprowadzenie ich do kilku podstawowych grup, a mianowicie: ekonomicznych, politycznych, militarno -obronnych, socjalno-bytowych i kulturalno-oświatowych, przyrodniczo-klimatycznych, ekologicznych oraz infrastrukturalnych. Każde z tych uwarunkowań ujawnia w swym obszarze czynniki o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym.

Pierwszymi są te, które wynikają z istoty całej sfery gospodarki narodowej, zaś drugimi te, które wynikają z szeroko rozumianego otoczenia. Stopień ich kumulacji w każdej z grup uwarunkowań jest dalece zróżnicowany. Najpełniejszy swój wymiar w aspekcie wewnętrznym, jak i zewnętrznym ujawniają uwarunkowania ekonomiczne, w dalszej kolejności polityczne, militarno-obronne, infrastrukturalne, społeczne oraz przyrodniczo-klimatyczne i ekologiczne. Mimo, iż obszarem kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju jest cała gospodarka narodowa, to płaszczyzną decydującą jest stan rozwoju gospodarki obronnej. Charakteryzuje ją, podobnie jak całą gospodarkę narodową, potencjał produkcyjny w wymiarze ilościowym, jakościowym, strukturalnym, techniczno-technologicznym i infrastrukturalnym, w ścisłym powiązaniu ze zmianami i procesami dostosowawczymi w bliższym i dalszym otoczeniu gospodarki obronnej. Każda z płaszczyzn tych zmian stanowi jednocześnie uwarunkowania rozwoju gospodarki obronnej. Stąd też należy traktować je jako podstawowe w analizie uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo -obronnej kraju.

Czwarty. Pomiar kondycji gospodarczo-obronnej jest składową systemu informacyjnego gospodarki obronnej. Duża niepewność charakteryzująca informacje i dane gospodarczo-obronne potęgowana jest dodatkowo przez słabo wykształconą statystykę ekonomiczno-obronną. Dochodzenie do zobiektywizowanych informacji gospodarczo-obronnych w warunkach polskich odbywa się w większości przypadków poprzez transformację informacji ekonomicznych i informacji militarnych. Podejście takie jest dominujące w przypadku analiz i ocen kondycji gospodarczo-obronnej państwa, dążących do znalezienia odpowiedzi na pytanie: *jaka jest sytuacja ekonomiczna gospodarki narodowej z uwagi na potrzeby obronne?* Pomiar kondycji gospodarczo-obronnej państwa ze względu na ilość i różnorodność, a także niepełną uchwytność niektórych czynników mających na nią wpływ jest niezwykle trudny. Niezależnie jednak od wielu trudności konceptualnych, formalnych i rachunkowych podejmowanie prób szacowania kondycji gospodarczo-obronnej kraju należy uznać za celowe. Przystępując do analizy i oceny kondycji, powinno się w pierwszej kolejności znaleźć odpowiedzi na następujące pytania: jakim celom ma służyć pomiar?; jaka jest dopuszczalna marża błędów? (jaka powinna być dokładność?); jakie zastosować

metody pomiaru, obiektywizacji i weryfikacji?; w jaki sposób dokonać identyfikacji, i jakie przyjąć formuły, obszarów, wyznaczników i wskaźników?; jak wykorzystać uzyskane wyniki w podejmowaniu decyzji obronnych?

Piąty. Pojęcie kondycji, będąc kategorią wieloaspektową i bezpośrednio nieobserwowalną, wskazuje , że nie można jej badać wprost, lecz raczej pośrednio poprzez szacowanie ekonomicznych aspektów obronności państwa na podstawie analizy różnorodnych symptomów przybierających najczęściej postać pewnego zbioru wskaźników, które powstają w wyniku kwantyfikacji wybranych wielkości ekonomicznych i militarnych oraz zależności między nimi. Szacunki kondycji mogą i powinny służyć dwóm grupom celów: *poznawczo-porównawczym* i *planistycznym*. W wypadku pomiarów i szacunków dotyczących kondycji gospodarczo-obronnej mamy do czynienia z jednej strony z dążeniem do racjonalizacji społecznych kosztów związanych z obronnością i świadomym ich kształtowaniem – co uzewnętrznia ekonomiczny kierunek działań, z drugiej natomiast z dążeniem do posiadania niezbędnych sił i środków wobec potencjalnego zagrożenia (przeciwnika) – co uzewnętrznia militarny kierunek działań. Prowadząc analizę kondycji gospodarczo-obronnej celowym jest stosowanie dwóch współbieżnych nurów prowadzenia badań, tj. *pozytywnego* i *normatywnego*. Formułując szacunki kondycji gospodarczo-obronnej, trzeba mieć świadomość tego, że mogą być one obarczone pewnym błędem, trudnym do uchwycenia. Podczas szacowania kondycji gospodarczo-obronnej posługiwać należy się tymi samymi metodami badawczymi co inne nauki ekonomiczne, to jest empirią i dedukcją. Punktem wyjścia są zawsze badania empiryczne wykonywane na podstawie gromadzonych informacji. Ich pierwszym etapem jest obserwacja rzeczywistości gospodarczej pod kątem ustalenia i rozpoznania czynników mających zasadniczy wpływ na gospodarcze podstawy obronności państwa oraz stwierdzenia występujących w niej zjawisk. Podstawą oceny współczesnej rzeczywistości są, obok informacji naukowych, także informacje jawne i niejawne. Na podstawie tak zebranego materiału możliwym staje się dopiero przystąpienie do wyodrębnienia powtarzających się zjawisk i określenie występujących między nimi związków. To z kolei pozwala dokonać stopniowej konkretyzacji, poprzez uwzględnienie wpływu różnego typu uwarunkowań na wybór form, metod, obszarów

i wskaźników służących szacowaniu stanu, w jakim się znajduje gospodarka obronna. Metodą, z której się szeroko korzysta podczas badania kondycji gospodarczo-obronnej, jest analiza i ocena doświadczeń w tej materii w innych krajach. Korzystanie z niej staje się jednak możliwe dopiero po rozpoznaniu uwarunkowań dotyczących rozwoju i odmienności (systemowej, kulturowej, politycznej, gospodarczej i in.) kraju, którego dane doświadczenia dotyczą.

Szósty. Analizy i oceny kondycji gospodarczo-obronnej dokonywane mogą być w sposób: bezpośredni - charakteryzujący się tym, że szacowanie kondycji odbywa się jednoetapowo - na podstawie analizy zbioru wskaźników, które w sposób bezpośredni charakteryzują gospodarcze (ekonomiczne) podstawy obronności państwa i nazywane są one ekonomicznymi, ekonomiczno-obronnymi bądź gospodarczo-obronnymi; i pośredni - przebiegający dwuetapowo: etap pierwszy polega na ocenie formy gospodarki narodowej jako całości, wykorzystując do tego celu szerokie spektrum wskaźników makroekonomicznych (makrogospodarczych), wynikiem czego otrzymujemy ogólny obraz stanu gospodarki, czyli kondycję gospodarki narodowej, a w etapie drugim natomiast dociekania zostają ukierunkowane na badanie kondycji gospodarki narodowej postrzeganej przez pryzmat potrzeb obronnych czyli badaniu udziału w niej czynnika militarnego (obronnego). Ze względu na cel i zakres prowadzonych dociekań oraz posiadany materiał empiryczny kondycję gospodarczo-obronną można szacować na dwa sposoby: ogólny (syntetyczny) bądź szczegółowy. Podczas prowadzenia badań na kondycją gospodarki obronnej, ma zastosowanie zasada (założenie) *ceteris paribus*, która pozwala przeanalizować wpływ jednego lub kilku (rzadziej kilkunastu) najważniejszych czynników charakteryzujących (określających) daną zmienną (dane zjawisko) przy pominięciu pozostałych, mniej istotnych determinant.

Siódmy. Wyznaczniki kondycji gospodarczo-obronnej są elementami bardzo elastycznymi i mogą być równie dobrze wykorzystywane do stwierdzenia stanu, jak i opisania jej poziomu. Uwzględniając specyfikę każdego z wyznaczników, można wyróżnić dwa zasadnicze ich rodzaje: ogólne i progowe. Wyznaczniki ogólne to te, które kryją w sobie istotę podstawowych procesów rzeczywistości gospodarczej, z którą mamy do czynienia. Ze względu na obszar rzeczywistości, której dotyczą,

można podzielić je na globalne, cząstkowe i szczegółowe. Wyznaczniki progowe są z kolei konkretyzacją wyznaczników ogólnych poprzez wskazanie w nich tzw. *progów krytycznych*, których przekroczenie uniemożliwi państwu decydowanie o własnym rozwoju. Wyznaczniki progowe wyodrębnić można na dwóch zasadniczych płaszczyznach: podmiotowej - koncentrującej uwagę przede wszystkim na współzależnościach rozwojowych; przedmiotowej - koncentrującej uwagę przede wszystkim na uzależnieniach rozwojowych.

Ósmy. Wskaźniki - rozumiane jako wielkości względne, odniesione do jakiejś podstawy, a więc liczby wyrażające stosunek procentowy lub ilościowy określonych wielkości - wykorzystywane do szacowania kondycji gospodarczo-obronnej można podzielić, z uwagi na przyjęte kryterium, na dwie zasadnicze grupy: pierwszą stanowią wskaźniki analityczne (proste) i syntetyczne (złożone), drugą obiektywne i subiektywne. Wśród wskaźników cząstkowych (analitycznych) wyróżnia się cztery podzbiory: wskaźniki gospodarcze (ekonomiczne) - służą określeniu sytuacji gospodarczej danego państwa, wskaźniki obronne (militarne) - umożliwiają określenie sytuacji militarnej badanego kraju, wskaźniki gospodarczo-obronne (ekonomiczno-militarne) - łączące sferę gospodarki narodowej z obszarem dotyczącym obronności oraz inne ekonomiczne wskaźniki obronności państwa. Wskaźniki reprezentują wielkości opisujące pewien poziom cech zjawisk dotyczących *gospodarki obronnej*, które w połączeniu z inną cechą lub innym związkiem czy też zależnością pozwala stwierdzić obecność lub przewidzieć zaistnienie innych cech opisu lub zależności w analizowanym obszarze.

Dziewiąty. Kondycja gospodarczo-obronna jest bardzo szerokim obszarem dociekań, bowiem obejmuje swoim zakresem takie elementy jak: realne zdolności systemu gospodarczego (państwa, grupy państw itd.) do takiego wykorzystania wewnętrznych czynników rozwoju i międzynarodowych współzależności ekonomicznych, aby zapewnić rozwój; wypadkowa czynników rozwoju gospodarczego i potrzeb obronnych oraz ograniczających go barier, które tkwią we wszystkich czynnikach kształtowania obu obszarów; bilans potrzeb rozwojowych i możliwości ich zaspokojenia tak w sferze gospodarczej, jak i obronnej; stan gospodarki, jej struktur, stosunków gospodarczych i powiązań umożliwiających

skuteczne przeciwstawienie się negatywnym oddziaływaniom zewnętrznym, które mogą osłabić rozwój gospodarczy, stabilność systemu społeczno-politycznego i zdolność obronną; ogólny stan zależności ekonomicznych, określających stopień efektywności zewnętrznej integracji ekonomicznej mogącej przekształcić się w wewnętrzny rozwój gospodarczy, zdolność obronną i stabilność systemu społeczno-politycznego danego kraju (grupy państw); możliwości projekcyjne w zakresie rzeczywistych lub potencjalnych zagrożeń gospodarczych kraju, które określają stopień efektywności zewnętrznej integralności ekonomicznej i wewnętrzny rozwój gospodarczy, zdolność obronną i stabilność systemu społeczno-politycznego danego kraju; stopień wrażliwości danego państwa na oddziaływanie przez płaszczyznę gospodarczą działaniami o charakterze politycznym skierowanymi na osłabienie ogólnego bezpieczeństwa państwa; zdolność systemu gospodarczego do zaspokajania potrzeb obronnych; zdolność systemu obronnego do wypełniania zadań stawianych przez sferę gospodarczą; odporność systemu obronnego na działania o charakterze ekonomicznym i bojowym; zdolność do współpracy obu systemów w realizacji celów nadrzędnych.

Dziesiąty. Kondycja gospodarczo-obronna rozpatrywana z punktu widzenia makropolitycznego wyróżnia cztery zakresy: państwo, region, kontynent, świat. Bez względu jednak na poziom, z jakiego rozpatrujemy dany aspekt kondycji gospodarczo-obronnej, uzewnętrznia ona dwie płaszczyzny: społeczno-ekonomiczną – to stan rozwoju gospodarki kraju, który jest w stanie zapewnić utrzymanie trendu rozwojowego w gospodarce przy poddaniu jej międzynarodowej wolnorynkowej grze rynkowej, a także w sytuacji zamykania się gospodarek narodowych i regionalnych; gwarantuje stabilność funkcjonowania i odporność na zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne systemu społeczno-politycznego, a także zapewnia odpowiedni poziom zdolności obronnych.; obronno-wojskową - jest zjawiskiem bardzo złożonym i wielowymiarowym, wyrażana w swym praktycznym wymiarze jako zdolność systemu gospodarczego państwa (grupy państw, regionu, kontynentu) do efektywnego i niezachwianego rozwoju potencjału obronno-ekonomicznego i funkcjonowania zgodnie z istniejącymi potrzebami gospodarki obronnej.

Jedenasty. Kondycja gospodarczo-obronna jest wskaźnikiem stanu, w jakim znajduje się dane państwo, jej falowanie jest wyrazem przemian w obszarze gospodarczym i obronnym. Wydaje się, iż współcześnie utraciła ona swój podstawowy wymiar tj. obronny (militarny), a stała się głównie wyznacznikiem kondycji gospodarczej. Stan gospodarki, jej kondycja obecnie jest elementem pierwotnym wobec takich obszarów jak: polityka, obronność itd. Dlatego należałoby się przychylić do stwierdzenia, iż dociekania w tym obszarze w pierwszej kolejności powinny się koncentrować na obszarze gospodarczym, gdyż jego stan, trendy w nim generowane decydują o kondycji sfery obronnej. Dopiero uchwycenie poziomu kondycji gospodarczej pozwoli na zestawienie wyników z badaniami sfery obronnej.

Dwunasty. W ostatniej dekadzie XX wieku Polska radykalnie zmieniła swoje położenie geostrategiczne. Do roku 1989 była położona w „otulinie" krajów posocjalistycznych i sąsiadowała jedynie z trzema państwami tj. Czechosłowacją, NRD i ZSRR. W wyniku przemian lat dziewięćdziesiątych w dniu dzisiejszym graniczy ona bezpośrednio z 7 państwami tj. Rosją, Litwą, Białorusią, Ukrainą, Słowacją, Czechami i Niemcami. Wśród krajów tych występuje znaczne zróżnicowanie pod wieloma względami począwszy od potencjału terytorialnego i ludnościowego, poprzez poziom rozwoju społeczno-gospodarczego na systemie politycznym kończąc.

Trzynasty. Analizując geostrategiczne uwarunkowania wpływające na kształtowanie się kondycji gospodarczo-obronnej Polski i jej sąsiadów stwierdzamy, że: ***po pierwsze*** – położenie Polski w Europie ze względu na warunki fizyczno-geograficzne jest zdecydowanie specyficzne, gdyż zajmuje ona istotną pozycję w stosunkach handlowych między Wschodem i Zachodem oraz w ograniczonym zakresie pomiędzy Północą i Południem; ***po drugie*** – rozpad Związku Radzieckiego spowodował, iż obecnie Rosja posiada zdecydowanie odmienną sytuację geostrategiczną niż ją miał ZSRR, a wpłynęło na to głównie: powstanie niepodległych państw na przesmyku bałtycko-czarnomorskim; wycofanie I rzutu strategicznego SZ ZSRR z terytoriów państw europejskich; zmniejszenie się, w wyniku rozpadu ZSRR, potencjału wojenno-ekonomicznego Rosji; coraz aktywniejsze ruchy niepodległościowe wielu nacji rozmieszczonych na terytorium obecnej Rosji; ***po***

trzecie – uwzględniając fakt, że główny potencjał militarno-gospodarczy Polski jest umiejscowiony w południowej i centralnej części kraju, natomiast potencjał Ukrainy znajduje się na zachodzie, można stwierdzić, iż położenie strategiczne Polski względem Ukrainy jest niekorzystne; ***po czwarte*** – terytoria Republiki Czeskiej i Słowackiej odgrywają zarówno dla polskiego jak i niemieckiego tranzytu niezwykle istotną rolę, co jest niezwykle istotne nie tylko z punktu widzenia rozwoju gospodarczego ale również militarno-obronnego; i ***po piąte*** – terytorium Litwy, mimo jego niedużej powierzchni, posiada niezwykle istotne znaczenie strategiczne dla Polski, gdyż obszar tego kraju rozcina przestrzeń strategiczną Rosji, obejmującą Obwód Kaliningradzki i Białoruś.

Czternasty. Wzajemne relacje w obszarze kształtowania się stosunków polityczno-militarnych pomiędzy Polską, Niemcami, Czechami i Słowacją, z punktu widzenia poziomu kondycji gospodarczo-obronnej, mają charakter otwarty i dodatni, a ich kierunek jest stały tzn. dążenie do podwyższania poziomu bezpieczeństwa zarówno poszczególnych krajów, jak i całej omawianej grupy. Natomiast w przypadku pozostałych państw-sąsiadów Polski (Litwa, Białoruś, Rosja i Ukraina) sytuacja nie jest już tak jednoznaczna i ulega znacznym wahaniom, które co warto zauważyć nabierają ostatnimi laty coraz pozytywniejsze zabarwienie.

Piętnasty. Oceniając formę prowadzonych rządów i politykę zagraniczną czterech wschodnich sąsiadów Polski można wywnioskować, iż: ***po pierwsze*** – sytuacja panująca w obu obszarach w Rosji, na Litwie, Białorusi i Ukrainie, jest zdecydowanie różnorodna oraz w sposób istotny odbiega od ogólnie przyjętych norm demokratycznych panujących w większości krajów Europy Zachodniej; ***po drugie*** – jedynie Litwa i pozostałe kraje bałtyckie prezentują stosunkowo stabilny proeuropejski i pronatowski kierunek w polityce zagranicznej, aczkolwiek ich duże uzależnienie gospodarcze od Rosji może mieć w przyszłości negatywne następstwa dla tych państw w przypadku wystąpienia kwestii spornych; ***po trzecie*** – zarówno kierunek jak i sposób kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej w omówionych krajach jest niejednoznaczny i trudny w dalszym horyzoncie czasowym do przewidzenia; ***po czwarte*** – polityka zagraniczna zarówno Białorusi jak i Ukrainy i Litwy z uwagi na fakt, dużego uzależnia od Rosji zdeterminowana jest w dużej mierze preferencjami

politycznymi panującymi w tym kraju, co ma negatywny wpływ na suwerenność podejmowanych decyzji w tej materii; i ***po piąte*** – pomimo utraty znacznej części potencjału zarówno gospodarczego jak i militarnego przez Rosję, w skutek rozpadu byłego ZSRR, w dalszym ciągu jest ona krajem mającym decydujący głos w kształtowaniu sytuacji geopolitycznej w tym regionie Europy. Stąd też w interesie Polski jest utrzymywanie z tym krajem jak najlepszych stosunków politycznym i gospodarczo-militarnym.

Szesnasty. Analizując kształtowanie się poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce i w krajach z bezpośredniego otoczenia, przez pryzmat wielkości PKB per capita, stwierdzamy, że ze zbiegiem lat poziom ten we wszystkich państwach ulega poprawie. Obecnie najbardziej rozwiniętym krajem są Niemcy, co jest bezpośrednim wynikiem stanu gospodarki tego państwa. Produkt krajowy brutto per capita w tym kraju jest zdecydowanie wyższy niż w pozostałych 7 analizowanych państwach, co sprawia że kraj ten jest zaliczany do grupy państw wysoko rozwiniętych. Polska wraz z pozostałymi 6 krajami należy natomiast do grupy państw tzw. transformujących swoje gospodarki. Podejmując się klasyfikacji poszczególnych krajów pod względem wartości omawianego wskaźnika nasuwa się następująca kolejność (od najlepiej do najsłabiej rozwiniętej): Niemcy, Czechy, Słowacja, Polska, Rosja, Białoruś, Litwa, Ukraina. Najgorsza sytuacja rozwojowa wśród krajów byłego ZSRR jest obecnie na Ukrainie, gdzie na przestrzeni ostatnich 5 lat PKB per capita był około 2 krotnie niższy niż w Rosji, na Litwie czy Białorusi.

Siedemnasty. Analiza gospodarek narodowych poszczególnych krajów badanej grupy przez pryzmat zmian poziomu PKB i wielkości nakładów inwestycyjnych w latach 1995-2001 pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków: ***po pierwsze*** – na przestrzeni ostatnich 6 lat jedynie w Polsce, Niemczech i Słowacji nie odnotowano spadku PKB, przy czym w naszym kraju przeciętny roczny wzrost gospodarczy był zdecydowanie wyższy niż u naszych zachodnich sąsiadów; ***po drugie*** – negatywną tendencją w gospodarce zarówno w polskiej, słowackiej jak i czeskiej w analizowanym okresie była rokrocznie zmniejszająca się stopa wzrostu gospodarczego jak również niestabilność wielkości nakładów inwestycyjnych liczonych w % PKB; ***po trzecie*** – wszystkie analizowane kraje byłego ZSRR (Rosja,

Litwa, Białoruś i Ukraina) w ostatnim sześcioleciu polepszały swoją sytuację gospodarczą, przy czym w najgorszej sytuacji w tej materii jest nadal Ukraina, która nie zdołała w tym okresie odnotować dodatniej stopy wzrostu; i ***po czwarte*** – oceniając cały sześcioletni okres trzeba stwierdzić jednoznacznie, iż Polska jest krajem, który w tym czasie charakteryzował się najwyższym średnim rocznym wzrostem gospodarczym, co miało zdecydowanie pozytywny wpływ na poprawę jej kondycji gospodarczo-obronnej.

Osiemnasty. Dociekania w kwestii potencjału militarnego postrzeganego przez pryzmat ilości podstawowego uzbrojenia konwencjonalnego będącego na stanie armii poszczególnych państw upoważniają do stwierdzenia, że: ***po pierwsze*** – największym potencjałem militarnym z uwagi na ilości posiadanego uzbrojenia konwencjonalnego dysponuje w dalszym ciągu Rosja, co jest rzeczą zrozumiałą jeśli weźmie się pod uwagę liczebność armii tego kraju; ***po drugie*** – ilość posiadanego przez armię polską uzbrojenia i sprzętu klasyfikuje nasz kraj na piątej pozycji wśród grupy 8 wymienionych krajów. Większą ilością sprzętu dysponują siły zbrojne Rosji, Ukrainy, Niemiec i Białorusi, mniej uzbrojenia posiadają natomiast armie Czech, Słowacji i Litwy, przy czym „potencjał sprzętowy" ostatniego wymienionego kraju, pomimo braku limitów, jest nikły w porównaniu z ilością sprzętu jakim dysponują armie pozostałych 7 państw; ***po trzecie*** – biorąc pod uwagę poziom przestrzegania narzuconych przez Traktat CFE limitów sytuacja w poszczególnych państwach wygląda różnie. Wśród omawianej grupy występują kraje, których ilość sprzętu przekracza stany określone w traktacie (np. Białoruś), poprzez państwa, gdzie limity są bliskie granicznych wartości (Słowacja), do krajów o potencjale ilościowym mniejszym od założonego (Czechy, Niemcy, Polska i Ukraina); i ***po czwarte*** – opisując wielkość posiadanego przez dane kraje uzbrojenia konwencjonalnego z uwagi na jego nowoczesność i poziom utrzymania stwierdzamy, iż jedynie Niemcy posiadają uzbrojenie, które w większości nie odbiega od obecnie obowiązujących standardów światowych w tej materii, a stan jego utrzymania można uznać za bardzo dobry. Natomiast pozostałe kraje, głównie z przyczyny ich niedawnej przynależność do bloku wschodniego (Układ Warszawski), dysponują poza nielicznymi wyjątkami, sprzętem

przestarzałym, który powinien być jak najszybciej wymieniony bądź zmodernizowany, jeśli weźmiemy pod uwagę specyfikę ewentualnego konfliktu zbrojnego.

Dziewiętnasty. W dekadzie lat dziewięćdziesiątych kształtowanie kondycji gospodarczo-obronnej Polski określiły radykalne zmiany na politycznej, gospodarczej i militarnej mapie świata, a także wewnętrzne procesy zmian ustrojowych i przebudowy powiązań z zagranicą. Natomiast perspektywę jej przyszłego stanu będą determinować procesy integracji polityczno-militarnej w ramach NATO oraz gospodarczej, politycznej, prawnej i społecznej w ramach Unii Europejskiej. Towarzyszą temu głębokie przewartościowania w poglądach na bezpieczeństwo naszego kraju postrzegane zarówno w wymiarze narodowym jak również europejskim czy ogólnoświatowym. Z uwagi na poruszany problem kondycji gospodarczo-obronnej warto w tym miejscu wspomnieć chociażby o kwestii Wspólnej Europejskiej Polityce Bezpieczeństwa i Obrony (WEPBiO), która wiąże się bezpośrednio z ewentualnym utworzeniem sił zbrojnych będących w dyspozycji Unii Europejskiej tzw. Korpus Europejski.

Dwudziesty. Analizując aktualny stan rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, oprócz wielu pozytywnych zmian nie sposób nie dostrzegać szeregu niekorzystnych zjawisk i tendencji, które mogą w przyszłości hamować rozwój i utrudniać poprawę konkurencyjności polskiej gospodarki, tworząc tym samym bariery i zagrożenia w kwestii kształtowania pożądanego poziomu kondycji gospodarczo-obronnej naszego kraju. Nie pretendując do wyczerpania zagadnienia do głównych barier, oprócz problemów związanych z tragiczną sytuacją finansów budżetu państwa, należy zaliczyć: **[a]** bardzo małą rolę, jak dotąd odgrywają główne stymulatory rozwoju nowoczesnej gospodarki do których zalicza się naukę i innowacyjność; **[b]** niepokój może stanowić znaczny spadek zatrudnienia, a tym samym potencjału badawczego w dziale: nauka i technika, co wynika z dużego ograniczania w minionej dekadzie wydatków budżetowych na naukę, a równocześnie z głębokiej redukcji zatrudnienia w zapleczu B+R w przemyśle; **[c]** zdecydowanie niekorzystna jest struktura wytwarzania PKB, którą w porównaniu z przeciętną strukturą krajów UE, charakteryzuje wyższy udział rolnictwa i przemysłu, a niższy usług; **[d]** największe zagrożenie dla wzrostu udziału Polski w międzynarodowym podziale pracy stwarza

w dalszym ciągu przestarzała i nie dostosowana do potrzeb przyszłości struktura przemysłu; **[e]** hamująco na dynamikę rozwoju gospodarczego wpływa zjawisko korupcji; **[f]** negatywnym zjawiskiem jest zmniejszenie udziału produkcji finalnej w całej produkcji przemysłowej; **[g]** polskie rolnictwo jest zdecydowane nieefektywne a stosowane w nim technologie są przestarzałe; **[h]** bardzo wysoka jest dekapitalizacja majątku trwałego. Stan zasobów środków trwałych stwarza zagrożenie dla przyspieszonego rozwoju gospodarki a ich niski poziom techniczny i technologiczny determinuje zdolność konkurencyjną gospodarki; **[i]** stan infrastruktury technicznej w Polsce jest niepokojący. Obecnie kompleksowej modernizacji wymaga sektor energetyczny, a stan sieci elektroenergetycznej na wsi zagraża jej katastrofą techniczną w wielu rejonach kraju; **[j]** sieć transportowa nie jest dostosowana do standardów UE i wymagań związanych z przynależnością do NATO; **[k]** rozwój telekomunikacji w Polsce pomimo znacznej dynamiki w ostatnich latach nadal jest zapóźniony; **[l]** zdecydowanie istotnym hamulcem rozwoju gospodarczego jest deficyt obrotów na rachunku bieżącym, wynikający w głównej mierze z niskiej konkurencyjności oferty eksportowej, która jest efektem przestarzałej, tradycyjnej struktury produkcji; **[m]** zagrożenie stanowi również zastępowanie w dużym stopniu produkcji krajowej importem; **[n]** coraz większym problemem społecznym staje się bezrobocie, które oddziałuje równocześnie na sytuację gospodarczą; **[o]** przeciętny poziom wykształcenia w naszym kraju pomimo rosnących aspiracji edukacyjnych nadal odbiega od standardów europejskich; **[p]** przyjmując za miernik potencjału gospodarki poziom PKB per capita należy stwierdzić, iż jest on relatywnie niski; **[r]** znacznie niższe od średniej europejskiej są również wskaźniki efektywności polskiej gospodarki, które determinują poziom konkurencyjności.

Dwudziesty pierwszy. Analiza informacji dotyczących prognoz rozwoju gospodarczego Polski w najbliższych latach postrzegane przez pryzmat ich wpływu na kondycję gospodarczo-obronną naszego kraju skłaniają do sformułowania następujących wniosków: ***po pierwsze*** – stan obecny gospodarki Polskiej jak również prognozy dotyczące najbliższych lat nie skłaniają z punktu widzenia kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej naszego państwa do patrzenia w przyszłość w sposób optymistyczny; ***po drugie*** – zachowanie obecnego poziomu kondycji gospodarczo-

obronnej będzie biorąc pod uwagę stan budżetu państwa, który jest przecież podstawowym źródłem środków finansowych dla sfery obronności, bardzo trudne; ***po trzecie*** – jeśli negatywne tendencje występujące obecnie w gospodarce narodowej nie zostaną na przestrzeni najbliższych 2-3 lat zahamowane, poziom kondycji gospodarczo-obronnej Polski może ulec znacznemu obniżeniu; ***po czwarte*** – przyszłość zmian ilościowych jak i jakościowych w polskiej armii, związanych zarówno z jej wewnętrzną restrukturyzacją jak wymogami uczestnictwa w Sojuszu Północnoatlantyckim jest dalece niepewna, co rodzi uzasadnione niepokoje w kwestii kształtowania militarnych podstaw kondycji gospodarczo-obronnej; ***po piąte*** – słaba kondycja finansów resortu ON w najbliższych latach będzie determinowała możliwości związane z techniczną modernizacją polskiej armii, a co za tym idzie wpłynie w sposób bezpośredni na stan polskiego przemysłu obronnego. Obecna zła kondycja tego, jak ważnego z punktu widzenia kondycji gospodarczo-obronnej, sektora może ulec dalszemu pogorszeniu w przypadku niskich nakładów na zakup uzbrojenia i sprzętu wojskowego, co znajdzie reperkusje nie tylko w sferze obronności ale także w kwestiach społeczno-gospodarczych (np. wzrost bezrobocia); i ***po szóste*** – stosunkowo zła perspektywa w kwestii kształtu kondycji gospodarczo-obronnej naszego kraju może mieć nie tylko wpływ na stan systemu obronnego państwa lecz również na obraz Polski w świecie.

BIBLIOGRAFIA

A) Publikacje zwarte

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., Mikroekonomia, PWE, Warszawa 1999.
2. Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka, praca zbiorowa, UŁ, Łódź 1986.
3. Chałaj H., Globalny świat - wyzwania i spory. Wstęp do globalistyki, Część II i III, Warszawa 1991.
4. Dobraczyński M., Stefanowicz J., Polityka zagraniczna, PWN, Warszawa 1984.
5. Dworecki S., T. Kęstoń, M. Kulisz, Wskaźniki ekonomiczne obronności państwa, AON, Warszawa 1999.
6. Ekonomika obrony, praca zbiorowa pod redakcją W. Stankiewicza, AON, Warszawa 1994.
7. Encyklopedia Powszechna, PWN, Warszawa 1974.
8. Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego, praca zbiorowa pod redakcją Z. Lacha, Zarząd Geografii Wojskowej, Warszawa 2001.
9. Gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa wobec wyzwań rozwojowych świata na początku XXI wieku. Kryptonim „GOSPODBEZ". Część I - Identyfikacja gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa oraz wyzwań rozwojowych świata na początku XXI wieku, praca zbiorowa pod redakcją B. Balcerowicza, AON, Warszawa 2002.
10. Gospodarka obronna - ujęcie makroekonomiczne, „Materiały i Studia" 1993, AON, Warszawa 1993.
11. Gospodarka obronna Polski w końcu lat dziewięćdziesiątych. Szanse i zagrożenia, praca zbiorowa pod redakcją J. Płaczka, AON, Warszawa 2001.
12. Gospodarka obronna Polski w okresie transformacji (1989-1992), praca zbiorowa pod redakcją T. Kaminskiego, AON, Warszawa 1993.
13. Gospodarka obronna Polski. Stan obecny i perspektywy, praca zbiorowa pod redakcją M. Sułka, AON, Warszawa 1994.
14. Gospodarka obronna w warunkach transformacji systemowej. Materiały z konferencji, CUP, Warszawa 1993.
15. Gospodarka Polski w procesie transformacji 1992, Raporty, IRiSS, Warszawa 1993.

16. Gospodarka zagrożenia wojennego, praca zbiorowa pod redakcją W. Stankiewicza, WAP, Warszawa 1983.

17. Grabiński T., Wydymus S., Zeliaś A., Metody doboru zmiennych w modelach ekonometrycznych, PWN, Warszawa 1988.

18. Grabiński T., Wydymus S., Zeliaś A., Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych, PWE, Warszawa 1990.

19. Hübner D., Lubiriski M., Małecki W., Matkowski Z., Koniunktura gospodarcza, PWE, Warszawa 1994.

20. Human Development Report 2001, Oxford University Press, New York-Oxfor 2001.

21. Knorr K., Military Power and Potential, Lexington, Mass 1970.

22. Knorr K., The Power of Nations. The Political of Economy of International Relations, New York 1975.

23. Knorr K., The War Potential of Nations, Princeton 1956.

24. Koch M., Gospodarka wojskowa, MON, Warszawa 1987.

25. Kołodko G., Kwadratura pięciokąta. Od załamania gospodarczego do trwałego wzrostu, Poltext, Warszawa 1993.

26. Kondycja gospodarczo-obronna Polski i państw sąsiedzkich. Część I – Identyfikacja problemu, praca zbiorowa pod redakcją Z. Stachowiaka, AON, Warszawa 2000.

27. Kondycja gospodarczo-obronna Polski i państw sąsiedzkich. Część II – Egzemplifikacja problemu, praca zbiorowa pod redakcją Z. Stachowiaka, AON, Warszawa 2001.

28. Koniunktura gospodarcza na świecie 2001-2003, RCSS Departament Strategii i Integracji Międzynarodowej, Warszawa 2002.

29. Kozłowski S., Systemy ekonomiczne. Analiza porównawcza, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998.

30. Kukułka J., Problemy teorii stosunków międzynarodowych, PWN, Warszawa 1978.

31. Kurek S., Stan i możliwości rozwoju wybranych elementów infrastruktury techniczno-ekonomicznej Polski. Aspekty ekonomiczno-obronne, „Materiały i Studia", AON, Warszawa 2000.

32. Kuznets S., Wzrost gospodarczy narodów. Produkt i struktura produkcji, PWE, Warszawa 1976.

33. Leksykon najnowszych wyrazów obcych, Wydawnictwo „Twój Styl", Warszawa 1996.

34. Leksykon pokoju, KAW, Warszawa 1987.

35. Miary zgodności, metody doboru zmiennych, problemy współliniowości, praca zbiorowa pod redakcją M. Kolupy, PWN, Warszawa 1979.

36. Model gospodarki obronnej państwa i logistyki, „Alfa-K", Model gospodarki obronnej, Część II, AON, Warszawa 1994.

37. Nations in Transit 2002, Freedom House, Washinghton 2002.

38. Nowak E., Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych, PWE, Warszawa 1990.

39. Orłowski T., Nowy leksykon ekonomiczny, Oficyna Wydawnicza „Graf-Punkt", Warszawa 1998.

40. Osmańczyk E. , Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, WP, Warszawa 1986.

41. Piątkowski K., Informator dla żołnierzy NATO, MON, Warszawa 1997.

42. Pluta W., Wielowymiarowa analiza porównawcza w modelowaniu ekonometrycznym, PWN, Warszawa 1986.

43. Płaczek J., Wydatki wojskowe na tle rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, AON, Warszawa 1995.

44. Polarczyk K., Gospodarka i bilans militarny. NATO i Polska na tle świata, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Raport 109, Warszawa maj 1997.

45. Polarczyk K., NATO w świecie, Polska w NATO. Porównania międzynarodowej sytuacji społeczno-gospodarczej i militarnej, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Raport 159, Warszawa czerwiec1999.

46. Raport Ośrodka Studiów Wschodnich, OSW, Warszawa 2001.

47. Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2000, GUS, Warszawa 2000.

48. Rotfeld A.D., Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi, PISM, Warszawa 1990.

49. Słownik języka polskiego, Tom I, PWN, Warszawa 1978.

50. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 1999.

51. Słownik współczesnego języka polskiego, Wydawnictwo „Wilga", Warszawa 1999.

52. Słownik wyrazów obcych, PWN, Warszawa 1980.

53. Stachowiak Z., Ekonomia. Zarys podstawowych problemów, WSISiZ, Warszawa 2000.

54. Stachowiak Z., Procedury badawcze ekonomicznych dociekań naukowych, AON, Warszawa 1999.

55. Stankiewicz W., Planowanie obronne, MON, Warszawa 1977.

56. Sułek M., Potencjał gospodarczo-obronny. Pojęcie, pomiar, decyzje, AON, Warszawa 1993.

57. Sułek M., Wykorzystanie syntetycznych miar potencjału gospodarczo-obronnego w polityce i strategii bezpieczeństwa, AON, Warszawa 1994.

58. System gospodarki obronnej. Studium teoretyczne, praca zbiorowa pod redakcją T. Kamińskiego i M. Krča, AON, VA, Warszawa-Brno 1996.

59. The Military Balance 2002-2003, The International Institute for Strategic Studies, Londyn 2002.

60. Wojna gospodarcza, opracowanie zbiorowe, WAP, Warszawa 1986.

61. Wróblewski R., Elementy teoretyczne planowania strategicznego obrony narodowej, AON, Warszawa 1992.

62. Wróblewski R., Strategiczna operacja obronna w obszarze kraju, AON, Warszawa 1993.

63. Z prac nad syntetycznymi wskaźnikami koniunktury dla gospodarki polskiej, praca zbiorowa pod redakcją Z. Matkowskiego, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego", SGH, Warszawa 1997.

64. Zegar J.S. , Sterowanie i informacja w gospodarce żywnościowej, PWE, Warszawa 1981.

65. Ziemkowski L., Poziom życia. Metody mierzenia i oceny, PWE, Warszawa 1979.

66. Zięba R., Pojecie bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej, MON, Warszawa 1991.

B) Artykuły

1. Michałowski S., Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach Wschód-Zachód, „Stosunki Międzynarodowe" 1983, nr 4, Warszawa 1983.

2. Stankiewicz W., Konflikt i bezpieczeństwo. Kilka uwag teoretycznych, „Wojskowy Przegląd Ekonomiczny" 1981, nr 3/4, Warszawa 1981.

3. Sułek M., Elastyczność gospodarki narodowej a bezpieczeństwo ekonomiczne, [w:] Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka, praca zbiorowa, UŁ, Łódź 1986.

4. Sułek M., Planowanie gospodarczo-obronne i jego obiekt, „Zeszyty Naukowe WAP" 1985, nr 5, Warszawa 1985.

5. Sułek M., Płaczek J., Planowanie gotowości obronnej gospodarki narodowej, „Zeszyty Naukowe AON" 1994, nr 3, Warszawa 1994.

6. Urbański L., Płaczek J., Zadania, cechy i pomiar gospodarki obronnej Polski, [w:] System gospodarki obronnej. Studium teoretyczne, praca zbiorowa pod redakcją T. Kamińskiego i M. Krča, AON, VA, Warszawa-Brno 1996.

7. Wierzbowska-Miazga A., *Republika Białoruś czy republika białoruska?*, Prace OSW nr 3, Warszawa 2001.

8. Wróblewski R., Wybrane problemy diagnozy bezpieczeństwa narodowego, „Zeszyty Naukowe AON" 1991, nr 3/4, Warszawa 1991.

9. Zubek J., System pojęć i podstawowe problemy bezpieczeństwa RP, „Zeszyty Naukowe AON" 1992, nr 3, Warszawa 1992.

C) Dokumenty

1. Akt Końcowy KBWE (I zasada), [w:] A.D. Rotfeld, Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi (Aneksy), PISM, Warszawa 1990.

2. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 3281/XXIX z 14 grudnia 1974 roku, [w:] E. Osmańczyk, Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, WP, Warszawa 1986.

3. Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, dokument przyjęty przez Radę Ministrów RP 4 stycznia 2000 r., Załącznik do „Myśli Wojskowej" 2000, nr 5.

4. Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 23 maja 2000.

D) Źródła materiału statystycznego

1. Freedom in the World Country Ratings 1972-73 to 2001-2002, Freedom House, New York 2002, (http://www.freedomhouse.org/ratings/index.htm)
2. Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2000, GUS, Warszawa 2000.
3. SIPRI Military Expenditure Database, SIPRI, Oxford 2002, (http://projects.sipri.se/milex.html)
4. The Military Balance 1997/1998, The International Institut for Strategic Studies, Oxford University Press, London 1997.
5. The Military Balance 1998/1999, The International Institut for Strategic Studies, Oxford University Press, London 1998.
6. The Military Balance 1999/2000, The International Institut for Strategic Studies, Oxford University Press, London 1999.
7. The Military Balance 2000/2001, The International Institut for Strategic Studies, Oxford University Press, London 2000.
8. The Military Balance 2001/2002, The International Institut for Strategic Studies, Oxford University Press, London 2001.
9. The Military Balance 2002/2003, The International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press , Londyn 2002.
10. United Nations, Statistical Divison (Internet - http://www.un.org/Depts/unsd/).
11. World Development Indicators 2002 CD-ROM, World Bank, New York 2002.
12. World Development Indicators Database, World Bank, New York 2002, (http://www.worldbank.org/data/).

WYKAZ SCHEMATÓW I TABEL

A. Schematy

1. Logika wykładu III (końcowego) etapu dociekań prowadzonych w ramach tematu pt. „Kondycja gospodarczo-obronna Polski i państw sąsiedzkich" 13

2. System gospodarki obronnej 28

3. Heksagon uwarunkowań kształtowania kondycji gospodarczo-obronnej .. 41

4. Procedura oceny kondycji gospodarczo-obronnej 63

B. Tabele

1. Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Polsce w latach 1997-2002 83

2. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Polski w latach 1995-2001 ... 86

3. Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Czechach w latach 1997-2002 91

4. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Czech w latach 1995-2001 ... 93

5. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Niemiec w latach 1995-2001 100

6. Wskaźniki przemian społeczno-politycznych na Białorusi w latach 1997-2002 104

7. Struktura geograficzna białoruskiej wymiany handlowej (dane przedstawiające % w stosunku do całości) 106

8. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Białorusi w latach 1995-2001 106

9. Uzbrojenie Sił Zbrojnych Białorusi wg stanu na dzień 01.01.2000 r. 110

10. Wskaźniki przemian społeczno-politycznych na Litwie w latach 1997-2002 113

11. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Litwy w latach 1995-2001 ... 114

12. Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Rosji w latach 1997-2002 120

13. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Rosji w latach 1995-2001 122

14. Wskaźniki przemian społeczno-politycznych na Słowacji w latach 1997-2002 136

15. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Słowacji w latach 1995-2001 138

16. Wskaźniki przemian społeczno-politycznych w Białorusi w latach 1997-2002 141

17. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Ukrainy w latach 1995-2001 144

18. Budżet Ministerstwa Obrony Ukrainy w latach 1998 i 1999 148

19. Liczba ludności Polski i państw sąsiednich w 2001 roku oraz ich powierzchnia 171

20. PNN i PNN per capita Polski i jej sąsiadów w 2001 roku w USD 172

21. PKB Polski i państw sąsiednich w wybranych latach 1991-2001, w mln USD 173

22. Przyrost środków inwestycyjnych oraz przyrost oszczędności wobec PKB w wybranych latach 1991-2001, w % 175

23. Poziom importu i eksportu Polski i jej sąsiadów w wybranych latach 1991-2001, w mln USD 176

24. Stan liczebny sił zbrojnych oraz łączna liczba podstawowych kategorii uzbrojenia sił zbrojnych państw analizowanej grupy w roku 2002 179

25. Wydatki na obronność w Polsce i państwach sąsiednich w latach 2000-2001 182

ZAŁĄCZNIKI

1. Zarys systematyki kondycji gospodarczo-obronnej 225
2. Przemysł zbrojeniowy Rosji i Białorusi 227
3. Charakterystyka polityczna, gospodarcza i militarna Białorusi 255
4. Charakterystyka polityczna Litwy 275
5. Obraz polityczny, gospodarczy i militarno-obronny Ukrainy 285

Załącznik 1
por. mgr inż. Sylwester KUREK

ZARYS SYSTEMATYKI KONDYCJI GOSPODARCZO-OBRONNEJ

KONDYCJA GOSPODARCZO-OBRONNA

- Ogólna sytuacja (forma) w jakiej znajduje się gospodarka narodowa rozpatrywana z punktu widzenia potrzeb obronnych, wyrażająca się poprzez sprawność funkcjonalną oraz wytrzymałość i odporność na oddziaływanie wszelkich negatywnych czynników (zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych).
- Stan sprawności funkcjonowania i rozwoju, gospodarczych podstaw obronności.
- Wypadkowa kondycji gospodarczej i militarnej.
- Poziom wysiłku militarnego w danym okresie odzwierciedlony poprzez wielkości wskaźników gospodarczo-militarnych.

Kryterium wyróżnienia	**Zakres (wymiar, charakter) treści pojęcia i problemu pomiaru „kondycji gospodarczo-obronnej”**
Zakres pojęciowy	1. Charakterystyka zakresu „gotowości” potencjału gospodarczo-obronnego. 2. Stan rozwoju gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa. 3. Ogólna sytuacja gospodarki obronnej. 4. Koniunktura gospodarczo-obronna.
Cel	1. Poznawczo-porównawczy. 2. Planistyczny (decyzyjny).
Podmiot	1. Państwo (kraj). 2. Ugrupowanie (sojusz, pakt).
Czas	1. Ex post. 2. Bieżąca. 3. Ex ante.
Zakres przestrzenny badań	1. Narodowy. 2. Regionalny. 3. Globalny.
Nurt badań	1. Pozytywny. 2. Normatywny.
Procedura oceny	1. Sposób bezpośredni. 2. Sposób pośredni.
Rodzaj oceny	1. Szczegółowy (analityczny). 2. Ogólny (syntetyczny).
Szczegółowość	1. Ocena kompleksowa (całościowa). 2. Ocena selektywna (wybiórcza).
Metodę badań	1. Podejście analityczne. 2. Statystyczne. 3. Modelowe.
Typ danych	1. Statyczna analiza porównawcza. 2. Dynamiczna analiza porównawcza.
Podejście badawcze	1. Obiektywny. 2. Subiektywny.
Sposób prezentacji wyników badań	1. Opisowy. 2. Sformalizowany. 3. Opisowo-sformalizowany.

Załącznik 2
Doc. dr Żanna PLESKACZ

PRZEMYSŁ ZBROJENIOWY ROSJI I BIAŁORUSI

Przemysł wojenny Białorusi, wchodzącej w skład ZSRR, był częścią gigantycznego przemysłu wojennego dużego mocarstwa. Na terytorium Białorusi znajdowały się 112 przedsiębiorstwa należące do przemysłu obronnego ZSRR. Z uwagi na duże systematyczne zamówienia przedsiębiorstwa te zaopatrywano w surowce, z zasady wysoko jakościowe. Produkcja przedsiębiorstw przemysłu wojennego oraz prace naukowo-badawcze i konstruktorskie były finansowane przez budżet centralny. W warunkach systemu nakazowo-rozdzielczego oraz w pierwsze lata tzw. Pierestrojki przedsiębiorstwa przemysłu wojennego rzeczywiście były elitarną częścią sowieckiego przemysłu i działały w sprzyjających warunkach ekonomicznych. Rozpad ZSRR i powstanie niezależnego państwa białoruskiego był szybkim i ostatecznym końcem dobrych czasów dla 112 przedsiębiorstw znajdujących się na terytorium Białorusi.

Utrata ważnych źródeł surowcowych, załamanie się długoletnich dobro sąsiedzkich stosunków z przedsiębiorstwami przemysłu wojennego Rosji i Ukrainy, utrata zamówień ze strony armii, która stała się rosyjską; brak środków finansowych w budżecie Białorusi na cele wojenne, a wiec i brak zamówień ze strony armii białoruskiej; starzenie się i zużycie środków trwałych przy pełnym braku środków na odnowienie i modernizacje; słabe finansowanie prac naukowo-badawczych w tej dziedzinie, ucieczka wykwalifikowanej kadry; inflacja, wysoka energo- i materialochłonność produkcji; niekorzystna sytuacja makroekonomiczna w państwie- to tylko krótka lista problemów, które napotkały przedsiębiorstwa przemysłu zbrojeniowego na Białorusi. Jak podaje „BelTechEksport"- firma wyspecjalizowana w eksporcie sprzętu wojskowego, dziś na przemysł zbrojeniowy Białorusi składa się 30 przedsiębiorstw przemysłowych i 15 instytutów naukowo-badawczych i biur konstruktorskich.[1]

Tylko mniejsza część ze 112 przedsiębiorstw zdołała utrzymać swój potencjał oraz zachować wcześniejszą specjalizację produkcji.

---

[1] Por. „*Bielorusskij rynok*", 2001, №47, s. 20.

Jednym z takich przedsiębiorstw jest Miński Zakład Ciągników Kołowych. W skład produkcji tego zakładu wchodzą mobilne rozruchowe urządzenia MZKT-79221 dla rosyjskich miedzy kontynentalnych rakiet balistycznych „Topol-M". Ta produkcja ma jednego, lecz dużego odbiorcę i zleceniodawcę- Rosje.

Posiadane przez Rosję 450 takich rakiet na białoruskich urządzeniach rozruchowych powinny stać się powodem do utrzymywania produkcji.

Zjednoczone Emiraty Arabskie i Turcja są poważnie zainteresowane kolejną techniką wojenna- ciągnikiem dla przewozu tanków MZKT- 74135. Ten ciągnik zdolny jest do przemieszczania ładunków o wadze do 70 ton. W związku z tym planuje się użycie go dla transportu tanków „Leclerk" i „Leopard 2A5", przyjmowanych na uzbrojenie przez armie Zjednoczonych Emiratów Arabskich i Turcję. Na aukcji komercyjnej, zorganizowanej w ZEA MZT- 74135 został wyżej oceniony niż tak znane modele, jak „Oshkosh", „Mercedes-Benz", „MAN", „Volvo", „Tatra". Co dotyczy dzisiejszej Turcji, armia turecka dla transportu starych amerykańskich tanków M- 60,które ma na uzbrojeniu stosuje ciągniki samochodowe produkcji białoruskiej składające się z ciągnika MZKT- 74295 i półprzyczepy MZKT-93783 zdolnych do przemieszczania do 52 ton.

Dzięki wykorzystywaniu wyników badań z czasów sowieckich, produkcją wojenna zajmuje się Miński Zakład Samochodowy.

W 1995 roku rozpoczęto seryjną produkcje samochodów ciężarowych na potrzeby armii MAZ- 6317 (oznaczenie liczby i układu kół pojazdu 6x6). Cechy konstrukcyjno- technologiczne i eksploatacyjno- techniczne powodują jego wyższość nad takimi samochodami jak KraZ, KamAZ, Urał. MAZ-6317 jest przystosowany dla holowania dział, transportu zespołów rakietowych S-200 i S-300. Na Białorusi ciągniki są wykorzystywane przez armię dla transportu systemów ognia typu „Grad" i „Prima". Przewaga nadwozia samochodów MAZ-6317 nad „Urał- 4320" polega na tym, że konstrukcja podwozia MAZ-6317 pozwala na umieszczenie dodatkowych ładunków zbrojeniowych, co pozwala na zmniejszenie ilości transportujących samochodów i zwiększa mobilność zespołów ognia salwami.

Rozwój kolejnego przedsiębiorstwa przemysłu zbrojeniowego - 558go zakładu remontowania techniki powietrznej w Baranowiczach był uwarunkowany niekorzystną

sytuacją ekonomiczną na Białorusi. Otóż białoruskie siły wojenno-powietrzne zostały pozbawione możliwości nabycia nowych maszyn bojowych. Dlatego zwiększony interes wystąpił w skutek potrzeby modernizacji posiadanych samolotów wojskowych. 558 Zakład Remontowy przygotował dla praktycznej realizacji 4 warianty modernizacji myśliwców MIG-29. Przy czym modernizacja samolotów MIG-29 nie leży w interesie Białorusi wyłącznie, lecz również krajów, armie których są uzbrojone w samoloty MiG-29. Pierwszy najprostszy wariant modernizacji zakłada adaptacje MiG-29 do standardów NATO, co nie wymaga dużych zmian konstrukcyjnych samolotu. Zgodnie z czwartym, najbardziej zaawansowanym sposobem modernizacji samolot jest dozbrajany instalowane są zupełnie nowe przybory radioelektryczne. W rezultacie modernizacji moc bojowa myśliwca wyniesie 4000 kilogramów, wykrywalność obiektów wzrasta do 110-120 kilometrów, liczba jednocześnie kontrolowanych celów wzrasta do 4, z możliwością ich jednoczesnego ostrzału. Sterowanie samolotem z ziemi staje się również bardziej skuteczne.

Koszt modernizacji samolotu, według pierwszego wariantu, jednego MiG wynosi 1 mln. USD., według czwartego 4 mln. USD[2]. Modernizacja odbywa się pod kontrolą rosyjskiej korporacji „MiG". W projekcie bierze tez udział „Fazotron-NIIR" S.A.. Wiec powodzenie Zakładu Remontu Samolotów w Baranowczach w dużej mierze jest uzależnione od współpracy z przemysłem zbrojeniowym Rosyjskiej Federacji. Zainteresowanie Rosji tym programem może być wyjaśniane i tym, że MiGi-29 są samolotami armii rosyjskiej oraz tym, że dużo takich samolotów Rosja wyeksportowała na warunkach dalszej obsługi serwisowej.

Kolejne białoruskie przedsiębiorstwo przemysłu zbrojeniowego osiągnęło sukces w dużej mierze dzięki współpracy ze stroną rosyjską. Jest to „Minotor-serwis" S.A., które zostało utworzone przez byłych pracowników Mińskiego Zakładu Traktorów, którzy byli zmuszeni opuścić MZT w wyniku nieprzemyślanej konwersji. Współpracując z Zakładem mechanicznym w Uljanowsku, zostały zaprojektowane 2 nowe urządzenia samojezdne, odpowiadające nowoczesnym standardom. Są to samojezdne urządzenia „Szilka M4" oraz „Szilka M5". Po raz pierwszy te urządzenia zostały zaprezentowane na takich dobrze znanych wystawach techniki zbrojeniowej,

---

[2] Por. *„Bielorusskij rynok"*, 2001, №31, s. 19.

jak IDEX- 99 (ZEA) i MAKS- 99 (Rosja). Nowe modele urządzeń różnią się nie tylko z powodu lepszych cech technicznych podwozia, lecz i znacznie wyższej jakości wyposażenia, automatycznego systemu sterownia bojowego, lepszej celności strzałów, zmniejszenia możliwości rozpoznania przez inne obiekty. „Minotor-serwis" S.A. opracował pojazd bojowych dla przeprowadzania i innych akcji. W 2000 roku przedsiębiorstwo zaprezentowało nowy pojazd zwiadowczy 2T „Stalker". Odszedłszy od tworzenia maszyn zwiadowczych drogą przeróbki maszyn bojowych i transporterów opancerzonych po raz pierwszy na świecie przedsiębiorstwo spróbowało stworzyć pojazd zwiadowczy. Pojazd 2T jest przeznaczony do prowadzenia operacji zwiadowczych na głębokości, aktów dywersji. Przewidziana została możliwość zrzucenia maszyny z samolotu lub śmigłowca przy pomocy specjalnych spadochronów. „Stalker" jest wyposażony w najnowocześniejsza technikę zwiadowczą, łącznie z przyborami optycznymi, telewizyjnymi, przyborami wykrywania obiektów w nocy i w dzień.

„Stalker" jest wyposażony w 30 milimetrowa armatę, maszynowy karabin 7,62 milimetrowy oraz 2 urządzenia rozruchowe dla rakiet przeciwpancernych „Ataka" i rakiet „Igła".[3]

Pojazd ten jest bardzo ruchliwy, dobrze opancerzony, słabo rozpoznawalny i zauważalny, co chroni go przed atakiem przeciwnika.

Analogicznych maszyn nie ma na świecie, lecz ten pojazd- fenomen posiada jedna zasadnicza wadę, jest bardzo drogi. Użytkownikami takich pojazdów mogą być wyłącznie bogate państwa, do grona których Białoruś nie należy.

Osiągnięcia przedsiębiorstw białoruskiego przemysłu zbrojeniowego wymienione powyżej i zachowanie przez niektóre z nich wcześniejszej specjalizacji było możliwe tylko dzięki ciasnej współpracy tych przedsiębiorstw z przedsiębiorstwami rosyjskimi i za sprawą rosyjskich zamówień.

Istnieją również czysto białoruskie projekty. Do takich można zaliczyć nowoczesne urządzenia optyczne, produkowane przez białoruskie przedsiębiorstwa wyspecjalizowane w optyce mechanicznej takie jak „Peling" S.A., produkujące

[3] Por. *„Sowietskaja Belorussija"*, 2000, №268-269, s. 3.

elementy wyposażenia dla tanków T-72B, maszyn bojowych piechoty i transporterów opancerzonych. Produkcja odbywa się na 140 Remontowym Zakładzie w m. Borisow.

Pod względem ilości transporterów opancerzonych na 1000 żołnierzy Białoruś jest jednym z liderów w Europie. Lecz w najbliższym czasie główna moc białoruskiej armii - czołgi T-72 mogą się stać łatwo pokonywanymi. Ten fakt spowodował, że rozpoczęto prace nad modernizacją T-72 w m. Borisow. Przy czym zainteresowana tym projektem jest również Rosja. W rezultacie 140 Zakład Remontowy w m. Borisow (obwód Miński) posiada zamówienia na najbliższe 5 lat działalności. W całości na Białorusi został zaprojektowany zautomatyzowany system (ZaS) „Bor-1" zaprojektowany dla kierowania środkami obrony przeciw powietrznej kraju. Nowy Zas został stworzony przez Zespół Produkcyjny „Agat". Dziś odbywa się wymiana starego systemu „Almaz" na „Bor-1". Nowy ZaS został tak zaprojektowany, by uogólniać i wydawać polecenia w warunkach zagrożenia z powietrza, by prowadzić automatyczne zbieranie danych o znajdujących się w białoruskiej przestrzeni powietrznej obiektach i ich uzbrojeniu, posyłając automatycznie sygnały do systemów obrony przeciw powietrznej. Jej główną cechą jest możliwość rozstrzygania o najkorzystniejszym sposobie zniszczenia przeciwnika i oddawania rozkazów właściwym siłom. Przy czym system wyznacza najbardziej optymalne rozwiązanie. Poza tym system jest zdolny do automatycznej wymiany informacji z analogicznymi systemami w Rosji.

Należy zaznaczyć, że przemysł zbrojeniowy Rosji nigdy nie tracił zainteresowania w stosunku do białoruskich przedsiębiorstw przemysłu zbrojeniowego. Na skutek roli, jaką Białoruś odgrywała w podziale pracy w ZSRR, szczególnie jest zainteresowany rosyjski przemysł zbrojeniowy komponentami i gotowymi produktami techniki radioelektronicznej, technik obliczeniowych, optyczno-elektronicznej i laserowo-optycznej, oraz badaniami naukowymi z dziedziny systemów wykrywania celów, zautomatyzowanymi systemami zarządzania bronią i siłą wojskowa. Białoruskie przedsiębiorstwa posiadają znakomitą technikę dla remontu i modernizacji samolotów SU-22, SU-25, SU-27, MiG-29, śmigłowców Mi-8, Mi-8T, pojazdów bojowych piechoty BMP-2, czołgów T-72 transporterów opancerzonych BTR-60, BTR-70, systemów obrony przeciw powietrznej S-300B

(oraz starszych S-200, „Osa", „Kub"), środków połączeń i ZaS, techniki samochodowej i inżynieryjnej.

Rzecz jasna zwiększone zainteresowanie Rosjan występuje w stosunku do Mińskiego Zakładu Ciągników Kołowych z uwagi na jego znaczenie dla realizacji rosyjskich programów rakietowych.

Dążenie przedstawicieli rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego do wykorzystania dobrej koniunktury na rynku urządzeń obrony przeciw powietrznej po zakończeniu operacji powietrznej NATO przeciw Jugosławii stało się fundamentem dla utworzenia rosyjsko-białoruskiej międzypaństwowej przemysłowo-finansowej grupy (PFG) „systemy obronne". Stronę białoruską w grupie reprezentuje MZCK, przedsiębiorstwo „Alewkurp" (producent elementów elektronicznych), i 2566 Zakład Remontu radioelektrycznego uzbrojenia. Zarządzanie finansowe projektem zostało powierzone bankowi „Minskkompleksbank". Strona rosyjska w projekcie jest reprezentowana przez 27 przedsiębiorstw przemysłu zbrojeniowego, łącznie z korporacją „Roswoorużenije".

Ze względu na wyniki wykorzystywania przez Jugosławie radzieckich systemów obrony przeciw powietrznej, „Roswoorużenije" aktywnie oferuje usługi modernizacyjne. Właśnie taka modernizacja jest przedmiotem działalności grupy „Systemy obronne". Na Białorusi przeprowadza się modernizację rakiet przeciwlotniczych S-135 „Peczora". Przy czym „Peczora" jest wyposażona w środki, wykorzystywane przy produkcji systemów obrony przeciwlotniczej S-300. Jednocześni znacznie się polepsza charakterystyki bojowe rakiet przeciwlotniczych. Perspektywy modernizacyjne „Peczory" według ekspertów są wiele obiecujące. Wyeksportowano wedle różnych źródeł od 400 do 600 takich rakiet[4].

Strona białoruska w ramach przedsięwzięcia „Systemy obronne" gotowa jest kompletować na Białorusi systemy przeciwlotnicze S-300. Lecz utworzenie przemysłowo-finansowych grup, które jak zakładali teoretycy integracji gospodarczej Rosji i Białorusi powinny były stać się fundamentem integracji obu państw, nie zostało zrealizowane w większości przypadków (bez względu na wiele podpisanych umów). „Systemy obronne" są jednymi z niewielu rosyjsko-białoruskich grup

[4] *„Bielorusskij rynok"*, 2001, №7, s. 19.

przemysłowo-finansowych, które realnie funkcjonują i mają dość optymistyczne perspektywy rozwoju.

Przemysł zbrojeniowy Białorusi coraz mocniej jest wciągany w obszar strategicznych ambicji Rosji. Umowa o współpracy wojennej Rosji i Białorusi, która została podpisana 19 grudnia 1997 roku w Mińsku przewiduje wojenną współprace obu państw w dziedzinie wykonywania państwowych zamówień w przemyśle obronnym, realizowanie wspólnych programów zbrojeniowych oraz produkcję i remont techniki wojennej. Przyjąwszy zasadnicze postanowienia unowocześniania swojej armii, Rosja dąży do najbardziej racjonalnego wykorzystania własnych środków finansowych, zamawiając na Białorusi tylko te elementy potrzebne do produkcji bardziej skomplikowanych rzeczy, produkcja których nie jest korzystna w Rosji.

Natomiast przedsiębiorstwa przemysłu zbrojeniowego Białorusi, które nie mogą liczyć na wzbudzenie zainteresowania ze strony Rosji, są zmuszeni praktycznie w całości zaprzestać produkcję wojenną i perspektywy dalszego istnienia wiążą tylko z konwersją.

Po rozpadzie ZSRR i utworzenia niezależnej Republiki Białoruś nagle pogorszyła się sytuacja finansowa przedsiębiorstw przemysłu zbrojeniowego i stała się również widoczna zbędność funkcjonowania stacjonujących na jej terytorium wojsk. Duże wydatki na utrzymanie armii stały się dużym ciężarem dla budżetu i przeszkodą na drodze pełnowartościowego wykorzystania potencjału kraju w interesie narodu.

Pojawiała się obiektywna potrzeba wojenno-gospodarczej konwersji, składającej się z 2 bardzo ważnych części: konwersji jednostek naukowo-produkcyjnych i jednostek o przeznaczeniu wyłącznie wojennym.

W wyniku opuszczenia przez rosyjską armię terytorium Białorusi pozostały bez opieki następujące obiekty: domy oficerów, koszary wojenne, magazyny, przechowalnie, parki samochodowe i inne. Wydatki na ich utrzymanie i ochronę stały się ciężarem dla budżetu. Odpowiednie efektywne wykorzystanie wszystkich byłych obiektów wojennych musiało się stać ważną częścią konwersji.

Istotę konwersji należy rozpatrywać w wąskim i szerokim znaczeniach. W wąskim, jako przestawienie produkcji wojennej na cywilną. W sensie szerokim, nie

tylko w produkcji, a jako reformowanie armii (m. in. zmniejszanie ilość zatrudnionych w wojsku, zmianę wyposażenia armii), utylizację i wykorzystanie w gospodarczych celach broni i techniki wojennej, środków bojowych oraz przekwalifikowanie personelu.

Konwersja obejmuje nie tylko proces produkcyjny, lecz i odbiorców produkcji, oraz infrastrukturę wojenno-gospodaczą.

Główne elementy konwersji można przedstawić w postaci schematu.

Schemat 1

Zasadnicze elementy konwersji

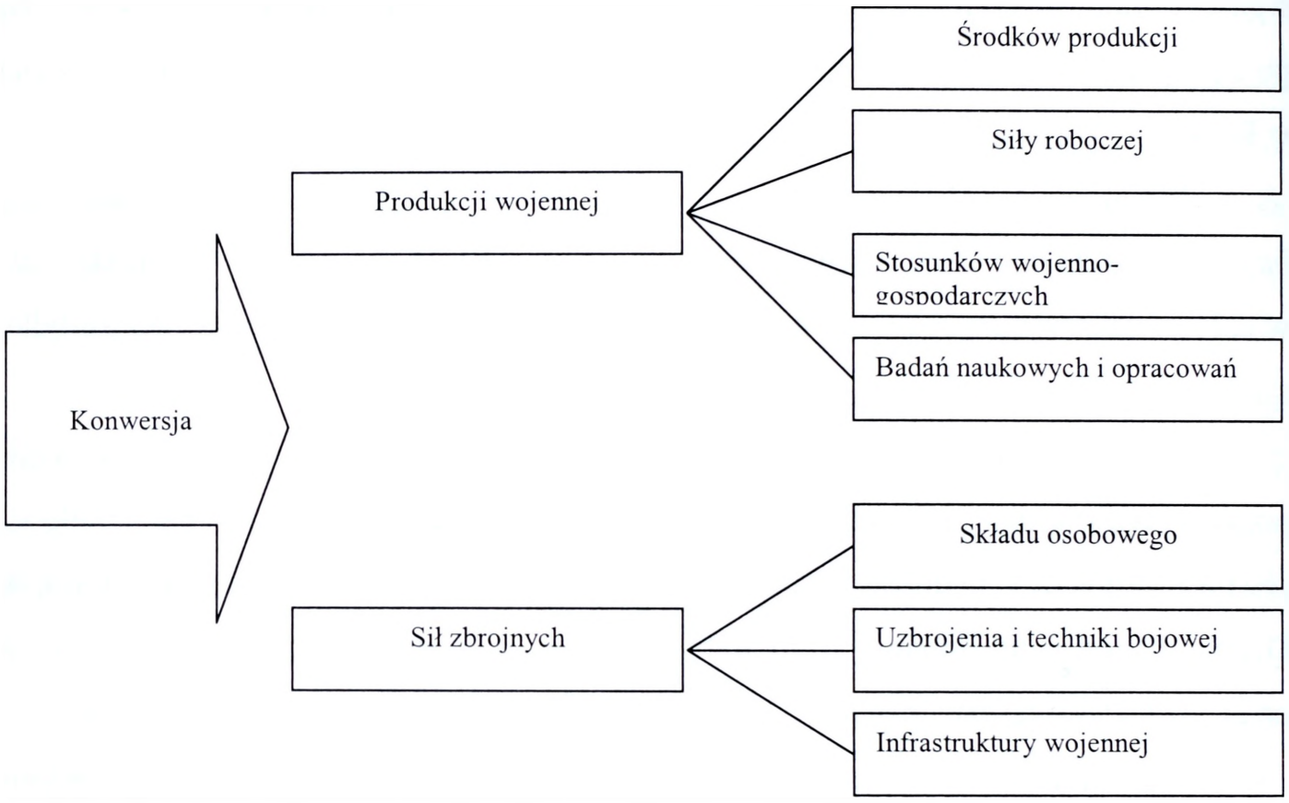

Opracowanie własne.

Specyficzną cechą białoruskiej konwersji jest to, że odbywała się ona i nadal odbywa w warunkach kryzysu gospodarczego i towarzyszącej inflacji.

Na szczeblu państwowym konwersja była zapoczątkowana w latach 90-tych w Programie, który określał główne kierunki rozwoju przemysłu maszynowego i chemicznego RB. Do opracowania i zatwierdzenia rocznych programów konwersji były zobowiązane poszczególne ministerstwa. W 1993 i 1994 latach przedsiębiorstwa przeprowadzające konwersję mogły korzystać z całego szeregu przewidzianych ulg

podatkowych. Podatkiem dochodowym nie była objęta część dochodu przeznaczona na przynajmniej 1 z poniższych celów:

- finansowanie naukowo-badawczych i konstruktorskich prac związanych z opanowaniem produkcji o przeznaczeniu cywilnym;
- finansowanie przestawiania produkcji wojennej na cywilną i poszerzanie produkcji cywilnej;
- spłata kredytów, przeznaczonych na konwersję.

Nie podlegał opodatkowaniu również dochód otrzymany przez przedsiębiorstwa w skutek realizacji technicznie ciężkiej produkcji o przeznaczeniu cywilnym, zapoczątkowanej w latach 1992-1994 w skutek konwersji.

W 1995 roku Ministerstwo przemysłu RB stworzyło fundusz który miał wspierać konwersję przemysłu zbrojeniowego. Został on stworzony na podstawie środków pochodzących z zysków przedsiębiorstw należących do przemysły zbrojeniowego RB. Z funduszu były finansowane przedsięwzięcia inwestycyjne związane z konwersją.

13 listopada 1998 roku Prezydent RB podpisał Dekret Nr 588 „O wspomaganiu przez państwo przedsiębiorstw i organizacji przeprowadzających konwersję", który mówi, że w latach 1998-2000 przedsiębiorstwa przemysłu radioelektrycznego i niektóre inne powiązane ze zbrojeniem zwolnione są z podatku dochodowego jeśli spełniony jest przynajmniej 1 z poniższych warunków:

- otrzymano go w ciągu 2-ch lat po wdrożeniu nowej technologii produkcji dóbr o przeznaczeniu cywilnym;
- otrzymano go ze sprzedaży maszyn rolniczych.

Poza tym przedsiębiorstwa konwersji utrzymały ulgi zwalniające z płacenia podatku VAT, zwolnienie z cła importowego i eksportowego.

Ponieważ praktycznie wszystkie przedsiębiorstwa obronne nie posiadały niezbędnych dla przeprowadzenia konwersji funduszy, źródłem finansowania stały się kredyty bankowe.

Powyższy dekret Prezydenta RB przewiduje ulgi kredytowe dla finansowania programów konwersji- stopa procentowa w tym przypadku jest dwukrotnie niższa niż stopa kredytu refinansowego Narodowego Banku Białorusi. Przy czym straty

finansowe banków, które udzielają kredyty przedsiębiorstwom zajmującym się konwersją, są refundowane przez budżet.

Należy zaznaczyć, że wszystkie ulgi dotyczyły tylko przedsiębiorstw, które się znalazły na specjalnej liście sporządzonej i zatwierdzonej przez Radę Ministrów RB. Dziś na tej liście znajduje się 95 przedsiębiorstw przemysłowych, wśród których są m. in.: przedsiębiorstwo naukowo-produkcyjne „Integral" (skupia 4 zakłady w Mińsku, Brześciu, Pińsku), koncern budowy maszyn „Planar" (składa się z 7 zakładów i placówek naukowo-produkcyjnych), przedsiębiorstwo produkcyjne „Horizont" (Mińsk), „Witiaź" (Witebsk), Białoruskie Przedsiębiorstwo Optyczno-Mechaniczne „BelOMO" (5 zakładów w Mińsku, Wilejce, Rogaczowie, Żłobinie), Miński Zakład Budowy Przyborów, Brzeski Zakład Elektromechaniczny, Zakład Radiotechniki w Homlu, Miński Zakład „Kalibr", Miński Zakład Traktorów, Zakład „Elektroaparatura" w Homlu.

Lecz bez względu na zaproponowane ulgi, tylko niektóre ze 122 przedsiębiorstw są przykładami udanej konwersji.

Jednym z takich przedsiębiorstw jest Zakład Remontu Czołgów w m. Borysów (dziś 140 Zakład Remontowy Ministerstwa Obrony). W czasach ZSRR na tym zakładzie rocznie modernizowano 1000 jednostek techniki bojowej rocznie i modernizowano prawie 2500 silników diesel. Przedsiębiorstwo było największym, remontującym transportery opancerzone i silniki w ZSRR. Dzisiejsza działalność, to: 150 modernizacji czołgów i 1000 odbudowanych silników rocznie.

Po rozpadzie ZSRR, w miarę spadku zamówień wojennych zakład rozpoczął konwersję. Pierwszymi krokami na tej drodze stała się produkcja sportowych hantli, elementów metalowych dla wózków dziecięcych i innych drobiazgów. Bardziej znaczącym krokiem stało się podpisanie kontraktu z zakładem „Homselmasz" (Homel), który przewidywał produkcję karoserii dla mini traktorów powyżej 1000 sztuk rocznie. Duża konwersja zakładu rozpoczęła się po podpisaniu kontraktu z Białoruską Koleją Państwową. Ze starych detali techniki wojennej zostały wyprodukowane maszyny do nasuwania i rozfrakcjonowania torów, które się okazały kilkakrotnie tańsze od zakupywanych na Ukrainie, przy tej samej jakości. Kolejnym krokiem stało się rozpoczęcie produkcji i remontu drezyn BKP jest w posiadaniu

około 300 i większość z nich wymaga kapitalnego remontu. Stworzono różne modele dla różnych celów.

Technika wojenna została również przystosowana na inne cele. Tak BMP-1 jest przekształcana w pojazd awaryjno-transportowy „Berezina", wyposażony w przybory do spawania oraz w pojazd terenowy „Berezina-2" wyposażony w mechanizmy wielooperacyjne. Powyższe maszyny są wykorzystywane w budownictwie, przy układaniu dróg, w celach melioracyjnych, w przemyśle wydobywczym (ropa naftowa) i leśnictwie. Zamówienia na pojazdy awaryjno-transportowe aktywnie napływają z Rosji i innych państw WNP.

Dużym powodzeniem cieszą się pojazdy przeciwdziałania pożarom leśnym o dużej mocy LMP-2, wyprodukowane na bazie czołgów. Są one zdolne przejść przez palące się zwały drzew, przewozić wszelkie niezbędne urządzenia do walki z żywiołem.

Wiele rodzajów techniki pokojowej opracowano w oparciu o czołg T-55. Są też m. in. maszyna dla wykrywania pożarów „Bronia", dźwig „Ładoga", uniwersalny ciągnik gąsienicowy „Żubr" - wyposażony we wszystkie niezbędne urządzenia łącznie z dźwigiem i miejscem na ładunek.

Opracowano produkcję kołowego traktora terenowego w oparciu o transporter opancerzony BTR-60. Jego konstrukcja przewiduje: współdziałanie z różnymi maszynami rolniczymi, zawieszenie zostało oparte o zawieszenie traktora MTZ-80 (najbardziej rozpowszechniony w RB rodzaj traktora), scentralizowany system regulacji ciśnienia i powietrza w kołach.

W wyniku konwersji około 1000 pracowników mają stałą pracę, przy czym produkcja odbywa się na zamówienie, a nie do magazynu. Pracownicy regularnie otrzymują stosunkowo wysokie jak na białoruskie warunki wynagrodzenie. Przedsiębiorstwo to otrzymuje zamówienia z-za granicy, dyrektor został uhonorowany Państwowym Odznaczeniem Federacji Rosyjskiej w 1995 roku.

Przykładem udanej konwersji jest jeszcze jedno przedsiębiorstwo- Białoruskie Optyczno-Mechaniczne Przedsiębiorstwo „BelOMO". Nie przez przypadek było ono nazywane elitarnym w szeregach przemysłu wojennego ZSRR. Cztery zakłady, które wchodziły w skład „BelOMO", były wyspecjalizowane w produkcji szczególnie

skomplikowanej optyczno-mechanicznej i optyczno-elektronicznej aparatury. Produkowano m. in. systemy topografii kosmicznej, aparaty obserwacji z zastosowaniem lasera, różne modele celowników i przyborów naprowadzających na cel, stosowane w transporterach opancerzonych, celowniki optyczne dla karabinów snajperskich i ręcznych granatników przeciwpancernych etc. Produkcja wojenna na tym przedsiębiorstwie wynosiła 70% całości produkcji.

Z rozpadem ZSRR „BelOMO" straciło praktycznie wszystko, a co najważniejsze - zamówienia ze strony państwa. Armia białoruska nie zamawia nic w „BelOMO" od 1990 roku.

W wyniku przeprowadzenia konwersji przedsiębiorstwo zmieniło profil swojej działalności w 80-90%. Wyprodukowano powyżej 180 rodzajów towarów konsumpcyjnych.

Przeprowadzając konwersję wykorzystano zdobyty wcześniej dorobek naukowy. Konwersją ta spowodowała powstanie i rozwój nowej aparatury medycznej: produkuje się aparaty rentgenowskie, aparaturę wykorzystującą laser dla oftalmologii, stomatologii, chirurgii, urologii, terapii. Przy czym aparatura produkowana przez „BelOMO" odpowiada wszelkim naukowo-technicznym standardom światowym. Właśnie ta aparatura medyczna jest w dużej mierze eksportowana.

Jednocześnie "BelOMO" produkuje produkcję, która pozwala na zastąpienie importu, taką jak: systemy hamulcowe dla samochodów ciężarowych, gaźniki dla silników i motocykli, energooszczędne towary- liczniki gazowe, lampy przemysłowe i gospodarcze.

Lecz bez względu na korzystny przebieg konwersji, "BelOMO" cierpi z powodu złej polityki makroekonomicznej państwa. Przedsiębiorstwo utrzymuje swój wysoki poziom technologiczny, chociaż wymaga to dużych inwestycji w modernizację przedsiębiorstwa (zużycie środków trwałych wynosi 70-90%). Poza tym unikatowe nauko chłonne przedsiębiorstwa wchodzące w skład "BelOMO" znalazły się w bardzo trudnej sytuacji z powodu odpływu wysoko wykwalifikowanej siły roboczej (przyczyna- niskie zarobki). Kadra nie zostaje na długo w przedsiębiorstwie. Może się zdarzyć, że zabraknie nawet pracowników dla wykonywania bieżących zamówień.

Dewaluacja rubla rosyjskiego korzystnie odbiła się na sytuacji rosyjskich przedsiębiorstw, m.in. zajmujących się produkcja aparatury optycznej, a Rząd Federacji Rosyjskiej aktywnie je wspiera. Białoruskie przedsiębiorstwa pracują na bardziej drogich surowcach i dlatego coraz to ciężej jest im konkurować z przedsiębiorstwami rosyjskimi. Dlatego w ostatnim czasie w "BelOMO" pokłada się pewne nadzieje w integracji RB i RF, mając tym samym nadzieję że się wyrównają warunki gospodarowania.

Niestety sytuacja, która się składa w RB - brak reform rynkowych, utrzymywanie a nawet i zwiększenie ingerencji państwa w życie gospodarcze w żaden sposób nie sprzyja konwersji. Większość przedsiębiorstw przemysłu wojennego Białorusi, bez względu na wszystkie przedstawione dla nich ulgi kredytowe i celne są w sytuacji krytycznej - brak zamówień, brak inwestycji. Cofnięcie się w stronę materiałochłonnej i energochłonnej produkcji nie byłoby możliwe w innych, niż istniejące dziś na Białorusi, warunkach gospodarowania.

Ważną częścią całego procesu konwersji jest również konwersja naukowo-badawczych i doświadczeniowo-konstruktorskich prac.

Wiadomo, że znaczna część badań i opracowań do 1990 roku na Białorusi wykorzystywano w interesie przemysłu wojennego. Prace badawcze przeprowadzano jak w instytutach naukowo-badawczych tak i w szkołach wyższych oraz w Akademii Nauk RB.

W kolejnych latach wstrzymano finansowanie tych badań, wyniki i wykwalifikowana kadra stały się bezużyteczne. Faktem jest, że badania i doświadczenia z dziedziny obrony wysokiej jakości i nawet w dzisiejszych czasach stanowią źródło wielu innowacyjnych projektów.

W 1994 roku Białoruś została członkiem Międzynarodowej Organizacji Naukowo-Technicznej, która została założona w 1992 roku przez Japonię, Rosję, USA i Unię Europejską. Jej celem jest zabezpieczenie wiedzy i doświadczenia z dziedziny produkcji broni masowego rażenia przed rozpowszechnieniem, przeprowadzanie badań tylko w pokojowych celach, rozwój nowych technologii.

Naukowcy z Białorusi uczestniczyli i nadal biorą udział w 29 projektach finansowanych przez tą organizację. Wartość tych badań wynosi 28 mln. USD.

W około 20 projektach uczestniczą również rosyjskie placówki naukowe. Ogólna wielkość funduszy przypadających na białoruskich naukowców wynosi 4 mln. USD.

Najbardziej aktywną współpracą z Międzynarodową Organizacją Naukowo-Techniczną wykazują się pracownicy Białoruskiej Akademii Nauk (85% projektów), Ministerstwo Edukacji - 10%, Ministerstwo Przemysłu - 4% i Ministerstwo Obrony - 1%.[5]

Największym spośród projektów, w którym wiodącą rolę pełnią białoruscy naukowcy jest projekt Akademickiego Naukowego Zespołu Naukowego „Instytut wymiany ciepła i masy", Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego i Moskiewskiego Fizyko-Inżynierskiego Instytutu „Modelowanie matematyczne naturalnych i technogennych katastrof i ich wpływu na stan środowiska i ekologii" (488,0 tys. USD).

Jednakże zdecydowanym liderem w dziedzinie naukowej konwersji pod patronatem Międzynarodowej Organizacji Naukowo-Technicznej jest Instytut Fizyki Białoruskiej Akademii Nauk, który w 1999 roku zrealizował 4 projekty warte 707,7 tys. USD, realizowane są kolejne 3 projekty (573,0 tys. USD).

Najbardziej kosztownym projektem, w którym biorą udział białoruscy naukowcy jest projekt "Rozwój technologii masowej produkcji ołowiowo-wanadowych scyntylacyjnych kryształów" o wartości 3,8 mln. USD.[6]

Opracowywana w ramach tego projektu (powyżej 280 osób z Białorusi i Rosji jest zaangażowanych) technologia produkcji kryształów wolframitu ołowiu dla zastosowania jako detektora promieniowania otwiera nowe możliwości w fizyce wysokich energii, może znaleźć zastosowanie w medycynie, defektoskopii jak również i ochronie środowiska.

Biorąc pod uwagę ważność konwersji w dziedzinie badań naukowych i eksperymentalno-konstruktorskich opracowań, potrzebę zachowania i podnoszenia kwalifikacji naukowo-technicznej bazy Republiki, Rząd Białorusi wprowadził szereg ulg podatkowych i celnych ułatwień dla organizacji i specjalistów- wykonawców projektów Międzynarodowej Organizacji Naukowo-Technicznej.

---

[5] Por. *„Belorusskaja ekonomika: analiz, prognoz, regulirowanije"*. Biuletyn Gospodarczy, 2000, №12, s.27.
[6] Ibidem.

W ciągu ostatnich lat podjęto szereg działań w dziedzinie konwersji obiektów o przeznaczeniu wojskowym.

Po wycofaniu się rosyjskich jednostek wojskowych z terytorium RB, opuszczono 311 miasteczek wojskowych. Są to puste budynki- baraki, magazyny, przechowalnie amunicji, garaże i t. d. Na terenach miasteczek znajduje się powyżej 7 tys. obiektów. Takie miasteczka znajdują się w każdym obwodzie: w brzeskim- 75 (1229 obiektów), witebskim- 51 (1456), homelskim- 31 (1369), grodzieńskim- 68 (1323), mińskim- 49 (875), mohylewskim- 25 (858), w Mińsku- 12 (94).[7]

Na pierwszym etapie Rząd RB próbował wzbudzić zainteresowanie organizacji międzynarodowych problemem przyswajania miasteczek wojskowych. W 1994 roku zostało przyjęte Postanowienie Rady Ministrów RB "O międzynarodowym projekcie dotyczącym konwersji wojennych miasteczek w obszary działalności gospodarczej". Zgodnie z tym postanowieniem dzięki wysiłkom szeregu ministerstw i urzędów, ONZ, Międzynarodowej Organizacji Pracy, przedstawicielstwa ONZ na Białorusi, Banku Światowego, EBOR, Brytyjskiej Asocjacji Specjalistów Zarządzania chciano znacznej ilości miasteczek nadać status obszarów rozwijających się. Dla gospodarstw działających na tych obszarach przewidziane byłyby ułatwienia celne, ulgi podatkowe i gwarancje rządowe dla inwestorów. Najbardziej uprzywilejowanymi byłyby projekty inwestycyjne zorientowane na energooszczędną produkcję. Została nawet sformułowana komisja międzywydziałowa zajmująca się konwersją miasteczek wojskowych, w skład której na równi z przedstawicielami białoruskich ministerstw gospodarki, finansów, obrony, Zrzeszenia Przedsiębiorców, weszli przedstawiciele ONZ w RB. Lecz wynikiem współpracy międzynarodowej stało się tylko sfinansowanie przez przedstawicielstwo ONZ na Białorusi nieznacznych wydatków na zbadanie niektórych obiektów. Po wycofaniu się strategicznych wojsk rosyjskich z terytorium RB międzynarodowa pomoc w dziedzinie finansowania konwersji miasteczek wojskowych została zaprzestana.

W 1994 roku oszacowano zasoby pracy w RB, przeprowadzono inwentaryzację miasteczek wojennych. Ministerstwo Zarządzania Własnością Państwową i Prywatyzacji utworzyło bazę danych z dokładną charakterystyką każdego obiektu.

---

[7] Por. *„Nacionalnaja ekonomiczeskaja gazeta"*, 2000, №49, s. 11.

Na tej podstawie rozpoczęto opracowywanie narodowego planu konwersji miasteczek wojennych.

W 1995 roku zostały opracowane reguły i normy dotyczące obiektów znajdujących się na terenach miasteczek wojennych i kierunkach ich dalszego zagospodarowania. Dziś w różnych celach pokojowych wykorzystuje się 2150 byłych obiektów wojskowych. A wartość produkcji wytwarzanej na ich terenie osiąga wartość 14 mln. USD rocznie, ilość nowych miejsc pracy wyniosła 8000.[8]

Konwersja odbywała się zgodnie z zaakceptowanymi przez Rząd RB trzema koncepcjami.

Pierwsza polegała na przekazaniu ministerstwu do Sytuacji Nadzwyczajnych, Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i innym organizacjom państwowym niektórych obiektów. Przekazano na ten cel około 2 tys.

Druga polegała na przekazaniu obiektów dla przedsiębiorstw komunalnych i innych służb miejskich dla zaspokojenia części ich potrzeb.

Trzecia- na sprzedaży obiektów na aukcjach, wynajem oraz nieodpłatne przekazanie obiektów na określonych warunkach. Inwestor otrzymujący obiekt zobowiązuje się zorganizować produkcję i stworzyć nowe miejsca pracy, rozwiązać niektóre problemy socjalne. Druga strona zobowiązania gwarantuje stworzenie sprzyjających warunków dla działalności gospodarczej i zapewnia szereg gwarancji, w tym własnościowych.

Najbardziej aktywnie taka forma wzajemnych stosunków stosowana jest w obwodzie witebskim i homelskim. Dzięki stworzeniu korzystnych warunków i gwarancji dla przedsiębiorstw konwersję przeszły 126 niezbyt atrakcyjne obiekty (69-obwód witebski, 57-homelski).

Powstająca w ten sposób w państwie sytuacja uzasadnia przyciąganie do tych obszarów kapitału prywatnego.

Najlepszym uzasadnieniem jest to, że w ciągu kilku ostatnich lat prywatni inwestorzy i najemcy nabyli 1,5 tys. obiektów, na terenie których znalazło zatrudnienie 6 tys. osób. Inwestycje prywatne wyniosły 1 mln. USD. Wyprodukowano

---

[8] *„Nacionalnaja ekonomiczeskaja gazeta"*, 2000, №49, s. 11.

w nich 70% produkcji, wyprodukowanej we wszystkich przedsiębiorstwach, które przeszły konwersję.

Jeśli wziąć pod uwagę, że jednocześnie zostały zaoszczędzone środki, które przedtem były wydawane na utrzymanie tych obiektów, to te liczby jeszcze bardziej potwierdzają potrzebę sprzedaży i przekazywania niewykorzystywanych obiektów w ręce prywatne.

Na Białorusi zostały zrobione pierwsze kroki w kierunku przeprowadzenia konwersji z udziałem inwestycji zagranicznych. Przykładem może być byłe miasteczko wojenne w m. Kleck. Tu białorusko-polskie przedsiębiorstwo "Makrofrut" wybudowało halę produkcyjną dla produkcji mrożonek jagód, warzyw i owoców, oraz chłodnię zdolną pomieścić 4 tys. ton. Wysokość inwestycji wyniosła 500 tys. USD.

W tymże miasteczku prywatne przedsiębiorstwo "Beltransmet" buduje halę produkcyjną dla remontu urządzeń elektrycznych. Działa też przedsiębiorstwo przetwórstwa surowców wtórnych "Wtormet", zakład drzewny oraz punkt obsługi celnej zatrudniający 60 osób.

Pod patronatem Ministerstwa Leśnictwa opracowywany jest projekt konwersji szeregu obiektów byłego miasteczka wojskowego Borowucha-1 w rejonie połockim dla rozmieszczenia tam zakładu cięcia drewna. Zaplanowana przez niemiecką firmę inwestycja warta będzie 6 mln. USD.

Jest też propozycja rosyjskiej "Czess" S.A., która jest skłonna zainwestować 0,5 mln. USD w konwersję miasteczka wojennego Żurżewo, przekazanego do dyspozycji Wolnej strefy Ekonomicznej "Witebsk".

Były magazyn materiałów pędnych (paliw) i smarów zostanie zrekonstruowany, powstanie mini zakład produkujący benzynę, działający na podstawie technologii mieszania komponentów sprowadzanych z Rosji.

Podobnych przedsiębiorstw nie ma w RB. W przypadku zrealizowania projektu Białoruś otrzyma nie tylko źródło zaopatrzenia w paliwo, lecz do budżetu wpłyną znaczne dochody, szacowane na około 2 mln. USD rocznie.

Przytoczone przykłady potwierdzają potrzebę bardziej aktywnej kooperacji z innymi krajami w dziedzinie konwersji. Dla tych celów władze obwodowe mogłyby

powołać już wspomniane Służby Konwersji. Tak postąpiono m. in. W Niemczech, gdzie te Służby były samowystarczalne. Potrzeba ulepszenia programów konwersji wymaga fakt, że pozostało jeszcze powyżej 2000 obiektów oraz to, że koszty ich utrzymania są wysokie. Inwestorzy coraz niechętnie nabywają obiekty jak z powodu złej sytuacji gospodarczej, tak i politycznej kraju.

Ważną dziedziną konwersji jest utylizacja amunicji. Głównym wykonawcą tego zadania jest białoruski zakład Metalurgii Proszkowej. W wyniku utylizacji racjonalnie wykorzystuje się ogromne zapasy przestarzałej amunicji, zmniejsza się zagrożenie wybuchów i pożarów w magazynach i bazach. Materiały wybuchowe są wykorzystywane w przemyśle, co pozwala skrócić dostawy tego surowca z zagranicy.

Ogromna ilość pocisków artyleryjnych wyprodukowanych w latach powojennych ma zostać poddana utylizacji.

Dla sprostania temu zadaniu stworzono 2 centrum utylizacyjne. W lutym 2000 roku w m. Dobrusz (obwód homelski) rozpoczęto utylizację pocisków artyleryjnych o kalibrze 152 mm . Odbywa się tu przetwórstwo prochu artyleryjnego na cele przemysłowe.

W 2001 roku rozpoczęło działalność centrum utylizacji bomb lotniczych w m. Prudok (obwód witebski). Wykorzystując pełne moce produkcyjne zakładów utylizacja zajęłaby około 20 lat.[9]

Należałoby powiedzieć, iż utylizacja amunicji jest przedsięwzięciem przynoszącym straty we wszystkich krajach, które zetknęły się z tym problemem. Na przykład w Niemczech dotacje do 1 kg utylizowanej amunicji wynoszą 10 DM.

Kosztowna jest też utylizacja na Białorusi. Wiążą się z nią też pewne korzyści. Dostarcza przedsiębiorstwom przemysłowym 30% rocznego zapotrzebowania materiału wybuchowego, niezbędnego do produkcji. Oszczędza się tym samym 1/3 dewiz potrzebnych do zakupu materiałów wybuchowych w Rosji i innych krajach. Cena 1 tony trotylu wynosi około 500 USD. Samo przedsiębiorstwo "Dolomit" rocznie zużywa powyżej 100 ton przemysłowego materiału wybuchowego, nie mówiąc już o przedsiębiorstwie wydobywającym granit w m. Mikaszewicze.

---

[9] *„Finansy, ucziot, audit"*, 2000, №10, s. 43.

Tabela 1

Kontrakty i dostawy amunicji z RB (wg danych międzynarodowych centrów analitycznych[12])

Importer	Typ	Oznaczenie	Ilość	Data zamówienia	Data dostawy	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7
Algieria	Myśliwiec	Mi MiG-29, MiG-29УБ	36	1998	1999-2000	Kontrakt na 700 mln. USD na 36 maszyn: 28 myśliwców MiG-29 i 8 ćwiczeniowo-bojowych MiG-29УБ
Algieria	Myśliwiec-bombowiec	Su-24МРК	2	1996	1997	Z zestawu lotnictwa Sił Zbrojnych RB
Angola	БМП	БМП-1	21	1993	1993	Z zestawu Sił Zbrojnych RB: sprzedano przez Bułgarię
Angola	БМП	БМП-1	7	1998	(1999)	Kontrakt na 1,4 mln.USD, łącznie z RSZO BM-21
Angola	РСЗО 122мм	БМ-21 «Град»-	-	1998	(1999)	Kontrakt na 1,4 mln.USD, łącznie z BMP-1
Wielka Brytania	РСЗО 220мм	«Ураган»	2	1993	1994	-
Węgry	ОБТ	Т-72	100	1996	1996	Z zestawu Sił Zbrojnych RB; kontrakt na 13-20 mln. USD
Chiny	ОБТ	Е-55	(19-?)	-	1990-e	Dostaw nieznanej ilości (od 19 jedn. do 100) przestarzałych ОВТ z zestawu Sił Zbrojnych RB
RD Kongo	РСЗО 122мм	БМ-21 «Град»	6	1996	1997	Siły Zbrojne RB: 16 szt. W 1999r.
Maroko	ОБТ	Т-72	48	2000	2001	Z zestawu Sił Zbrojnych RB; kontrakt na 10-12 mln. USD
Mołdawia	БТР	БТР-80	20	1997	1998	-
Pakistan	ПТУР	9М119/АТ-11 Снайпер	1.920	1996	1997-98	1.920 ПТР dla 320 ОБТ Т-80УД (po 6 jednostek)
Papua-Nowa-Gwinea	Śmigłowiec	Ми-24П	2	1996	1997	Z zestawu Sił Zbrojnych RB
Peru	Myśliwiec	МиГ-29	18	1995	1996-1997	Kontrakt na 385 mln. USD na 16 МиГ-29 i 2 МиГ-29УБ, łącznie z 96 РВВ Р-27Р i 216 РВВ Р-60: dostawa: 8 jedn. w 1996r., 10 jedn. w 1997r.
Peru	Samolot szturmowy	Су-25	18	1995	1996-1998	Łącznie z 2 СУ-25УБ
Руанда	Śmigłowiec	Ми-24	2	1997	(1997)	-
Судан	ЛСВ	АКМ	10.000	1995	1995	Dostawy kałasznikowych

[12] *Passim*, 2001, №21, s.27.

Konflikt został rozwiązany przy udziale USA, Argentyny i Brazylii. Ocena tego zdarzenia ze strony tych oraz innych państw biorących udział w rokowaniach pokojowych była głównie negatywna.

Przez to, że do transakcji doszło bez udziału Rosji, postanowiła ona wstrzymać dostawy części zamiennych do sprzedanego przez Białoruś sprzętu do Peru. Wiele analityków wtedy uważało iż rzeczywistym sprzedawcą było wtedy przedsiębiorstwo "Roswooruženije", pod przykryciem "BelTechEksport". Że Rosja zrobiła taki krok, aby nie dopuścić do własnej kompromitacji. Analitycy ci uważają, że przyczyną konfliktu w tej sprawie pomiędzy Rosją a Białorusią doszło ponieważ nie podzielono się dochodami.

W Republice Peru w tym czasie doszło do skandalu, który trwa do dziś.

W 2001 doszło do katastrofy jednego ze sprzedanych w 1996 roku myśliwców MiG-29. Wtedy po raz kolejny zaczęto badać tą sprawę. W prasie pojawiły się nawet pogłoski o możliwości ukarania byłego prezydenta Peru i jego eks-doradcę karą śmierci. Eks-doradca prezydenta miał otrzymać za zrealizowanie kontraktu z Białorusią 35 mln. USD. Pieniądze na konto eks-doradcy zostały przelane z kont przedsiębiorstwa "Roswooruženije", co dawało podstawy o udziale Rosji w tej sprawie.[11]

Skandal dotyczący sprzedaży broni do Peru nie był skandalem jedynym. Masmedia światowe niejednokrotnie podawały do wiadomości, że Białoruś sprzedaje amunicję ekstremistom z krajów islamskich.

Za zwyczaj takie zarzuty są odrzucane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Białorusi. Wiadomo jednak, że amunicja był sprzedawana do takich krajów jak: Algieria, Maroko, Pakistan, Sudan. We wszystkich przypadkach kontrakty miały perfekcyjnie sporządzoną dokumentację prawną. Lecz istnienie różnych reżimów politycznych w krajach zaangażowanych w konflikt powoduje, że istnieją różne opinie tych działań. W poniższej tabeli zostały przedstawione dane charakteryzujące główne dostawy amunicji z RB w ciągu ostatnich kilku lat.

---

[11] *Passim*, s. 28.

Tabela 1

Kontrakty i dostawy amunicji z RB (wg danych międzynarodowych centrów analitycznych[12])

Importer	Typ	Oznaczenie	Ilość	Data zamówienia	Data dostawy	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7
Algieria	Myśliwiec	Mi MiG-29, MiG-29УБ	36	1998	1999-2000	Kontrakt na 700 mln. USD na 36 maszyn: 28 myśliwców MiG-29 i 8 ćwiczeniowo-bojowych MiG-29УБ
Algieria	Myśliwiec-bombowiec	Su-24МРК	2	1996	1997	Z zestawu lotnictwa Sił Zbrojnych RB
Angola	БМП	БМП-1	21	1993	1993	Z zestawu Sił Zbrojnych RB: sprzedano przez Bułgarię
Angola	БМП	БМП-1	7	1998	(1999)	Kontrakt na 1,4 mln.USD, łącznie z RSZO BM-21
Angola	РСЗО 122мм	БМ-21 «Град»-	-	1998	(1999)	Kontrakt na 1,4 mln.USD, łącznie z BMP-1
Wielka Brytania	РСЗО 220мм	«Ураган»	2	1993	1994	-
Węgry	ОБТ	Т-72	100	1996	1996	Z zestawu Sił Zbrojnych RB; kontrakt na 13-20 mln. USD
Chiny	ОБТ	Е-55	(19-?)	-	1990-e	Dostaw nieznanej ilości (od 19 jedn. do 100) przestarzałych ОВТ z zestawu Sił Zbrojnych RB
RD Kongo	РСЗО 122мм	БМ-21 «Град»	6	1996	1997	Siły Zbrojne RB: 16 szt. W 1999r.
Maroko	ОБТ	Т-72	48	2000	2001	Z zestawu Sił Zbrojnych RB; kontrakt na 10-12 mln. USD
Mołdawia	БТР	БТР-80	20	1997	1998	-
Pakistan	ПТУР	9М119/АТ-11 Снайпер	1.920	1996	1997-98	1.920 ПТР dla 320 ОБТ Т-80УД (po 6 jednostek)
Papua-Nowa-Gwinea	Śmigłowiec	Ми-24П	2	1996	1997	Z zestawu Sił Zbrojnych RB
Peru	Myśliwiec	МиГ-29	18	1995	1996-1997	Kontrakt na 385 mln. USD na 16 МиГ-29 i 2 МиГ-29УБ, łącznie z 96 РВВ Р-27Р i 216 РВВ Р-60: dostawa: 8 jedn. w 1996r., 10 jedn. w 1997r.
Peru	Samolot szturmowy	Су-25	18	1995	1996-1998	Łącznie z 2 СУ-25УБ
Руанда	Śmigłowiec	Ми-24	2	1997	(1997)	-
Судан	ЛСВ	АКМ	10.000	1995	1995	Dostawy kałasznikowych

[12] *Passim*, 2001, №21, s.27.

Tabela 1 cd

1	2	3	4	5	6	7
Sudan	ОБТ	Т-55	9	1996	1996	Dostaw przestarzałych ОБТ z zestawu Sił Zbrojnych RB
Sudan	Śmigłowiec	Ми-24В	6	1996	1996	Z zestawu Sił Zbrojnych RB
USA	ЗРС/komponenty	Komponenty С-300ПМ	1	1994	1997	Komponenty ЗРС С-300ПМ; na 30-90 mln.USD
USA	Myśliwiec	Су-27СК	2	(1995)	1995-1996	Z zestawu Sił Zbrojnych RB
USA	КП	«Ранжир»	3	1994	1994	КП «Ранжир» dla oceny technicznej
USA	КП	МП-22Э	3	1994	1994	Dla oceny technicznej
Sierra-Leone	Śmigłowiec	Ми-24Б	2	1996	1997	Do wprowadzenia sankcji przezONZ; z zestawu Sił Zbrojnych RB
Sierra-Leone	Śmigłowiec	Ми-24В	2	1996	1997	Kontrakt na 9 mln.USD; z zestawu Sił Zbrojnych RB
Uganda	Śmigłowiec	Ми-24	2	1997	(1997)	Możliwe, 4 jedn.
Szwecja	Aparatura optyczna	Celowniki, odległościomierze,lornetki	-	1995-1996	1996-1997	Aparatura dla armii Szwecji 1996r. Na 2 mln.USD, w 1997 r. – na 4 mln. USD

Szybki wzrost eksportu amunicji trwał niedługo. Według opinii ekspertów najbardziej korzystne kontrakty zostały zrealizowane w 1992-1996 latach, a szczyt sprzedaży przypada na 1997 rok. Po tym nastąpił gwałtowny spadek dochodów ze sprzedaży amunicji. Takie wnioski wyprowadzane są również przez SIPRI: w 1994 roku Białoruś sprzedała broń o wartości 8 mln. USD, w 1995r- 24 mln. USD, w 1996- 128 mln., 1997- 516 mln., 1998- 16 mln. USD.

Powyższe dane zostały obliczone wedle tzw. tendencyjnej metody i odzwierciedlają raczej średnią statystyczną aniżeli faktyczną wartość kontraktów.

Zdaniem wielu analityków obecnie zapasy amunicji, które mogłyby zainteresować potencjalnych nabywców są na wyczerpaniu. Dalsza sprzedaż oznaczałaby redukcję uzbrojenia białoruskiej armii. Z politycznego punktu widzenia redukcja zbrojeń jest nieracjonalna z punktu widzenia dzisiejszych władz.

Nagły spadek wpływów od sprzedaży broni zastępowany jest kilkoma sposobami. Po pierwsze, eksportując części zamienne dla sprzedanej wcześniej sowieckiej amunicji oraz oferując jej remont i modernizację. Uwzględniają to kontrakty podpisane w 1997-1999 latach z Wietnamem, Egiptem, Kazachstanem, Chinami, Syrią, Tadżykistanem, Turcją, Ukrainą, Jugosławią zakładające wojenno-

techniczną współpracę, zapewnienie przez RB remontu i obsługi technicznej sprzętu wojennego i broni. Po drugie, za sprawą uzgodnionych pomiędzy Białorusią i Rosją dostaw do krajów rozwijających się broni i części zamiennych, jej modernizacji oraz współpracy w dziedzinie produkcji nowych rodzajów broni i techniki wojennej. 6 czerwca pomiędzy Białorusią i Rosją została podpisana umowa „O porządku współdziałania w sferze eksportu produkcji wojennej do krajów rozwijających się", która reguluje w/w problemy. Po trzecie, Białoruś próbuje znaleźć zbyt na rynku zbrojenia i sprzętu wojennego dla własnych nowych wynalazków z tej dziedziny.

W maju 2001 roku w Mińsku przy współpracy Min. OB. I przedsiębiorstwa "BelTechExport" zostały przeprowadzone 1sze Mińskie targi przemysłu obronnego „Milex-2001".

W wystawie wzięło udział 72 wystawców, 7-8 z nich są wyłącznie białoruskimi producentami. Pozostali- to produkcja wspólna z rosyjskim przemysłem obronnym.

Zdaniem białoruskich analityków, MILEX-2001 stał się potwierdzeniem że krąg potencjalnych nabywców uzbrojenia w RB jest dość ograniczony. Są pośród nich przede wszystkim państwa Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej z transformującymi się gospodarkami, nie posiadające środków na zakup nowego uzbrojenia i dlatego zmuszeni są do zadawalania się bronią second hand, lub modernizacją amunicji już posiadanej, a wyprodukowanej w ZSRR. Na równi z takimi krajami są też kraje uznane za non grate przez kraje zachodu. I nawet posiadając niezbędne środki zmuszeni są oni do zakupu starej techniki bojowej w byłych republikach radzieckich, przede wszystkim na Ukrainie, w Kazachstanie i na Białorusi.

Efektywna sprzedaż techniki ,która już była w eksploatacji, jest ograniczona czynnikiem czasowym. Im później jest sprzedawana, tym bardziej jest przestarzała, tym mniejszy jest na nią popyt.

Co dotyczy eksportu usług remontowych i modernizacyjnych zbrojenia i techniki wojennej, związane są z nimi obawy potencjalnych nabywców o zdolności byłych republik radzieckich, nawet Rosji, w świadczeniu tych usług.

A jeśli mowa o takich małych krajach jak Białoruś, handlujących sprzętem wyprodukowanym przez kogo innego, obawy te wzrastają wielokrotnie.

Nie zważając na wszystkie trudności i problemy, Białoruś będzie próbowała zachować pozycję w eksporcie techniki i zbrojeń. Tak , w 2002 roku 558 Zakład Remontu lotniczego w Baranowiczach weźmie udział w przeprowadzanym przez Bułgarię tendrze, który się zajmuje adaptacją myśliwców MiG-29 do wymogów NATO.

Ważną przyczyną dlaczego Białoruś aktywnie uczestniczy na rynku zbrojeń i techniki wojennej jest to, że przychody ze sprzedaży są jednym z ważnych źródeł utrzymywania dzisiejszego reżimu politycznego. Fundusze , otrzymane ze sprzedaży broni, nie trafiają do budżetu państwa, lecz do funduszu rezerwowego Prezydenta RB i funduszu stabilizacyjnego dla zapewnienia bezpieczeństwa depozytów dewizowych społeczeństwa w banku "Belarusbank".

Zgodnie z informacjami Ministerstwa finansów RB wygłoszonymi na posiedzeniu wyższej izby parlamentu 15 listopada 2001 r. fundusz stabilizacyjny w 2002 r. wyniesie 36 mld. rubli białoruskich (około 22,5mld USD).[13]

Z tego funduszu wedle oficjalnych informacji finansowych jest 22 organizacji społeczne. Decyzja o przedzieleniu środków z funduszu podejmowana jest samodzielnie przez Prezydenta.

Praktycznie oznacza to, że ogromne, jak na Białoruś wpływy handlowe kontrolowane są przez 1 osobę, i o rzeczywistych celach, na które wydatkowane są fundusze można się tylko domyślać.

Nierozerwalną częścią konwersji na Białorusi jest jej socjalny aspekt. Tak w rezultacie przeprowadzenia konwersji, jak i w rezultacie zmniejszenia sił zbrojnych na Białorusi miało miejsce znaczne zwiększenie się liczby bezrobotnych.

Wzrost bezrobocia mógł stać się poważnym czynnikiem destabilizacyjnym, co zmusiło władze do podjęcia szeregu działań, które można nazwać konwersją siły roboczej zatrudnionej przy produkcji wojennej w siłach zbrojnych. W RB ta część składowa konwersji polega na przekwalifikowaniu i zatrudnieniu zwolnionych w związku ze zmniejszeniem armii.

Rząd Białorusi, poczynając od 1993 roku, corocznie zatwierdza 'Program zatrudniania społeczeństwa republiki'. Żaden z dziesięciu przyjętych w ostatnich

---

[13] *„Nacionalnaja ekonomiczeskaja gazeta"*, 2001, №87, s. 2.

latach programów nie zawierał żadnych działań, związanych z konwersją zasobów pracy przedsiębiorstw wojennych. Problemy przekwalifikowania i zatrudniania pracowników nie miały szczególnego charakteru , lecz proces ten odbywał się tak, jak i w pozostałych gałęziach przemysłu.

Co tyczy się konwersji pracowników sił zbrojnych, to jak już było zasygnalizowane, problemowi temu Rząd nadawał szczególnego znaczenia w corocznych „Programach zatrudnienia społeczeństwa".

W jednym z pierwszych takich programów zostały zawarte: utworzenia bazy danych ilości, kwalifikacji, wieku, miejsca zatrudnienia wojskowych, którzy mają być zwolnieni oraz ich rodzin: -opracowanie przez MO, MF i władzami lokalnymi propozycji w utworzeniu w zwalnianych miasteczkach wojskowych nowych miejsc pracy, sposób finansowania tego projektu zatrudnienia byłych wojskowych oraz członków ich rodzin; -realizacja wspólnie z Ministerstwem Ochrony Pracy projektu 'Sprut" zakładającym utworzenie Centrum Biznesu na bazie miasteczka wojskowego „Borowka" w obwodzie witebskim i innych miasteczkach na terytorium Republiki; - formułowanie Białoruskiego centrum przekwalifikowania i zatrudnienia wojskowych w Minskim Centrum Nauki w m.Kolodiszi i rozpoczęcie zajęć z różnych dziedzin; - opracowanie przez MO i komitet ochrony socjalnej wojskowych propozycji utworzenia i finansowania nieustannie działających centrów (kursów) przygotowujących i przekwalifikujących oficerów i członków ich rodzin.[14]

W kolejnych latach każdy z programów przewidywał przydzielenie funduszy dla przedsiębiorstw, znajdujących się na terenach byłych miasteczek wojskowych i tworzących nowe miejsca pracy dla byłych wojskowych i członków ich rodzin. W latach 1996-1998 fundusze zostały przedzielone 34 przedsiębiorstwom, znajdującym się na terytorium całej RB.

Od 1999r. takie fundusze na przeciwdziałanie bezrobociu wśród wojskowych nie są przedzielane. Problem konwersji pracowników sił zbrojnych i konwersji przedsiębiorstw przemysłu wojennego nie są rozwiązywane w sposób szczególny, lecz są ogólnie rozwiązywanie jako ogólny problem przeciwdziałaniu bezrobociu na Białorusi.

---

[14] *Postanowienie Rady Ministrów RB z dn. 20.04.1993*, №251.

Z uwagi na to, że środki przedzielane przez państwo na rozwiązywanie problemu bezrobocia są niedostateczne, problem znalezienia pracy dla tych osób jest przede wszystkim zadaniem dla nich samych. Właśnie z tych ludzi wywodzą się w dużej mierze przedsiębiorcy prywatni, którzy sprzyjali rozwojowi małego biznesu na Białorusi.

Trudna sytuacja gospodarcza – charakterystyczna cecha krótkiego okresu niezależnej państwowości Białorusi.

Brak reform rynkowych, w ostatnich latach przerodził się w próbę konserwacji a nawet i rozwoju nakazowo-rozdzielczego systemu kierowania gospodarką, co stwarza niekorzystne warunki dla funkcjonowania i rozwoju białoruskich przedsiębiorstw. Z wyników działalności gospodarczej Białorusi, przedstawionej za 2001 rok można zauważyć, że straty przedsiębiorstwa przemysłu wojennego nie są wyjątkiem. Odwrotnie, zatrudniające ogromną rzeszę ludzi energochłonna i materiałochłonna produkcja, funkcjonujące niegdyś dzięki dostawom surowców z Rosji i Ukrainy i realizujące swą produkcję tylko na zamówienia państwowe, zbankrutowały jako jedne z pierwszych. Sfinansować modernizacją własnej armii i techniki wojskowej Białoruś nie jest w stanie. W związku z tym tylko niektórym z białoruskich przedsiębiorstw sektora obronnego udało się zachować swe wojenne wyspecjalizowanie. W większości przypadków przyczyną tego stało się zainteresowanie Rosji przedsiębiorstwami białoruskimi.

Lecz przyszłość nawet najbardziej stabilnych przedsiębiorstw przemysłu wojennego Białorusi nie jest jasna. Rosja równolegle z ciasną współpracą z białoruskimi przedsiębiorcami aktywnie rozwija analogiczne przedsiębiorstwa w swoim kraju. Konwersja może tym samym nie ominąć przedsiębiorstw będących podstawą białoruskiego przemysłu wojennego.

Konwersja- jako proces bardzo złożony i dotyczący nie tylko przedsiębiorstw przemysłu wojennego lecz też ogarniający problem redukcji sił zbrojnych, likwidację zbędnej amunicji i techniki wojennej, napotyka na Białorusi na duże utrudnienia.

Państwo, oferując ulgi podatkowe i inne stara się pomóc przedsiębiorstwom przemysłu wojennego przestawić się na produkcję dóbr inwestycyjnych i konsumpcyjnych. Lecz takie przestawienie się wiąże się z dużymi nakładami na

nowe wyposażenie przedsiębiorstw, zastosowanie zupełnie nowych technologii Przedsiębiorstwa tych środków nie posiadają, nie posiada je również i państwo.
Wybór dróg konwersji, szukanie własnej niszy na nowych rynkach jest realizowane przez przedsiębiorstwa samodzielnie. A ponieważ wielkość przedsiębiorstw nie zna się na sposobach sprzedaży produkcji w warunkach rynkowych , nie mówiąc już o marketingu, wyborze nowej produkcji, podjęciu nowych strategicznych decyzji marketingowych, przestawienie się na produkcję dóbr inwestycyjnych i konsumpcyjnych często kończy się niepowodzeniem. W warunkach rynkowych te przedsiębiorstwa już dawno by zbankrutowały. Tylko białoruski system nakazowo-rozdzielczy daje im możliwość funkcjonowania.

Jest oczywiste, że konwersja przedsiębiorstw przemysłu wojennego na Białorusi może być zrealizowana tylko pod warunkiem przeprowadzenia reform rynkowych, wraz ze zmianą ogólnych warunków gospodarowania w kraju.

Szereg problemów wiąże się z potrzebą redukcji arsenału, który jest zbędny i przestarzały.

Białoruś nie jest w stanie sfinansować szybkie zniszczenie starego uzbrojenia. Na te i inne cele mogłyby być skierowane fundusze z eksportu zbrojeń. Lecz tak nie jest. Eksport starej broni spada, Białoruś coraz częściej jest obwiniana przez społeczność międzynarodową za dostawę broni dla ekstremistów islamskich, a uzyskiwane przez nią środki nie są wykorzystywane na cele konwersji.

Załącznik 3
ppłk mgr Kazimierz KOCIUK

CHARAKTERYSTYKA POLITYCZNA, GOSPODARCZA I MILITARNA BIAŁORUSI

Analiza sytuacji politycznej

Funkcjonowanie reżimu Łukaszenki na Białorusi i skuteczne z punktu widzenia jego interesów zarządzanie krajem jest możliwe dzięki istnieniu scentralizowanej struktury administracji państwowej, która wiernie wykonuje prezydenckie decyzje. Prezydent korzystając z uprawnień, jakie przyznaje mu znowelizowana z jego inicjatywy konstytucja, podejmuje najważniejsze decyzje zarówno w sferze polityki wewnętrznej jak i zagranicznej. Ten scentralizowany system władzy doskonale sprawdzał się w trakcie dotychczasowych wyborów i referendów, skutecznie zapewniając w nich zwycięstwo prezydentowi i jego obozowi politycznemu. Jednak jego funkcjonowanie związane jest wyłącznie z rządami charyzmatycznego Alaksandra Łukaszenki. Z dużym prawdopodobieństwem można przewidywać, że ewentualna zmiana na stanowisku prezydenta nieuchronnie pociągnęłaby za sobą upadek zbudowanego systemu. Uległość urzędników wobec prezydenta jest wynikiem zwykłego konformizmu i obawy przed utratą stanowisk w wypadku załamania się jego rządów. Stosunek białoruskiej administracji do Łukaszenki zależy przede wszystkim od stanowiska Rosji. Elitom władzy brak wiary we własne siły i zdolności do politycznego działania na własny rachunek. Ponadto podziela ona powszechne na Białorusi przekonanie, że klucz do dalszych losów reżimu Łukaszenki znajduje się w Moskwie. Dlatego też nawet niezadowolona z jego rządów część biurokracji oczekuje na ewentualny wyraźny sygnał Kremla. Nie oznacza to, że białoruska administracja w pełni identyfikuje swoje interesy z interesami Rosji. Białoruskich urzędników przeraża fakt wypierania ich przez Rosjan z administracji, służb bezpieczeństwa, stanowisk kierowniczych w armii oraz przejmowania przez banki i firmy z Federacji Rosyjskiej białoruskiego majątku narodowego. Strach przed marginalizacją polityczną i zawodową wśród białoruskich elit paraliżuje jakąkolwiek możliwość aktywnego przeciwdziałania naporowi Rosjan.

Aprobata Moskwy ma dziś dla Łukaszenki znaczenie kluczowe. Ceną tego poparcia jest coraz większa jego uległość wobec Rosji. Moskwa ze swej strony, wykorzystując sytuację stara się zmusić go do ustępstw w sprawach, które uważa za istotne. Najbardziej wyrazistym tego przykładem w ostatnim okresie było podpisanie porozumienia o wprowadzeniu wspólnej waluty i rezygnacja Mińska z oporu wobec rosyjskiego postulatu utworzenia wspólnego centrum emisyjnego w Moskwie. W praktyce oznacza to utratę przez Białoruś jednego z atrybutów jej suwerenności.

Poparcie Rosji ma dla Łukaszenki szczególną wagę także dlatego, że zapewniało mu ono do tej pory wystarczającą osłonę zewnętrzną. Rosja jako jedno z niewielu państw uznaje w pełni reżim Łukaszenki i pełniąc rolę jego protektora i „adwokata" na arenie międzynarodowej przyczynia się w ten sposób do jego przetrwania. Dotychczasowa strategia państw zachodnich i organizacji międzynarodowych, opierająca się na założeniu, że liberalizację reżimu Łukaszenki uda się „załatwić" za pośrednictwem Moskwy, poniosła fiasko. Co więcej, strategia ta utwierdza nie tylko Rosję, ale i białoruską opinię publiczną w przekonaniu, że losy Białorusi nadal rozstrzygane są przede wszystkim w Moskwie. Izolowanie przez Zachód białoruskich władz pogłębia kompleks białoruskiej biurokracji wobec „starszego brata" ze Wschodu i paraliżuje możliwość jakiegokolwiek jej działania przeciwko Łukaszence. Tymczasem Rosja, wbrew nadziejom państw zachodnich, nie wysuwa wobec prezydenta Białorusi żadnych postulatów dotyczących liberalizacji jego rządów, w tym przeprowadzenia wolnych i demokratycznych wyborów.

Faktem jest, że Kreml, realizując swoją politykę inkorporacji Białorusi, uznał korzystne dla Łukaszenki wyniki ostatnich wyborów prezydenckich. Mimo bardzo wielu zastrzeżeń do ich przeprowadzenia ze strony zachodnich obserwatorów i w sumie nie uznania ich wyników. Łukaszenka natomiast, czując swoiste przyzwolenie Moskwy na bezprawne działania i dążąc za wszelką cenę do zachowania władzy w kraju, nie podjął ryzyka przeprowadzenia ich zgodnie ze standardami przyjętymi w państwach demokratycznych.

Białoruska opozycja, wyrugowana po przeprowadzonym w 1996 r. referendum konstytucyjnym z oficjalnych struktur państwowych i zepchnięta na margines życia politycznego, nie ma faktycznie żadnych możliwości oddziaływania na reżim

Łukaszenki. Nawet te nieliczne ustępstwa, na jakie władze białoruskie poszły wobec niej, były przede wszystkim wynikiem presji opinii międzynarodowej.

Choć środowiska te cieszą się w konsekwencji niewielkim poparciem społecznym, to właśnie dzięki ich aktywności społeczność międzynarodowa informowana jest o przypadkach łamania prawa i ograniczania swobód obywatelskich na Białorusi. Mimo że środowiska demokratyczne powszechnie uchodzą za słabe, to jednak stanowią one najaktywniejszą część społeczeństwa białoruskiego. Trudno dziś sobie wyobrazić, by mogły się one pogodzić z faktycznym wchłonięciem ich kraju przez silniejszego sąsiada. Ta okoliczność jest zasadniczym, jak można przypuszczać, czynnikiem częściowo hamującym imperialne plany Moskwy wobec Białorusi.[1]

Poważnym zapleczem opozycji - co stanowi cechę charakterystyczną Białorusi na obszarze WNP - jest mocno rozbudowana sieć organizacji pozarządowych, w których znajduje przystań także wielu polityków opozycyjnych. Konsekwencją polityki białoruskich władz, strzegących monopolu wszystkich sfer życia społecznego i niszczących przejawy niezależnego myślenia, jest opozycyjność i polityzacja białoruskiego „trzeciego sektora". W odróżnieniu od opozycyjnych partii politycznych, których aktywność koncentruje się przede wszystkim w stołecznym Mińsku, organizacje pozarządowe obejmują swoją działalnością także prowincję. Sprzyjają one kształtowaniu się zrębów społeczeństwa obywatelskiego niezależnego od struktur państwowych. Pozwala to sądzić, że procesy formowania się społeczeństwa i narodu białoruskiego będą trwały nadal, mimo panowania na Białorusi autorytarnego i narodowo indyferentnego reżimu.

Warte podkreślenia są nastroje wobec UE panujące wśród opozycyjnej elity politycznej, a nawet w części obecnego aparatu władzy. Unia Europejska jest dla nich symbolem dobrobytu. Ważne jest także postrzeganie krajów członkowskich Unii jako państw, w których przestrzegane jest prawo.[2]

Podstawowym elementem białoruskiej polityki zagranicznej jest współpraca z Rosją. Trudno sobie wyobrazić, by bez poparcia swego protektora Białoruś mogła istnieć w wymiarze międzynarodowym. Izolowana przez Zachód, skupia się na

---

[1] A. Wierzbowska-Miazga, *Republika Białoruś czy republika białoruska?*, Prace OSW nr 3, Warszawa 2001.
[2] Szerzej na temat poglądów społeczeństwa RB zob. A. Naumczuk, *Zapomniany sąsiad-Białoruś w kontekście rozszerzenia UE na wschód*, Fundacja im. S. Batorego, O przyszłości Europy, Raport 4, Warszawa 2001.

kontaktach z krajami WNP i innymi państwami, dla których podstawowe znaczenie ma współpraca z Rosją. Rosja reprezentuje Białoruś wobec państw Zachodu, wspiera jej starania o odzyskanie statusu obserwatora w Radzie Europy, potępia wszelkie próby mieszania się państw zachodnich w wewnętrzne sprawy Białorusi. Uznając reżim Łukaszenki, stara się legitymizować jego władzę na arenie międzynarodowej. Jej patronat i sąsiedztwo gwarantują, że białoruski prezydent nie musi liczyć się ze zdaniem Zachodu występującego w obronie demokracji i praw człowieka na Białorusi.

Postawa państw zachodnich i USA, którym zdarza się w Moskwie apelować o demokratyzację władzy w Mińsku, w gruncie rzeczy potwierdza, że w sprawach białoruskich decydujący głos należy do Rosji.[3] Faktem jest, że Zachód nie posiada dostatecznie silnych instrumentów wpływu na Białoruś. Ewentualne zmiany w polityce zagranicznej Białorusi można łączyć z rozwojem współpracy, jej najbliższego sojusznika - Rosji ze Stanami Zjednoczonymi, Unią Europejską i NATO.[4]

Stan gospodarki

Podstawę ekonomiki Białorusi stanowi **przemysł**, którego udział w krajowym produkcie brutto wynosi 66%. Działa tu ponad 1700 przedsiębiorstw produkcyjnych i naukowo-badawczych, które reprezentują ponad 100 gałęzi. Decydującą rolę spełnia przemysł przetwórczy przy niewielkim udziale przemysłu wydobywczego.

Patrząc z perspektywy historycznej stwierdzić należy, iż rozwój przemysłu na terytorium Białorusi dokonał się głównie dzięki przynależności do ZSRR.

W ramach ogólnozwiązkowego podziału pracy ta republika specjalizowała się w produkcji traktorów i samochodów ciężarowych o dużej ładowności. W związku z tym produkcję wymienionych pojazdów rozwinięto na wielką skalę w celu pokrycia potrzeb całego Związku Radzieckiego. Wyroby te były też eksportowane do wielu krajów świata. Na bazie tego przemysłu rozwinęła się produkcja ciężkich wojskowych

[3] Apel taki znalazł się m.in. w rezolucji Kongresu USA z maja 2000 r. Także we wspólnej analizie departamentów planowania MSZ Francji i Niemiec Białoruś została umieszczona w ścisłej strefie wpływów rosyjskich.

[4] R. Sadowski, *Druga kadencja Aleksandra Łukaszenki: bilans otwarcia*, Tydzień na Wschodzie nr 256 z dn. 7.02.2002.

pojazdów mechanicznych. Podstawą rozwoju gospodarki Białorusi były i pozostały nadal importowane z Rosji surowce. Na jej terytorium znajdują się jedynie bogate złoża torfu, soli potasowej i kamiennej. Inne surowce występujące w niewielkich ilościach to: węgiel brunatny, ropa naftowa, rudy żelaza, diamenty, złoto - nie są wydobywane za wyjątkiem ropy naftowej, której wydobycie w ilości ok. 2 mln ton pokrywa 20% krajowego zapotrzebowania.[5]

Przemysł skoncentrowany jest w kilku rejonach kraju, największe ośrodki to Mińsk, Homel, Witebsk, Bobrujsk i Mohylew. Na wysokim poziomie stoi przemysł petrochemiczny i chemiczny, którego centra są rozmieszczone w Nowopołocku i Mozyrzu (rafinerie ropy naftowej), Soligorsku (kombinat nawozów potasowych), Połocku, Mohylewie, Borysowie, Bobrujsku, Swietłogorsku, Kalinkowiczach i Lidzie. W przemyśle znajduje zatrudnienie około 29% ludności w wieku produkcyjnym. W latach 1996 - 1990 średnie roczne tempo produkcji przemysłowej wynosiło 5%. W ciągu następnych 3 lat nastąpił spadek produkcji o 20% - wraz z rozpadem byłego ZSRR nastąpiło załamanie związków gospodarczych między byłymi republikami, przerwy w zabezpieczeniu w paliwo, surowce i energię, utracono tradycyjne rynki zbytu. Zmalała zdolność płatnicza na rynkach wewnętrznym i zewnętrznym.

W gospodarce Białorusi a przede wszystkim w energetyce i handlu - podobnie jak w polityce - widoczne jest silne uzależnienie od Rosji.. Brak własnych zasobów surowców energetycznych powoduje, że Białoruś w 88% musi je importować, w tym około 98% gazu ziemnego, ponad 75% ropy naftowej oraz 100% węgla kamiennego. Białoruski import surowców energetycznych jest w całości kontrolowany przez Rosję. Rosja utrzymuje na bardzo niskim poziomie cenę gazu dla Białorusi. W roku 2001 Białoruś otrzymywała gaz po 30 USD za 1000 m^3, podczas gdy za ten sam gaz Ukraina płaciła Gazpromowi 80 USD. Pomimo to Białoruś nie jest w stanie na bieżąco regulować swoich należności. Przykładowo w 2000 r. jej zadłużenie wzrosło z 47 mln USD w styczniu do 244 mln USD w październiku.[6] Egzekwowanie spłat zadłużenia lub ich umarzanie czy odsuwanie w czasie staje się więc kolejnym narzędziem nacisku

---

[5] *Geografia Bezpieczeństwa Państw Regionu Środkowoeuropejskiego*, Zarząd Geografii Wojskowej Sztabu Generalnego WP, MON, Warszawa 2001, s. 152.

[6] A. Wierzbowska-Miazga, *Republika Białoruś czy republika białoruska?*, Prace OSW nr 3, Warszawa 2001.

na Białoruś w rękach Rosji. Białoruska **energetyka** to elektrownie, dysponujące mocą 7,01 mln kW. Produkują rocznie ok. 25 bln kWh energii elektrycznej, co stanowi około 0,3% produkcji światowej i zabezpiecza zapotrzebowanie wewnętrzne kraju w 75%.[7] Średnia konsumpcja energii elektrycznej na jednego mieszkańca wynosiła w 1995 r. 2,3 tys. kWh. System elektroenergetyczny oparty jest głównie na 22 elektrowniach opalanych rosyjską ropą i gazem. System energetyczny powiązany jest z systemem Litwy, Ukrainy, Polski i Rosji liniami przesyłowymi głównie 330 kV. W latach dziewięćdziesiątych Białoruś zmuszona została do importu energii elektrycznej, głównie z Rosji i Litwy. Płatności za dostawy energii elektrycznej z Litwy są znaczącym składnikiem zewnętrznego zadłużenia. W latach 1998-99 zadłużenie z tego tytułu wobec Litwy wyniosło56 mln USD i Litwa przerwała dostawy. W maju 2000 r. Litwa, Białoruś i Rosja podpisały umowę trójstronną, na mocy której Rosja przejęła wierzytelności i stała się gwarantem dostaw litewskiej energii dla Białorusi. Białoruś reguluje należności wobec Rosji w ekwiwalencie towarowym.

Dominująca obecność kapitału rosyjskiego na białoruskim rynku zwiększa możliwości wpływania przez Rosję na sytuację na Białorusi. Rosja była i pozostaje głównym partnerem Białorusi. W 2000 r. wymiana z Rosją stanowiła ponad 58% wartości całej białoruskiej wymiany handlowej (dla Rosji było to jednak tylko 6% wartości jej handlu zagranicznego). W ciągu ostatnich lat stale rosło znaczenie importu z Rosji, w ubiegłym roku jego udział w wartości całego białoruskiego importu wyniósł 65%. Białoruś sprowadza przede wszystkim surowce energetyczne – w zasadzie nie ma alternatywnych źródeł ich dostaw. W 2000 r. deficyt w handlu Białorusi z Rosją wyniósł 1,8 mld USD. Wpływ na powstanie znacznego ujemnego salda mają wysokie ceny ropy naftowej na rynkach światowych. W latach poprzednich przed podwyżkami cen ropy obroty handlowe z Rosją były praktycznie zbilansowane. Przedstawia to tabela nr 1. Znacząca część wymiany handlowej odbywa się na zasadzie barteru, co również pogłębia uzależnienie Białorusi od Rosji. W 2000 r. Białoruś rozliczała w towarach 27% importu z Rosji, co stanowiło równowartość 43% eksportu

[7] Ibidem, s. 27.

białoruskiej produkcji do Rosji. W transakcjach niepieniężnych biorą udział towary lepszej jakości, które mogłyby być sprzedawane po cenach wolnorynkowych. Pozostała produkcja w znacznej części, nie znajdując nabywców, trafia do magazynów. Od dwóch lat obserwuje się inspirowany przez Rosję proces ograniczenia barteru i przechodzenia na rozliczenia gotówkowe. Ekonomizacja stosunków handlowych z Rosją może zmniejszyć atrakcyjność rynku rosyjskiego dla Białorusi i stać się bodźcem do aktywniejszego poszukiwania nowych rynków zbytu. Od 2000 r. uwidoczniło się zwiększenie eksportu białoruskiego do innych krajów, zwłaszcza na rynek Polski, Litewski, Łotewski i Ukraiński. Udział Rosji w białoruskim eksporcie zmniejszył się z 65% w 1998 r. do 51% w 2000 r.

Ważnym potencjalnym atutem Białorusi w kontaktach z Rosją jest jej tranzytowe położenie. Przez Białoruś płynie na Zachód ok. 50% eksportowanej przez Rosję ropy naftowej i ok. 10% gazu. Istniejąc instalacje przesyłowe pozwalałyby na przesyłanie znacznie większych ilości tych surowców.

Tabela 1

Struktura geograficzna białoruskiej wymiany handlowej (dane w mld USD)

Wyszczególnienie	1998	1999	2000
Wartość wymiany handlowej ogółem	15,6	12,6	15,8
Eksport	7,0	5,9	7,3
Import	8,5	6,7	8,5
Saldo	-1,5	-0,7	-1,1
Wymiana handlowa z Rosją	9,3	7,0	9,3
Eksport	4,6	3,2	3,8
Import	4,7	3,8	5,5
Saldo	-0,06	-0,5	-1,8
Wymiana handlowa z krajami WNP (bez Rosji)	1,4	0,9	1,1
Eksport	0,6	0,4	0,6
Import	0,8	0,5	0,5
Saldo	-0,2	-0,1	0,1
Wymiana handlowa z krajami spoza WNP	4,9	4,7	5,4
Eksport	1,9	2,3	2,9
Import	3,0	2,4	2,5
Saldo	-1,1	-0,1	0,4

Źródło: A. Wierzbowska-Miazga, *Republika Białoruś czy republika białoruska?*, Prace OSW nr 3, Warszawa 2001, s. 31.

Kolejnym bardzo ważnym działem gospodarki Białorusi jest **rolnictwo.** Ważnym w aspekcie kondycji gospodarczo-obronnej państwa, jak i również ze względu na przysparzane obciążenia będącej w kryzysie gospodarce kraju. Rolnictwo to przede wszystkim bezpieczeństwo żywnościowe i samowystarczalność w tej najważniejszej dla społeczeństwa kwestii. Władze państwowe przywiązywały wielką wagę do reformy sektora rolnego już od 1992 r. kiedy to nadmierne subsydia dla rolnictwa stały się główną przyczyną procesów inflacyjnych. Metodami administracyjnymi zmuszano banki do przyznawania środków na niekorzystnych warunkach (czasem bez możliwości odzyskania nakładów).

Na Białorusi użytki rolne zajmują ok. 9 mln ha, co stanowi około 45% powierzchni kraju (do 1986 r. osuszono ponad 3 mln ha bagien - głównie na Polesiu). Białoruś ma dogodne warunki do rozwoju hodowli - opartej o rozległe powierzchnie łąk i pastwisk oraz uprawy roślin pastewnych i okopowych a także do produkcji niektórych roślin przemysłowych, takich jak len i konopie. Mniej popularne są uprawy zbożowe, ze względu na gleby ubogie lub najwyżej średniej jakości, najczęściej zakwaszone, wymagające wapnowania i dobrego nawożenia. Ponadto znaczne obszary pokrywają bagna i grunty podmokłe. Z tego też między innymi względu zbiory zbóż należą do najniższych wśród państw tego regionu.

Możliwości białoruskiego rolnictwa nie są w pełni wykorzystywane. W końcu lat dziewięćdziesiątych corocznie występowały braki pasz, wskutek czego konieczne było znaczne ograniczenie stada podstawowego; na rynku pojawiły się trudności w zaopatrzeniu w mleko i jego przetwory oraz jaja. Kryzys w białoruskim rolnictwie następował przede wszystkim wskutek utrzymywania nieefektywnych sposobów gospodarowania, opartych o funkcjonowanie państwowych struktur (kołchozów i sowchozów), a także kontynuowanie polityki rolnej nie odpowiadającej realnym możliwościom. Próby wprowadzenia nowocześniejszych form - gospodarstw typu farmerskiego – wobec sprzeciwu lobby kołchozowego, były torpedowane metodami administracyjnymi.

Białoruś posiada dobrze rozwiniętą infrastrukturę transportową. Przez jej terytorium przebiegają cztery drogowo-kolejowe szlaki o znaczeniu międzynarodowym: Moskwa - Mińsk - Brześć - Warszawa, Sankt Petersburg -

Witebsk - Homel - Kijów - Odessa, Kijów - Homel - Bobrujsk - Mińsk - Wilno i Briańsk - Homel - Brześć - Warszawa, jednakże gęstość dróg kołowych i kolejowych nie jest zbyt duża. Szczególne znaczenie posiadają węzły komunikacyjne, łączące oba systemy; najważniejsze z nich to Brześć, Kobryń, Baranowicze, Grodno, Lida, Słonim, Mińsk, Słuck, Witebsk i Orsza.

Funkcjonują tu wszystkie rodzaje **transportu**: kolejowy, samochodowy, powietrzny, rzeczny i rurociągowy. Największy udział w przewozach posiadał (i nadal posiada) transport kolejowy, mniejszy drogowy.

Na początku dekady dużą rolę w przewozach odgrywał transport lotniczy. W dziedzinie transportu w ciągu kilku lat nastąpił największy regres. Odnosi się to zwłaszcza do transportu lotniczego. Porty lotnicze i lotniska nie są wykorzystywane i niszczeją. Sprzęt został wyeksploatowany i większość samolotów nie lata. Potencjał zakładów remontowych pozostaje nie w pełni wykorzystany ze względu na spadek zamówień (choć widoczna jest systematyczna poprawa), niektóre ze zrealizowanych prac nie zostały opłacone.

Przemysł zbrojeniowy

W kontekście oceny kondycji gospodarczo-obronnej Białorusi najistotniejszym segmentem białoruskiej sfery przemysłowej pozostaje Kompleks Wojskowo-Przemysłowy (KWP). Przemysł zbrojeniowy uważany jest przez władze białoruskie za „lokomotywę" gospodarki. Przemysł ten dysponuje dużym potencjałem intelektualnym, wykonawczym i produkcyjnym. Powstał jeszcze w czasach byłego ZSRR i zachowany został bez poważniejszych strat. Jego produkcja i usługi przeznaczone są głównie na rynek zewnętrzny. Wynika to z faktu, że z powodu nie dofinansowania Sił Zbrojnych RB i braku zamówień z ich strony, w niewielkim stopniu realizowane są zamówienia dla armii[8]. Potencjalnym kontrahentom oferowane są przede wszystkim komponenty do produkcji systemów uzbrojenia oraz usługi remontowe i sprzedaż technologii.

[8] W 1999 r. na wyposażenie techniczne SZ przeznaczono tylko ok. 1% wydatków wojskowych, a na prace naukowo-badawcze 0,9%.

Strukturalnie w skład Kompleksu Wojskowo – Przemysłowego RB wchodzi ok. 58 wyspecjalizowanych przedsiębiorstw produkcyjnych i remontowych oraz 24 ośrodki naukowo – badawcze i doświadczalno – konstrukcyjne podległe Ministerstwu Przemysłu lub bezpośrednio Ministerstwu Obrony RB[9], zajmujących się budową a także produkcją uzbrojenia i komponentów stanowiących podstawę sprzętu wojskowego produkowanego w krajach WNP. Ponadto strukturalnie w skład KWP wchodzą firmy specjalizujące się w handlu bronią i technikami specjalnymi.

Do najbardziej znaczących przedsiębiorstw KW-P należy zaliczyć przede wszystkim zjednoczenia naukowo-produkcyjne:

- AGAT (elektronika, radioelektronika, systemy dowodzenia i kierowania uzbrojeniem),
- BiełOMO (optyka, technologie laserowe),
- „INTEGRAŁ" (układy scalone i podzespoły półprzewodnikowe),
- Mińskie Zjednoczenie Przemysłowe Techniki Obliczeniowej (sprzęt komputerowy),
- Mińskie Zakłady Ciągników Kołowych (podwozia bazowe do systemów uzbrojenia),

a także wojskowe przedsiębiorstwa remontowe:

- 140 Zakłady Remontowe w BORYSOWIE – remonty i modernizacja sprzętu pancernego,
- 345 Lotnicze Zakłady Remontowe w BARANOWICZACH – prowadzą remonty średnie i kapitalne silników do samolotów myśliwskich oraz remonty bieżące 10 typów samolotów dla 20 krajów świata. W ramach modernizacji samolotów wymieniana jest awionika i urządzenia celownicze oraz zmieniane są ich charakterystyki techniczne. Na dzień dzisiejszy ich potencjał wykorzystywany jest w 100%.

Funkcje kontrolno-nadzorcze nad funkcjonowaniem białoruskiego KW-P i handlem bronią sprawują organy prezydenckie, rządowe i parlamentarne.

---

[9] Około 30 przedsiębiorstw i 15 ośrodków naukowo-badawczych bezpośrednio podlega MO lub pracuje na jego rzecz.

Ponadto funkcję kontrolną nad KWP sprawuje Parlamentarny Komitet Bezpieczeństwa Państwowego. Instytucjami opiniującymi i zatwierdzającymi kontrakty dotyczące sprzedaży uzbrojenia i sprzętu wojskowego jest Rada Bezpieczeństwa oraz MSZ, a za kontrolę realizacji wydanych licencji bezpośrednio odpowiedzialni są przedstawiciele KDB i Państwowego Komitetu Celnego. Dzięki takim mechanizmom administracja prezydenta RB całkowicie kontroluje handel bronią i przejmuje największą część zysków, które nie podlegają kontroli parlamentarnej. Udziałowcem w dochodach z handlu bronią jest także Ministerstwo Obrony, które otrzymuje ok. 10% wartości każdej transakcji.

Do tej pory podstawę białoruskiej oferty eksportowej stanowiły przejęte po b. ZSRR zapasy sprzętu wojskowego, dzięki sprzedaży których w 1996 r. kraj ten wszedł do pierwszej 10 światowych potentatów w handlu bronią[10]. Jednak na przełomie lat 1998-1999 uległy one wyczerpaniu i w roku 2000 dla utrzymania wysokiej pozycji wśród eksporterów broni, zachowania opanowanych rynków i wiarygodności u importerów, zaczęto wysprzedawać sprzęt znajdujący się na etatowym wyposażeniu SZ RB.

Sprzedano m.in. 16 samolotów MiG-29 będących na wyposażeniu 61 i 927 Bazy Lotnictwa Myśliwskiego w Baranowiczach i Berezie oraz kilka śmigłowców z 265 BŚmT w Kobryniu. Partia 6 śmigłowców Mi-24 sprzedanych do Ugandy i Ruandy prawdopodobnie także pochodziła ze stanu SZ a konkretnie 1169 Składnicy Rezerw Sprzętu Lotniczego w m. Łuniec lub 181 Bazy Śmigłowcowej w m. Prużany.

W związku z trudną sytuacją finansową i brakiem zamówień na duże partie produkcji przemysłowej, białoruskie zakłady zbrojeniowe intensyfikują współpracę wojskowo-techniczną z Rosją, zacieśniając więzy kooperacyjne z przedsiębiorstwami KWP Federacji Rosyjskiej. Wzajemnej współpracy sprzyjają zachowane powiązania ekonomiczne (rozliczenia), technologiczne (podobne standardy, kompatybilne układy) i kooperacyjne (wzajemne dostawy) a często także kontakty osobiste i rodzinne (wspólne studia, zależności służbowe w przeszłości, itp.).

---

[10] Sprzedawano sprzęt używany po remontach i modernizacji oraz pochodzący z zapasów i nadwyżek przejętych na terenie dawnego Białoruskiego OW.

Celowi temu służyć ma także podpisane w dn. 28.04 1999 r. przez B. Jelcyna i A. Łukaszenkę porozumienie o powołaniu systemu wspólnych zamówień obronnych, przewidujące dostawy uzbrojenia i sprzętu wojskowego, amunicji, komponentów i materiałów dla utrzymania niezbędnego poziomu bezpieczeństwa obydwu państw. Przewiduje się także realizację wspólnych programów prac badawczych, produkcji i modernizacji sprzętu.

Ożywienie widoczne jest szczególnie pomiędzy zakładami prowadzącymi produkcję, modernizację i remonty systemów obrony powietrznej. W wyniku zacieśniania się więzi kooperacyjnych z przedsiębiorstwami rosyjskiego KWP następuje wzrost zamówień dla białoruskich zakładów zbrojeniowych, szczególnie zajmujących się modernizacją sprzętu przeciwlotniczego, systemów radiolokacyjnych oraz budową sprzętu elektroniczno-optycznego.

Przykładem współdziałania rosyjsko-białoruskiego są wspólne prace nad powstaniem zmodernizowanej wersji PZR Peczora-2 (S-125) uczestniczy w nich białoruski Aljewkurp, który przygotowuje nowe wielopłaszczyznowe systemy radiolokacyjne. W pracach tych uczestniczą także specjaliści z Akademii SZ RB i Białoruskiego Państwowego Uniwersytetu Informatyki i Radioelektroniki. Uczeni białoruscy uczestniczą także w modernizacji PZR Tunguska a Mińskie Zakłady Ciągników Kołowych budują podwozia dla zestawów Tor-M1.

Instytut Wymiany Ciepła i Masy, który ma duże osiągnięcia w badaniach problemów osłony cieplnej aparatów kosmicznych oraz opracowywaniu urządzeń plazmowych, pracuje obecnie nad przyszłościowymi pokryciami dla powietrzno-kosmicznych systemów wyprowadzania na orbitę. Instytut Fizyki stworzył serię przyrządów do pomiarów promieniowania emitowanego i odbijanego od powierzchni ziemi i od atmosfery, montowanych na stacjach Salut i Mir, natomiast Biuro Konstrukcyjne Kamerton opracowuje uniwersalny odbiornik do satelitarnych systemów nawigacyjnych GLONASS (Rosja) i NAVSTAR (USA).

Nową formą współpracy KW-P RB i FR jest włączanie w skład rosyjskich grup finansowo-przemysłowych, białoruskich przedsiębiorstw zbrojeniowych. Przykładem

jest tu spółka akcyjna Peleng która weszła w skład grupy Tocznost[11]. Grupa ta oferuje usługi w zakresie modernizacji systemów przeciwpancernych, kompleksów artyleryjskich kalibru 100-155 mm, PZR Tunguska, okrętowych zestawów obrony przeciwrakietowej Kasztan, środków artyleryjskich, broni strzeleckiej i amunicji.

W 2000 r. w skład rosyjskiej grupy finansowo-przemysłowej Systemy Obronne, skupiającej producentów przeciwlotniczych zestawów rakietowych S-300PMU włączeni zostali białoruscy kontrahenci produkujący elementy systemów OP, w tym mi.n. Mińskie Zakłady Ciągników Kołowych - producent podwozi do PZR S-300PMU i kompleksów rakietowych Topol-M. Celem wspólnego przedsięwzięcia jest finansowe wsparcie naukowo-technicznego, produkcyjnego i inwestycyjnego potencjału jej uczestników, co w konsekwencji doprowadzić ma do wzmocnienia pozycji poszczególnych przedsiębiorstw zbrojeniowych. Ponadto umożliwi to uproszczenie zasad przepływu nowoczesnych technologii produkcyjnych, modernizację istniejących typów sprzętu i budowę nowych rodzajów uzbrojenia oraz koordynację działań na rynkach zewnętrznych w ramach zbytu produkowanych systemów OP.

W trudnej sytuacji finansowej znajdują się ośrodki pracujące na rzecz kosmonautyki. Pomimo zachowania ich potencjału do produkcji komponentów wykorzystywanych w aparatach kosmicznych wojskowego i wojskowo-cywilnego przeznaczenia, nie stały się one tak jak oczekiwano „kołem zamachowym" gospodarki.

Występuje szereg trudności wynikających z rozliczeń finansowych z kontrahentami rosyjskimi. Np. wydział sprzętu kosmicznego BiełOMO wchodzący obecnie w skład Pelangu nie otrzymał należności za zbudowaną aparaturę o przeznaczeniu wojskowym.

Eksport broni i sprzętu wojskowego uważany jest za jedno z najważniejszych źródeł pozyskiwania środków walutowych, umożliwiających rozwój ekonomiczny kraju. W RB eksportem rodzimego i reeksportem rosyjskiego uzbrojenia zajmują się wyspecjalizowane firmy: Biełtiecheksport, Biełspecwniesztiechnika, Wojentiechnika,

---

[11] Stronę rosyjską reprezentują: bank komercyjny *"Rosyjski Kredyt"*, *"Maszinoeksport"* oraz kompanie ubezpieczeniowe i inwestycyjne.

Minotor-Serwis, Biełorusintorg, Biełintorg i Biełwnieszpromserwis. Największe udziały w obrocie specjalnym posiadają pierwsze trzy z wymienionych firm.

Przedsiębiorstwa białoruskiego KW-P zorientowane na produkcję komponentów do systemów uzbrojenia produkcji b. ZSRR i rosyjskiej, w dalszym ciągu poszukiwać będą możliwości odbudowy więzi kooperacyjnych z przedsiębiorstwami rosyjskimi. Ich przyszłość w dużym stopniu związana jest z perspektywami rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego. Jednak nowa agresywna strategia marketingowa rosyjskiego KWP na tradycyjnych rynkach zbytu uzbrojenia produkcji radzieckiej i rosyjskiej, ograniczy firmom białoruskim możliwości samodzielnej sprzedaży swoich wyrobów. Strona białoruska jako wkład do wspólnych przedsięwzięć produkcyjnych i modernizacyjnych oferować będzie urządzenia radioelektroniczne, sprzęt elektrono-optyczny oraz urządzenia z zakresu mechaniki precyzyjnej. Firmy z RB które dotychczas uzyskiwały znaczne dochody dzięki kontaktom bezpośrednim, zostaną sprowadzone co najwyżej do roli pośredników a posiadane przez nie kontakty będą wykorzystywane przede wszystkim w interesie firm rosyjskich.

Pomimo posiadania potencjału naukowo-technicznego i produkcyjnego dzięki któremu możliwe jest podjęcie samodzielnej produkcji określonych rodzajów uzbrojenia, ze względu na brak nakładów finansowych i czasochłonność prac nie zostanie on w najbliższym czasie wykorzystany. Prawdopodobnie białoruski KWP dążyć będzie do zajęcia segmentu rynku w którym sprzęt jest tani a jednocześnie wysoce efektywny i istnieją możliwości jego wielorakiego wykorzystania np. zmodernizowane zestawy przeciwlotnicze Szyłka i kompleksy artyleryjskie Grad.

Samodzielnie strona białoruska liczyć może na zawieranie kontraktów na małe dostawy uzbrojenia do krajów objętych embargiem ONZ i rejonów konfliktów lokalnych jak np. KRLD, Kuba, Iran, b. Jugosławia, niektóre kraje Ameryki Łacińskiej i Afryki oraz dostawy pojedynczych partii części zamiennych o wartości 10-50 mln USD. Nadal oferowane będą także usługi remontowe i modernizacyjne oraz usługi z zakresu eksportu technologii np. budowa zakładów remontowych za granicą.

Siły Zbrojne Republiki Białorusi

Trzecim filarem kondycji gospodarczo-obronnej obok sytuacji geopolitycznej i gospodarczej są **Siły Zbrojne**. Armia Republiki Białoruś jest jedną z najważniejszych instytucji państwa. Jej siła i gotowość bojowa określa międzynarodową pozycję i wagę państwa oraz wpływa na kształtowanie tych warunków, w których rozwija się naród. Siły Zbrojne są wojskową organizacją państwa, przeznaczoną do obrony suwerenności i integralności państwowej. Ich działalność prowadzona jest na podstawie Konstytucji Republiki Białoruś, a także odpowiednio do postanowień ustaw „O Siłach Zbrojnych Republiki Białoruś", „O obronie", „O powszechnym obowiązku wojskowym i służbie wojskowej", „O statusie żołnierzy zawodowych" oraz innych państwowych aktów normatywno-prawnych Republiki Białoruś w dziedzinie obrony, które powstały wraz z uzyskaniem niepodległości.

Białoruś przystąpiła do budowy własnej armii na początku lat dziewięćdziesiątych, w oparciu o siły i środki Białoruskiego Okręgu Wojskowego oraz część związków operacyjnych wycofanych na to terytorium z obszaru Niemiec i Polski. Początkowo przekształcenia sprowadzały się do redukcji zgrupowania o liczebności ponad 250 tysięcy żołnierzy, nadającego młodemu państwu charakter najbardziej zmilitaryzowanego w skali świata, a przy tym którego utrzymanie nie leżało w możliwościach dziesięciomilionowego narodu. Realizowano przy tym niszczenie części uzbrojenia stosownie do postanowień rozbrojeniowych; wiązało się to z koniecznością ponoszenia kosztów, przyniosło jednak zasoby części zamiennych (na przykład silników). Przemiany nie nosiły charakteru mechanicznego. Równocześnie ze zmniejszaniem stanu dokonywano zmian organizacyjno-etatowych zwłaszcza przejścia na strukturę korpuśno-brygadową. Poszukiwano optymalnych wariantów składu bojowego i liczebności armii oraz jej struktury etatowej. W stosunkowo krótkim czasie utworzono całkowicie nowy rodzaj wojsk w składzie Wojsk Lądowych - Siły Mobilne. Wprowadzono nową formę odbywania zasadniczej służby wojskowej - służbę kontraktową. Przyjęto terytorialną zasadę powoływania poborowych. W wyniku tego, niezależnie od znacznych redukcji - udało się nie tylko

zachować techniczno-strukturalną bazę sił zbrojnych i ich potencjał kadrowy, lecz także zapewnić wysoki stopień gotowości i zdolności bojowej. Równocześnie bowiem z procesami reformowania, systematycznie prowadzone było szkolenie stanów osobowych, odbywano treningi dowódczo-sztabowe i ćwiczenia z wojskami, pełniono dyżury bojowe.

Zarządzanie Siłami Zbrojnymi Republiki Białoruś realizuje minister Obrony RB poprzez Ministerstwo Obrony oraz Sztab Główny - który jest zasadniczym organem operacyjnego dowodzenia. Ogólne kierowanie Siłami Zbrojnymi Republiki Białoruś realizuje Prezydent RB, który jest Naczelnym Dowódcą tych sił. Najwyższym państwowym kolegialnym organem koordynacyjno-politycznym w dziedzinie obrony jest **Rada Bezpieczeństwa**.

Liczba przeszkolonych w ciągu ostatnich pięciu lat rezerwistów szacowana jest na 150 tys. Białoruskie SZ składają się z Sił Lądowych, Sił Powietrznych i Sił Obrony Powietrznej. W czasie zagrożenia wojennego mogą być wzmacniane jednostkami Wojsk Wewnętrznych (12 000) oraz Wojsk Ochrony Pogranicza (11 000) żołnierzy. Potencjalne możliwości mobilizacyjne (mężczyźni w wieku 15-49 lat) wynoszą, 2 700 tyś. Natomiast rzeczywiste możliwości mobilizacyjne są szacowane na ok. 2 115 tyś.[12]

Zasadniczy proces reformowania SZ RB został już zakończony W wyniku tego w Siłach Lądowych wprowadzono strukturę korpuśno-brygadową oraz utworzono Siły Mobilne, które odgrywają ważną rolę w systemie obronnym RB. Obecnie rozważana jest także możliwość połączenia Sił Powietrznych i Sił Obrony Powietrznej w jeden rodzaj SZ. Wypracowana przez Ministerstwo Obrony Białorusi koncepcja w ma swoje uzasadnienie w ścisłej współpracy białoruskiego i rosyjskiego systemów OP, ma jednak wielu przeciwników w obu samodzielnych RSZ, jak również nie znajduje poparcia u prezydenta Łukaszenki. Rozpatruje się również rozdzielenie kompetencji Ministerstwa Obrony i Sztabu Głównego. Zgodnie z przedstawionym projektem zakresu kompetencji Ministerstwo Obrony RB ma być odpowiedzialne głównie za funkcje administracyjne, a Sztab Główny za przedsięwzięcia operacyjne i mobilizacyjne. W związku z problemami ekonomicznymi kraju Ministerstwo Obrony

[12] *Geografia* ..., op. cit., s. 155.

RB planuje dalszą redukcję stanu osobowego SZ do 60 000 żołnierzy i 15 000 pracowników cywilnych.

Białoruski system obronny jest przygotowany do przeciwdziałania potencjalnym zagrożeniom z kierunku zachodniego, o czym świadczy dyslokacja zdecydowanej większości ZT i oddziałów stałej gotowości bojowej w zachodniej części kraju, głównie w rejonie Brześcia i Grodna.

Ze względu na ograniczenia budżetowe, finansowanie przedsięwzięć mających na celu utrzymanie gotowości bojowej (szkolenie wojsk, remonty sprzętu i uzbrojenia) jest realizowane w ograniczonym zakresie, co zwiększa zależność systemu obronnego państwa od sprawności powoływania rezerw oraz gwarancji udzielanych przez Rosję. Niewielkie możliwości finansowe oraz koncentrowanie się kierownictwa państwa na sytuacji wewnętrznej pozwalają na prowadzenie w jednostkach operacyjnych jedynie działalności bieżącej. Obecnie SZ RB nie są w stanie prowadzić samodzielnie operacji zaczepnych, mogą jednak prowadzić działania obronne, zwłaszcza we współdziałaniu z jednostkami FR. W perspektywie najbliższych 7 lat mało prawdopodobne jest zwiększenie potencjału bojowego wszystkich rodzajów SZ RB. Możliwa jest natomiast dalsza redukcja stanu osobowego i sprzętu bojowego.

Współpraca wojskowa z Rosją

Pomimo trudności w realizacji procesu integracji Białorusi i Rosji współpraca wojskowa jest dziedziną, w której jest on najbardziej zaawansowany. Jednym z najważniejszych postanowień podpisanych w 1997 r. umów o utworzeniu Związku Białorusi i Rosji była deklaracja obu państw o prowadzeniu wspólnej polityki obronnej. „Koncepcja wspólnej polityki obronnej" zakłada ścisłą współpracę wojskową, koordynację działalności sił zbrojnych obu państw oraz utworzenie koalicyjnych struktur militarnych. Obok trudności finansowych, podstawowym problemem utrudniającym realizację tych założeń jest brak zunifikowanego ustawodawstwa, które miałoby moc wiążącą dla obu stron. Dotychczas wszystkie decyzje najwyższych organów ZBiR miały jedynie charakter deklaratywny i nie pociągały za sobą żadnych konkretnych rezultatów.

Ewentualne rozmieszczenie rosyjskich jednostek operacyjnych na terytorium RB (wyłączając obecną dzierżawę niektórych obiektów wojskowych przez SZ FR) wymaga dokonania zmian w białoruskiej konstytucji, która wyklucza możliwość stałego stacjonowania obcych wojsk na terytorium państwa, natomiast obowiązujący statut Rady Najwyższej ZBiR zezwala na powołanie koalicyjnych organów dowodzenia dopiero w sytuacji zagrożenia wojennego (takie założenia zapisano również w „Koncepcji wspólnej polityki obronnej").

Najbardziej zaawansowaną dziedziną współpracy jest współdziałanie systemów OP w ramach Połączonego Systemu Obrony Powietrznej państw WNP. Od 1996 r. prowadzona jest wymiana danych oraz pełnione są wspólne dyżury bojowe jednostek białoruskich i rosyjskich. Umowa podpisana 6 października 1999 r. przez ministrów obrony RB i FR zakłada utworzenie jednolitego systemu OP obu państw, niezależnie od funkcjonowania podobnej struktury w ramach WNP.

W ramach zapewnienia interoperacyjności dowództwa SZ RB i FR uczestniczą we wspólnych przedsięwzięciach szkoleniowych. W celu przygotowania kadry do wspólnych struktur wojskowych od 1998 roku oficerowie białoruscy uczestniczą w przedsięwzięciach szkoleniowych na szczeblu związków operacyjnych i związków taktycznych organizowanych przez stronę rosyjską.

Istotnym elementem integracji wojskowej jest dążenie obu państw do wypracowania wspólnego programu zamówień rządowych na uzbrojenie i sprzęt.

Najważniejszym przedsięwzięciem w ramach integracji wojskowej oraz prowadzenia wspólnej polityki obronnej jest utworzenie Regionalnego Zgrupowania Wojsk, przeznaczonego do prowadzenia działań na kierunku zachodnim. Jednak, pomimo licznych deklaracji, dotychczas nie zdołano utworzyć wspólnej struktury wojskowej. Główną przyczyną są problemy ekonomiczne oraz brak odpowiednich regulacji prawnych. W celu poprawy tego stanu na spotkaniu ministrów obrony RB i FR (5-6 października 1999 r.) podpisano umowy mające przyśpieszyć integrację wojskową. Zgodnie z podpisanym porozumieniem, Zgrupowanie miało być sformowane w roku 2000. Jednak realizacja tego przedsięwzięcia opóźnia się. Najprawdopodobniej w skład tej formacji w czasie pokoju wejdą jednostki stałej

gotowości bojowej białoruskich SZ i moskiewskiego OW. Siły te mogą liczyć ogółem (bez jednostek wsparcia centralnego podporządkowania) ponad 30 tys. żołnierzy.

Przedsięwzięcia mające na celu przygotowanie infrastruktury dla jednostek rosyjskich, mogących w przyszłości stacjonować na terytorium Białorusi rozpoczęto realizować już w pierwszej połowie 1999 r. W pierwszej kolejności przystąpiono do prac nad przywróceniem gotowości eksploatacyjnej baz lotniczych wykorzystywanych przez lotnictwo rosyjskie przed rozpadem ZSRR.

Na przyspieszenie niektórych procesów integracyjnych wpłynie „Porozumienie o utworzeniu państwa związkowego" będące w zamierzeniu dokumentem kończącym proces formowania wspólnej państwowości Rosji i Białorusi. Przewidywało ono min. przyjęcie w roku 2000 wspólnej doktryny, ujednolicenie ustawodawstwa obu państw, a funkcjonowanie Regionalnego Zgrupowania Wojsk ma być w wyłącznej kompetencji władz związkowych. Ze względu na bardzo trudną sytuację gospodarczą i polityczną obu państw terminowa realizacja postanowień porozumienia nie zostały dotrzymane. Należy jednak oczekiwać kontynuacji a nawet intensyfikacji działań w ramach wspólnej polityki obronnej.

Obiekty sił zbrojnych FR, znajdujące się na terytorium Republiki Białoruś i określane przez oba państwa mianem strategicznych, na mocy rosyjsko-białoruskich porozumień znajdują się pod całkowitą jurysdykcją Federacji Rosyjskiej.

Podsumowanie

Przeprowadzone w powyższym materiale charakterystyki polityczno-gospodarczo-militarne Białorusi upoważniają do sformułowania kilku wniosków natury ogólnej, a mianowicie:

- pomimo trudności finansowych szkolenie realizowane jest zgodnie z opracowanymi planami szkolenia;
- ograniczenia finansowe w najmniejszym stopniu odczuwane są w jednostkach zaliczanych do stałej gotowości bojowej;

- w porównaniu do lat 1998-99 widoczna jest intensyfikacja szkolenia w jednostkach OP, co związane jest z tworzeniem wspólnego systemu OP Białorusi i Rosji niezależnie od systemu WNP;
- Białoruś nadal realizować będzie przedsięwzięcia mające na celu utrzymanie interoperacyjności z siłami FR, zmierzające do przyspieszenia integracji wojskowej w tym utworzenia wspólnego zgrupowania wojsk na kierunku zachodnim;
- bez otrzymania pomocy finansowej Rosji, Białoruś nie jest w stanie przeprowadzić zaplanowanych reform w swych SZ i zmuszona będzie polegać głównie na gwarancjach bezpieczeństwa FR. Prawdopodobne jest także obniżanie stanów osobowych we wszystkich rodzajach SZ RB w perspektywie 5-7 lat.

Załącznik 4
ppłk dypl. Krystyn BLAK

CHARAKTERYSTYKA POLITYCZNA LITWY

Na Litwie przełomowe zmiany przyniósł roku 2000, w którym życie polityczne na Litwie zdominowały wybory - w marcu lokalne, zaś w październiku parlamentarne. W ich wyniku nastąpiły radykalne zmiany w dotychczasowym układzie politycznym.

Poparcie społeczne utracił rządzący przez ostanie cztery lata Związek Ojczyzny (Litewscy Konserwatyści) Vytautasa Landsbergisa. Po wyborach parlamentarnych rządy przejęły ugrupowania, które dotąd władzy nie sprawowały tj. Związek Liberałów Rolandasa Paksasa oraz Nowy Związek (socjalliberałowie) Arturasa Paulauskasa.

Na znaczący spadek sympatii wobec prawicy największy miała nieefektywna polityka gospodarcza koalicyjnego Związku Ojczyzny i Związku Chrześcijańsko-Demokratycznego oraz niechęć mediów i społeczeństwa wobec wpływowego lidera konserwatystów – Vytautasa Landsbergisa, oskarżanego o autorytaryzm, rusofobię, a przede wszystkim uwikłanie w głośną na Litwie sprawę nabycia na preferencyjnych warunkach działek w prestiżowej dzielnicy Wilna.

Niewątpliwie na wizerunku partii konserwatywnej zaciążyła też sprawa kontrowersyjnej umowy o sprzedaży amerykańskiej spółce Williams 33 proc. akcji litewskiego koncernu naftowego *Mazeikiu nafta* podpisanej w końcu roku 1999. Spekulacje w związku z niekorzystnymi dla Litwy warunkami tej umowy wywołały w litewskich mediach niezależnych szczególnie ostrą krytykę rządów prawicy.

Niepopularna polityka konserwatystów sprawiła, iż w październikowych wyborach parlamentarnych najwięcej głosów uzyskała lewicowa koalicja socjaldemokratyczna wciąż obdarzanego sympatią byłego prezydenta Litwy Algirdasa Brazauskasa. Niechęć społeczeństwa wobec konserwatystów i ich lidera stworzyła poważną szansę także partiom, które dotychczas nie sprawowały władzy. Wyborcy, którzy przed czterema laty głosowali na prawicę i obecnie nie zamierzali oddać głosów na lewicę, uznawali ugrupowania centroliberalne (Nowy Związek i Związek Liberałów) za odpowiednią alternatywę wobec konserwatystów.

Wyniki wyborów dowiodły, iż obok powracającego do polityki Algirdasa Brazauskasa swą pozycję umocnili politycy od niedawna czynnie działający, w tym przede wszystkim Rolandas Paksas, który po ustąpieniu ze stanowiska premiera rządu konserwatystów w końcu 1999 roku, stanął na czele marginalnego Związku Liberałów, czyniąc z niego jedną z najpopularniejszych partii na Litwie oraz były prokurator Arturas Paulauskas, stojący na czele stworzonego trzy lata temu populistycznego centrolewicowego Nowego Związku. Bez wątpienia o sukcesie wyborczym tych trzech ugrupowań zarówno w wyborach samorządowych, jak i parlamentarnych w dużej mierze decydowała popularność właśnie tych trzech liderów – Paksasa, Paulauskasa i Brazauskasa – którzy wraz z prezydentem Valdasem Adamkusem stanowili grupę najpopularniejszych polityków litewskich.

Choć wyborcy oddali najwięcej głosów na lewicową koalicję socjaldemokratyczną Algirdasa Brazauskasa, prezydent Adamkus, dążący do niedopuszczenia lewicy do władzy, powierzył misję tworzenia rządu promowanemu przez siebie jeszcze w okresie kampanii centroliberalnemu blokowi **Nowej Polityki**. Trzon bloku stanowią liberałowie Rolandasa Paksasa i socjalliberałowie Arturasa Paulauskasa. Utworzony w październiku 2000 r. gabinet, na którego czele stanął liberał Rolandas Paksas, od początku uważany jest za niestabilny. Wpływa na to przede wszystkim widoczna rywalizacja w łonie koalicji pomiędzy liderami obu ugrupowań – Paksasem i Paulauskasem. Rywalizacja ta sprawia, iż przede wszystkim liberałowie nie mogą w pełni polegać na swym głównym partnerze koalicyjnym – Nowym Związku Paulauskasa. Ważne jest także to, iż oba ugrupowania różnią się istotnie programowo, gdyż część socjalliberałów wyraźnie skłania się ku programowi lewicy. Ewentualny rozpad obecnej koalicji rządzącej oznaczałby przede wszystkim odejście z czynnej polityki obecnego premiera Rolandasa Paksasa, bowiem szansę znalezienia przez niego nowego koalicjanta są niewielkie. Dla socjalliberałów Arturasa Paulauskasa alternatywą jest sojusz z partią socjaldemokratyczną Algirdasa Brazauskasa, powstałą zpołączenia dwóch silnych ugrupowań lewicowych – Litewskiej Demokratycznej Partii Pracy i Partii Socjaldemokratycznej. Także opozycja lewicowa nie kryje gotowości do przejęcia władzy.

Sojusz socjaldemokratów i socjalliberałów ma spore szanse przede wszystkim ze względu na podobieństwa programowe. Dzięki tej koalicji mogłyby się urzeczywistnić ambicje liderów obu ugrupowań – Brazauskas uzyskałby upragnione stanowisko premiera, zaś Paulauskas z poparciem Brazauskasa, najpopularniejszego polityka na Litwie, mógłby realnie myśleć o prezydenturze.

Poważnym wyzwaniem, a zarazem testem dla koalicji rządzącej będzie kontynuacja rozpoczętego jeszcze przez konserwatystów procesu prywatyzacji przedsiębiorstw strategicznych z najważniejszych dla litewskiej gospodarki branży – energetyki i transportu, *Lietuvos dujos* (dystrybutor gazu ziemnego), *Lietuvos energija* (sieci energetyczne), koleje. Rozpoczęcie kolejnego etapu prywatyzacji nieuchronnie wzmaga też walkę lokalnych ugrupowań finansowych, często reprezentujących rosyjskie spółki, o uzyskanie kontroli nad procesem prywatyzacyjnym, a tym samym walkę o zwiększenie swych wpływów w państwie. Sytuacji tej sprzyja brak jednoznacznych i przejrzystych zasad, na jakich odbywa się prywatyzacja.

O zasięgu wpływów ugrupowań mogą świadczyć dotychczasowe przypadki sprzedaży państwowych przedsiębiorstw takich jak Przedsiębiorstwo Żeglugi Morskiej (LISCO), w sprawie którego, jak zwraca uwagę prasa, odmienne stanowiska prezentowały najważniejsze instytucje państwowe w tym Prokuratura Generalna, służby specjalne, Kontrola Państwowa i urząd prezydenta. O ile w okresie faktycznie samodzielnych rządów konserwatystów widoczna była dominacja jednego ugrupowania finansowego – Litewskiej Konfederacji Przemysłowców, o tyle dziś sprawa jest znacznie bardziej złożona. Kilka liczących się partii politycznych spośród działających obecnie w parlamencie już w okresie kampanii wyborczej uzyskało wsparcie finansowe różnych ugrupowań, najczęściej powiązanych z rosyjskim biznesem.

Rosyjskie spółki także zainteresowane są prywatyzacją litewskich przedsiębiorstw o znaczeniu strategicznym oraz umacnianiem swej obecności gospodarczej na Litwie. Zaplanowana na ten rok prywatyzacja *Lietuvos dujos*, a po niej także głównego przedsiębiorstwa energetycznego – *Lietuvos energija*, już teraz prowokuje do bezwzględnej walki poszczególne grupy *lobbies* na Litwie wspartych przez kapitał potężnych rosyjskich spółek. Przykładem tego jest działalność

Korporacji Przemysłowo-Finansowej Litwy Zachodniej oraz Viktorasa Uspaskichasa – przewodniczącego sejmowej komisji ds. gospodarczych, którzy, jak ujawniły litewskie media, blokowali próbę porozumienia się władz litewskich z Gazpromem w sprawie dostaw gazu bez poSrednictwa różnych spółek. Sprawa zakończyła się potężnym skandalem i dyskredytacją ministra gospodarki Litwy Eugenijusa Maldeikisa.

Ważnym problemem i także wyzwaniem stojącym przed kolejnymi gabinetami jest kwestia zapewnienia Litwie dostaw surowców, w tym przede wszystkim ropy dla koncernu naftowego *Mazeikiu nafta*. Historia prywatyzacji koncernu przez spółkę Williams pokazała, iż mimo zbudowania przez Litwinów terminalu do przyjmowania ropy z Zachodu oraz znalezienia amerykańskiego inwestora strategicznego, zarządzającego 33 proc. akcji koncernu, Litwa wciąż jest uzależniona od stałych dostaw rosyjskich surowców. Podpisanie umowy w sprawie długoterminowych dostaw ropy ŁUKoil uzależnia od przyznania mu korzystnych warunków (przede wszystkim większościowego pakietu akcji), które można dziś postrzegać także jako odwet za niedopuszczenie go do prywatyzacji litewskiego koncernu naftowego. Sterowanie przez Rosję dostawami surowca, a przede wszystkim znaczne ich ograniczanie, nie tylko uniemożliwia normalne funkcjonowanie przedsiębiorstwa, ale też naraża budżet Litwy na olbrzymie straty i w ostateczności może doprowadzić także do wycofania się amerykańskiego inwestora strategicznego. Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku skierowanego w tym roku do prywatyzacji przedsiębiorstwa dystrybucji gazu – *Lietuvos dujos*. Już dziś można stwierdzić, że o warunkach tej prywatyzacji w dużym stopniu zadecyduje Gazprom

Niewątpliwie za sukces konserwatystów należy uznać konsekwencję w prowadzeniu polityki na rzecz członkostwa Litwy w NATO. Państwa NATO dostrzegły wysiłki Litwy nakierowane na dostosowanie sił zbrojnych do standardów Paktu, a przede wszystkim konsekwentne podnoszenie wydatków na obronność tak, by już w roku 2002 stanowiły one 2 proc. PKB, co jest jednym z warunków stawianych Litwie przez NATO przy ubieganiu się o członkostwo w Pakcie.

Zwiększanie wydatków na rzecz sił zbrojnych wiązało się jednak z obniżaniem środków budżetowych przeznaczonych na oświatę, to zaś wywoływało

niezadowolenie społeczne – przekładające się także na widoczny w sondażach spadek poparcia Litwinów wobec członkostwa w NATO. Do zmniejszenia entuzjazmu Litwinów wobec członkostwa w Pakcie przyczynił się niewątpliwie także wzrost nastrojów antyamerykańskich, po zakończonej skandalem i upadkiem rządu sprzedaży Amerykanom pakietu akcji litewskiego koncernu naftowego. Znaczącym wydarzeniem politycznym była decyzja rozpoczęcia procesu zamykania I bloku elektrowni jądrowej w Ignalinie, podjęta w maju 2000 r. przez Sejm z inspiracji prawicy. Proces ten ostatecznie ma się zakończyć w 2005 roku. Kwestia zamknięcia II bloku ma zostać rozpatrzona w roku 2004. Rozstrzygnięcie przez parlament problemu przyszłości elektrowni było wyraźnym gestem wobec Unii Europejskiej, bowiem Komisja Europejska opiniująca stan przygotowań państw starających się o członkostwo w UE uzależniała rozpoczęcie negocjacji z Litwą od decyzji o zamknięciu Ignaliny – jedynej siłowni jądrowej w państwach bałtyckich. Podjęcie tej trudnej i kosztownej dla Litwy decyzji przyniosło w krótkim czasie efekt w postaci aprobaty ze strony Komisji Europejskiej. W grudniu Litwa podpisała protokół o przystąpieniu do Światowej Organizacji Handlu (WTO). Spośród trzech krajów bałtyckich i grupy państw ubiegających się o członkostwo w UE Litwa zakończyła proces negocjacji z WTO jako ostatnia, gdyż bezskutecznie starała się wynegocjować znaczne ulgi dla rolnictwa. Zakończenie negocjacji z WTO jest dla Litwy ważnym krokiem ku integracji z UE.

Linia polityki rządu Paksasa wobec NATO i UE stanowi faktycznie kontynuację polityki konserwatystów. Niezmiennym priorytetem jest konsekwentne dążenie do struktur euroatlantyckich, a jego potwierdzeniem – uchwalenie w ustawie budżetowej na rok 2001 wydatków na obronę w wysokości 1,95 proc. PKB oraz zapowiedź dalszego ich podnoszenia do 2 proc. PKB w 2002 r. Gdyby jednak do tego czasu Paksas utracił władzę z powodu chwiejności koalicji, nie można mieć pewności, czy lewica wypełni tę obietnicę, mimo iż oficjalnie popiera dążenia euroatlantyckie. Argumentem przeciwko mogą stać się obietnice socjalne zawarte w programie lewicy oraz silna presja ze strony Rosji.

Zarówno rządząca do niedawna prawica, jak i obecna koalicja liberalno-centrowa wskazują na wagę strategicznego partnerstwa z Polską, oczekując wsparcia

i *lobbingu* Polski na rzecz członkostwa Litwy w NATO. Spora zmiana nastąpiła też w stosunku władz litewskich wobec mniejszości polskiej. Rząd Rolandasa Paksasa jest otwarty na rozwiązywanie problemów mniejszości, potwierdzeniem tej woli stało się powierzenie stanowiska wiceministra oświaty i nauki przedstawicielowi mniejszości polskiej. Duże nadzieje obecne władze litewskie wiążą też z rozwojem współpracy gospodarczej z Polską, a przede wszystkim projektem budowy linii przesyłowych energii elektrycznej z Litwy przez Polskę na Zachód. Inwestycja ta stworzyłaby Litwie możliwość dochodowego eksportu energii.

Krytycznie należy ocenić nieprzemyślaną i nie pragmatyczną politykę konserwatystów wobec Rosji, a w tym przyjęcie przez Sejm, z inspiracji przewodniczącego parlamentu Landsbergisa, uchwały obligującej rząd litewski do domagania się od Federacji Rosyjskiej rekompensaty za straty, jakich Litwa doznała w okresie 50 lat okupacji sowieckiej.

Działania te w efekcie doprowadziły do ochłodzenia stosunków litewsko-rosyjskich, uznawanych dotąd za najlepsze spośród trzech krajów bałtyckich. W kwestii polityki wschodniej można dziś stwierdzić, że zarówno obecny gabinet, jak i kolejne – niezależnie od orientacji politycznej – będą prowadzić bardziej pragmatyczną niż konserwatyści politykę wobec Rosji. Jej głównym celem będzie przede wszystkim doprowadzenie do ratyfikacji w rosyjskiej Dumie umowy o granicy rosyjsko-litewskiej, podpisanej przed trzema laty, brak ratyfikacji tej umowy bowiem znacznie utrudnia Litwie jej negocjacje z UE i NATO.

Spośród trzech krajów bałtyckich Litwa wykazuje największą determinację w kwestii integracji z NATO – najszybciej modernizuje armię i zwiększa budżet obrony, dostosowując go do wymagań Paktu. Celowi temu podporządkowane są również decyzje gospodarcze, jak choćby sprzedaż amerykańskiej spółce litewskiego przedsiębiorstwa naftowego w roku 1999.

Rządzący ówcześnie konserwatyści uważali, że pojawienie się poważnego inwestora amerykańskiego umocni interesy USA na Litwie, a przez to kraj uzyska gwarancje bezpieczeństwa, stanowiące przeciwwagę dla rosyjskich wpływów na Litwie. Determinacja władz litewskich była tak silna, iż zaakceptowano nawet ewidentnie niekorzystne dla Litwy warunki umowy prywatyzacyjnej.

W kontekście bezpieczeństwa Litwy znaczącą kwestię stanowi cywilny i wojskowy tranzyt rosyjski z i do obwodu kaliningradzkiego, który odbywa się na zasadach opracowanych przez Litwę. W związku z zaawansowaniem działań Litwy na rzecz członkostwa w UE Rosja domaga się gwarancji, iż po przystąpieniu Litwy do Unii zostanie utrzymany ruch bez wizowy pomiędzy Litwą a obwodem kaliningradzkim. Rosja dąży też do podpisania osobnej, długoterminowej umowy o tranzycie, w tym także wojskowym i ładunków niebezpiecznych oraz surowców energetycznych. Można oczekiwać, iż w miarę zamykania przez Litwę kolejnych etapów negocjacji z UE żądania Rosji staną się coraz ostrzejsze. Już w trakcie wizyty prezydenta Litwy Valdasa Adamkusa w Moskwie w marcu 2001 r. strona rosyjska wyraźnie uzależniła kwestię ratyfikacji traktatu o granicy litewsko-rosyjskiej od wynegocjowania korzystnych dla Rosji warunków tranzytu przez Litwę.

Strategicznym celem polityki obronnej Litwy jest zapewnienie bezpieczeństwa państwa poprzez przystąpienie do zachodnioeuropejskich struktur politycznych i obronnych, utrzymanie i pogłębienie dobrych stosunków z sąsiadami oraz rozwój wszechstronnej współpracy polityczno-gospodarczej, w tym wojskowej.

Zgodnie z doktryną obronną Litwy, zatwierdzoną w 1997 r., politycznymi środkami zapewniającymi Litwie bezpieczeństwo narodowe będzie:

- uczestnictwo we wspólnych międzynarodowych organizacjach w zakresie bezpieczeństwa;
- członkostwo w Unii Zachodnioeuropejskiej i Unii Europejskiej;
- planowanie strategiczne w zakresie bezpieczeństwa narodowego oraz realizacja długoterminowych programów państwowych, mających na celu umocnienie bezpieczeństwa narodowego;
- działalność instytucji zapewniających bezpieczeństwo narodowe;
- ustawodawstwo normujące system bezpieczeństwa i obrony.

Możliwości obronne Litwy oparte są na:

- powszechnym obowiązku wojskowym, uchwalonym na mocy konstytucji Litwy;
- gotowości bojowej sił zbrojnych i czynnej rezerwy;
- gotowości obywateli do stawienia powszechnego zbrojnego i niezbrojnego oporu oraz do obrony cywilnej;

- współpracy pomiędzy siłami zbrojnymi i obywatelami;
- rezerwach państwa wykorzystywanych w sytuacjach nadzwyczajnych.

Litwa stawiać będzie opór napastnikowi wszystkimi dostępnymi środkami: poprzez działania obronne, walkę partyzancką, stawianie oporu cywilnego i inne nie kolaboracyjne metody działań. Siły Zbrojne Litwy są przygotowane szczególnie do działań obronnych w przypadku niespodziewanego i nagłego ataku jednostek wojsk mobilnych lub powietrzno-desantowych przeciwnika i przeszkolone w zakresie walki partyzanckiej na terytoriach okupowanych przez przeciwnika. Oprócz zbrojnego oporu, Litwa jednocześnie będzie zabiegać o pomoc międzynarodową i zakłada zwrócenie się o konsultacje i pomoc do NATO.

Litwa jest sygnatariuszem „Dokumentu Wiedeńskiego", jednak ze względu na niewielki stan liczebny sił zbrojnych, nie ma obowiązku powiadamiania o organizowaniu ćwiczeń wojskowych. Podpisała również (13 stycznia 1993 r.) „Układ o zakazie posiadania broni chemicznej" oraz posiada status obserwatora „Konferencji o Otwartych Przestworzach".

W ramach współpracy wojskowej, Litwa aktywnie uczestniczy w przedsięwzięciach zwiększających bezpieczeństwo i stabilność w Europie, w tym utrzymuje litewską kompanię w misji pokojowej SFOR w Bośni. Litwa podpisała umowy o współpracy wojskowej z Polską, Czechami, Węgrami, Danią, Francją, Niemcami, USA, Holandią, Norwegią, Turcją, Belgią, Grecją, Włochami i Luksemburgiem. Dążąc do zacieśnienia współpracy z państwami NATO, Litwa rozwija współpracę w ramach „Partnerstwa dla Pokoju" oraz rozszerza działalność w zakresie realizacji dwustronnych umów o współpracy wojskowej, w tym głównie z państwami skandynawskimi (przede wszystkim Danią), USA, RFN, Wielką Brytanią i Francją, a także z Polską i Czechami. Współpraca ta obejmuje głównie pomoc tych państw w dziedzinie nieodpłatnych dostaw uzbrojenia, szkolenia językowego i wojskowego oraz doradztwa w zakresie organizacji i funkcjonowania systemu obronnego Litwy.

W celu uniknięcia niepotrzebnego dublowania inicjatyw poszczególnych państw pomoc ta jest koordynowana w ramach tzw. grupy BALTSEA (Baltic Security

Assistance Group), powstałej z inicjatywy norwesko-duńskiej i obejmującej swoim działaniem wszystkie państwa bałtyckie.

Litwa nie nawiązała współpracy wojskowej z Rosją i pozostałymi państwami WNP, co wynika z obowiązujących przepisów prawa, które zabrania udziału litewskich sił zbrojnych we wspólnych operacjach międzynarodowych i ćwiczeniach z siłami zbrojnymi państw WNP na terenie tych państw oraz terytorium państw bałtyckich.

Litwa dąży do uzyskania członkostwa w NATO, upatrując w tym środek zapewnienia stabilizacji i bezpieczeństwa w regionie oraz w całej Europie. Starając się o członkostwo w NATO, Litwa zamierza dostosować swój system obrony do standardów NATO, m.in. poprzez:

- współpracę z NATO w planowaniu obronnym i przystosowanie struktur kierownictwa wojskowego do wymagań w zakresie wspólnej obrony;
- przygotowanie swoich struktur obronnych do wymogów interoperacyjności ze strukturami NATO i szkolenie sił zbrojnych zgodnie ze standardami NATO;
- przygotowanie sił zbrojnych do udziału w międzynarodowych misjach pokojowych;
- rozszerzenie dwustronnej kooperacji z państwami - członkami NATO;
- udział w połączonych ćwiczeniach NATO, w tym na terytorium Litwy;
- wykorzystanie własnej infrastruktury obronnej dla połączonych ćwiczeń;
- stworzenie cywilno-wojskowego systemu kontroli przestrzeni powietrznej i jego integrację z europejskim systemem kontroli;
- ujednolicenie - zgodnie z wymaganiami NATO - systemów informacji i łączności, urządzeń technicznych, map i dokumentacji, regulaminów i terminologii oraz aktów prawnych, regulujących funkcjonowanie systemu obronnego;
- udział - łącznie z NATO oraz poszczególnymi państwami, członkami NATO - w przygotowaniu i wdrażaniu głównych programów naukowo-technicznych oraz planów współpracy w dziedzinie przemysłu obronnego;
- integracja systemu bezpieczeństwa informacji z systemem przyjętym w NATO;
- wprowadzenie obowiązku znajomości przez oficerów przynajmniej jednego oficjalnego języka NATO.

Załącznik 5
płk mgr Tadeusz MASIOWSKI

OBRAZ POLITYCZNY, GOSPODARCZY I MILITARNO-OBRONNY UKRAINY

Sytuacja polityczna

Ukraina jest republiką prezydencką. Prezydent mianuje rząd (parlament zatwierdza jedynie kandydata na premiera), a także szefów administracji obwodowych (wojewodów), bezpośrednio mu podporządkowanych, podobnie jak szefowie niektórych centralnych struktur państwa (prokuratura, administracja podatkowa, służba bezpieczeństwa). Kompetencje parlamentu wobec organów władzy wykonawczej są bardzo ograniczone; można mówić o marginalizacji parlamentu w państwowym procesie decyzyjnym. W praktyce przewaga prezydenta jest jeszcze większa, niżby to wynikało z konstytucji, a urzędnicy Administracji Prezydenta okresowo wykonują *de facto* obowiązki poszczególnych ministrów. System ten jest o tyle niestabilny, że zakres realnych kompetencji poszczególnych organów (z wyjątkiem prezydenta) zależy od osób, zajmujących odpowiednie stanowiska (np. rola rządu premiera Wiktora Juszczenki była znacznie większa niż jego poprzednika, Wałerija Pustowojtenki; zaś rola Sekretariatu Rady Bezpieczeństwa Narodowego znacznie spadła, gdy Wołodymyra Horbulina zastąpił Jewhen Marczuk). Sądownictwo jest formalnie niezależne, w praktyce głęboko skorumpowane i ulegające różnorodnym naciskom.

Kluczowe decyzje podejmuje prezydent, pośrednio bądź bezpośrednio autoryzując decyzje premiera (którego może odwołać w każdej chwili). Stąd wielki wpływ na kształt tych decyzji ma Administracja Prezydenta oraz Sekretariat Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony. Rząd ma znaczenie drugorzędne, jednak od roku 2000 jego samodzielność znacznie wzrosła, przy milczącej aprobacie prezydenta. Wojewodowie, choć silnie uzależnieni od prezydenta, mają znaczną samodzielność decyzyjną; często współpracują na rzecz realizacji lokalnych interesów z szefami rad obwodowych i merami wielkich miast (organami samorządowymi).

Ukraiński system polityczny jest systemem oligarchicznym, w którym panowanie polityczne, gospodarcze i informacyjne nie są rozdzielone. Większość czołowych polityków Ukrainy jest w taki czy inny sposób powiązana z wielkim biznesem, a wielcy biznesmeni (będący właścicielami zarówno hut i banków, jak też gazet i kanałów telewizyjnych) bezpośrednio zajmują się polityką, zasiadając w parlamencie i stając na czele partii politycznych. Znaczna część partii politycznych jest reprezentacją ugrupowań biznesowych, przy czym ugrupowania te bez wyjątku związane są ze starą (postradziecką) gospodarką, sektorami i przedsiębiorstwami na różne sposoby przekształconymi, lecz rzadko sprywatyzowanymi *lege artis*. „Oligarchowie" jako warstwa społeczna powiązani są wielorakimi więzami z „tradycyjnym" światem zorganizowanej przestępczości.

Na Ukrainie nie istnieje podział na „obóz rządowy" i „opozycję" w europejskim znaczeniu. Ponieważ ani rząd, ani prezydent nie są zależni od poparcia większości parlamentarnej, w Radzie Najwyższej nie ma czytelnego podziału na koalicję i opozycję. Głównym mechanizmem politycznym jest współzawodniczenie ugrupowań, popierających prezydenta o wpływ na podejmowane przezeń decyzje, przy czym waga wpływów poszczególnych ugrupowań, a także ich kształt, są dynamiczne (dają się opisać tylko dla określonej chwili). Partie polityczne, które można określić mianem „opozycji antysystemowej", są stosunkowo słabe i nie mają znaczącego wpływu na sprawy państwowe.

Nie można jednak wykluczyć, że kryzys polityczny, który rozpoczął się na początku 2001 r. zmieni tę sytuację, doprowadzając do powstania silnej koalicji opozycyjnej (antyoligarchicznej).

Głównym partnerem w polityce zagranicznej Ukrainy jest i pozostanie Rosja, a całość ukraińskiej polityki zagranicznej była, jest i pozostanie podporządkowana konieczności ukształtowania stosunków z tym krajem w taki sposób, by ścisła współpraca gospodarcza nie przekształciła się w zależność polityczną. Ten cel Ukraina w widoczny sposób chce zrealizować dzięki zacieśnianiu współpracy politycznej z USA, natomiast waga stosunków z Unią Europejską spada, mimo stale powtarzanych deklaracji o „europejskim wyborze Ukrainy". Podobnie znaczenie

stosunków w Polską, mimo powtarzanych deklaracji o „strategicznym partnerstwie" i częstych spotkań prezydentów, od kilku lat systematycznie spada.

Ukraina nie ma realnych perspektyw ani stowarzyszenia z UE, ani członkostwa NATO (jest natomiast aktywnym uczestnikiem *Partnerstwa dla pokoju* oraz międzynarodowych operacji pokojowych, tworzy wspólny batalion sił pokojowych z Polską). Aktywność Ukrainy w Radzie Europy ograniczyły zarzuty, stawiane przez to gremium w związku z naruszeniami standardów demokratycznych na Ukrainie (zwłaszcza w roku 2000); w kwietniu 2001 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy podjęło debatę nad wykluczeniem Ukrainy z tej organizacji. Zdecydowanie krytyczny stosunek Rady Europy do Ukrainy, kontrastujący z pewną ostrożnością w ocenie sytuacji w Federacji Rosyjskiej, jest bardzo źle odbierany na Ukrainie i wyraźnie osłabia tak sympatie do świata zachodniego, jak i wolę wprowadzania mechanizmów demokratycznych, także w tych środowiskach, które są im szczerze oddane.

Ukraina jest „członkiem-założycielem", ale nie „członkiem" Wspólnoty Niepodległych Państw, co w praktyce oznacza, że Kijów uznaje się (lub nie) za członka WNP, kiedy mu to odpowiada. Ukraina nie podpisała Układu Taszkenckiego, ale bierze udział w niektórych innych porozumieniach obronnych Wspólnoty, jak układ o obronie przestrzeni powietrznej. Kijów traktuje WNP przede wszystkim jako forum kontaktów dwustronnych, a nie współpracy wielostronnej, jednocześnie od kilku lat usiłuje (niezbyt konsekwentnie) budować w ramach Wspólnoty „podsystem" polityczny bez udziału Rosji (GUUAM).

Ukraina ma uregulowane stosunki sąsiedzkie (choć nie wszystkie granice są delimitowane i należycie strzeżone) i stabilną sytuację wewnętrzną. Potencjalnym źródłem konfliktów w przyszłości może być rosnący odsetek Tatarów wśród ludności Krymu i możliwa radykalizacja tej grupy etnicznej. Ograniczeniem samodzielności ukraińskiej polityki bezpieczeństwa jest też istnienie na Krymie rosyjskiej bazy wojskowej.

Wbrew pojawiającym się od czasu do czasu opiniom, nie ma niebezpieczeństwa konfliktu etnicznego między Rosjanami a Ukraińcami ani pojawienia się poważnego ruchu separatystycznego w którymkolwiek z regionów

Ukrainy. Znikome jest też niebezpieczeństwo, by obecne napięcia społeczne przekształciły się w wydarzenia, zagrażające stabilności wewnętrznej kraju.

Początek drugiej kadencji prezydenta Leonida Kuczmy rodził nadzieje, że Ukraina podejmie intensywne reformy społeczno-gospodarcze, zbliżające ją do standardów, przyjętych w Europie Środkowej. Po reelekcji swoboda działań prezydenta znacznie wzrosła. Nowy premier, Wiktor Juszczenko był znany ze swych proreformatorskich i prozachodnich poglądów, a wicepremier ds. gospodarki energetycznej Julija Tymoszenko szybko dała się poznać jako sprawny i zdecydowany polityk. Przeprowadzona przez Administrację Prezydenta rozgrywka parlamentarna doprowadziła w lutym 2000 r. do powstania dość stabilnej większości, popierającej prezydenta, i do odebrania kierownictwa Rady Najwyższej komunistom. Jednak ten ostatni krok nie dał oczekiwanych rezultatów: w łonie większości szybko zaczęły się spory, nie udało się też „ustabilizować" struktury Rady Najwyższej - wciąż powstawały w niej nowe partie, kluby i konfiguracje. Już późną wiosną większość parlamentarna okazała się niesprawna, a oparcie rządu w parlamencie - bardzo słabe.

Fatalnym błędem prezydenta Kuczmy okazała się decyzja o referendum w sprawie zmian w konstytucji, umacniających prezydencki charakter ustroju Ukrainy. Stało się ono wręcz kpiną z procedur demokratycznych (w przedterminowym głosowaniu, które było możliwe przez dziesięć dni, wzięła udział ponad połowa głosujących, a w jednym z obwodów frekwencja przekroczyła 95 proc.). Referendum, odebrane jako zamach na uprawnienia deputowanych, zostało bardzo źle przyjęte zarówno przez ukraińskie środowiska demokratyczne, jak i przez opinię międzynarodową. Przyczyniło się też ono do spowolnienia tempa prac ustawodawczych w Radzie Najwyższej. Ostatecznie postanowienia, przegłosowane w referendum, nie zostały uchwalone przez Radę Najwyższą i można wątpić, by nastąpiło to w przyszłości.

Połowa roku 2000 przyniosło wyraźne zachwianie przywództwa prezydenta Kuczmy, być może związane z pogorszeniem się jego stanu zdrowia (pod koniec 2000 roku i na początku 2001 r. aktywność prezydenta ponownie wzrosła i w tej chwili nie ma wątpliwości, że jest on rzeczywistym przywódcą, a nie figurantem). Jednocześnie we wszystkich czołowych organach władzy na czoło wysunęli się politycy „drugiego

planu": w rządzie wicepremierzy J. Tymoszenko i Mykoła Żułynski, w parlamencie - wiceprzewodniczący Wiktor Medwedczuk, zaś wokół głowy państwa - szef Administracji Prezydenta, Wołodymyr Łytwyn. Pod koniec 2000 roku ponownie wzrosła rola Jewhena Marczuka, który w październiku 1999 r. objął stanowisko sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, a który obecnie wydaje się jednym z głównych lobbystów zwrotu Ukrainy ku ściślejszej współpracy z Rosją, zwłaszcza w dziedzinie energetycznej.

Polityka Juli Tymoszenko poważnie osłabiła oligarchów, związanych z przemysłem energetycznym (najważniejsi z nich to Ołeksandr Wołkow i Hryhorij Surkis). Pozostali oni jednak istotnym czynnikiem równowagi politycznej w otoczeniu prezydenta Kuczmy. Znacznie osłabieni oligarchowie (których reprezentantem w otoczeniu prezydenta stał się Marczuk) nie są już groźni dla Kuczmy, są natomiast cenną przeciwwagą dla wpływów „ministrów siłowych" (zwłaszcza ministra spraw wewnętrznych, Jurija Krawczenki; wpływy tego ostatniego znacznie osłabły po dymisji w marcu 2001 r.). Dopiero gdy J. Tymoszenko podjęła próbę reformowania sektora węglowego, godząc w interesy ściśle związanych z prezydentem oligarchów z sektora czarnej metalurgii (zwłaszcza Wiktora Pinczuka), została w lutym 2001 r. odwołana. Doprowadziło to do mobilizacji oligarchów i ich ataku na rząd Juszczenki.

Rok 2000 przyniósł niewątpliwą konsolidację systemu władzy na Ukrainie. Jego zwornikiem jest prezydent, uprawiający swoistą politykę „*cheques and balances*" w niedemokratycznym wydaniu. Podstawą jego władzy nie jest określone zaplecze polityczne, ale kilka nieformalnych ugrupowań, rywalizujących o wpływ na prezydenta. Obecnie są to: grupa Łytwyna – Krawczenki (Administracja Prezydenta – resorty „siłowe", oprócz sił zbrojnych, nie uczestniczących w polityce wewnętrznej Ukrainy), związana z nią grupa Pinczuka (przemysł hutniczy, media, klan dniepropietrowski, intymny związek z córką prezydenta, Ołeną Franczuk), rząd Juszczenki oraz grupy: Wołkowa i Surkisa – Medwedczuka (energetyka, media, bardzo silne wpływy w parlamencie, sojusz z Marczukiem); Wołkow i Medweczuk w jednych sprawach konkurują, w innych dość ściśle współpracują. W marcu 2001 r. uformowało się nowe ugrupowanie, na czele którego stoi Mykoła Azarow (szef Państwowej Administracji Podatkowej), reprezentujące przede wszystkim klan

doniecki, wyrwany w ten sposób ze „sfery wpływów" Wołkowa; Azarow jest też jednak związany z Łytwynem. Konfrontacja połączonych taktycznym sojuszem grup oligarchicznych z rządem zakończyła się wiosną 2001 roku poważnym wzmocnieniem tych pierwszych.

Ważnym elementem konsolidacji systemu władzy jest też to, że system oligarchiczny stał się znacznie bardziej czytelny i przewidywalny niż w latach poprzednich. Wiadomo, które partie polityczne są instrumentem danego ugrupowania biznesowego, jakie są ich interesy, a zatem można przewidzieć, jak zachowywać się będą uzależnione od nich ugrupowania.

Ukraiński system polityczny nie jest dojrzałą demokracją, jaką znamy z państw wysoko rozwiniętych, nie jest też jednak systemem autorytarnym. To, czy będzie ewoluował on w stronę umocnienia mechanizmów demokratycznych, czy też dalszego wzrostu przewagi prezydenta nad pozostałymi ogniwami systemu władzy państwowej (co groziłoby autorytaryzmem), jest w tej chwili kwestią otwartą. Kryzys polityczny, o którym piszemy nieco dalej, jest kryzysem „wewnątrzsystemowym", a jego efektem mogą być poważne przesunięcia w ramach istniejącego układu politycznego, ale nie jego radykalne podważenie.

Kryzys ten prowadzi też jednak do umacniania się sił i ugrupowań prodemokratycznych, w tym pojawienia się opozycji „antysystemowej", która może skutecznie ubiegać się o miejsca w parlamencie w wyborach 2002 r. Jednocześnie osłabia on komunistów, którzy, formalnie pozostając w opozycji wobec ukraińskiego systemu politycznego i gospodarczego, dali się zredukować do roli „dyspozycyjnej opozycji", służącej obozowi prezydenckiemu jako straszak, hamujący konsolidację opozycji centroprawicowej. Rozłam w Komunistycznej Partii Ukrainy, który nastąpił w marcu 2001 r., przyspieszy marginalizację ukraińskich komunistów.

Parlament (Rada Najwyższa) Ukrainy liczy 450 deputowanych; struktura frakcji i grup parlamentarnych jest niestabilna, gdyż parlament jest miejscem tworzenia nowych partii politycznych (powstanie frakcji często poprzedza powstanie partii), a deputowani mogą w dowolnym momencie zmieniać „barwy". Bezpośrednio po wyborach parlamentarnych w 1998 r. powstało 8 frakcji, dziś jest ich 12, a 6 frakcji (w tym 5 powołanych bezpośrednio po wyborach) zostało rozwiązanych, gdyż liczba

ich członków spadła poniżej ustawowego minimum (11 deputowanych). Od początku kadencji najliczniejsza jest frakcja Komunistycznej Partii Ukrainy (KPU), obecnie licząca 112 członków, frakcje oligarchiczne liczą łącznie (wg stanu na 20 marca 2001 r.) ok. 200 członków, ugrupowania centroprawicowe i prawicowe ok. 40. Dość liczna grupa deputowanych pozostaje poza frakcjami.

Na początku 2000 r. w Radzie Najwyższej Ukrainy powstała koalicja większościowa (oligarchiczno-prawicowa), popierająca politykę prezydenta i rządu. Pozwoliło to odebrać komunistom kierownictwo parlamentu i znacznie poprawić tempo i jakość prac ustawodawczych. Jednak sprzeczności wewnętrzne w koalicji oraz rosnące niezadowolenie oligarchów z reform, prowadzonych przez rząd Juszczenki od lata 2000 r. powodowały coraz głębszy rozdźwięk w łonie większości, a na początku 2001 r. doprowadziły do faktycznego (a później do formalnego) jej rozbicia na koalicję proprezydencką, ale antyrządową i antyprezydencką, ale prorządową.

Obecnie blok proprezydencki w parlamencie tworzy większość frakcji oligarchicznych, zaś zdecydowaną opozycję antyprezydencką – socjaliści, partie prawicowe oraz oligarchiczna „Batkiwszczyna" – partia Julii Tymoszenko. Komuniści pozostają w formalnej opozycji, lecz często popierają prezydenta. Komuniści i kluby oligarchiczne są natomiast zdecydowanymi przeciwnikami premiera Juszczenki, którego popierają kluby prawicowe, a także „Batkiwszczyna"; tu z kolei chwiejne jest stanowisko socjalistów.

Rząd Wiktora Juszczenki podjął próbę uzdrowienia gospodarki, przede wszystkim przez zdecydowaną walkę z tzw. „szarą strefą" obrotu gospodarczego (rozliczeniami barterowymi i innymi niepieniężnymi, pozabankowymi rozliczeniami gotówkowymi etc.), w której na wielką skalę uczestniczyły także państwowe podmioty gospodarcze (w tym zwłaszcza przedsiębiorstwa energetyczne, koleje). Konsekwentna polityka rządu, przede wszystkim wicepremier Julii Tymoszenko, przyniosła efekty w postaci wzrostu dochodów budżetu i wyrównania zaległości w wypłatach rent i emerytur oraz większości zaległości płacowych dla sfery budżetowej, co wpłynęło na wyraźną poprawę nastrojów społecznych.

Udało się też zdymisjonować Ihora Bakaja, szefa państwowego koncernu *Nafta i Haz Ukrajiny*, co pozwoliło rozbić przestępczy układ rosyjsko-ukraiński, zajmujący

się reeksportem z Ukrainy gazu, kradzionego z rurociągów tranzytowych (krok ten poważnie osłabił Wołkowa, politycznego patrona Bakaja).

Premier Juszczenko forsował też przekształcenia własnościowe w rolnictwie, prowadzące do prywatyzacji wielkoobszarowych gospodarstw rolnych i usankcjonowania powstania nowej warstwy wielkich właścicieli – przedsiębiorców rolnych. Jednak opór parlamentu, który wciąż nie uchwala nowego kodeksu ziemskiego, zezwalającego m.in. na obrót gruntami rolnymi, sprawia, że wciąż nie można mówić o wprowadzeniu prywatnej własności w ukraińskim rolnictwie. Niemniej dokonane w ciągu 2000 r. przemiany wpłynęły na pewne ożywienie w rolnictwie i wzrost dochodów robotników rolnych.

Juszczenko przywiązywał ogromną wagę do wielkiej prywatyzacji, osobiście angażując się w próby przyciągnięcia do niej kapitału zachodniego (zwłaszcza do prywatyzacji obwodowych zakładów energetycznych – przyniosło to ograniczony sukces dopiero w kwietniu 2001 r.). Jednak postęp wielkiej prywatyzacji w ciągu 2000 r. (podobnie jak w latach poprzednich) przyniosło przede wszystkim angażowanie się inwestorów rosyjskich (np. przejęcie rafinerii w Łysyczańsku, kombinatu aluminiowego w Mikołajowie). Wpływy do budżetu z prywatyzacji wyniosły w 2000 r. ok. 380 mln USD, i były jak dotąd najwyższe.

W 2000 r. oraz 2001 r. Ukraina, po raz pierwszy od 1991 r., odnotowała wzrost PKB (o 5,8 % i 7,0 %). Wzrostowi temu nie przeszkodziło to, że oczekiwane wznowienie programów kredytowych Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego nie nastąpiło. Był on przede wszystkim skutkiem poprawy koniunktury i odrabiania strat, wynikłych z kryzysu rosyjskiego 1998 r. Jednak kryzys ten nie miał wyłącznie negatywnych następstw: pogorszenie opłacalności importu przyniosło widoczne ożywienie ukraińskiego przemysłu spożywczego i lekkiego, które (obok przemysłu stalowego) odnotowały szczególnie silne ożywienie. Poprawę w przemyśle ciężkim, zbrojeniowym i chemicznym przyniosła prywatyzacja (w wyniku której poszczególne zakłady przechodziły w ręce kapitału rosyjskiego, dzięki czemu zwiększały, lub wręcz podejmowały, produkcję), a także ponowny wzrost gospodarczy w Rosji, zwiększający zapotrzebowanie na import z Ukrainy.

Reformy te, choć nie dość konsekwentne, przyniosły wyraźną poprawę sytuacji gospodarczej i wzrost dochodów ludności, a tendencja ta utrzymała się w I kwartale 2001 r. Przyniosły też one poważny wzrost popularności premiera Juszczenki, nadal darzonego największym zaufaniem ukraińskiego polityka, a także spadek poparcia dla komunistów.

Pod koniec 2000 r. w Kijowie wybuchł skandal polityczny, związany z oskarżeniem prezydenta Leonida Kuczmy o zlecenie zamordowania znanego kijowskiego dziennikarza, Georgija Gongadze (wiarygodność tych oskarżeń jest bardzo niska, a okoliczności ich pojawienia się wskazują na prowokację polityczną, której autor pozostaje nieznany). Skandal ten rychło przekształcił się w kryzys polityczny, gdyż centroprawica i socjaliści otwarcie zażądali dymisji prezydenta. Po gwałtownych zamieszkach, do jakich doszło w Kijowie 9 marca 2001 r., wydawało się, że podjęte zostaną rozmowy między prezydentem a opozycją, a w ramach wypracowanego kompromisu prezydent Kuczma utrzyma się przy władzy co najmniej do połowy 2003 r. Wkrótce jednak okazało się, że nieprzejednane stanowisko ugrupowań opozycyjnych, skupionych wokół Forum Ocalenia Narodowego, uniemożliwia podjęcie rozmów, a słabość opozycji (zwłaszcza brak pozytywnego programu, wykraczającego poza hasło „Ukraina bez Kuczmy" oraz brak jednolitego przywództwa) zapewniły prezydentowi zwycięstwo w tej konfrontacji.

Ważną konsekwencją kryzysu, który doprowadził do mobilizacji społecznej na skalę nieznaną Ukrainie od 1991 r., będzie ożywienie i umocnienie struktur społeczeństwa obywatelskiego, a także zainteresowanie młodego pokolenia sprawami publicznymi. Nie należy przeceniać tego ożywienia, snując np. porównania z powstaniem „Solidarności" – Ukraina odrabia obecnie dystans, dzielący ją w tej dziedzinie od Białorusi, gdzie organizacje pozarządowe są liczniejsze niż na Ukrainie, a parotysięczne demonstracje na ulicach stolicy nikogo nie dziwią. Można natomiast oczekiwać, że ożywienie to przełoży się na wyniki przyszłorocznych wyborów, w jaki jednak sposób – za wcześnie dziś prognozować.

Równolegle z załamaniem się próby obalenia prezydenta przez ugrupowania opozycyjne zaostrzyła się konfrontacja oligarchów z rządem, gdyż złożenie przezeń rocznego sprawozdania dawało możliwość postawienia w parlamencie wniosku

o wotum nieufności dla premiera. Ostatecznie rząd Juszczenki upadł. Okoliczności upadku Juszczenki wskazują na poważne osłabienie prezydenta Kuczmy wobec oligarchów, jednak stopnia tego osłabienia nie da się w tej chwili ocenić. Okaże się to w trakcie sprawowania funkcji przez nowego premiera J. Kinacha.

Życie polityczne Ukrainy w 2001r. zdominowała rozpoczynająca się kampania wyborcza (wybory parlamentarne odbyły się w marcu 2002 r.); jej wpływ daje się dostrzec także w obecnym kryzysie politycznym. Należy oczekiwać wielu przegrupowań na scenie partyjnej (najważniejszym z dotychczas dokonanych jest marcowy rozłam w KPU), coraz mniej prawdopodobne staje się natomiast przedterminowe rozwiązanie Rady Najwyższej.

Innymi bardzo ważnymi wydarzeniami, które miały wielki wpływ na rozwój wydarzeń na Ukrainie była wizyta Ojca Świętego w czerwcu 2001r. oraz sierpniowe obchody dziesięciolecia niepodległości. Waga, jaką dla międzynarodowego prestiżu Ukrainy było nadanie obu tym wydarzeniom możliwie najwyższej rangi, skłoniło kijowskich polityków do wypracowania kompromisu, który zażegnałoby obecny kryzys.

Rok 2000 i 2001 był okresem narastającego rozczarowania Ukrainy do Zachodu, zaś Zachodu (zwłaszcza Unii Europejskiej, w mniejszym stopniu – Stanów Zjednoczonych) do Ukrainy. Jesienią 2000 r. Unia Europejska uznała Ukrainę za kraj o gospodarce rynkowej (a nie przejściowej), jednocześnie jednak nie dała Ukrainie nawet nadziei na stowarzyszenie, co było decyzją realistyczną. Jednocześnie pod koniec 2000 i na początku 2001 r. działania Brukseli i zachodnioeuropejskiego przemysłu, związane z projektem zwiększenia importu rosyjskiego gazu, zwłaszcza poparcie dla budowy gazociągu, umożliwiającego Gazpromowi ograniczenie tranzytu przez Ukrainę, unaoczniły Ukrainie, że Unia postrzega Federację Rosyjską jako swego głównego partnera na wschodzie Europy, a w Ukrainie pragnie widzieć przede wszystkim partnera Rosji.

Z drugiej strony Rosja pod przywództwem Władimira Putina umacniała się wewnętrznie i zaczęła działać znacznie bardziej pragmatycznie niż za prezydentury Borysa Jelcyna. Polityka rosyjska wobec Ukrainy stała się bardziej przewidywalna, a Moskwa w widoczny sposób zrezygnowała z traktowania Ukrainy jako „państwa

sezonowego" na rzecz dążności do ustanowienia stosunków sojuszniczych (oczywiście z uwzględnieniem różnicy potencjałów obu państw). Ten fakt usunął podstawowe bariery psychologiczne ukraińskiej klasy politycznej wobec zbliżenia z Rosją.

Wielkie, jeśli nie kluczowe, znaczenie w dojrzewaniu Kijowa do istotnej reorientacji polityki zagranicznej miał fakt, że wzrost gospodarczy na Ukrainie nastąpił niemal bez pomocy czy też inwestycji Zachodu, natomiast dzięki rosyjskim inwestycjom oraz eksportowi na tamtejszy rynek. Uzmysłowiło to ukraińskim kołom gospodarczym i politycznym, że bez pomocy Zachodu ich kraj może się obyć, natomiast bez ścisłej współpracy z Rosją – nie.

Ukraina nie rezygnuje wprawdzie ze starań o wznowienie programów kredytowych Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego, warunkujących przyciągnięcie większej liczby strategicznych inwestorów zachodnich i umożliwiających podjęcie reform strukturalnych, wydaje się jednak, że przywiązuje do tych starań coraz mniejszą wagę. Okazały się one mieć bowiem drugorzędne znaczenie, a w kategoriach perspektywicznych myśli stosunkowo niewielka część kijowskich polityków, odpowiadających za decyzje polityczno-gospodarcze (wyjątkiem jest premier Juszczenko i jego najbliżsi współpracownicy).

Wyrazem tej zmiany w ukraińskiej polityce zagranicznej było zastąpienie we wrześniu 2000 r. na stanowisku ministra spraw zagranicznych Borysa Tarasiuka przez Anatolija Złenkę i towarzyszące tej zmianie stwierdzenie, że stosunki z Federacją Rosyjską są najważniejszym spośród priorytetów ukraińskiej polityki zagranicznej. Ostateczny kształt nowej doktryny ukraińskiej polityki zagranicznej sformułował Złenko w styczniu 2001 r., stwierdzając, że Ukraina ma dwu partnerów strategicznych: Federację Rosyjską i Stany Zjednoczone, i wyraźnie odsuwając na dalszy plan stosunki z Unią Europejską.

Jest to koniec trwającego od wielu lat dryfu polityki zagranicznej Kijowa. Ukraina wyciągnęła wnioski z tego, że pod względem gospodarczym nie ma alternatywy dla ścisłej współpracy z Rosją, a próba zbliżenia się do Unii Europejskiej zakończyła się fiaskiem (Unia będzie zresztą znacznie przychylniej patrzeć na Ukrainę, mającą partnerskie stosunki z Rosją). Z drugiej strony Kijów jest świadomy znaczenia Ukrainy w globalnej polityce amerykańskiej (znaczenia,

potwierdzonego już przez administrację nowego prezydenta USA), postrzega więc dobre stosunki ukraińsko-amerykańskie (zwłaszcza współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa) jako przeciwwagę, zabezpieczającą Ukrainę przed popadnięciem w polityczną zależność od Rosji. Kalkulacja ta wydaje się rozsądna, choć jej powodzenie nie jest przesądzone.

Szczególne znaczenie w stosunkach ukraińsko-rosyjskich mają dostawy i tranzyt gazu ziemnego, a zwłaszcza sprawa dopuszczenia Gazpromu do udziału w prywatyzacji lub zarządzaniu ukraińskim systemem gazociągów tranzytowych. Jest to jeden z najważniejszych (obok utrzymania bazy w Sewastopolu, wolnego dostępu do zespołu portowego Odessy oraz swobody żeglugi przez Cieśninę Kerczeńską) strategicznych interesów państwa rosyjskiego na Ukrainie. Pod koniec 2000 r. Rosja zgodziła się na stosunkowo korzystne dla Ukrainy warunki dostaw gazu ziemnego oraz odsunęła rokowania w sprawie kontroli nad gazociągami w nieokreśloną przyszłość.

Nie ma wątpliwości, że Ukraina będzie musiała w tej sprawie pójść na pewne, może nawet daleko idące ustępstwa, choć będzie się też starała je zminimalizować. Z jednej strony wola polityczna Moskwy odzyskania kontroli nad tymi gazociągami (a także nad innymi rurociągami tranzytowymi, przebiegającymi przez terytorium Ukrainy, głównie do portów czarnomorskich) z pewnością nie osłabnie, z drugiej zaś Ukraina jest uzależniona od importu gazu ziemnego z lub przez terytorium Rosji oraz od jego tranzytu (Rosja płaci za transport w naturze, co pokrywa większość ukraińskiego zapotrzebowania na gaz ziemny).

W Kijowie panuje jednak powszechne przekonanie, że utrata kontroli nad gazociągami byłaby tak poważnym osłabieniem pozycji Kijowa wobec Moskwy, iż równałoby się to zagrożeniu lub wręcz utracie suwerenności. I poglądowi temu trudno odmówić racji.

Tymczasem ukraińska klasa polityczna nie tylko przyzwyczaiła się do tego, że żyje w niepodległym państwie, ale zrozumiała, że poważne uszczuplenie suwerenności, zwłaszcza w zakresie gospodarczym, zagroziłoby jej obecnej władzy i prestiżowi. Między innymi dlatego, że istnienie dwu odrębnych, choć ściśle powiązanych systemów gospodarczych jest źródłem wielkich zysków. Nawet

w środowiskach, opowiadających się za najściślejszą współpracą z Rosją, tak gospodarczą, jak i polityczną, nie ma liczących się polityków ani biznesmenów, skłonnych do rezygnacji z niezależności Ukrainy czy też znaczącego jej ograniczenia.

Bezpieczeństwo Ukrainy nie jest obecnie zagrożone ani z zewnątrz, ani od wewnątrz. Kluczowe znaczenie dla zapewnienia go w przyszłości mają stosunki z Federacją Rosyjską. Nie ma wątpliwości, że powiązania gospodarcze między przedsiębiorstwami obu państw będą rosły, co może prowadzić do ograniczenia zakresu realnej niezależności Ukrainy, choć nie stanie się zagrożeniem dla jej bytu państwowego i formalnych atrybutów niepodległości. Zwłaszcza wskazany wyżej udział oligarchicznego kapitału rosyjskiego w ukraińskiej prywatyzacji oraz zaangażowanie państwa w odzyskanie przez Gazprom kontroli nad ukraińskimi gazociągami tranzytowymi można rozpatrywać jako potencjalne źródło zagrożeń. Nieuzasadniony jest jednak głoszony przez część analityków pogląd, że Ukraina w roku 2000 i 2001 rezygnowała na rzecz Rosji z niepodległości gospodarczej, lub że jest skłonna to zrobić.

Federacja Rosyjska i poszczególne rosyjskie podmioty polityczne i gospodarcze mają szerokie możliwości wpływu na sytuację na Ukrainie dzięki istnieniu w tym kraju licznych środowisk, dla których Moskwa wciąż jest intelektualnym, a czasem również politycznym układem odniesienia, a także dzięki bardzo szerokiej dostępności mediów rosyjskich (tj. pochodzących z Rosji, a nie rosyjskojęzycznych) na Ukrainie, wreszcie ze względu na głębokie powiązania środowisk postnomenklaturowych. Do tej pory nie ma jednak dowodu na to, że – może oprócz poparcia dla separatyzmu krymskiego w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych – państwo rosyjskie podejmowało wobec Ukrainy niejawne, wrogie działania. Rosja natomiast, choć ze słabnącym nasileniem, lansuje w świecie zachodnim fałszywy obraz Ukrainy jako kraju niestabilnego, nieprzewidywalnego, zagrożonego rozpadem czy wręcz wojną domową etc., co przynosi Ukrainie poważne szkody na arenie międzynarodowej.

Potencjalnym źródłem zagrożeń bezpieczeństwa Ukrainy może być galwanizacja konfliktu naddniestrzańskiego (stąd stałe zaangażowanie Kijowa w próby jego rozwiązania) oraz – w dalszej przyszłości – możliwość radykalizacji społeczności Tatarów krymskich, zwłaszcza pojawienia się tam radykalnych form

islamu. Ze względu na niekorzystną strukturę demograficzną ludności słowiańskiej na południu Krymu, udział procentowy Tatarów będzie nieuchronnie rósł, nawet bez dalszej imigracji. Sytuacja materialna Tatarów jest bardzo trudna, a Medżlis (samorząd narodowy) uważa, że w „historycznej ojczyźnie" Tatarom należą się szczególne prawa (tj. narodu tytularnego, a nie mniejszości narodowej). Władze Autonomicznej Republiki Krym są co najmniej niechętne Tatarom, a Kijów wydaje się nie dostrzegać ich problemów. Dalszy rozwój sytuacji na Krymie zależeć będzie zarówno od polityki Kijowa, jak i od tego, kto, w jaki sposób i w jakim celu będzie stymulował tatarski ruch narodowy.

Pewnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Ukrainy, istotnym także z punktu widzenia jej zachodnich sąsiadów jest fakt, że wschodnie i południowe granice są właściwie otwarte, a także – nie wytyczone w terenie w sposób, odpowiadający prawu międzynarodowemu. Rozwiązanie sporu między Ukrainą a Rosją w sprawie rozgraniczenia wód Morza Azowskiego i Cieśniny Kerczeńskiej może wymagać mediacji państw trzecich. Sprawa ta jest tym istotniejsza, że w aspekcie polityki globalnej Ukraina jest przede wszystkim państwem czarnomorskim.

Ukraina współpracuje z NATO w ramach programu *Partnerstwo dla pokoju* i bierze udział w misjach pokojowych Narodów Zjednoczonych. Nie aspiruje jednak do NATO, zdając sobie sprawę z tego, że dla Federacji Rosyjskiej byłoby to absolutnie nie do przyjęcia. Ukraina zgodziła się na pozostawienie na swym terytorium bazy rosyjskiej marynarki wojennej (Sewastopol) oraz niektórych innych rosyjskich instalacji wojskowych.

Siły zbrojne Ukrainy, wciąż liczące ok. 300 tys. żołnierzy, są w opłakanym stanie: żaden z licznych planów ich modernizacji nie został zrealizowany, starzenie się uzbrojenia i wyposażenia powoduje stałe pogarszanie się gotowości bojowej. Armia ukraińska nie jest zdolna do zapewnienia bezpieczeństwa kraju w razie groźby konfliktu zbrojnego, a ukraińska klasa polityczna wydaje się tym nie niepokoić.

Kompleks Wojskowo-Przemysłowy (KWP) Ukrainy

Uwagi ogólne

Ukraiński przemysł obronny, tak jak cała gospodarka tego kraju znajduje się w głębokim kryzysie wynikającym głównie z niedoinwestowania sektora produkcyjnego i placówek naukowo-badawczych, braku zamówień na nowe systemy uzbrojenia ze strony rodzimych SZ, zaostrzającej się konkurencji na rynkach światowych i braku możliwości do samodzielnej realizacji zamkniętych cyklów produkcyjnych systemów uzbrojenia[1] oraz dużego uzależnienia ukraińskich producentów broni od dostaw komponentów z obszaru WNP, a przede wszystkim z Rosji. Negatywny wpływ na funkcjonowanie przemysłu obronnego ma również pozostawanie Ukrainy poza istniejącymi sojuszami militarnymi, co pogłębia izolację ukraińskich producentów sprzętu wojskowego, głównie na rynkach europejskich.

Czynniki te doprowadziły do postępującej w ostatnim dziesięcioleciu degradacji ukraińskiego kompleksu wojskowo-przemysłowego (KWP). Z 1840 podmiotów realizujących produkcję wojskową zachowanych przez Ukrainę po rozpadzie b. ZSRR, obecnie w strukturach KWP funkcjonuje 20% z nich, a z zatrudnionych w tym czasie w przemyśle zbrojeniowym 2,7 mln ludzi, w jego strukturach pozostało tylko ok. 400 tys. Drastycznie zmniejszył się również udział produkcji wojskowej w ogólnym poziomie ukraińskiej produkcji przemysłowej z 27% w 1991 roku do 4% w roku ubiegłym. Procesy te przebiegały w warunkach braku efektywnych programów naprawczych, co pogłębiało problemy ekonomiczne KWP oraz prowadziło do napięć w sferze socjalnej.

Realizowane w tym czasie programy przestawienia produkcji z wojskowej na cywilną, mające zagwarantować utrzymanie dotychczasowych miejsc pracy zakończyły się fiaskiem, głównie z powodu braku środków inwestycyjnych na rozwój produkcji cywilnej i jej małą konkurencyjność na rynkach światowych oraz stale zmniejszający się popyt na rynku wewnętrznym. Czynnikami blokującymi wprowadzanie programów konwersyjnych były również luki w bazie normatywno-

[1] Ukraiński KWP posiada zdolności do zabezpieczenia pełnych cykli produkcyjnych tylko ok. 5% systemów uzbrojenia.

prawnej sankcjonującej podstawowe założenia restrukturyzacji oraz brak koordynacji działań ministerstw odpowiedzialnych za jej wdrażanie. Procesy te były szczególnie opóźniane przez resorty siłowe, które w obawie przed wprowadzeniem zmian mogących osłabić pozycję funkcjonujących w nich grup interesów, realizowały jedynie wybrane elementy programów restrukturyzacyjnych, stwarzając pozory głębokich reform.

W ostatnim czasie władze Ukrainy zaczęły wstrzymywać lawinowe procesy konwersji i podjęły działania zmierzające do rekonstrukcji przemysłu zbrojeniowego w oparciu o kooperację podmiotów ukraińskiego KWP z partnerami zagranicznymi, zwłaszcza z przedsiębiorstwami i placówkami naukowo-badawczymi z terytorium FR.

Mają one doprowadzić do zwiększenia efektywności produkcji zbrojeniowej i jej kompleksowej modernizacji oraz nasycenia ukraińskich SZ nowymi technologiami i zaawansowanymi systemami sprzętu wojskowego poprzez opracowanie i wdrożenie do produkcji efektywnych i uniwersalnych typów uzbrojenia, rozwój i wdrożenie technologii „podwójnego przeznaczenia" z możliwością wykorzystania ich w produkcji na rzecz gospodarki narodowej, osiągnięcie wzrostu poziomu zaawansowania technologicznego przy jednoczesnym zwiększeniu trwałości oraz unifikacji i standaryzacji produkowanego uzbrojenia, opracowanie i wdrożenie programów zwiększających możliwości istniejących zasobów sprzętu wojskowego, opracowanie planów zwiększających mobilność operacyjną SZ poprzez wyposażenie ich, głównie w lotniczy sprzęt transportowy oraz podwyższenie poziomu wyposażenia pojedynczego żołnierza.

Zamierzenia te znalazły się w przedstawionym przez władze ukraińskie programie reform gospodarczych „Reformy dla dobrobytu" zakładającego m.in. przyjęcie przez państwo innowacyjnej drogi rozwoju, która pozwoli na włączenie Ukrainy do 2010 roku do grona państw wysoko rozwiniętych. Podstawą rozwoju naukowo-technicznego kraju ma być przemysł lotniczy, rakietowy, stoczniowy i pancerny. Istotną rolę mają odgrywać również biotechnologia, radioelektronika, fizyka niskich temperatur, fizyka jądrowa oraz telekomunikacja i łączność.

Struktura przemysłu obronnego oraz system zarządzania i kontroli

Strukturalnie w skład kompleksu wojskowo-przemysłowego Ukrainy wchodzi ponad 350 wyspecjalizowanych przedsiębiorstw produkcyjnych, remontowych, ośrodków naukowo-badawczych i konstrukcyjno-doświadczalnych oraz firm specjalizujących się w handlu bronią. Są one podporządkowane ministerstwu przemysłu i Narodowej Agencji Kosmicznej, a wojskowe zakłady remontowe podlegają bezpośrednio ministerstwu obrony.

Największy potencjał produkcyjny i naukowo-badawczy Ukraina zachowała w dziedzinie kosmonautyki oraz w przemyśle lotniczym. W skład kompleksu lotniczo-kosmicznego wchodzi 18 biur konstrukcyjnych i ośrodków badawczych oraz 64 przedsiębiorstwa produkcyjne, posiadające możliwości projektowania, produkcji i modernizacji kompleksów rakietowo-kosmicznych oraz aparatów kosmicznych wojskowego i cywilnego przeznaczenia, a także konwersji międzykontynentalnych rakiet balistycznych wycofywanych z dyżurów bojowych. Biorą one również udział w wielu międzynarodowych programach wynoszenia satelitów komercyjnych i wojskowych. Ponadto, ukraiński sektor lotniczy dysponuje bazą naukowo-produkcyjną umożliwiającą projektowanie i budowę samolotów transportowych oraz modernizację samolotów i śmigłowców bojowych, a także produkcję komponentów do nich, np. silników.

Konstrukcją i budową okrętów wojennych oraz okrętowych turbin gazowych i osprzętu do nich zajmuje się 15 instytutów naukowo-badawczych, 40 biur konstrukcyjnych i 47 zakładów stoczniowych. Jednak główną przeszkodą w rozwoju ukraińskiego przemysłu okrętowego pozostaje brak zdolności do wyposażenia budowanych jednostek w systemy uzbrojenia.

Duży potencjał zachowały 2 ośrodki badawcze i 13 przedsiębiorstw produkujących zautomatyzowane systemy dowodzenia oraz 3 placówki naukowe i 6 zakładów produkujących systemy rozpoznania i WRE, które jako nieliczne na Ukrainie posiadają zdolność do samodzielnej realizacji zamkniętych cykli produkcyjnych.

Dotychczas największy udział w produkcji eksportowej ukraińskiego KWP miały 3 biura konstrukcyjnych i 27 zakładów budowy sprzętu pancernego oraz

6 placówek badawczych i 28 przedsiębiorstw sektora produkcji broni rakietowej i amunicji. To Zakłady im. Małyszewa w Charkowie były wykonawcą największego w historii ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego kontraktu o wartości ok. 640 mln USD na dostawę 320 czołgów *T-80UD* dla SZ Pakistanu.

Ponadto, 4 biura konstrukcyjne i 27 zakładów produkcyjnych wchodzących w skład ukraińskiego KWP zajmuje się produkcją sprzętu i urządzeń inżynieryjnych a 2 instytuty badawcze i 53 przedsiębiorstwa wytwarza ogniwa i akumulatory do sprzętu wojskowego.

Ukraina dysponuje również dużym potencjałem w zakresie obsługiwania, remontu i modernizacji uzbrojenia i sprzętu produkcji b. ZSRR na bazie modernizacyjnej własnej oraz kontrahentów[2].

Nadzór merytoryczny nad ukraińskim kompleksem zbrojeniowym, tak jak w pozostałych krajach obszaru poradzieckiego sprawuje aparat prezydenta, któremu przysługuje prawo określania kierunków polityki w tej sferze.

Organem wykonawczym prezydenta w zakresie kontroli nad polityką państwa w sferze produkcji zbrojeniowej i współpracy wojskowo-przemysłowej z innymi krajami jest Państwowa Komisja ds. KWP[3]. Jest ona odpowiedzialna za wdrażanie programów budowy i produkcji nowych systemów uzbrojenia, podtrzymywanie więzi kooperacyjnych z kontrahentami zagranicznymi oraz przystosowanie ukraińskiej produkcji zbrojeniowej do standardów zachodnich. Do jej zadań należy także stworzenie systemu zabezpieczającego ukraiński przemysł obronny przed wypływem technologii „podwójnego przeznaczenia" oraz opiniowanie długofalowych programów rozwoju uzbrojenia i sprzętu wojskowego opracowywanych przez MO. Komisja posiada również uprawnienia do przygotowywania i parafowania porozumień i umów międzynarodowych dotyczących współpracy wojskowo-technicznej i wojskowo-przemysłowej z innymi państwami. Jej pracami kieruje sekretarz RBiO Ukrainy, który ma prawo do zwoływania posiedzeń kolegium składającego się z ministrów gospodarki, przemysłu, finansów i obrony, dyrektorów Ukraińskiej Agencji Kosmicznej i Akademii Nauk oraz przewodniczącego rządowej Komisji ds.

---

[2] Tylko w strukturach MO funkcjonuje 42 zakłady i wojskowe warsztaty remontowe.
[3] Powołana dekretem prezydenta L. Kuczmy z dnia 14.07.2000 roku.

Problemów Polityki Wojskowo-Przemysłowej i koordynowania pracy tych resortów w zakresie polityki przemysłowej i rozwoju przemysłu obronnego.

Domeną prezydenta jest również nadzór nad ukraińskim eksportem broni. Dekretem z połowy lipca 2000 r. „O podwyższeniu efektywności współpracy wojskowo-technicznej Ukrainy z innymi państwami" został powołany Komitet ds. Polityki Współpracy Wojskowo-Technicznej i Kontroli Eksportu[4], podporządkowany bezpośrednio prezydentowi. W jego skład wchodzą powoływani przez L. Kuczmę stali członkowie. Komitet jest organem decyzyjnym w sprawach kontraktów na eksport i import broni i technologii „podwójnego przeznaczenia", zawieranych przez firmy ukraińskie.

Duże znaczenie w ukraińskim handlu bronią odgrywają również służby specjalne, które wykorzystując wpływy w administracji prezydenta zachowują kontrolę nad tą sferą działalności państwa. Świadczy o tym m.in. nominowanie przez prezydenta L. Kuczmę w dn. 7 marca 2001 r. na stanowisko I zastępcy sekretarza RBiO Ukrainy b. szefa zarządu wywiadu SBU gen. lejtn. Leonida Rożena, który zastąpił na tym stanowisku nominowanego na szefa SBU gen. Władimira Radczenkę.

Będzie on odpowiedzialny za koordynację działań ukraińskich służb specjalnych, w tym m.in. w zakresie poszukiwania przez nie rynków zbytu uzbrojenia i kontroli nad realizacją kontraktów oraz wyeliminowanie konkurencji pomiędzy SBU i Wydziałem ds. Współpracy Wojskowo-Technicznej GZWW na rynkach zagranicznych. Jednocześnie obejmie on prawdopodobnie w najbliższym czasie kierownictwo nad Państwowym Komitetem ds. Współpracy Wojskowo-Technicznej i Kontroli Eksportowej przy prezydencie Ukrainy, którego pracami kierował do tej pory również gen. Radczenko. Przewodniczący komitetu sprawuje kontrolę nad działalnością ukraińskich eksporterów broni, w tym Ukrspeceksportu oraz nadzoruje wydawanie przez Państwową Służbę Kontroli Eksportowej licencji na eksport uzbrojenia.

Obowiązki rządu w zakresie kierowania sferą zbrojeniową ograniczają się do praktycznej realizacji wytycznych prezydenta w zakresie maksymalnego zwiększenia produkcji wojskowej rodzimego KWP, zapobiegania zagrożeniom dla

---

[4] Dekretem tym zlikwidowane została jednocześnie Komisja ds. Współpracy Wojskowo-Technicznej i Kontroli.

obronności państwa i stratom z tego tytułu oraz zabezpieczenia i przestrzegania porozumień i zobowiązań międzynarodowych. Powołany w drugiej połowie 2000 r. Rządowy Komitet ds. Reformy Obrony Narodowej, Kompleksu Wojskowo-Przemysłowego, Bezpieczeństwa Narodowego i Porządku Prawnego na czele którego stanął premier W. Juszczenko do tej pory nie podjął zdecydowanych działań zmierzających do wypracowania założeń polityki obronno-przemysłowej państwa i kierunków rozwoju sektora zbrojeniowego.

Rada Najwyższa Ukrainy, swoimi pracami nad ustawodawstwem kraju może wpływać na regulacje w zakresie funkcjonowania sektora zbrojeniowego oraz współpracy wojskowo-technicznej z innymi państwami. Problemami tymi zajmują się parlamentarne podkomisje ds. nauki wojskowej, KWP, uzbrojenia i współpracy wojskowo-technicznej oraz ds. przemysłu maszynowego, KWP, konwersji i przemysłu lekkiego, jednak praktyka pokazuje, iż ich rola w tej sferze jest pasywna.

Największym problemem ukraińskiego przemysłu obronnego pozostaje w dalszym ciągu brak środków budżetowych na jego restrukturyzację, zakup uzbrojenia dla rodzimych SZ oraz sfinansowanie prac naukowo-badawczych i konstrukcyjno-doświadczalnych nad nowymi systemami uzbrojenia i technologiami „podwójnego przeznaczenia". Ma to niekorzystny wpływ zarówno na obronność państwa jak i na konkurencyjność ukraińskiej oferty na światowych rynkach broni. Bez nakładów inwestycyjnych na rozwój bazy produkcyjnej oraz prace nad sprzętem wojskowym nowej generacji może dojść do załamania ukraińskiego eksportu uzbrojenia a w konsekwencji do całkowitej zapaści przemysłu obronnego.

W obecnych warunkach, jedyną możliwością zwiększenia produkcji wojskowej, jest dla większości ukraińskich zakładów zbrojeniowych realizacja kontraktów zagranicznych, a działania Ukrainy na międzynarodowym rynku handlu bronią wskazują, że jest ona zainteresowana utrzymaniem swojego miejsca wśród 10 największych światowych eksporterów broni. Kryzys ekonomiczny który objął wszystkie dziedziny życia gospodarczego państwa spowodował, że dochody z eksportu uzbrojenia stanowią liczącą się część wpływów budżetowych. Przyjęta przez przedstawicieli ukraińskiego KWP strategia marketingowa, zmierzająca do zwiększenia udziału Ukrainy w światowym rynku handlu bronią, wynika z celu jakim

jest dążenie do wzrostu sprzedaży uzbrojenia i sprzętu wojskowego na rynkach światowych. Jednak odziedziczona po b. ZSRR struktura ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego jest nierównomierna i ograniczona do określonych segmentów umożliwiających realizację zadań produkcyjnych w zakresie:

- projektowania i produkcji samolotów transportowych oraz modernizacji samolotów i śmigłowców;
- projektowania i budowy sprzętu pancernego;
- projektowania i budowy w ramach kooperacji okrętów bojowych, okrętowych turbin gazowych i osprzętu do nich;
- projektowania, produkcji i modernizacji rakietowo-kosmicznych kompleksów oraz aparatów kosmicznych wojskowego i cywilnego przeznaczenia, przebudowy międzykontynentalnych rakiet balistycznych zdejmowanych z dyżurów bojowych oraz udziału w programach wynoszenia satelitów;
- projektowania i produkcji systemów łączności i telekomunikacji;
- prowadzenia badań naukowych, przygotowywania oraz wdrażania do produkcji nowych rodzajów uzbrojenia i techniki wojskowej;
- obsługiwania, remontu i modernizacji egzemplarzy uzbrojenia i sprzętu produkcji byłego ZSRR na bazie modernizacyjnej własnej oraz kontrahentów.

W najbliższym czasie najbardziej perspektywicznym dla ukraińskiego KWP będzie prawdopodobnie rynek usług kosmicznych oraz przedsięwzięcia związane z wynoszeniem na orbitę okołoziemską rakiet i aparatów kosmicznych. W kolejnych latach mają być realizowane komercyjne programy wynoszenia na orbitę okołoziemską aparatów kosmicznych przez ukraińskie rakiety nośne, m.in. *„Zenit-3SL"*[5], *Dniepr*[6] i *Cyklon*[7]. Ponadto w ramach współpracy ze Stanami Zjednoczonymi

---

[5] Projekt *Morski Start* jest międzynarodowym programem kosmicznym, mającym na celu wynoszenie przez ukraińskie rakiety nośne *Zenit-3SL* wystrzeliwane z platform morskich, 6-7 sputników komercyjnych rocznie. Jego wartość oceniana jest na ok. 2 mld USD, z czego Ukraina ma otrzymać ok. 15%. W programie udziały posiadają firmy: amerykański *Boeing*-40%, rosyjska *Energia*-25%, norweska *Kvaerner*-20% oraz ukraińskie Centralne Biuro Konstrukcyjne *Jużnoje* i przedsiębiorstwo *Jużmasz* -15% akcji.

[6] W ramach programu powołano rosyjsko-ukraińskie konsorcjum kosmiczne *Kosmotras*, w którym obydwie strony posiadają po 50% udziałów. Obecnie przy współpracy z amerykańską kompanią One Stop Satellite Solutions (OSSS), konsorcjum realizuje program wynoszenia w latach 2001-2007 małych sputników dla potrzeb amerykańskich uniwersytetów i małych korporacji. W ub. roku „Kosmotrans" zrealizował także programy wyniesienia na orbitę dwóch sputników dla uniwersytetu w Rijadzie (*SaudiSat-1* i *SaudiSat-1W*) oraz włoskiego *MegSat-1* i malezyjskiego *TiungSat-1*. Ponadto, na br. przewidziane są 2-3 starty rakiet nośnych w ramach umowy z angielską firmą SSTL. W ostatnim czasie konsorcjum zadeklarowało także

realizowany jest program. *Globalstar*[8],a w kooperacji z Rosją, w ciągu najbliższych 2-3 lat będą prowadzone wspólne prace nad budową nowej czterostopniowej rakiety nośnej *Dniepr-3*.

Perspektywicznym dla ukraińskich producentów sprzętu wojskowego może być również rynek remontowo-modernizacyjny sprzętu pancernego[9] oraz jego dostawy dla SZ, m.in. Turcji, Grecji, Malezji[10]. Prawdopodobnie będzie także kontynuowana współpraca z zakładami zbrojeniowymi z Chin i Pakistanu przy budowie czołgu *Al-Khalid*. W najnowszej ofercie eksportowej ukraińskiego przemysłu pancernego oprócz czołgów *T-80UD* i *T-84* oraz transporterów *BTR-94* są m.in. zmodernizowany w Charkowskich Zakładach im. Małyszewa *BTR-50* i opracowany przez Biuro Konstrukcyjne im. Morozowa (Charków) we współpracy z Niemcami[11] i USA[12] nowy transporter rozpoznawczy, który już został zakupiony przez ZEA[13]. Ponadto, ukraińskie zakłady remontowe posiadają możliwości prowadzenia remontów i modernizacji czołgów *T-55,62,64,72,80, PT-76* i brytyjskich *Centurionów*, bojowych wozów piechoty *BWP-1* i *BWP-2* oraz transporterów rozpoznawczych i opancerzonych *BRDM-2* i *BTR-60,70,80*. Ukraińscy producenci sprzętu pancernego specjalizują się również w dostawach silników czołgowych i zespołów napędowych.

W związku ze wzrostem zainteresowania na rynkach światowych zestawami przeciwlotniczymi, rozpoczęto seryjną produkcję zestawów rakietowych *Donec*[14], a potencjalnym kontrahentom proponuje się modernizację przeciwlotniczych zestawów artyleryjskich *ZSU-23-4 Szyłka* i PZR *S-125*. Ponadto oferta ukraińskiego

---

gotowość realizacji programów wynoszenia sputników na rzecz największego rosyjskiego eksportera broni – „Rosoboronoeksportu".

[7] Przygotowywany jest m.in. projekt *Cyklon-4*, przewidujący we współpracy z włoską firmą *Fiat-Avia* komercyjne starty rakiety *Cyklon* z kosmodromów w USA i Brazylii.

[8] Program realizowany wspólnie z amerykańskimi firmami *Loral* i *Qualcom*, zakłada wynoszenie na orbitę okołoziemską satelitów telekomunikacyjnych systemu łączności *Globalstar* za pomocą ukraińskich rakiet nośnych *Zenit*.

[9] Wg ocen, na świecie jest m.in. ok. 70 tys. czołgów *T-55*, ok. 10 tys. czołgów *T-72* w krajach arabskich i ok. 1,5 tys. w Europie Środkowo-Wschodniej które w najbliższych latach wymagać będą modernizacji i remontów. W ostatnim czasie Ukraina dokonała m.in. modernizacji 75 czołgów *T-55* będących na wyposażeniu SZ Syrii oraz prowadzone są rozmowy dotyczące modernizacji kolejnych 55 egz. czołgów tego typu oraz partii *T-72*.

[10] W przetargach na dostawy czołgu dla SZ tych krajów bierze udział ukraiński *T-84*.

[11] Wyposażyli transporter w silniki typu Deutz.

[12] Firma Ariston dostarczyła skrzynie biegów.

[13] W ubiegłym roku ZEA zakupiły dla jednostek piechoty morskiej 90 takich transporterów.

[14] Samobieżny zestaw przeciwlotniczy, przeznaczony przede wszystkim do bezpośredniej osłony pododdziałów pancernych. Wyposażony jest w cztery działa kal. *23 mm* oraz pociski rakietowe „ziemia-powietrze".

KWP na światowych rynkach handlu bronią obejmuje stacje radiolokacyjne *Zoopark* i *Kolczuga*[15], elektro-optyczne zestawy obrony przed uderzeniami broni precyzyjnego rażenia *Kasztan-3* oraz artyleryjski pocisk rakietowy *Kwitnik*.

Do niedawna ukraińscy eksporterzy broni wiązali duże nadzieje na wpływy z tytułu zabezpieczenie możliwości transportowych sił powietrznych kilku państw europejskich przez stworzoną na bazie *An-70*[16] wersję samolotu transportowego *An-7X*. Jednak po rezygnacji państw Europy Zachodniej z ich zakupu, Rosja i Ukraina zamierzają wyprodukować do 2018 roku 164 samoloty tego typu na potrzeby rosyjskiego MO i 65 samolotów dla ukraińskich SZ o wartości ponad 40 mld USD[17]. Nie wyklucza się również, iż w najbliższym czasie może dojść do utworzenia przez ukraiński kompleks lotniczy ANTK im. Antonowa (Kijów) oraz chińską AVIC II wspólnego przedsiębiorstwa, które uruchomiłoby seryjną produkcję tego samolotu na terytorium Chin. Podczas wstępnych negocjacji w sprawie *An–70* przedstawiciele Ukrainy i ChRL prowadzili także rozmowy na temat możliwości modernizacji innych chińskich samolotów, w tym *Y–8* będącego licencyjną wersją ukraińskiego *An–12*.

Przedstawiciele ukraińskiego przemysłu lotniczego liczą także na konsolidację z Rosjanami w ramach rosyjsko-ukraińskiej kompanii transportowej „Wołga-Dniepr"[18], w celu przejęcia pełnej kontroli nad rynkiem przewozów towarów wielkogabarytowych[19]. Ponadto kijowski Kompleks Lotniczy i Sp.A. „Motor-Sicz" prowadzą aktywne działania mające na celu pozyskanie kompanii „Wołga-Dniepr" do współpracy przy budowie ciężkiego samolotu transportowego *An-225 Mrija*[20], który w przyszłości byłby wykorzystywany jako „platforma startowa" dla rakiet nośnych

---

[15] *Kolczuga dla Saddama*, „Newsweek Polska" nr 17/2002, s. 62.

[16] Samolot zbudowany przez rosyjsko-ukraińskie konsorcjum „Średni samolot transportowy".

[17] Rozpoczęcie produkcji seryjnej samolotu planowane jest na 2002 rok.

[18] Akcjonariuszami powołanej w 1990 roku w Uljanowsku kompanii są Zakłady Lotnicze „Awiastar" (Uljanowsk), administracja obwodu uljanowskiego, holding „Kaskoł" oraz ukraińskie ANTK im. Antonowa, a także Biuro Konstrukcyjne „Progress" i Sp. A. „Motor-Sicz".

[19] Wartość tego rynku wynosi ok. 200 mln USD rocznie.

[20] An-225 Mrija jest samolotem transportowym dużego zasięgu (do ok. 4,5 tys. km) i bardzo dużym udźwigu (ok. 250 ton). Został on oblatany w 1988 roku jako prototyp samolotu An–225 Cossack, nad którym prace badawczo-rozwojowe zostały wstrzymane w 1994 r. z powodu trudności finansowych (w przeszłości był wykorzystywany do wynoszenia promu kosmicznego Buran). Samolot ma posiadać 6 silników D–18T firmy Motor Sicz (rozpatruje się także możliwość zastosowania silników Trent 892 firmy Rolls-Royce lub PW4098 firmy Pratt & Whitney) oraz powiększoną kabinę ładunkową, wraz z rampą załadowczą. Szacowany koszt prac konstrukcyjno-doświadczalnych ma wynieść około 100 mln USD, natomiast oblot jest planowany na czerwiec 2001 roku.

w komercyjnych programach kosmicznych. Ukraińskie lotnicze zakłady produkcyjne i remontowe są także zainteresowane remontami i modernizacją m.in. samolotów *MiG-21,23,25,27,29*, *Su-24* i *25*, *Tu-22M2/M3,95,142* *An-24,26,32*, *Ił-76* oraz śmigłowców *Mi-8,24* i *Ka-25*. W 2001 r. zawarły one m.in. kontrakty na remont 3 *An-26* dla SZ Litwy[21], modernizację *An-124 Rusłan* dla brytyjskiej Air Foyle[22], modernizację 7 *Mi-24* dla SZ Gruzji[23]. W I kwartale 2001 r. sprzedano także do Macedonii prawdopodobnie 4 *Mi-8* i 4 *Mi-24*.

W zakresie sprzętu dla wyposażenia Sił Morskich ukraińska oferta obejmuje przede wszystkim fregaty klasy *Krivak-III* i poduszkowce desantowe typu *Żubr*[24]. W najnowszej ofercie eksportowej stoczni ukraińskich zaprezentowanej na wystawie IDEX-2001 przez Zakłady Budowy Okrętów „Morze" w Feodosji znalazła się także fregata typu *Tornado*.

W 2000 r. Ukraińskie Państwowe Centrum Projektowo-Badawcze Budowy Okrętów i Zakłady Budowy Okrętów „Okiean" z Mikołajewa oraz Specjalizowana Firma Handlu Zagranicznego „Progress", przystąpiły do przetargu na budowę ośmiu fregat dla SM Turcji. Przedsiębiorstwa ukraińskie, oferujące stronie tureckiej budowę wielozadaniowych korwet typu *Mistral*[25], uczestniczą w przetargu w ramach międzynarodowego konsorcjum Joint Project Group[26]. Wartość kontraktu oceniana jest na ok. 1,5 mld USD.

Główną przeszkodą dla wzrostu zainteresowania ofertą eksportową ukraińskich stoczni jest brak ich zdolności do wyposażania budowanych jednostek morskich w nowoczesne systemy uzbrojenia. Dlatego ukraiński przemysł stoczniowy specjalizuje się głównie w produkcji okrętowych i przemysłowych turbin gazowych oraz świadczeniu usług w zakresie rozbudowy infrastruktury portowej i stoczniowej.

---

[21] Wartość kontraktu – ok. 1,8 mln USD.
[22] ANTK im Antonowa.
[23] Modernizacja pierwszych trzech maszyn została zakończona w końcu lutego br.
[24] W ubiegłym roku dwa takie poduszkowce za sumę 97 mln USD zakupiła Grecja.
[25] O wyporności 1500 T.
[26] W jego skład, oprócz podmiotów z Ukrainy, wchodzi turecka grupa kapitałowa „UFUK" oraz firmy izraelskie i francuskie, które sfinansują projekt i będą dostawcami wyposażenia okrętów. Ponadto, do projektu mogą się włączyć firmy niemieckie i amerykańskie. W przypadku zwycięstwa w przetargu, stocznie ukraińskie będą wykonawcą 25-28% prac związanych z realizacją projektu.

Pod względem geograficznym najbardziej perspektywicznym dla ukraińskich eksporterów broni jest rynek krajów Azji Południowo-Wschodniej. Wynika to z faktu, iż władze Pakistanu podjęły decyzje o zorientowaniu się na Ukrainę przy kompleksowej modernizacji swoich SZ. Zakupem ukraińskich kutrów patrolowych, samolotów transportowych, sprzętu pancernego, urządzeń radiolokacyjnych oraz współpracą w zakresie produkcji i modernizacji uzbrojenia znajdującego się na wyposażeniu rodzimych SZ jest zainteresowane kierownictwo MO Wietnamu.

W ostatnim czasie zwiększa się również udział ukraińskich przedsiębiorstw zbrojeniowych na rynku chińskim[27] i hinduskim[28]. Eksporterzy z Ukrainy podjęli także działania zmierzające do rozszerzenia udziałów w rynku państw basenu Oceanu Spokojnego, głównie Malezji, Filipin i Indonezji oraz umocnienia się na rynkach Sri Lanki, Bangladeszu i Kambodży.

Znaczne wpływy walutowe może przynieść w najbliższych latach współpraca Ukrainy z państwami Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, posiadającymi na wyposażeniu swoich SZ znaczne ilości sprzętu wojskowego produkcji b. ZSRR, głównie sprzętu pancernego, systemów radiolokacyjnych, artyleryjskich i OP oraz samolotów bojowych i transportowych, które wymagają remontów i modernizacji. Największymi odbiorcami usług remontowo-modernizacyjnych świadczonych przez ukraińskie zakłady remontowe oraz części zamiennych i amunicji mogą stać się w najbliższym czasie Algieria, Libia, Irak, Iran, Jemen i Syria.

Należy spodziewać się również aktywizacji działań ukraińskich eksporterów broni na rynkach Afryki Centralnej i Południowej. Będą oni oferowali państwom tego regionu sprzedaż uzbrojenia wycofywanego z wyposażenia SZ Ukrainy. Największymi odbiorcami ukraińskiego sprzętu wojskowego w tym regionie pozostaną Angola i Republika Demokratyczna Konga oraz kraje, na terytorium których prowadzone są działania wojenne, a także przygotowujące się do konfliktów zbrojnych, dla których istotna jest gotowość eksportera do szybkiej realizacji dostaw. Ponadto, rośnie zainteresowanie państw Afryki Centralnej i Płd. zakupami środków

---

[27] Świadczą one głownie usługi w zakresie dostaw części zamiennych i modernizacji parku lotniczego.

[28] Wzrasta zainteresowanie Indii sprzętem lotniczym i jego komponentami produkowanymi w zakładach FED (Charków); Artiem (Kijów) i Motor-Sicz (Zaporoże) oraz systemami radiolokacyjnymi produkowanymi przez zaporoską „Iskrę". W celu zwiększenia udziałów w tym rynku, Ukraina otworzyła w Delhi swoje przedstawicielstwo handlowe.

walki oraz remontami i modernizacją będącego na wyposażeniu ich SZ sprzętu produkcji b. ZSRR. Przeszkodą dla firm ukraińskich na tym rynku będzie w najbliższym czasie konkurencja ze strony eksporterów z Rosji i Białorusi, którzy wykorzystują rozbudowaną w tym regionie sieć przedstawicielstw handlowych i lobbing polityczny.

Barierą dla ukraińskich eksporterów broni dla zwiększenia udziałów w rynku państw europejskich, pozostaje zapóźnienie technologiczne oferowanych systemów uzbrojenia, dążenie państw zachodnioeuropejskich do wyposażenia swoich SZ w uzbrojenie rodzimej produkcji oraz polityka władz tych krajów, zmierzająca do ochrony własnych producentów broni. Do tej pory kooperacja z krajami zachodnioeuropejskimi ograniczała się głownie do współpracy z Norwegią i Włochami w dziedzinie kosmonautyki oraz z firmami z Czech i Francji[29] przy modernizacji czołgu *T-72*, a także ze Szwajcarii[30] przy budowie armat czołgowych.

W 2000 r. podjęto rozmowy z francuską Giat Industry na temat współpracy z ukraińską firmą Tasko przy produkcji amunicji oraz kooperacji ukraińskich zakładów lotniczych z Thomsonem przy modernizacji samolotów *MiG-29* i ich sprzedaży na rynkach państw trzecich. Współpraca ta może obejmować również realizację wspólnych projektów w dziedzinie łączności i elektroniki. Francja popiera także wysiłki Ukrainy zmierzające do wejścia firm ukraińskich na rynki państw Europy Środkowo-Wschodniej, które stały się członkami bądź kandydują do wejścia do NATO i modernizacji będącego na wyposażeniu ich SZ uzbrojenia i sprzętu wojskowego.

Perspektywicznym dla Ukrainy pozostaje rynek państw b. ZSRR. Co prawda, kraje te obecnie są w większości zainteresowane współpracą z Rosją, jednak zmiany polityczne zachodzące na tym obszarze dają ukraińskim eksporterom szanse na zwiększenie obecności w państwach bałtyckich oraz regionie kaukaskim. Główną przeszkodą dla ekspansji Ukrainy na tych rynkach jest niekorzystna sytuacja finansowa tych krajów oraz ich oczekiwania wobec pomocy wojskowej ze strony USA

---

[29] Firmy *PSP Bochemia* (Czechy) i *Sagem* (Francja).

[30] Biuro Konstrukcyjne im. Morozowa (Charków) współpracowało ze szwajcarską firmą „Swiss Ordnace Enterprice Corp" przy budowie 120 mm armaty czołgowej.

i NATO. Zawarte i realizowane dotychczas kontrakty z państwami WNP obejmowały prawie wyłącznie remonty i dostawy części zamiennych. Szczególną pozycję wśród partnerów Ukrainy z obszaru postradzieckiego zajmuje Rosja. W ostatnim czasie doszło do zdynamizowania współpracy wojskowo-technicznej pomiędzy obydwoma krajami i zacieśnienia więzów kooperacyjnych pomiędzy producentami uzbrojenia i sprzętu wojskowego z ich terytorium. Ukraińskie przedsiębiorstwa bardzo często występują także jako podwykonawcy prac w realizacji dużych kontraktów zawieranych przez firmy rosyjskie. Jednak pomimo wpływów finansowych, brak jest w takich przypadkach korzyści wynikających z reklamy i rekomendacji wyrobów ukraińskiego KWP.

Eksporterzy z Ukrainy nie rezygnują również z rynków państw Ameryki Łacińskiej. Oprócz zwiększenia bezpośrednich dostaw uzbrojenia i sprzętu wojskowego, chcą oni w najbliższym czasie świadczyć usługi z zakresu przygotowania i obsługi infrastruktury i personelu technicznego, a także sprzedawać licencje na produkcję stoczniową i lotniczą.

Jednak dla stworzenia na Ukrainie efektywnego systemu eksportu broni musi zostać opracowana jednolita strategia współpracy wojskowo-technicznej z innymi państwami, określająca uprawnienia przedsiębiorstw mających status eksportera oraz zasady wydawania licencji na eksport broni i usług o charakterze specjalnym. Przyznanie statusu przedsiębiorstwa posiadającego prawo do eksportu towarów i usług o charakterze wojskowym wielu małym firmom, zmusiło je do otwarcia swoich przedstawicielstw poza granicami kraju i przygotowania personelu do ich obsługi oraz rozbudowy struktur odpowiedzialnych za międzynarodowe kontakty handlowe, co drastycznie zwiększyło koszty utrzymania tych firm. W celu zdobycia środków na ich pokrycie i wypracowania zysków, konkurują one często na rynkach zewnętrznych z Ukrspeceksportem oraz podejmują się realizacji dostaw uzbrojenia do państw objętych sankcjami międzynarodowymi. Do tej pory ze względu na brak kontroli państwa nad eksportem uzbrojenia wielokrotnie oskarżano Ukrainę o sprzedaż broni w rejony objęte embargiem ONZ, min. 90 czołgów do Ugandy, śmigłowców *Mi-8* do Sierra-Leone, 3 śmigłowców *Mi-24* i 20 rakiet klasy „*Ziemia-Ziemia*" dla organizacji UNITA oraz 50 czołgów *T-55* dla Angoli. Dla wyeliminowania tych praktyk musi

zostać ograniczona liczba eksporterów oraz wzmocniona kontrola ze strony Komitetu ds. Polityki Współpracy Wojskowo-Technicznej i Kontroli Eksportu nad realizacją podpisywanych umów.

Po ubiegłorocznych ograniczeniach związanych z kosztami działalności promocyjnej i marketingowej które spowodowały, iż eksporterzy ukraińscy[31] nie uczestniczyli w kilku największych światowych wystawach uzbrojenia i sprzętu wojskowego[32], w 2001 roku wzięli udział w co najmniej 20 tego typu przedsięwzięciach. Elementem działalności marketingowej jest także działająca od kwietnia 1996 roku na bazie Ukraińskiego Instytutu Naukowo-Badawczego Techniki Lotniczej (Kijów) stała wystawa wzorów uzbrojenia wojskowego, techniki wojskowej oraz planów i technologii stosowanych w produkcji wojskowej, propagująca wyroby ukraińskiego KWP. W celach reklamowych, MO Ukrainy wydało także kolorowy prospekt w języku angielskim zawierający propozycje remontu i modernizacji techniki wojskowej w podległych mu przedsiębiorstwach.

Ważnym elementem strategii marketingowej są rozmowy z partnerami zagranicznymi w kwestii nawiązania dwu- i wielostronnej współpracy wojskowo-technicznej, umożliwiającej pozyskiwanie nowoczesnych technologii umożliwiających podniesienie parametrów taktyczno-technicznych produkcji własnego KWP, poprzez co staje się ona konkurencyjna na rynkach światowych.

Kolejnym elementem działalności marketingowej jest promocja własnego KWP przez przedstawicieli ukraińskiego świata polityki.

Również sami eksporterzy, dla zwiększenia konkurencyjności oferowanych systemów uzbrojenia inwestują w nowe perspektywiczne projekty. Największy ukraiński eksporter broni – Ukrspeceksport, zainwestował w 2000 r. m.in. w budowę

---

[31] Na Ukrainie pełnomocnictwo do eksportu i importu towarów o charakterze wojskowym oraz stanowiących tajemnicę państwową posiadają: Państwowa Kompania ds. Eksportu i Importu Produkcji i Usług o Charakterze Specjalnym *„Ukrspeceksport"*; Przedsiębiorstwo Państwowe *„Ukroboronoserwis"*; Specjalizowana Firma Handlu Zagranicznego *„Progres"*; Państwowa Kompania Rozrachunkowa *„Ukrinmasz"*; Państwowe Przedsiębiorstwo Inwestycyjne i Handlu Zagranicznego *„Promoboroneksport"*; Koncern *"Bronietechnika Ukrainy"*; Państwowe Przedsiębiorstwo Handlu Zagranicznego *„Spectechnoeksport"*; Państwowa Firma Handlu Zagranicznego *„Tasko-Eksport"*; Państwowa Kompania Holdingowa *„Artiom"*; Kijowskie Zakłady Lotnicze *„Aviant"*; Spółka Akcyjna *„Motor-Sicz"*; Kompleks Lotniczo-Techniczny ANTK im. Antonowa; Przedsiębiorstwo Państwowe MO Ukrainy *„Ukraińska Lotnicza Kompania Transportowa"*.

[32] Ograniczenia te spowodowały m.in., iż ukraińscy eksporterzy broni musieli się skupić jedynie na poszukiwaniu i realizacji małych i średnich kontraktów które przyniosły największemu ukraińskiemu eksporterowi broni Ukrspeceksportowi 400-500 mln USD zysków.

nowych stacji radiolokacyjnych i bezzałogowych aparatów latających. Jednak największe ukraińskie instytucje finansowe do tej pory nie wypracowały efektywnej strategii wsparcia i kredytowania produkcji zbrojeniowej. Przykładem może być odmowa finansowania przez Narodowy Bank Ukrainy projektu budowy samolotu *An-70* pomimo, iż RBiO wyznaczyła mu zadanie opracowania modelu finansowania tego projektu.

Problemem ukraińskiego KWP pozostaje również brak określenia ze strony Ministerstwa Obrony (MO) ostatecznych priorytetów wyposażenia SZ i kierunku prac badawczych i rozwojowych nad nowymi typami sprzętu wojskowego. Brak takich ustaleń uniemożliwia m.in. podjęcie przez rząd decyzji o sfinansowaniu lub doinwestowaniu określonego cyklu badawczego lub całego projektu.

MO Ukrainy odpowiedzialne za przygotowanie „Programu rozwoju uzbrojenia i sprzętu wojskowego na najbliższe piętnaście lat" dwukrotnie w ciągu 2000 r. zwracało się do prezydenta L. Kuczmy o przesunięcie terminu przekazania projektu dokumentu do rozpatrzenia przez RBiO. Pierwotnie, dokument miał być przedstawiony Radzie już w 1997 roku, jednak MO przesuwało kolejne terminy zakończenia prac, uzasadniając opóźnienia koniecznością dostosowania programu do założeń przygotowywanej doktryny obronnej, zapotrzebowania rynku światowego, uzgodnienia kierunków prac rozwojowych z przedsiębiorstwami KWP oraz dostosowaniem go do możliwości finansowych państwa[33]. Jednak przygotowywany przez MO, bez konsultacji z parlamentem, przedstawicielami KWP oraz resortami gospodarki i finansów „Program rozwoju uzbrojenia" nie uwzględniał tych czynników, a prace nad nim opóźniają się m.in. ze względu na brak decyzji politycznej

[33] W założeniach MO koszty realizacji piętnastoletniego programu miały wynieść ponad 9 mld USD, a jego finansowanie odbywałoby się z budżetu wojskowego, który według założeń resortu już w latach 2002-2004 wzrósłby dwukrotnie oraz z dodatkowych wpływów uzyskiwanych m.in. ze sprzedaży sprzętu wojskowego wycofywanego z SZ. Już w br. kierownictwo ukraińskiego MO zamierzało przeznaczyć na realizację zamierzeń programu ok. 57 mln USD. Priorytetem miały zostać objęte remonty i zakup środków artyleryjskich oraz czołgów *T–84*, w siłach powietrznych modernizacja samolotów *MiG–29* i *Su–25* oraz kontynuacja programu budowy samolotu transportowego *An–70*. Ponadto z środków tych planowano sfinansować w najbliższym czasie próby krążownika rakietowego *Ukraina* (na zakończenie jego ptrac remontowych potrzeba ok. 31 mln USD) i remont okrętu podwodnego *Zaporoże*. W dalszej perspektywie do priorytetów zaliczono m.in. zakup systemów dowodzenia, rozpoznania i WRE.

o podjęciu współpracy z Rosją przy modernizacji będącego na wyposażeniu ukraińskich SP sprzętu lotniczego[34].

Jednocześnie w związku z koniecznością sfinansowania ich w 2001 r. przez ukraińskie MO zamierzeń związanych ze strukturalną reformą SZ, kosztem ograniczenia środków budżetowych na zakup uzbrojenia i prace nad jego rozwojem w 2001 roku, kierownictwo tego resortu zostało zmuszone do wprowadzenia korekt w przygotowywanym dokumencie i zawężenia planów do okresu obejmującego lata 2001-2005. Zawarty w ustawie budżetowej na 2001 r. poziom finansowania przez MO zakupów broni i prac nad budową nowego sprzętu, przewidywał wydzielenie na ten cel tylko ok. 23 mln USD, tj. 5% wydatków ukraińskiego resortu obrony, co uniemożliwiło rozszerzenie w 2001 r. zakresu prac naukowo-badawczych nad nowym uzbrojeniem. Z przewidywanej sumy ok. 11 mln USD zostanie przeznaczone na wyposażenie SZ w nowy sprzęt oraz 12 mln USD na sfinansowanie prac naukowo-badawczych i konstrukcyjno-doświadczalnych. Niski poziom finansowania w 2001 r. zakupów uzbrojenia i prac nad jego rozwojem spowodowały, iż założenia przygotowywanego programu ograniczą się prawdopodobnie, głównie do modernizacji w latach 2001-2005 sprzętu wojskowego będącego na wyposażeniu ukraińskich SZ[35]. Uniemożliwi to przedstawicielom sektora zbrojeniowego przygotowanie długofalowej koncepcji rozwoju kompleksu wojskowo-przemysłowego oraz ograniczy finansowanie przedsiębiorstw tego sektora w ramach planu państwowych zamówień obronnych. Ponadto, brak zapotrzebowania ze strony ukraińskich SZ na nowe systemy broni, nie zwiększy pakietu zamówień państwowych dla przedsiębiorstw obronnych, które wykorzystują obecnie tylko ok. 25-30% swoich mocy produkcyjnych.

---

[34] Wg MO Ukrainy program ma zostać przedstawiony do końca br. Już określono m.in., iż projekt modernizacji będących na wyposażeniu ukraińskich SP samolotów *Su-25* będzie opracowany przez rosyjskie Biuro Konstrukcyjne im. Suchoja, a do programu modernizacji samolotu *MiG-29* Ukraińcy chcą przyciągnąć firmy z Rosji, Izraela i Francji.

[35] W związku z ograniczonymi możliwościami budżetowymi, resort obrony zweryfikował zawarte w programie priorytety wyposażenia SZ i zgodnie z dekretem prezydenta L. Kuczmy z dn. 30.01 br. w pierwszej kolejności na uzbrojenie rodzajów wojsk mają zostać wprowadzone nowe systemy dowodzenia, rozpoznania i WRE. Do priorytetów zaliczono także modernizację i zakup sprzętu lotniczego dla Sił Powietrznych oraz prace nad nowymi zestawami OP. Jednak Sztab Generalny pod wpływem lobby producentów sprzętu pancernego podjął decyzję o zakupie w br. 10 czołgów *T-84*, co w praktyce uniemożliwi sfinansowanie pozostałych zamierzeń modernizacyjnych. Zakup czołgów przez ukraińskie SZ ma być jednym z elementów promocyjnych *T-84* biorącego udział w przetargach na wyposażenie SZ m.in. Turcji i Malezji.

Jedyną możliwością zwiększenia produkcji wojskowej, jest dla większości ukraińskich zakładów zbrojeniowych realizacja kontraktów zagranicznych.

W celu sfinansowania podstawowych założeń reformy w celu realizacji programu rozwoju uzbrojenia i częściowej poprawy sytuacji w przemyśle obronnym, głównie w przedsiębiorstwach realizujących produkcję na rzecz MO, Państwowa Komisja ds. KWP podjęła działania zmierzające do wprowadzenia przez rząd rozwiązań umożliwiających zmianę uwarunkowań i źródeł finansowania produkcji zbrojeniowej. Komisja planuje również powołanie w najbliższym czasie Fundacji Obronności Państwa, która będzie się zajmowała finansowaniem programów rozwoju uzbrojenia, z wpływów od podmiotów które uzyskają zezwolenie na działalność komercyjną w sektorze zbrojeniowym, w tym przedsiębiorstw zagranicznych.

Ponadto, komisja ds. KWP niezależnie od MO rozpoczęła w ostatnim czasie prace nad strategią rozwoju uzbrojenia na najbliższe 15 lat. Będzie ona stanowiła podstawę długofalowej koncepcji odbudowy sektora zbrojeniowego. Przygotowywany dokument ma doprowadzić do koordynacji działań pomiędzy Ministerstwem Obrony a Państwowym Komitetem ds. Polityki Przemysłowej w zakresie koncepcji wdrażania nowych technologii.

Ponadto przewiduje się tworzenie zintegrowanych struktur branżowych, specjalizujących się w produkcji sprzętu wojskowego dla poszczególnych rodzajów SZ.

Planuje się także wsparcie przez państwo najbardziej perspektywicznych dla ukraińskiego eksportu broni gałęzi sektora zbrojeniowego. Celowi temu służy m.in. podpisana przez prezydenta L. Kuczmę ustawa „O uznaniu produkcji sprzętu pancernego jako jednej z priorytetowych w przemyśle Ukrainy i podjęciu działań na rzecz jej wsparcia ze strony państwa". Dokument określa szereg przedsięwzięć, m.in. gwarancje państwowe dla kontrahentów zagranicznych oraz udzielenie 5-letniej prolongaty dla koncernu Bronietechnika Ukrainy na spłatę zadłużenia wobec państwa.

Podjęto również działania zmierzające do przyciągnięcia inwestycji ze strony struktur niepaństwowych w ukraiński sektor zbrojeniowy i sfinansowania przez nie prac modernizacyjnych sprzętu będącego na wyposażeniu ukraińskich SZ. W tym celu Ministerstwo Polityki Przemysłowej i Państwowa Komisja ds. KWP wystąpiły do

prezydenta L. Kuczmy z propozycją przyznania prywatnej spółce „TASKO”[36] prawa do budowy, produkcji, remontu i modernizacji oraz utylizacji broni strzeleckiej i sprzętu artyleryjskiego oraz amunicji.

Prace nad koncepcją rozwoju ukraińskiego KWP oraz strategią rozwoju uzbrojenia na najbliższe 15 lat nie są powiązane z reformą armii, ponieważ kierownictwo polityczno-wojskowe państwa do tej pory nie określiło ostatecznego kształtu ukraińskich SZ po ich restrukturyzacji. Dlatego po przyjęciu tych dokumentów może się okazać, iż zawarte w nich priorytety w zakresie kierunków prac badawczych i produkcji uzbrojenia oraz modernizacji i zakupów sprzętu wojskowego dla SZ nie przystają do potrzeb i struktury zreformowanej armii.

Restrukturyzacja Sił Zbrojnych Ukrainy - stan obecny i przyszłość

Po uzyskaniu niepodległości Ukraina dysponowała potencjałem wojskowym, przystosowanym głównie do przestarzałej koncepcji ofensywnej ZSRR, znacznie przewyższającym jej potrzeby obronne w nowych warunkach. Poza tym sytuacja ekonomiczna kraju nie pozwalała na utrzymywanie takich sił. 12 maja 1992 r. Ukraina, wspólnie z innymi republikami b. ZSRR, podpisała „Porozumienie o zasadach i trybie wykonania układu o redukcji zbrojeń konwencjonalnych w Europie”. Zgodnie z protokołem do porozumienia, Ukrainie wyznaczono limity sprzętu objętego ograniczeniami układu oraz określono termin realizacji umów (od 17.11.1992 do 16.11.1995).

Ukraina wykonała swe zobowiązania do 31.10.1995 r., schodząc we wszystkich kategoriach poniżej wyznaczonych limitów.

W 1997 roku Ukraina przystąpiła do realizacji koncepcji restrukturyzacji SZ przygotowanej pod kierownictwem ministra obrony, gen. armii O. Kuźmuka, znanej pod nazwą „Państwowy program tworzenia i rozwoju SZ Ukrainy do 2005 r.” Koncepcja ta została opracowana z uwzględnieniem ówczesnej sytuacji międzynaro-

[36] W skład spółki wchodzi ok. 20 instytutów naukowo-badawczych, biur konstrukcyjnych i przedsiębiorstw produkcyjnych.

dowej, ekonomicznej, narodowego potencjału naukowo-technicznego i produkcyjnego.

Tabela 1

Limity, stan początkowy i końcowy uzbrojenia objętego układem

Rodzaj uzbrojenia	Limit CFE-1	1.01.1993 r.	31.10.1995 r.
Czołgi	4080	6052	4039
BWO	5050	6639	4854
Środki artyleryjskie	4040	3602	3727
Śmigłowce bojowe	330	274	270
Samoloty bojowe	1090	1650	1008
Stan osobowy (etatowy)	450 000	470 000	415 600

Pierwszy etap programu (1997-1998), którego realizację zakończono jesienią 1998 roku, obejmował:

- określenie i zatwierdzenie struktury organizacyjnej stanu liczebnego sił zbrojnych; redukcję liczby jednostek, a także obiektów zabezpieczenia logistycznego oraz racjonalizację struktury dowodzenia poszczególnych szczebli odpowiednio do zadań i zakresu odpowiedzialności (dotyczyło to przede wszystkim sił lądowych, zaś głównym przedsięwzięciem było przekształcenie okręgów wojskowych w dowództwa operacyjne[37], liczące ogółem pięć korpusów armijnych);
- wypracowanie jednolitego systemu zabezpieczenia logistycznego dla wszystkich rodzajów sił zbrojnych;
- reorganizację systemu szkolnictwa wojskowego, w tym szczególnie optymalizację jego struktury administracyjnej, zgodnie z potrzebami sił zbrojnych; rozwój budownictwa mieszkaniowego dla kadry.

W grudniu 1998 r. przystąpiono do realizacji drugiego etapu ww. programu (1999-2000), zakładającego kontynuację reformowania struktury sił zbrojnych oraz wypracowanie i wdrażanie nowych programów szkoleniowych odpowiadających wymaganiom koncepcji bezpieczeństwa narodowego.

---

[37] Zatwierdzenie na kolegium MO, w czerwcu 1997 r, kształtu i struktur eksperymentalnego Północnego DO-T (utworzonego w drugim półroczu 1996 r. na bazie zgrupowania ZT i oddziałów 1 KA) zakończyło etap rozwiązań koncepcyjnych restrukturyzowanych SZ. W związku ze sprawdzeniem się koncepcji DO-T, dwuletni okres próbny Północnego DO-T został skrócony, a 01.12.1997 r. utworzono dwa pozostałe DO: Zachodnie z PkOW i Południowe – z OdOW.

Etap trzeci (2001 - 2005) – zakłada wyposażanie sił zbrojnych w nowoczesne systemy uzbrojenia.

Obecnie w skład SZ Ukrainy wchodzą siły lądowe, powietrzne oraz siły obrony powietrznej.

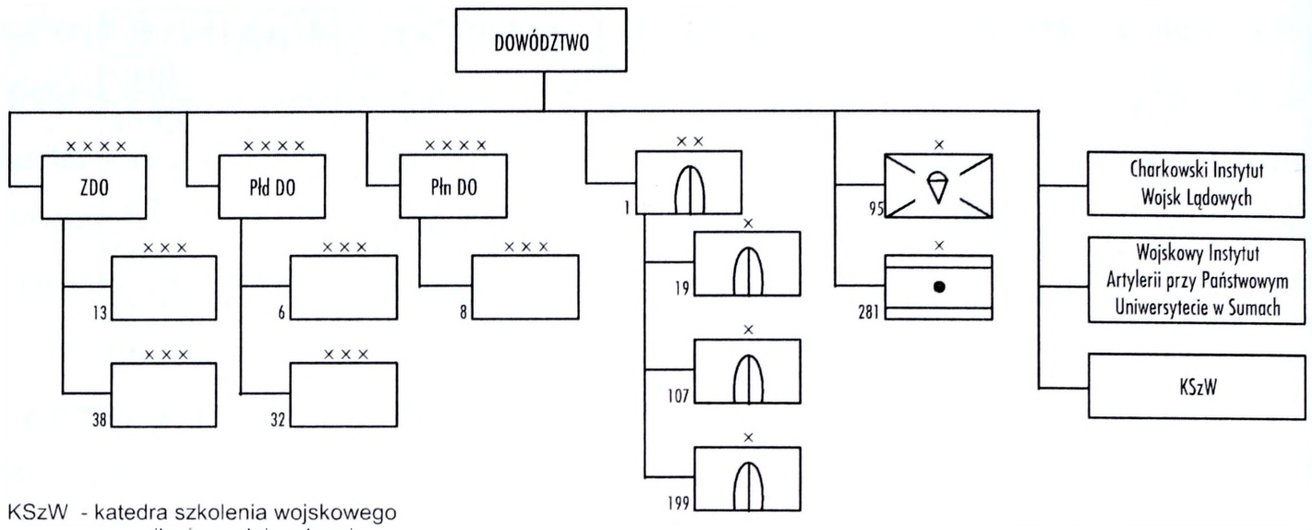

KSzW - katedra szkolenia wojskowego w cywilnej uczelni wyższej

Wojska lądowe

Program rozwoju sił zbrojnych główną uwagę skupia na siłach lądowych. Część przedsięwzięć związanych z jego realizacją została już wprowadzona w życie, poprzez przekształcenie okręgów wojskowych w dowództwa operacyjne liczące ogółem pięć korpusów armijnych. W składzie bojowym korpusów armijnych zachowano zarówno szczebel dywizji, jak i brygad. Nie można jednak wykluczyć, że szczebel dywizji będzie utrzymany w okresie przejściowym i istniejące obecnie dywizje, w związku z planami redukcji liczebności sił zbrojnych, zostaną zreorganizowane w brygady.

Siły lądowe liczą ok. 150 700 i są zorganizowane w trzy dowództwa operacyjne i jednostki centralnego podporządkowania (JCP) podlegające bezpośrednio dowódcy sił lądowych. Ponadto część jednostek znajduje się w bezpośrednim podporządkowaniu ministerstwa obrony są to:

- związki taktyczne i oddziały wsparcia oraz zabezpieczenia bojowego;
- trzy ośrodki szkolenia - 90, 865, 1500 OSz;
- dwie uczelnie wojskowe SZ Ukrainy:
  - Narodowa Akademia Sił Zbrojnych Ukrainy;

- Kijowski Wojskowy Uniwersytet Dowodzenia i Łączności z filią w Połtawie.

JCP dowódcy SL to:

1DR;

95 BPSz;

281 BA (szk);

trzy uczelnie wojskowe:

- Kijowski Instytut Wojsk Lądowych;
- Charkowski Instytut Wojsk Pancernych;
- Wojskowy Instytut Artylerii przy Państwowym Uniwersytecie w Sumach.

Ponadto w skład sił lądowych wchodzą:

Zachodnie Dowództwo Operacyjne w składzie:

13, 38 KA;

26 DA;

8 BWSpP;

6 BPSz;

3,7 BLSL;

związki taktyczne i oddziały wsparcia oraz zabezpieczenia bojowego;

Wydział Szkolenia Wojskowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska".

Południowe Dowództwo Operacyjne w składzie:

6, 32 KA;

28 DZ;

1DPSz;

55 DA;

40 BPSz;

2 BLSL;

159 BROT;

związki taktyczne i oddziały wsparcia oraz zabezpieczenia bojowego;

Odeski Instytut Wojsk Lądowych.

Północne Dowództwo Operacyjne w składzie:

8 KA;

25 DZ;

169 OSz;

1 BPanc;

123 BROT;

761 pra;

oddziały wsparcia oraz zabezpieczenia bojowego.

W uzbrojeniu SL znajdują się m. in.:

3673 czołgi, w tym: 265 *T-80*, 1214 *T-72*, 2077 *T-64* i 117 *T-55*;

4461 BWO, w tym: 2381 *BWP*, 106 *BWD*, 443 *BWR*, 1531 *TO*;

3477 środków artyleryjskich kalibru powyżej 100 mm, w tym 574 wieloprowadnicowe wyrzutnie rakietowe, 1285 dział samobieżnych, 1110 ciągnionych i 507 moździerzy;

399 śmigłowców, w tym 187 uderzeniowych, 191 wsparcia bojowego i 52 transportowe.

Siły powietrzne i siły obrony powietrznej

W SP oraz siłach OP najistotniejszych zmian dokonano jeszcze przed oficjalnym zatwierdzeniem ww. programu. Należało do nich przejęcie przez SP z sił OP całości lotnictwa myśliwskiego oraz utworzenie dwóch korpusów lotniczych i trzech korpusów OP.

W 2000 r. na podstawie analizy działań bojowych lotnictwa NATO w Kosowie oraz oceny funkcjonowania systemu obrony powietrznej FRJ, podjęto decyzję o utworzeniu dodatkowo dwóch dywizji OP. Ich zadaniem jest bezpośrednia obrona przed uderzeniami z powietrza stolicy państwa oraz południowo-zachodniego kierunku operacyjno-powietrznego, w tym szczególnie baz morskich i zgrupowań okrętowych na M. Czarnym.

Stan liczebny sił powietrznych Ukrainy wynosi ok. 49 500 żołnierzy, natomiast sił obrony powietrznej ok. 46 500 żołnierzy.

W składzie sił powietrznych znajdują się:

5 i 14 korpus lotniczy, które w swoim składzie posiadają: 13 i 289 dywizję lotnictwa bombowego, 6 i 138 dywizję oraz 9 brygadę lotnictwa myśliwskiego;

7 dywizja lotnictwa transportowego;

15 brygada lotnictwa specjalnego przeznaczenia;

456 mieszany pułk lotniczy;

11 eskadra lotnicza;

33 Centrum Szkolenia Lotniczego;

Kijowski Instytut Sił Powietrznych;

Charkowski Instytut Sił Powietrznych;

316, 328, 535, 536 i 770 Lotnicze Zakłady Remontowe.

W składzie sił obrony powietrznej znajdują się:

28 Korpus Obrony Powietrznej (KOP) w składzie:

czterech brygad rakietowych OP (BROP);

dwóch brygad rakiet przeciwlotniczych (BRPlot);

dwóch brygad radiotechnicznych (BRt);

czterech pułków rakietowych OP (prOP);

49 KOP w składzie:

siedmiu BROP;

dwóch BRPlot;

dwóch BRt;

trzech prOP;

60 KOP w składzie:

czterech BROP;

dwóch BRPlot;

dwóch BRt;

pięciu prOP.

1 DOP;

2 DOP

223 eskadra lotnictwa transportowego;

Charkowski Uniwersytet Wojskowy.

W uzbrojeniu SP znajduje się:

964 samolotów bojowych, w tym: 27 *MiG-21*, 153 *MiG-23*, 224 *MiG-29*, 35 *Su-15*, 59 *Su-17*, 245 *Su-24*, 73 *Su-25*, 66 *Su-27*, 22 *Tu-22*, 60 *Tu-22 m;*

19 *Tu-160* i 25 *Tu-95,* które zostaną w całości złomowane;

W uzbrojeniu SOP znajdują się:

44 zestawy rakiet OP, w tym: 11 *S-75 Wołchow (SA-2)*; 8 *S-125 Newa (SA-3)*; 15 *S-200 Vega (SA-5)*; 10 *S-300PMU (SA-10)*;

Siły morskie

Siły morskie Ukrainy (SMU) jako jedyny RSZ zostały utworzone od początku. SMU powstały na bazie jednostek i uzbrojenia przejętego przez Ukrainę w wyniku podziału rosyjskiej Floty Czarnomorskiej (FCz). Głównym zadaniem w ramach pierwszego etapu rozwoju SMU było tworzenie struktury organizacyjnej sił okrętowych oraz dowodzenia, a także opracowanie sytemu szkolenia jednostek bojowych. W drugim etapie przewiduje się budowę systemu nawigacyjno-hydrograficznego, pozwalającego na uniezależnienie się od rosyjskiej Floty Czarnomorskiej, której służby prowadzą obecnie tego typu zabezpieczenie wód przybrzeżnych Sewastopola oraz Morza Czarnego i Azowskiego. Największe problemy jakie napotkało dowództwo SMU w dotychczasowych działaniach związane jest z utrzymaniem sprawności technicznej uzbrojenia. Większość okrętów przejętych z FCz nie posiada zdolności operacyjnej i wymaga przeprowadzanie remontów generalnych lub napraw. Jednak w najbliższym czasie nie przewiduje się wydzielenia dodatkowych środków na ten cel. Problem uzbrojenia SMU będzie rozwiązywany dopiero po 2005 r.

Stan liczebny SMU wynosi ok. 18 000 (w tym ok. 3000 w jednostkach brzegowych), a podstawową strukturę tworzą:

siły okrętowe;

lotnictwo morskie;

wojska brzegowe.

Siły okrętowe SMU zorganizowane są w trzy rejony morskie:

Zachodni Rejon Morski (dowództwo w Odessie);

Południowy Rejon Morski (dowództwo w Sewastopolu);

Wschodni Rejon Morski (dowództwo w Kerczu).

Posiadają one w swoim składzie:

1 Brygadę Okrętów Nawodnych;

2 Brygadę Okrętów Nawodnych;

Brygadę Okrętów Desantowych;

Brygadę ZOP;

jednostki zabezpieczenia i pomocnicze.

W skład wojsk brzegowych wchodzą:

1 Brygada Piechoty Morskiej;

Brygada Artylerii Nadbrzeżnej;

1 batalion piechoty morskiej.

Lotnictwo morskie tworzone jest przez Morską Grupę Lotniczą w składzie:

299 pułk lotnictwa szturmowego (wydzielony ze składu sił powietrznych do działań morskich, operacyjnie podporządkowany dowództwu sił morskich);

pułk śmigłowców ZOP;

eskadra lotnicza;

oddziały i pododdziały wsparcia i zabezpieczenia bojowego.

W uzbrojeniu SMU znajduje się m.in.:

ok. 130 okrętów, w tym:

1 okręt podwodny;

5 fregat;

2 korwety;

11 okrętów patrolowych;

5 okrętów wojny minowej;

6 okrętów desantowych;

ok. 100 pomocniczych jednostek pływających.

33 samoloty *Su-25* i 11 *Be-12* oraz kilkadziesiąt śmigłowców ZOP, ratowniczych, transportowych i łącznikowych różnych typów.

99 transporterów opancerzonych;

2 haubico-moździerze *2S9*.

Podjęte przez kierownictwo polityczne Ukrainy działania wskazują na wolę dokonania reorganizacji sił zbrojnych. Drugi etap reformy podobnie jak pierwszy może zostać zrealizowany z powodzeniem, natomiast wątpliwości budzi możliwość realizacji trzeciego. Warunki polityczne i ekonomiczne mogą ulec zmianie w takim stopniu, że względy finansowe nie pozwolą na jego realizację lub zabraknie woli politycznej do kontynuowania zmian.

Dalsza realizacja „Państwowego programu tworzenia i rozwoju SZ Ukrainy do 2005 roku". jest ściśle związana z nakładami przeznaczanymi na SZ. Budżet Ministerstwa Obrony Ukrainy na 1999 rok przewidywał wydatki w wysokości ok. 490 mln USD (6,76% budżetu państwa i około 1,45% PKB). W porównaniu z wydatkami w 1998 r. oznaczało to spadek o ok. 200 mln USD. Natomiast w propozycji budżetu Ukrainy na 2000 r., skierowanej do Rady Najwyższej, na wydatki Ministerstwa Obrony rząd przeznaczył kwotę ok. 480 mln USD. Na utrzymanie SZ przewiduje się ok. 396 mln USD, a na zakupy techniki wojskowej – ok. 32,5 mln USD.

Przyjęta wysokość nakładów na siły zbrojne może negatywnie oddziaływać na ich funkcjonowanie. Systematycznie malejący budżet Ministerstwa Obrony, zmniejsza możliwości terminowej realizacji zamierzeń programu restrukturyzacji armii. Przewidziane w projekcie środki nie zapewnią możliwości prowadzenia niezbędnej modernizacji uzbrojenia i sprzętu wojskowego, co, wraz z przekroczeniem w latach 2004-2005 resursów technicznych znacznej części uzbrojenia, wpłynie negatywnie na utrzymanie zdolności bojowej SZ.

Problemy reformowania Sił Zbrojnych Ukrainy

Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę, jej potencjał militarny znacznie przewyższał jej potrzeby obronne, a trudna sytuacja ekonomiczna nie pozwalała na utrzymywanie tak dużych sił zbrojnych[38]. Trudności gospodarcze oraz opory wyższej kadry dowódczej uniemożliwiły przeprowadzenie głębszych reform strukturalnych. Jedyną ważną zmianą było utworzenie Dowództwa Sił Lądowych - szczebla

[38] Siły te liczyły m.in. ok. 780 tys. żołnierzy, 6500 czołgów, 7 tys. bojowych wozów opancerzonych, 1500 samolotów bojowych i ok. 176 międzykontynentalnych pocisków balistycznych.

pośredniego pomiędzy okręgiem wojskowym (dowództwem operacyjno-terytorialnym), a Ministerstwem Obrony (MO).

Jednym z kroków na drodze do pełnej reformy SZ miała być przyjęta w styczniu 1997 r. „Koncepcja Bezpieczeństwa Narodowego", w której sformułowano pojęcie Wojskowej Organizacji Ukrainy (WOU). W jej skład wchodzą SZ, Gwardia Narodowa, Wojska Wewnętrzne i inne formacje Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Wojska Ochrony Pogranicza, pododdziały wojskowe Ministerstwa ds. Sytuacji Nadzwyczajnych i Ochrony Ludności Ukrainy przed skutkami katastrofy Czarnobylskiej oraz inne formacje wojskowe utworzone zgodnie z konstytucją Ukrainy. Tak szeroki skład WOU utrudnia określenie ogólnej liczebności struktur siłowych, określenie granicy wystarczalności obronnej oraz kosztów ich utrzymania. Faktem jest, że inne wojska, pod względem liczebności, znacznie przewyższają liczebność SZ Ukrainy, w których ze względów finansowych, postanowiono przeprowadzić reformę uwzględniającą rozwój sytuacji międzynarodowej, sytuacji ekonomicznej, narodowego potencjału naukowo-technicznego oraz produkcyjnego.

Zasadniczą jego ideą jest optymalizacja struktur, składu i liczebności SZ kosztem zdecydowanego ograniczenia liczby jednostek wojskowych. W planie reformy nie przewiduje się redukcji liczby rodzajów sił zbrojnych. W strukturze SZ Ukrainy będą występowały: siły lądowe, siły powietrzne, siły obrony powietrznej oraz siły morskie.

Zgodnie z założeniami ww. programu, wraz ze zmianami strukturalno-organizacyjnymi SZ Ukrainy, postępuje proces etapowej redukcji ich stanu etatowego, który do końca 2005 r. ma osiągnąć 350 tys., co stanowić będzie docelowy stan SZ[39] (przy limicie narodowym w ramach CFE - 450 tys.). Zgodnie z planem, redukcja ma dotyczyć nie pojedynczych stanowisk, a całych oddziałów i pododdziałów. Istota redukcji polegać ma na redukowaniu tych komórek, które stanowią obciążenie finansowe, natomiast nie mają praktycznie wpływu na funkcjonowanie SZ Ukrainy. Planowana jest również redukcja aparatu centralnego

[39] Obecnie etat SZ wynosi 366 tys., co stanowi 0,7% liczby ludności Ukrainy. W planach mobilizacyjnych przewiduje się rozwinięcie SZ na czas "W" do etatu 1,4-1,5 mln żołnierzy. SZ Ukrainy już na 01.01.1998 r. liczyły 335 tys. żołnierzy, a więc mniej niż przewidywano w planach do 2005 r.

MO o ok. 1000 etatów, w tym o 100 etatów generalskich (do osiągnięcia stanu 189 generałów w skali całych SZ[40]).

W poszczególnych rodzajach SZ planowane jest wprowadzenie następujących szczebli dowodzenia:

⇒ dowództwo sił lądowych - dowództwo operacyjne - korpus armijny - dywizja (brygada);

⇒ dowództwo sił powietrznych - korpus lotniczy - brygada - pułk;

⇒ dowództwo sił obrony powietrznej - korpus sił obrony powietrznej - brygada - pułk.

Przezbrajanie i przeszkalanie oznaczać będzie znaczne zwiększenie nakładów finansowych. Związane to będzie z wcześniejszym opracowaniem i rozpoczęciem produkcji własnych czołgów, bojowych wozów opancerzonych itp. lub też ich zakup poza granicami Ukrainy. Czynnikiem decydującym będą tu względy ekonomiczne.

Dalsze cele programu są mniej szczegółowe i szereg problemów nie jest w nim poruszanych. Przewiduje się dalsze doskonalenie procesu rozwoju SZ do 2015 r. Obecnie, w dyskusji nad nową doktryną wojenną, rozważa się możliwość ustalenia stanu liczebnego SZ na 270-280 tys. żołnierzy.

Nie poruszono natomiast w programie kwestii dyslokacji i dostosowania SZ do nowej koncepcji obrony, gdyż aktualne rozmieszczenie wojsk, które zostało minimalnie zmienione po uzyskaniu niepodległości, wynika z ugrupowania b. Armii Radzieckiej. Rozmieszczenie to prawdopodobnie powinno być na którymś etapie skorygowane, ale finansowe, ekonomiczne, społeczne i regionalne koszty mogą teraz i w najbliższej przyszłości być zbyt duże. Jakiekolwiek przesunięcia wojsk, które mogłyby świadczyć o koncentracji sił we wschodniej Ukrainie, niewątpliwie spowodują ostre reakcje Rosji, a także etnicznej ludności rosyjskiej.

Z tych przyczyn pozawojskowe względy mogą przeważyć logikę konieczności przegrupowania wojsk.

Program restrukturyzacji główną uwagę skupia na siłach lądowych. Część jego przedsięwzięć została już zrealizowana, poprzez przekształcenie okręgów wojskowych

---

[40] Zgodnie z etatem przewidywano zatrudnienie w aparacie centralnym MO 386 generałów, obecnie etat przewiduje 280. Na 01.01.1998 r. w SZ Ukrainy było 224 generałów i admirałów.

w dowództwa operacyjne[41] liczące ogółem pięć korpusów armijnych. W składzie bojowym korpusów armijnych zachowano zarówno szczebel dywizji, jak i brygady. Nie można jednak wykluczyć, że szczebel dywizji będzie utrzymany w okresie przejściowym i istniejące obecnie dywizje zostaną zreorganizowane w brygady (w związku z planami redukcji liczebności sił zbrojnych), w ramach kolejnych etapów restrukturyzacji.

Niezależnie od dotychczas przeprowadzonych zmian w siłach lądowych - prezydentowi Ukrainy ma zostać przedstawiony do zatwierdzenia „Program Restrukturyzacji i Rozwoju Sił Lądowych Ukrainy do 2005 r."[42]. Założenia tego programu wyznaczają strategię i zasady rozwiązywania procedur prawnych, obronnych, socjalnych i ekonomicznych, naukowo-technicznych w zakresie reformowania i rozwoju sił lądowych Ukrainy.

Zgodnie z założeniami ww. programu, główne kierunki budowy i rozwoju sił lądowych to:

- stworzenie mobilnych, o wysokim stopniu gotowości bojowej związków operacyjnych i jednostek, zdolnych do wykonania postawionych zadań;
- wypracowanie współczesnych form i sposobów użycia sił lądowych z uwzględnieniem zagrożeń, jakie mogą powstać na poszczególnych kierunkach lub w określonych regionach;
- stworzenie efektywnego systemu dowodzenia siłami lądowymi;
- wyposażenie sił lądowych we współczesne rodzaje uzbrojenia i techniki wojskowej;
- udoskonalenie trybu kompletowania sił lądowych, organizacji toku służby wojskowej, szkolenia i przygotowania kadr oficerskich;
- zorganizowanie wszechstronnego zabezpieczenia wojsk, stworzenie normalnych warunków dla funkcjonowania stanów osobowych;

---

[41] Zatwierdzenie, w czerwcu 1997 r. na kolegium MO, kształtu i struktur eksperymentalnego Północnego DO-T (utworzonego w drugim półroczu 1996 r. na bazie zgrupowania ZT i oddziałów 1 KA) zakończyło etap rozwiązań koncepcyjnych restrukturyzowanych SZ. W związku ze sprawdzeniem się koncepcji DO-T, dwuletni okres próbny Północnego DO-T został skrócony, a 01.12.1997 r. utworzono dwa pozostałe DO Zachodnie - z PkOW i Południowe - z OdOW.

[42] Skorelowany z „Państwowym Programem Restrukturyzacji i Rozwoju Sił Zbrojnych Ukrainy do 2005 r.".

- wprowadzenie efektywnych mechanizmów kontroli rozchodów materiałowo-technicznych;
- przejście do zasadniczo nowej organizacji zabezpieczenia logistycznego;
- skumulowanie zapasów nienaruszalnych i rezerw mobilizacyjnych oraz utrzymanie ich w optymalnych rozmiarach;
- organizacja i przeprowadzenie szkolenia operacyjnego, bojowego, mobilizacyjnego i moralno-psychologicznego;
- opracowanie i wprowadzenie w życie państwowej ideologii służby wojskowej z położeniem szczególnego nacisku na wychowanie patriotyczne żołnierzy w duchu gotowości do obrony niezależności i jedności terytorialnej państwa.

W siłach powietrznych oraz obrony powietrznej dokonano istotnych zmian jeszcze przed oficjalnym zatwierdzeniem "Programu Restrukturyzacji i Rozwoju SZ Ukrainy do 2005 r." i nie wydaje się aby dokonano w przyszłości w ich strukturze organizacyjnej znacznych zmian. Koncepcja połączenia obu rodzajów SZ została prawdopodobnie odrzucona ostatecznie.

W wyniku przeprowadzonych zmian, siły powietrzne przejęły z sił obrony powietrznej całość lotnictwa myśliwskiego, a także jednostki lotnictwa morskiego. W skład sił obrony powietrznej włączono natomiast jednostki rakiet przeciwlotniczych sił lądowych.

W siłach morskich pierwszoplanowym zadaniem jest włączenie majątku przejętego w wyniku podziału Floty Czarnomorskiej, a następnie określenie docelowej struktury i roli floty narodowej w systemie obronnym państwa.

Istnieje wyraźny zamiar reformowania i reorganizacji sił zbrojnych Ukrainy, któremu początek nadał prezydent L. Kuczma i wszystko wskazuje na to, że zapoczątkowany proces będzie kontynuowany.

Pierwsze dwa etapy tego programu były zrealizowane, trudniej natomiast jest ocenić szansę trzeciego etapu. Zmiany na scenie politycznej i sytuacja ekonomiczna mogą spowodować zahamowanie procesu reformowania sił zbrojnych z przyczyn ekonomicznych, bądź też zniknięcie woli politycznej, lub w najgorszym przypadku wystąpienie tych dwóch przesłanek jednocześnie.

Struktura i zadania Gwardii Narodowej Ukrainy

Gwardia Narodowa (GN) Ukrainy została utworzona na podstawie ustawy „O Gwardii Narodowej Ukrainy", podpisanej przez prezydenta L. Krawczuka i zatwierdzonej przez Radę Najwyższą Ukrainy 4.11.1991 roku. Dekretem prezydenta Ukrainy, 6.12.1995 roku GN została podporządkowana najwyższemu głównodowodzącemu SZ, tj. prezydentowi.

Liczebność Ukraińskiej Gwardii Narodowej na dzień 1.01.1998 r. wynosiła ok. 32 tys. żołnierzy. W maju br. prezydent L. Kuczma zatwierdził nową strukturę organizacyjno-etatową GN, która określa stan liczebny jednostek na 26,6 tys. żołnierzy.

Głównym organem operacyjnego dowodzenia wojskami GN jest sztab w składzie:

- Zarząd Operacyjny;
- Zarząd Szkolenia Bojowego;
- Zarząd ds. Wykorzystania Sił i Środków;
- Zarząd Uzbrojenia i Techniki Wojskowej;
- Zarząd Łączności i Automatyzacji;
- Zarząd Lotnictwa;
- Zarząd Budownictwa i Zakwaterowania;
- Zarząd Planowo-Finansowy;
- Zarząd Kadr i Ukompletowania;
- Zarząd Zabezpieczenia Materiałowo-Technicznego;
- Zarząd Ochrony Socjalno-Prawnej;
- Służba Kontaktów Zagranicznych.

W skład bojowy GN Ukrainy wchodzą:

- cztery dowództwa regionów;
- cztery dywizje dyslokowane w Doniecku, Czugujewie, we Lwowie i w Symferopolu;

- cztery samodzielne brygady, w tym: brygada śmigłowców w m. Aleksandria, brygada ochrony ambasad i konsulatów w Kijowie, brygada w Kijowie i w Odessie;
- samodzielny pułk czołgów w Pawłogradzie;
- samodzielny pułk łączności w Kijowie;
- samodzielne bataliony;
- szkolnictwo GN.

Do głównych zadań Gwardii Narodowej należą:

- ochrona konstytucyjnego porządku prawnego Ukrainy;
- udział w utrzymywaniu reżimu sytuacji nadzwyczajnej zgodnie z istniejącym ustawodawstwem;
- udział w likwidacji skutków awarii, katastrof i klęsk żywiołowych;
- formowanie w okresie specjalnym jednostek i pododdziałów do ochrony ważnych obiektów państwowych;
- pomoc Wojskom Ochrony Pogranicza w przeciwdziałaniu naruszeniom granicy państwowej;
- udział w działaniach bojowych podczas odparcia agresji zewnętrznej i ochrony bezpieczeństwa Ukrainy;
- ochrona placówek dyplomatycznych i konsularnych państw obcych na terytorium Ukrainy;
- udział w ochronie porządku publicznego.

Gwardia Narodowa Ukrainy dysponuje wyszkolonymi i uzbrojonymi jednostkami wojskowymi, które w każdej chwili mogą zostać wykorzystane podczas niepokojów wewnętrznych w państwie, jak również podczas zagrożeń z zewnątrz. W odróżnieniu od jednostek SZ Ukrainy, we wszystkich pododdziałach GN (kompania – batalion) przeprowadzono w br. coroczne ćwiczenia taktyczne (30% ze strzelaniem bojowym). Zaplanowana wymiana starych środków dowodzenia na nowoczesne, produkcji zachodniej, ma zapewnić zwiększenie poziomu gotowości bojowej i dyspozycyjności Gwardii Narodowej.

Szkolnictwo wojskowe Ukrainy

Reorganizacja ukraińskiego systemu szkolnictwa wojskowego została zapoczątkowana w 1992 r. Zgodnie z rozkazem ministra obrony i rozporządzeniem Gabinetu Ministrów zmniejszono liczbę wyższych szkół wojskowych i katedr szkolenia wojskowego przy uczelniach cywilnych[43].

Od 1994 r. procesem szkolenia kadr dla SZ kieruje w sposób scentralizowany Główny Zarząd Szkolnictwa Wojskowego MO Ukrainy. Jednak ze względu na specyfikę zadań, niektóre uczelnie (ASZ Ukrainy, Charkowski Instytut Sił Powietrznych) są podporządkowane organizacyjnie dowódcom poszczególnych RSZ lub odpowiednim zarządom MO i Sztabu Generalnego. W zakresie działalności naukowo-dydaktycznej ww. placówki podlegają Głównemu Zarządowi Szkolnictwa Wojskowego przy MO Ukrainy.

W systemie szkolnictwa wojskowego działają również szkoły chorążych i podoficerskie oraz ośrodki szkolenia rodzajów wojsk. Ponadto istnieje 6 liceów wojskowych - w Kijowie, Lwowie, Czernihowie, Ługańsku, Krzywym Rogu i Chersoniu, Wojskowe Liceum Prawnicze w Sumach oraz liceum w Doniecku z rozszerzonym programem wychowania fizycznego.

Przy rekrutacji na wyższe uczelnie wojskowe obowiązują następujące limity wiekowe:

- dla młodzieży cywilnej od 17 do 21 lat oraz 18-23 lata (dla osób podlegających obowiązkowi wojskowemu, które nie mają stopni wojskowych);
- dla kandydatów spośród żołnierzy służby zasadniczej i kontraktowej - od 18 do 23 lat;
- dla chorążych - do 25 lat.

Nauka w Akademii i szkołach wojskowych odbywa się w 3 etapach: podstawowe szkolenie teoretyczne, podstawowe szkolenie praktyczne, szkolenie praktyczne na docelowym stanowisku w proporcjach odpowiednio 30%, 40% i 30% zajęć programowych.

---

[43] Po rozpadzie ZSRR Ukraina przejęła 34 wyższe szkoły wojskowe, jeden wydział i 73 katedry szkolenia wojskowego przy uczelniach cywilnych.

W ocenie MO Ukrainy system szkolnictwa wojskowego całkowicie zapewnia przygotowanie kadr oficerskich dla SZ Ukrainy. W 1996 roku szkoły ukończyło 4700 absolwentów w 150 specjalnościach. ASZ Ukrainy ukończyło 178 oficerów na kierunkach operacyjno-strategicznym i operacyjno-taktycznym.

Obecnie na Ukrainie funkcjonują:

Akademia Sił Zbrojnych Ukrainy;

Charkowski Uniwersytet Wojskowy, który kształci oficerów dla wojsk lądowych, wojsk obrony powietrznej, wojsk rakietowych i artylerii oraz wojsk chemicznych w specjalnościach:

- systemy rakietowe;
- systemy radioelektroniczne;
- zautomatyzowane systemy dowodzenia.

Kijowski Wojskowy Uniwersytet Humanistyczny, który kształci oficerów wychowawczych dla wszystkich rodzajów SZ Ukrainy w specjalnościach:

- pedagogika;
- psychologia;
- socjologia;
- etnografia.

Kijowski Wojskowy Uniwersytet Dowodzenia i Łączności z filią w Połtawie, który kształci oficerów łączności dla wszystkich rodzajów SZ w specjalnościach:

- radiotechniczne środki systemów dowodzenia;
- środki łączności wielokanałowej i automatycznej;
- środki łączności radiowej i telewizyjnej;
- zautomatyzowane środki łączności i dowodzenia;
- dowódca pododdziału wojsk łączności.

Kijowski Instytut Sił Powietrznych, który kształci oficerów dla sił powietrznych w specjalnościach:

- obsługa samolotów i śmigłowców oraz silników lotniczych;
- osprzęt lotniczy;
- osprzęt radioelektroniczny;
- informatyczne zabezpieczenie zautomatyzowanych systemów dowodzenia;

– techniczne zabezpieczenie lotów.

Kijowski Instytut Wojsk Lądowych, który kształci oficerów dla sił lądowych w specjalnościach:

– służba czołgowa;
– służba samochodowa;
– rozpoznanie wojskowe.

Charkowski Instytut Sił Powietrznych, który kształci oficerów dla sił powietrznych w specjalnościach:

– automatyczne systemy dowodzenia i środki kierowania ruchem powietrznym;
– pilot samolotów wojskowych;
– pilot śmigłowców wojskowych;
– nawigator.

Odeski Instytut Wojsk Lądowych, który kształci oficerów dla sił lądowych, wojsk powietrznodesantowych, wojsk rakietowych i artylerii oraz jednostek tyłowych w specjalnościach:

– dowódca pododdziału wojsk zmechanizowanych;
– uzbrojenie artyleryjsko-rakietowe;
– gospodarka wojskowa.

Sewastopolski Instytut Marynarki Wojennej, który kształci oficerów dla sił morskich w specjalnościach:

– dowodzenie okrętami;
– systemy i maszyny elektryczne;
– sprzęt łączności i środki radioelektroniczne okrętów;
– prace poszukiwawczo-ratownicze i podwodne.

Oprócz tego szkolenie oficerów na potrzeby SZ jest prowadzone w:

- Wojskowym Instytucie Artylerii przy Państwowym Uniwersytecie w Sumach, który kształci dowódców pododdziałów dla wojsk rakietowych i artylerii.

- Instytucie Medycyny Wojskowej przy Ukraińskiej Akademii Medycznej, który kształci oficerów dla wszystkich rodzajów SZ Ukrainy we wszystkich specjalnościach medycznych.
- Wydziale Inżynierii Wojskowej przy Instytucie Gospodarki Rolnej w Kamieńcu Podolskim, który kształci dowódców pododdziałów dla wojsk inżynieryjnych.
- Wydziale Budownictwa Wojskowego przy Charkowskim Uniwersytecie Budownictwa i Architektury (analogiczna katedra przy Państwowym Uniwersytecie Budownictwa i Architektury w Kijowie została podporządkowana Sztabowi Obrony Cywilnej Ukrainy), który kształci oficerów dla wszystkich rodzajów SZ Ukrainy w specjalnościach:
  - budownictwo wojskowe;
  - ochrona przeciwpożarowa.
- Wydziale Radioelektroniki Wojskowej przy Żytomierskim Instytucie Inżynieryjno-Technologicznym, który kształci oficerów dla wojsk kosmicznych
- Wydziale Wojsk Pancernych przy Politechnice Charkowskiej, który kształci dowódców pododdziałów wojsk pancernych.

Część oficerów w specjalnościach o niewielkim zapotrzebowaniu przygotowują wydziały i katedry przy uczelniach cywilnych. Są to:

- Wydział Szkolenia Wojskowego Kijowskiego Uniwersytetu im. T. Szewczenki, który kształci oficerów dla wszystkich rodzajów SZ Ukrainy w specjalnościach:
  - kartografia;
  - finanse i ekonomia wojskowa;
  - prawo;
  - filologie obce.
- Wydział Szkolenia Wojskowego Politechniki Lwowskiej, który kształci oficerów dla wszystkich rodzajów SZ Ukrainy w specjalnościach:
  - topografia wojskowa;
  - służba samochodowa;
  - filologie obce;

- wychowanie fizyczne;
- prawo;

- Wydział Szkolenia Wojskowego Międzynarodowego Uniwersytetu Lotnictwa Cywilnego w Kijowie, który kształci oficerów dla sił powietrznych w specjalnościach:
  - obsługa samolotów i śmigłowców;
  - budowa i eksploatacja lotnisk;
  - organizacja transportu lotniczego;
  - zabezpieczenie MPS;
  - organizacja zabezpieczenia lotów.

Organizacje paramilitarne na Ukrainie

Na Ukrainie funkcjonują formacje paramilitarne wywodzące się ze struktur organizacyjnych partii politycznych, pomimo że Artykuł 37 Konstytucji tego kraju zabrania partiom i organizacjom społecznym posiadania oddziałów paramilitarnych, tworzenia zorganizowanych struktur politycznych w armii, w przedsiębiorstwach państwowych, w cywilnych uczelniach oraz innych instytucjach i organizacjach społecznych.

Najliczniejsza organizacja prawicowa - „Ukraińskie Zgromadzenie Narodowe" (UNA) - utworzyła „Ukraińską Samoobronę Narodową" (UNSO) - stanowiącą jej militarny komponent. Członkowie UNSO zdobywali doświadczenie bojowe w trakcie walk poza granicami Ukrainy (w Czeczenii, Naddniestrzu, Abchazji) oraz na terenie kraju – np. podczas blokady linii kolejowej na Krymie (1994 r.), próby szturmu Kijowsko-Peczerskiej Ławry (kompleks cerkiewno-klasztorny pod jurysdykcją patriarchatu moskiewskiego), walk z pododdziałami milicji „Berkut" w czasie uroczystości pogrzebowych patriarchy Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej w lipcu 1996 r. oraz uczestnicząc w innych akcjach, przede wszystkim w zachodniej części kraju.

Działalność UNSO kierowana jest głównie przeciw mniejszości rosyjskiej oraz rumuńskiej zamieszkującej północne rejony Bukowiny (w obwodzie Czerniowice), a także przeciw grupom separatystów w rejonie zakarpackim. Jednym z głównych

ośrodków UNSO jest obóz położony pod Użgorodem, stolicą Zakarpacia, którego celem jest przejęcie kontroli nad lokalnymi ruchami separatystycznymi.

Pododdziały organizacji, których liczebność ocenia się na ok. 3500 osób[44] znajdują się w prawie połowie województw Ukrainy i dysponują znacznymi zapasami broni.

Ugrupowanie skrajnie nacjonalistyczne „Niepodległość Państwowa Ukrainy" (DSU) utworzyło tzw. „Wartę DSU". Zgodnie ze swoim programem oraz poglądami jej członków - DSU nawołuje do czystek etnicznych i usunięcia z Ukrainy Rosjan i Żydów.

W 1993 r. Społeczno-Narodowa Partia Ukrainy utworzyła na terenach zachodnich komitety „Ratowania Państwa i Narodu", których członkowie sprowokowali m.in. rozruchy we Lwowie.

Paramilitarne bojówki działają również pod przykryciem różnego rodzaju agencji ochrony liderów partii, zjazdów, sztandarów, mityngów, demonstracji itp. Przykładem tego są „Drużyny Robocze" Ogólnoukraińskiego Związku Robotników. Do powyższych agencji wciąga się młodych, sprawnych fizycznie ludzi, którzy następnie są szkoleni przez wysoko wykwalifikowanych specjalistów.

Do partii, które ukrywają w swoich strukturach paramilitarne bojówki należą również Komunistyczna Partia Ukrainy (KPU) i Socjalistyczna Partia Ukrainy (SPU). Zachęcają one do współpracy byłych specjalistów Służby Bezpieczeństwa Ukrainy i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, którzy otrzymują etaty w strukturach tych partii lub stanowiska pomocnika deputowanego. Pracownicy ci zajmują się całodzienną ochroną biur partyjnych oraz utrzymują łączność z organami ochrony porządku. Podczas masowych akcji, partie wykorzystują poprzez swoje rekomendacje, większe grupy specjalistów, w tym także zatrudnionych w organach ochrony porządku.

Wśród przedstawicieli struktur siłowych aktywną pracę propagandową prowadzi tzw. „Związek Oficerów Radzieckich". Jest to ultralewicowa organizacja, której celem jest odtworzenie ZSRR, Armii Radzieckiej oraz Rad Deputowanych

---

[44] W związku z zapowiedziami aresztowania swych przywódców, UNA zagroziła podjęciem akcji terrorystycznych przeciwko osobom urzędowym i członkom Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz wszczęciem akcji terrorystycznych i anarchizujących. Uwzględniając fakt, że wielu członków tej organizacji posiada doświadczenia bojowe, groźby powyższe oceniano na Ukrainie jako poważne.

Ludowych i Wojskowych. Ośrodki tej organizacji znajdują się w miejscach dyslokacji dużych garnizonów na południu i na wschodzie Ukrainy oraz na Krymie.

Skrajnie prawicową partią, starającą się przyciągnąć do współpracy wojskowych jest „Organizacja Nacjonalistów Ukraińskich". Działania werbunkowe nacjonalistów widoczne są szczególnie wśród słuchaczy uczelni wojskowych. Oprócz tego pod ich wpływem znajduje się związek zawodowy „Jedność wojskowa", który w swoich hasłach wzywa do przeciwstawienia się „...antysocjalnej polityce reżimu prezydenta L. Kuczmy".

Istniejące na Ukrainie partie polityczne współpracują także z prawnie funkcjonującymi organizacjami o charakterze wojskowo-sportowym.

Kongres Ukraińskich Nacjonalistów współpracuje i sprzyja rozwojowi paramilitarnej Patriotycznej Społeczno-Obronnej Organizacji im. Stepana Bandery "Tryzub"[45], której oddziały prowadzą działalność w zachodniej oraz w niektórych województwach wschodniej Ukrainy. Ponadto Kongres Ukraińskich Nacjonalistów, Ludowy Ruch Ukrainy i Partia Republikańsko-Chrześcijańska utrzymują ścisłe kontakty z narodowo-patriotyczną organizacją społeczną „Kozactwo Ukraińskie" (KU), która zgodnie ze swoim statutem, jest międzynarodową, niezależną organizacją nacjonalistyczno-patriotyczną i sportowo-wojskową Ukrainy i diaspory. Zrzesza ona Kozaków, potomków Kozaków niezależnie od stopnia pokrewieństwa i miejsca zamieszkania lub czasowego przebywania na terenie kraju oraz obywateli Ukrainy i Ukraińców mieszkających poza jego granicami[46]. Powyższe zrzeszenie Kozaków ukraińskich jest jedyną tego typu organizacją społeczną, która działa na zasadach określonych w ukraińskim prawodawstwie i nie jest strukturalnie powiązana z żadną partią czy organizacją polityczną, ma swoje proporce, emblematy i odznaki, a także własne stroje, tytuły, ordery itp.

---

[45] Członkowie „Tryzuba" starli się z jednostkami milicji w trakcie konfliktu wokół Zakładów Budowy Maszyn w Czerniowcach jesienią 1996 r.

[46] W odczuciu narodowym, ujętym w formie statutu organizacji - „... Ukraiński Kozak to bohater Ukrainy, człowiek o wysokim morale, wysokiej kulturze i niezależny finansowo, patriota, który cały czas moralnie i fizycznie przygotowuje się do obrony Ojczyzny, swojego rodu i narodu ukraińskiego, swojej czci i godności. „Kozactwo Ukraińskie" jest spadkobiercą idei i zasad moralnych ojców, dziadków, praszczurów - Kozaków ukraińskich, duchowych i moralnych, a także organizacyjnych, wojskowo-patriotycznych i gospodarskich tradycji dawnego kozactwa.

Celem działalności KU jest:

- dążenie do zapewnienia duchowego i materialnego dobrobytu oraz moralnego i fizycznego zdrowia narodu ukraińskiego;
- sprzyjanie rozbudowie niepodległego państwa ukraińskiego, odrodzenia prawdziwie ukraińskiej narodowości kozackiej, zwyczajów i tradycji kozackich;
- eksponowanie polityczno-ekonomicznych i kulturalno-historycznych osiągnięć narodu ukraińskiego;
- rozwój i upowszechnienie języka ukraińskiego.

Do podstawowych zadań KU należy działalność na rzecz:

- odrodzenia i rozwoju, zwyczajów narodu ukraińskiego, działalności gospodarskiej kozactwa, odtworzenia tradycyjnych struktur organizacji siczy kozackich, okręgów i osad, jako ośrodków kultywowania i rozwoju tradycyjnych kozackich form samorządności (w granicach ukraińskiego prawa);
- przygotowania młodzieży do służby wojskowej, szkolenia wojskowego Kozaków ukraińskich oraz wspierania rozbudowy sił zbrojnych Ukrainy i innych formacji militarnych;
- zabezpieczenia wymiany kulturalnej i ścisłej współpracy w ramach diaspory kozackiej;
- patriotycznego wychowania nowego pokolenia w duchu ukraińskiego kozackiego bohaterstwa, narodowego interesu Ukrainy, oddania narodowi ukraińskiemu;
- odrodzenia ukraińskich kozackich cerkwi i klasztorów oraz ochrony kurhanów i kozackich mogił;
- aktywnego dążenia do ujawnienia, osądzenia i skazywania osób, które zawłaszczyły kozacki majątek;
- ochrony środowiska naturalnego, rozwoju efektywnych energooszczędnych i ekologicznych form wydobycia i wykorzystania źródeł energii;
- stworzenia naukowo-technicznego i organizacyjno-metodycznego potencjału w różnych sferach i kierunkach działalności KU;
- opracowywania, finansowania, realizacji i koordynacji z organami władzy, państwowych projektów i programów odpowiadającym interesom KU;

- rozwoju turystyki i sportu (w tym przedsięwzięć o charakterze wojskowym);
- ochrony prawnych interesów KU i jego członków w ramach organów państwowych i organizacji społecznych;
- zapewnienia bezpieczeństwa KU i jego członkom.

Spośród wielu kierunków i form działalności KU, duże znaczenie ma pomoc SZ Ukrainy w zakresie ukompletowania niektórych pododdziałów ochotnikami z tej organizacji, współpracy z organami państwowymi, wojskowymi i zrzeszeniami zajmującymi się wojskowo-patriotycznym wychowaniem w tym przygotowaniem młodzieży do służby wojskowej. Ważnym celem działalności KU jest dążenie do przygotowania, wspólnie z dowództwami jednostek wojskowych, przedsięwzięć o charakterze kulturalno-oświatowym, nauka historii wojska ukraińskiego i ukraińskich tradycji wojskowych.

KU, jako organizacja społeczna, składa się z Okręgów Towarzystw Kozackich, które razem z ukraińską diasporą kozacką tworzą zrzeszenie jednolite i spójne.

Wyższym organem kierowniczym KU jest Wielka Rada KU, która jest zwoływana raz na rok. W okresie między obradami Wielkiej Rady kierownictwo sprawuje Rada Atamanów (zbiera się nie rzadziej niż raz na cztery miesiące), w skład której wchodzą: Hetman Kozactwa Ukraińskiego (szef Rady Atamanów), Naczelny Ataman (pierwszy zastępca Hetmana), Generalny Naczelnik KU (Atamanów Krajowych, Naczelnik Kancelarii Głównej), Atamani Ośrodków i Towarzystw Buńczukowych (generalny naczelnik bez stanowiska z prawem głosu doradczego).

Inną organizacją paramilitarną działającą legalnie na Ukrainie jest Towarzystwo Wspierania Obrony Ukrainy (OSOU). Działalność swoją opiera ono na wzorach i strukturze Ochotniczego Towarzystwa Wspierania Armii, Lotnictwa i Floty (DOSAAF) b. ZSRR. OSOU jest społeczną organizacją niepaństwową, nad którą ogólny nadzór sprawuje Ministerstwo Oświaty[47]. Ze względu na paramilitarny charakter OSOU, wchodzącej w skład systemu edukacji na rzecz obronności państwa, jej zakres działania, strukturę, metody i formy działania oraz źródła finansowania, określa specjalna ustawa.

---

[47] Do niedawna OSOU było nadzorowane przez Ministerstwo Obrony, jednak ze względu na nie wywiązywanie się przez resort z należności za szkolenie specjalistów, dalszą opiekę powierzono Ministerstwu Oświaty.

Do głównych zadań OSOU należą:

- wychowanie wojskowo-techniczne i przygotowanie młodzieży do pełnienia służby w SZ, Gwardii Narodowej, Wojskach Ochrony Pogranicza, Obronie Cywilnej oraz Wojskach Wewnętrznych MSW;
- przygotowanie specjalistów dla potrzeb SZ i gospodarki narodowej (odpłatnie w 37 specjalnościach);
- szkolenie fizyczne i sportowe młodzieży obejmujące 21 dyscyplin (m.in. sporty lotnicze, spadochroniarstwo, sporty motorowe, wodne i motorowodne, krótkofalarstwo, nurkowanie, modelarstwo) pod kątem przyszłej specjalności wojskowej;
- współpraca z przedsiębiorstwami i przemysłem produkującym wyposażenie i sprzęt dla potrzeb OSOU oraz sponsorami organizacji.

W skład OSOU wchodzą:

- władze centralne - Centralny Komitet Wspierania Obrony Ukrainy;
- władze terenowe - 25 komitetów obwodowych, 2 komitety miejskie (Kijów i Sewastopol) oraz 590 komitetów rejonowych;
- organizacje centralnego podporządkowania (kluby sportowe, aerokluby, Centralny Klub Sportów Wodnych i Morskich, 19 kombinatów przemysłowych obejmujących prawie wszystkie dziedziny gospodarki narodowej - od przemysłu po rolnictwo);
- 140 szkół i ośrodków szkolenia, przygotowujących do służby oraz pracy w SZ w 9 specjalnościach (m.in. kierowca, radiotelegrafista).

Bazę techniczną OSOU tworzą m.in.:

- sprzęt latający (m.in. 500 śmigłowców i szybowców);
- 26 tys. pojazdów (samochodów i motocykli);
- sprzęt pływający (kutry, łodzie motorowe, a nawet okręty dozorowe).

Większość (70%) kadry dydaktycznej i pracowników OSOU stanowią b. oficerowie.

Finansowanie działalności OSOU realizowane jest w 90% ze środków wypracowanych przez własne zakłady produkcyjne prowadzące szeroko zakrojoną i nieograniczoną ustawowo działalność komercyjną, poprzez opłaty za szkolenie

specjalistów dla SZ i gospodarki narodowej oraz w przypadku sportów (z wyjątkiem lotniczego) - od sponsorów. Natomiast tylko nieznaczna część środków finansowych pochodzi z budżetu państwa.

Należy przypuszczać, że organizacje paramilitarne działające nielegalnie rozszerzać będą zakres swojej działalności, szczególnie na obszarach wiejskich, ze względu na wysoki poziom przestępczości i konieczność organizowania się ludności w samoobronie przed grupami przestępczymi z miast. Może to w rezultacie doprowadzić do zalegalizowania powstawania na Ukrainie wielu oddziałów paramilitarnych (lokalnej samoobrony), nie związanych z partiami politycznymi, a mających na celu obronę miejscowej ludności.

DOKTRYNA WOJENNA UKRAINY

Strategicznym zadaniem Ukrainy jest ochrona jej suwerenności państwowej i niezależności politycznej, integralności terytorialnej oraz nienaruszalności granic.

Ukraina może i powinna stać się mocarstwem zdolnym do odgrywania znaczącej roli w zagwarantowaniu politycznej, ekonomicznej i militarnej stabilności w Europie i świecie.

Ogłaszając swoją doktrynę wojenną o charakterze obronnym, Ukraina wychodzi z założenia, że nie jest potencjalnym przeciwnikiem dla żadnego państwa.

Swoje bezpieczeństwo traktuje jako zdolność do obrony interesów narodowych w warunkach potencjalnego czy rzeczywistego zagrożenia wojennego.

Doktryna wojenna jest częścią składową koncepcji bezpieczeństwa narodowego i stanowi całokształt zatwierdzonych przez Radę Najwyższą Ukrainy fundamentalnych założeń i zasad co do organizacji zagwarantowania bezpieczeństwa jednostki, narodu i państwa przy pomocy środków politycznych, dyplomatycznych, ekonomicznych i wojskowych.

Aspekty polityczno-wojskowe

Cele polityczno-wojskowe oraz priorytety międzynarodowe w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego.

Głównym celem polityki wojskowej Ukrainy jest zagwarantowanie bezpieczeństwa narodowego przed zewnętrznym zagrożeniem wojennym, zapobieganie wojnie, utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Ukraina buduje swoje stosunki z innymi państwami na zasadach równoprawności, wzajemnego poszanowania i korzyści, nieingerencji w wewnętrzne sprawy oraz w oparciu o inne powszechnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego zapisane w Statucie Organi- zacji Narodów Zjednoczonych /ONZ/, helsińskim Akcie końcowym i dokumentach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Realizując swój kurs w dziedzinie polityki zagranicznej i wojskowej zgodnie z interesem narodowym, Ukraina:

- nie wysuwa roszczeń terytorialnych wobec innych państw i nie uznaje tego rodzaju roszczeń w stosunku do siebie;
- ściśle przestrzega zasady nienaruszalności istniejących granic państwowych;
- szanuje suwerenność państwową i niezależność polityczną innych państw oraz uznaje ich prawo do rozwiązywania wszelkich kwestii związanych z ich bezpieczeństwem narodowym zgodnie ze swoimi interesami bez zagrożenia bezpieczeństwu innych państw;
- popiera parytetową i wyważoną redukcję wszystkich rodzajów sił zbrojnych i uzbrojenia w regionie i w świecie, wychodząc ze stanu zagwarantowania niezbędnej wystarczalności obronnej każdego państwa;
- dąży do rozwiązywania konfliktów międzynarodowych wyłącznie środkami politycznymi, zgodnymi z normami prawa międzynarodowego oraz drogą zobowiązania się wszystkich państw do wzajemnej nieagresji;
- buduje swoje stosunki z innymi państwami niezależnie od ich ustroju społeczno-politycznego oraz orientacji wojskowo-politycznej na wzajemnym uwzględnianiu wszelkich kwestii bezpieczeństwa narodowego stron;
- nie zgadza się na użycie własnych sił zbrojnych do wykonywania zadań politycznych na swoim terytorium;
- występuje przeciwko rozmieszczaniu obcych wojsk na swym terytorium jak również na terytorium innych państw bez ich zgody;

- wyklucza możliwość swojego jednostronnego całkowitego rozbrojenia.

Ukraina opowiada się za stworzeniem powszechnych systemów uniwersalnego i ogólnoeuropejskiego bezpieczeństwa i uważa uczestniczenie w nich za ważny element własnego bezpieczeństwa. Popiera tworzenie niezawodnych mechanizmów międzynarodowych oraz ogólnoeuropejskiej struktury bezpieczeństwa na szczeblu dwustronnym regionalnym i globalnym w celu pogłębienia zaufania, partnerstwa i otwartości w działalności polityczno-wojskowej.

Przyczyny zagrożenia wojennego. Stosunek Ukrainy do wojny

Głównymi przyczynami wojen i konfliktów wojennych mogą się stać sprzeczności ekonomiczne, polityczne, terytorialne, narodowościowo-etniczne, religijne lub inne, które nie zawsze rozwiązywane są przez państwa bezkonfliktowo.

Za swojego potencjalnego przeciwnika Ukraina będzie uważać państwo, którego konsekwentna polityka stanowi dla niej zagrożenie, prowadzi do ingerencji w wewnętrzne sprawy, zamach na jej terytorialną integralność i interesy narodowe.

Ukraina ocenia wojnę jako efekt polityki narodowej, uznając zasadę niestosowania siły ani groźby jej użycia i dąży do rozwiązywania wszelkich sporów międzynarodowych i konfliktów wyłącznie metodami politycznymi.

Ukraina uczestniczy w redukcji wojsk i zbrojeń konwencjonalnych na podstawie odpowiednich porozumień międzynarodowych, uwzględniając przy tym konieczność zachowania własnej zdolności obronnej na odpowiednim poziomie. Szanuje prawo do swobody wyboru systemu społeczno-politycznego przez inne państwa. Wyklucza ingerencję wojskową w jej wewnętrzne sprawy.

Główne jej zadanie w potencjalnej wojnie polega na odparciu agresji zbrojnej, obronie suwerenności państwowej, niezależności politycznej, terytorialnej integralności oraz doprowadzenie do jak najszybszego zaprzestania, środkami politycznymi i dyplomatycznymi działań wojennych.

Ukraina użyje swoich sił zbrojnych wyłącznie w przypadku agresji zbrojnej przeciwko niej lub zamachu na jej integralność terytorialną, nienaruszalność granic państwowych lub wypełniana swoich międzynarodowych zobowiązań.

Państwo i jego siły zbrojne w razie wybuchu wojny będzie ściśle przestrzegać swych zobowiązań, przewidzianych w międzynarodowych porozumieniach w sprawie ochrony ofiar konfliktów zbrojnych.

Stosunek do zbrojeń jądrowych i innych rodzajów broni masowej zagłady

Wychodząc z założenia, że skutki wojny jądrowej byłyby katastrofalne dla całej ludzkości, Ukraina uważa użycie broni jądrowej za niedopuszczalne.

W swojej polityce zagranicznej aktywnie występuje za powszechnym rozbrojeniem jądrowym. Stawszy się - w wyniku historycznych uwarunkowań - posiadaczką broni jądrowej odziedziczonej po byłym ZSRR, rząd Ukrainy nigdy nie usankcjonuje jej zastosowania, wykreśla z arsenału swojej polityki zagranicznej groźbę użycia broni jądrowej.

Ukraina zamierza w przyszłości być państwem bezatomowym. Wiąże redukcję i zniszczenie broni jądrowej rozmieszczonej na jej terytorium z działaniami innych mocarstw jądrowych i z udzieleniem przez nie niezawodnych gwarancji jej bezpieczeństwa. Występuje przeciwko rozpowszechnianiu technologii produkcji broni jądrowej, chemicznej i biologicznej.

Aspekty techniczno-wojskowe

Główne kierunki zapewniania bezpieczeństwa wojskowego

Podstawowymi zadaniami zapewnienia bezpieczeństwa są:

⇒ w czasie pokoju - prognozowanie celu i charakteru potencjalnej wojny, budownictwo własnych sił zbrojnych w ramach przyjętych na siebie międzynarodowych zobowiązań, tworzenie i utrzymanie potencjału wojennego na poziomie wystarczającym dla powstrzymania agresji zbrojnej, zabezpieczenie nienaruszalności granic państwowych w powietrzu, na lądzie i morzu, udaremnianie możliwych prowokacji i zamachów na suwerenność kraju, utrzymanie stałej gotowości sił zbrojnych do odparcia możliwej agresji ze strony jakiegokolwiek państwa (koalicji państw) z przestrzeni powietrzno-kosmicznej, lądu lub morza;

⇒ w czasie wojny - mobilizacja wszystkich zasobów materialnych i ludzkich kraju w celu odparcia agresji zbrojnej, zadania klęski agresorowi, pozbawienia go możliwości kontynuowania wojny i powstrzymania działań wojennych na warunkach korzystnych dla Ukrainy.

Bezpieczeństwo wojskowe Ukrainy osiągane jest poprzez:

- wspólne wysiłki dyplomatyczno-polityczne ukierunkowane na obniżenie poziomu konfrontacji wojskowej;
- tworzenie stref wolnych od broni masowego rażenia i regionalnych systemów bezpieczeństwa;
- aktywne zbiorowe akcje w celu rozwiązania pojawiających się konfliktów;
- posiadanie wojsk stałej gotowości i rezerw, które ze względu na swoją liczebność, wyposażenie, wyszkolenie bojowe i stopień rozwinięcia gwarantowałyby odparcie agresji;
- zmobilizowanie i strategiczne rozwinięcie wszystkich rodzajów sił zbrojnych w celu przystąpienia państwa do wojny;
- zdolność prowadzenia działań wojennych na lądzie, morzu, w bliskim kosmosie i powietrzu;
- zapewnienie wysokiego poziomu morale i profesjonalnego przygotowania stanu osobowego do wykonania zadań walki zbrojnej w każdych warunkach bojowych;
- wyposażenie sił zbrojnych w najnowocześniejsze środki walki;
- gotowości wydzielenia odpowiednich kontyngentów wojskowych do składu wojsk ONZ z zadaniami prowadzenia, zgodnie z decyzjami Rady Bezpieczeństwa, działań powstrzymania agresywnych państw sąsiednich lub grup państw, a także utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w różnych regionach.

Zadania sił zbrojnych oraz zasady ich tworzenia

Podstawowym zadaniem sił zbrojnych jest obrona niepodległości, terytorialnej integralności i nienaruszalności granic Ukrainy. Ich rozbudowa odbywa się zgodnie

z ustawodawstwem państwowym i ratyfikowanymi przez Ukrainę międzynarodowymi traktatami i umowami wojskowymi.

Główne zasady budownictwa sił zbrojnych, to:

- prowadzenie operacyjno-taktycznego, mobilizacyjnego, bojowego i psychologicznego przygotowania stanu osobowego z uwzględnieniem praw walki zbrojnej oraz zasad sztuki wojennej;
- uzupełnianie ich poborowymi na podstawie powszechnego obowiązku wojskowego i kontraktów ze stopniowym przechodzeniem na armię zawodową;
- wojskowo-patriotyczne wychowanie młodzieży przedpoborowej, poborowej i stanu osobowego na narodowo-historycznych tradycjach;
- rozwiązywanie kompleksu spraw związanych z ochroną socjalną wojskowych;
- pełne, odpartyjnienie (zakaz uczestniczenia w działalności partii i ruchów politycznych).

Siły zbrojne Ukrainy mają w swoim składzie siły lądowe, powietrzne i morskie, oraz inne formacje wojskowe, niezbędne do zapewnienia zdolności obronnej państwa i przewidziane obowiązującym ustawodawstwem.

Wskaźnikami tworzenia sił zbrojnych Ukrainy są: zdolność, skuteczność i odporność bojowa, mobilność, poinformowanie, sterowność, gotowość do zmobilizowania i wykonania zadania bojowego.

Przygotowanie sił zbrojnych do obrony przed agresją

Gotowość bojową i dyslokację sił zbrojnych na terytorium Ukrainy określa konieczność organizacji skutecznej obrony granic lądowych i morskich na wszystkich kierunkach i zagwarantowania obrony powietrzno-kosmicznej wszystkich ważnych obiektów.

W budowie rodzajów sił zbrojnych, rodzajów wojsk i sił specjalnych priorytet jest przyznawany precyzyjnej broni o zwiększonej mocy, siłom i środkom rozpoznania, obronie powietrzno-kosmicznej, walce radioelektronicznej, wojskom

rakietowym, lotnictwu, wojskom powietrzno-desantowym, perspektywicznym typom okrętów nawodnych i podwodnych.

Siły zbrojne Ukrainy są wyposażane w jednolite systemy zautomatyzowanego dowodzenia i łączności. W interesie wszystkich rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk na terytorium Ukrainy tworzy się jednolity obszar informacyjny.

W procesie przygotowania operacyjno-taktycznego, mobilizacyjnego i bojowego siły zbrojne szkolą się w obronnych, kontrofensywnych i ofensywnych formach działań. Przy tym są przygotowywane do możliwości wyboru efektywnych sposobów i form działań wojennych odpowiednich do powstałej sytuacji, przejęcia inicjatywy od przeciwnika i utrzymanie jej.

System nauczania i wychowania kadr w siłach zbrojnych jest częścią składową ogólnopaństwowego systemu oświaty i zapewnia przygotowanie wojskowych fachowców w czasie pokoju i wojny.

W czasie wojny wraz z Siłami Zbrojnymi będą funkcjonowały Wojska Ochrony Pogranicza, Gwardia Narodowa, Służba Bezpieczeństwa i Wojska Ochrony Wewnętrznej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz formacje Obrony Cywilnej Ukrainy.

Aspekty ekonomiczno-wojskowe

Cele i zasady polityki ekonomiczno-wojskowej

Polityka ekonomiczno-wojskowa Ukrainy polega na utrzymaniu zdolności obronnej państwa przy racjonalnych wydatkach wojskowych. Jednocześnie własny potencjał naukowo-techniczny i produkcyjny zorientowany jest na rozwój współczesnych technologii oraz stworzenie na ich bazie systemów uzbrojenia, które w ramach istniejących ograniczeń politycznych, ekonomicznych, międzynarodowo-prawnych i innych dają możliwość skutecznego wykonywania zadań stojących przed siłami zbrojnymi.

Główne zasady polityki ekonomiczno-wojskowej Ukrainy, to:

- zapewnienie maksymalne efektywności produkcji wojskowej w warunkach ograniczeń finansowych i zasobów materialnych;

- zastosowanie konkurencyjnego podejścia do opracowania i produkcji nowych systemów uzbrojenia i sprzętu wojskowego;
- wykorzystanie kontraktów do wykonania zamówień Ministerstwa Obrony;
- wysoka technologizacja systemów uzbrojenia i niezbędny poziom unifikacji ich elementów;
- bezpieczna pod względem ekologicznym i korzystna pod względem ekonomicznym utylizacja systemów uzbrojenia i sprzętu podlegającego likwidacji;
- racjonalna konwersja produkcji wojskowej.

Priorytetami naukowo-technologicznymi są technologie podwójnego (wojskowego i cywilnego) przeznaczenia i najnowocześniejsze (konkurencyjne) technologie, w których Ukraina osiągnęła bądź może osiągnąć poziom światowy.

Priorytetami techniczno-wojskowymi jest uzbrojenie i sprzęt zwiększający moc ogniową i mobilność wojsk jak również systemy uzbrojenia konkurencyjne na rynku światowym.

Wyposażenie sił zbrojnych w nowoczesne systemy uzbrojenia i sprzęt może być realizowane poprzez:

- własną produkcję;
- koprodukcję;
- zakupy za granicą.

W pierwszej kolejności są finansowane programy zabezpieczenia materialnego i socjalnego stanu osobowego sił zbrojnych.

Przygotowanie państwa i ludności do obrony

Przygotowanie państwa do obrony polega na stworzeniu w czasie pokoju trwałego systemu kierowania państwem i siłami zbrojnymi, odpowiednich mocy produkcyjnych, rezerw mobilizacyjnych, jak również wcześniejszym przygotowaniu gospodarki narodowej do zabezpieczenia potrzeb ludności, sił zbrojnych i innych formacji wojskowych.

System przygotowania mobilizacyjnego gospodarki narodowej jest dostosowywany do systemu mobilizacyjnego rozwinięcia wojsk i obrony cywilnej w celu zwiększenia stabilności gospodarki.

Przygotowanie gospodarki narodowej do procesu zabezpieczenia materiałowego wojsk osiąga się poprzez:

- tworzenie rezerw mobilizacyjnych uzbrojenia, sprzętu wojskowego i innych zasobów materiałowych, w tym w rejonach ześrodkowania (przeznaczenia bojowego) wojsk;
- tworzenie infrastruktury państwa dla efektywnej realizacji zadań przez wojska;
- wcześniejsze przygotowanie transportu do przerzucania wojsk w rejony zbrojnej agresji;
- doskonalenie systemu zabezpieczenia wojsk w zasoby materiałowe.

Należyty poziom wyszkolenia wojskowego podlegających służbie wojskowej, osiąga się poprzez opanowanie posiadanych przez siły zbrojne środków walki zbrojnej.

Doktryna wojenna Ukrainy określa kierunki rozwoju sił zbrojnych, opiera się na analizie sytuacji geopolitycznej w świecie i długofalowym naukowym prognozowaniu jej rozwoju. Postanowienia doktryny są obowiązujące dla organów państwowych, samorządowych oraz obywateli Ukrainy i są podstawą do zespolenia ich działań w kierunku umocnienia bezpieczeństwa narodowego. W oparciu o doktrynę wojenną opracowywane są koncepcje budowy rodzajów sił zbrojnych, rodzajów wojsk i innych formacji oraz programy ich realizacji.

Ukraiński handel bronią

Ukraina przejęła ok. 14,5% kompleksu wojskowo-przemysłowego po b. ZSRR. W jej granicach znalazło się również ponad 17% instytutów naukowo-badawczych i zakładów specjalizujących się w projektowaniu i wytwarzaniu wojskowego sprzętu elektronicznego (m.in. we Lwowie) oraz ok. 13% zakładów mechanicznych produkujących uzbrojenie i sprzęt wojskowy dla b. Armii Czerwonej (m.in. zakłady produkcji czołgów w Charkowie i rakiet nośnych międzykontynentalnych pocisków rakietowych w Dniepropietrowsku). Na wybrzeżu czarnomorskim Ukraina otrzymała ok. 22% potencjału stoczniowego b. ZSRR produkującego na rzecz sił zbrojnych, w tym drugą co do wielkości - po Sankt Petersburgu - stocznię w Nikołajewie.

Przejęcie przez Ukrainę znajdującej się na jej terytorium infrastruktury przemysłu zbrojeniowego umożliwia pokrycie w znacznym stopniu zapotrzebowania własnych SZ na uzbrojenie i sprzęt wojskowy[48], jak również pozwala na jego eksport. Ukraina dąży więc wszelkimi sposobami do pozyskania nowych rynków zbytu dla produkowanego uzbrojenia. Jest to o tyle ważne, gdyż mogłoby pozwolić na odłożenie na bardziej dogodny czas sprawy restrukturyzacji tej gałęzi gospodarki[49], a tym samym na zachowanie miejsc pracy dla zatrudnionych w przemyśle zbrojeniowym.

Podstawowym mankamentem ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego jest jego nierentowność i mała wydajność. Innym czynnikiem, który negatywnie wpływa na możliwości tego przemysłu jest jego znaczne uzależnienie od dostaw komponentów produkowanych poza granicami kraju, w tym głównie w Rosji.

Ponadto restrukturyzacja SZ Ukrainy - w myśl porozumień międzynarodowych - powoduje zaleganie w magazynach wojskowych pełnowartościowego sprzętu wojskowego, a jego przechowywanie i konserwacja wymagają dodatkowych funduszy z budżetu państwa.

Wejście Ukrainy na światowe rynki handlu uzbrojeniem uwidoczniło się szczególnie w 1997 r., gdyż Ukraina znacznie zwiększyła eksportową ofertę uzbrojenia, wchodząc do pierwszej dziesiątki krajów-eksporterów broni. Aktualnie wysyła ona swoje uzbrojenie do 17 państw, w tym m.in. do Chin, Pakistanu, Indonezji i Indii. Ukraina jest również gotowa sprzedawać broń do Ameryki Łacińskiej w zamian za ropę i gaz, co mogłoby zmniejszyć jej uzależnienie od dostaw tych surowców z Rosji. W pierwszym półroczu 1997 r. wydano zezwolenia na sprzedaż ukraińskiej broni za ponad 3 miliardy dolarów.

---

[48] Obecnie na terytorium Ukrainy znajduje się 45 wojskowych zakładów remontowych, 16 z nich to zakłady centralnego podporządkowania, reszta - w zależności od profilu usług - podlega dowództwom poszczególnych rodzajów sił zbrojnych. Nie przewiduje się w najbliższym czasie zmniejszania ich liczby. 13 zakładów remontuje technikę lotniczą, 8 - technikę samochodową, 4 - uzbrojenie artyleryjsko-rakietowe, 4 - sprzęt obrony powietrznej, 5 - technikę czołgową, 2 - technikę strategiczno-jądrową, 1 - technikę okrętową, 1 - technikę inżynieryjną, 3 - środki łączności, 1 - technikę kolejową, 3 - sprzęt tyłów. Zabezpieczają one remont ponad 70% techniki będącej w uzbrojeniu SZ Ukrainy, w tym 100% techniki pancernej, 60% techniki lotniczej, 40-50% techniki obrony powietrznej, 48% techniki uzbrojenia artyleryjsko-rakietowego.

[49] Obecnie trwają prace nad dekretem prezydenta, w którym zostanie określone, kto otrzyma pełnomocnictwa do prowadzenia dalszej działalności w handlu bronią. Państwo na pewno zachowa dla siebie monopol na eksport i import uzbrojenia i sprzętu wojskowego, jednakże mechanizm handlu ma ulec zmianom. Przewiduje się, że dekret ograniczy zakres działań powołanego w ubiegłym roku monopolistycznego przedsiębiorstwa państwowego Ukrspeceksport w dziedzinie obrotu uzbrojeniem.

W ukraińskich ofertach sprzedaży uzbrojenia znalazło się wiele propozycji, a w tym m.in.:

- czołgi po remoncie kapitalnym (*T-55, T-62, T-64, T-72, T-80, PT-76*) oraz nowe *T-80, T-84*);
- bojowe wozy opancerzone po remoncie kapitalnym (*BWP-1* wyposażone w zestawy *Konkurs* oraz zmienione środki łączności) oraz transportery opancerzone po remoncie kapitalnym (*BRDM-2, BTR-60 PB, BTR-70, BTR-80*);
- samoloty po remoncie kapitalnym (*MiG-21, MiG-23; MiG-25, MiG-27, MiG-29, Su-24, Su-25, Tu-22M2/M3, Tu-95, Tu-142*) oraz nowe *An-70*;
- okręty (krążowniki rakietowe typu *Sława*); ponadto Ukraina posiada duże doświadczenie w budowie morskich i rzecznych okrętów różnych klas, od kutrów patrolowych do lotniskowców włącznie;
- rakiety nośne kosmicznych systemów transportowych[50] (np. *Kosmotrans* z rakietą *Dnipro*).

Ponadto - niezależnie od sprzedaży kompletnego uzbrojenia - Ukraina zaproponowała ewentualnym kontrahentom remont okrętów bojowych w swoich stoczniach.

Z analiz rynków zbytu uzbrojenia, przeprowadzonych przez ukraińskich specjalistów wynika, że ukraiński przemysł uzbrojeniowy może znaleźć nabywców się na rynku azjatyckim, ponieważ w ubiegłym roku prawie połowa światowego importu wojskowego przypadała na Azję, szczególnie na jej region południowo-wschodni. Oceniono, że roczne wydatki zbrojeniowe tych krajów mogą osiągnąć wielkość 40 mld USD.

---

[50]W 1994 r. rządy Ukrainy i USA podpisały memorandum, w którym Ukraina zobowiązała się do dotrzymania wszystkich wymogów w zakresie nierozpowszechniania technologii rakietowych i operacji eksportowo-importowych. Ukraina posiada duże możliwości eksportowe w dziedzinie przemysłu rakietowego, dlatego - w celu ich wykorzystania - zabiega o pełnoprawne członkostwo w międzynarodowym systemie kontroli nad technologiami rakietowymi. Warunkiem członkostwa, postawionym przez USA, jest wycofanie z arsenału SZ Ukrainy rakiet operacyjno-taktycznych o zasięgu do 500 km oraz zaprzestanie ich produkcji przez ukraiński przemysł zbrojeniowy.

W celu zdobycia tych rynków Ukraina bierze aktywny udział w wystawach sprzętu wojskowego i przetargach na dostawy broni, w których uczestniczą państwa azjatyckie.

Podstawowym towarem eksportowym ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego prezentowanym podczas targów uzbrojenia są czołgi[51]. Aktualnie realizowany jest kontrakt o wartości ok. 650 mln USD na dostawę 320 czołgów do Pakistanu, którego zakończenie przewidziane jest na 1999 rok. Końcowa wartość tego kontraktu może przewyższyć ustaloną kwotę. Z sumy kontraktu 10% ma otrzymać budżet państwa, natomiast 90% producent czołgów.

Przedmiotem zabiegów Ukrainy stał się obecnie rynek turecki, w związku z ogłoszonym przez Turcję przetargiem na kupno ok. 1000 czołgów. Oficjalne zgłoszenie przez ministra obrony Ukrainy gen. płk. O. Kuźmuka ukraińskiego czołgu *T-84* do przetargu nastąpiło podczas targów uzbrojenia, które odbyły się w Ankarze w dniach 23-26.09. 1997 r.

Eksperci ukraińscy uważają, że czołg ten ma dużą szansę wygrania przetargu, gdyż posiada doskonałe parametry taktyczno-techniczne oraz dużą siłę ognia, a najważniejszą jego zaletą jest konkurencyjna w stosunku do ofert zachodnich (dwukrotnie niższa) cena. Ponadto ukraińskie Zakłady Produkcyjne im. Małyszewa w przypadku wygrania przetargu są w stanie - na życzenie strony tureckiej - wyposażyć czołg *T-84* w zachodnie systemy kierowania ogniem, uzbrojenie, środki łączności i całkowicie adaptować go do standardów NATO[52].

Ukraińskie czołgi cieszą się dużym zainteresowaniem na światowych rynkach uzbrojenia ze względu na niską cenę. Jednak - jak stwierdził minister spraw zagranicznych Ukrainy H. Udowenko - Ukraina nie może eksportować swoich czołgów do wszystkich potencjalnych odbiorców.

Kolejną ofertą Ukrainy na światowych rynkach handlu bronią są bojowe wozy opancerzone. W maju 1997 r. Ukraina zakończyła realizację kontraktu z Indonezją na

---

[51] Ukraińskie czołgi produkowane są w zakładach zbrojeniowych im. Małyszewa w Charkowie, które dysponują nowoczesnymi poligonami, bazą remontową, a także szkołą specjalistów dla własnych potrzeb w Wyższej Oficerskiej Szkole Pancernej.

[52] Potwierdził to przewodniczący Państwowego Komitetu Kontroli nad Eksportem Uzbrojenia W. Waszczylin, który oświadczył w dniu 10.09. 1997 r., że Ukraina będzie przechodzić na produkcję uzbrojenia wg standardów krajów Europy Zachodniej i NATO.

dostawy pływających wozów bojowych i systemów remontowych, co uważane było za jedną z prób umocnienia się na rynku zbrojeniowym Azji Południowo-Wschodniej. Za sprzedane Indonezji wozy bojowe Ukraina otrzymała 610 mln USD.

Ukraina zamierza także eksportować nadwyżkę używanych samolotów bojowych, które znajdują się w magazynach sprzętu wojskowego oraz nowe samoloty transportowe. Dużą nadzieję pokłada w wyprodukowanym w kooperacji z przemysłem rosyjskim samolocie transportowym *An-70*, który uzyskał wysoką ocenę na międzynarodowych wystawach lotniczych w Paryżu (Le Bourget 1996 r.) i Moskwie (Maks-97). Samolot ten, którego koszt nie przekracza 50 mln USD, powinien szybko zdobyć światowe rynki[53].

Pomimo dużych możliwości w budowie oraz remontach okrętów wojennych, Ukraina - poza naprawami okrętów sił morskich FR - rzadko otrzymuje zamówienia remontowe; w październiku br. na Ukrainie dokonano zaledwie remontu silnika indonezyjskiego okrętu wojennego.

Największym kontrahentem Ukrainy w zakupie okrętów jest FR. Aktualnie Ukraina kończy budowę krążownika rakietowego *Admirał Łobow* dla SM FR, a ponadto planowane jest podpisanie kontraktu na dokończenie remontu śmigłowcowca (dużego okrętu zwalczania OP) *Moskwa*[57]. W ofercie ukraińskiej dla SM FR znajduje się również wykorzystanie dwóch nowych suchych doków zbudowanych na Ukrainie do demontażu rosyjskich okrętów podwodnych.

Ukraina widzi znaczne możliwości nawiązania współpracy z Brazylią, której delegacja wojskowa przebywała w drugiej połowie września 1997 r. na Ukrainie. W skład delegacji wchodzili m.in. przedstawiciele SM, którzy odwiedzili ukraińskie stocznie. Była to pierwsza wizyta i kontakt między SZ Brazylii i Ukrainy. Strona ukraińska liczy na korzystną współpracę z tym krajem, zwłaszcza z brazylijskimi siłami morskimi; w perspektywie widzi możliwość sprzedaży wybranego sprzętu.

---

[53] Z ukraińskich danych wynika, że europejskie państwa NATO nie posiadają wystarczającej liczby samolotów transportowych. Powyższa ocena związana jest m.in. z faktem wykorzystywania przez siły pokojowe NATO w Bośni 10 samolotów *Il-76* należących do SZ Ukrainy. Ukraińscy eksperci oceniają, że samolot tej klasy będzie potrzebny NATO za 2-3 lata. Francja i Niemcy już dzisiaj wykazują zainteresowanie zakupem ukraińskiego samolotu. Wg ich analiz, zakup tej klasy sprzętu dla potrzeb własnych SZ pozwoliłby zaoszczędzić ok. 4 mld USD.

[57] Stocznia Mikołajewska wykonała w 80% prace remontowe krążownika; na ich dokończenie MO FR potrzebuje jeszcze ok. 17 mln USD.

Ukraina dysponuje znacznymi możliwościami w produkcji kosmicznych rakiet nośnych. Jednak wznowienie tej produkcji uwarunkowane jest przyłączeniem się Ukrainy do międzynarodowego systemu kontroli nad technologiami rakietowymi[54]. Ponadto - zdaniem zachodnich ekspertów - korzystna dla Ukrainy może być sprzedaż rakiet nośnych międzykontynentalnych pocisków balistycznych, które są obecnie demontowane na jej terytorium.

Ze względu na duże zyski z handlu uzbrojeniem, w ostatnim okresie nasila się rywalizacja między ukraińskim a rosyjskim przemysłem zbrojeniowym[55], pomimo podpisania w Moskwie (w marcu 1997 r.) umowy o współpracy pomiędzy dwiema największymi firmami zajmującymi się produkcją i sprzedażą uzbrojenia - Ukrspeceksport na Ukrainie i Roswoorużenije w Rosji[56].

Obecnie w sprzedaży nowego sprzętu wojskowego (szczególnie czołgów oraz samolotów transportowych) Ukraina jest w stanie konkurować na światowych rynkach uzbrojenia zarówno z USA i Francją, jak i Federacją Rosyjską.

Nie można również wykluczyć, że Ukraina zdobędzie w najbliższych latach wysoką światową pozycję wśród producentów kosmicznych systemów transportowych. Świadczą o tym plany wykorzystania rakiet nośnych międzykontynentalnych pocisków balistycznych *SS-18* w projekcie Teledisc, który zakłada wprowadzenie na niską orbitę 840 sztucznych satelitów w celu utworzenia globalnej przestrzeni komputerowej nowej generacji. Całkowita wartość projektu wynosi 9 mld USD, a jego uczestnikami są m.in. amerykańskie firmy Microsoft i Boeing.

Duże możliwości posiada dobrze rozwinięty dział naukowo-badawczy na Ukrainie, który może - pod warunkiem prowadzenia odpowiedniej polityki przez

---

[54] Członkami międzynarodowego systemu kontroli nad technologiami rakietowymi jest ok. 30 najbardziej rozwiniętych krajów świata. Przystąpienie Ukrainy do tych porozumień blokowane jest przez Stany Zjednoczone, które wspólnie z Rosją są najpoważniejszymi konkurentami Ukrainy w tej dziedzinie.

[55] W lutym 1997 r. I zastępca dyrektora rosyjskiego przedsiębiorstwa państwowego Roswoorużenije M. Timkin oświadczył, że na rynku uzbrojenia Rosja będzie traktować inne państwa WNP w taki sam sposób, jak swoich konkurentów zachodnich. Może ona wstrzymać dostawy własnych wyrobów kompletujących dla techniki wojskowej i uzbrojenia do krajów WNP, o ile działania tych krajów na rynku uzbrojenia będą szkodzić interesom politycznym i gospodarczym Moskwy. Wg M. Tymkina, kraje WNP eksportują takie samo uzbrojenie jak Rosja, lecz po 2-3-krotnie niższych cenach.

[56] W umowie tej uzgodniono politykę cenową i problemy eksportu produkcji, którą wykonują Ukraina i Rosja w ramach kooperacji na rynki trzecie.

państwo - przyczynić się do rozwoju technologicznego przemysłu zbrojeniowego, czyniąc go tym samym korzystnym partnerem.

Ze względu na duże nadwyżki sprzętu wojskowego zalegającego magazyny uzbrojenia, należy się spodziewać, że w najbliższych latach Ukraina zwiększy aktywność w poszukiwaniu kontrahentów na zakup ww. sprzętu, nawet po cenach zbliżonych do kosztów przechowywania i konserwacji.

Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Ukrainy

Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Ukrainy, przyjęta 16.01.1997 r. przez Radę Najwyższą, zawiera ogólną wykładnię polityki bezpieczeństwa oraz określa główne cele i przedsięwzięcia niezbędne do jej realizacji. Stanowi ona podstawę prawną działalności organów władzy państwowej, instytucji o charakterze polityczno-wojskowym oraz władz samorządowych w zakresie problematyki bezpieczeństwa narodowego.

Treść tego dokumentu zobowiązuje również Komisję ds. Obrony i Bezpieczeństwa Narodowego przy Radzie Najwyższej Ukrainy oraz odpowiednie ministerstwa do opracowania pakietu ustaw dotyczących bezpieczeństwa i obronności.

Podstawowym celem polityki bezpieczeństwa Ukrainy jest umacnianie ukraińskiej państwowości i ochrona interesów narodowych. Cel ten jest realizowany poprzez:

- tworzenie społeczeństwa obywatelskiego oraz rozwój instytucji demokratycznych służących ochronie praw i swobód obywatelskich;
- umacnianie stabilności politycznej i socjalnej, zagwarantowanie praw narodu ukraińskiego i mniejszości narodowych zamieszkujących terytorium Ukrainy;
- obronę suwerenności państwowej, integralności terytorialnej i nienaruszalności granic;
- tworzenie samowystarczalnej i zorientowanej społecznie gospodarki rynkowej;
- umacnianie i rozwój potencjału naukowo-technicznego;

- ustanowienie równoprawnych i wzajemnie korzystnych stosunków ze wszystkimi państwami, integracja ze społecznością europejską i światową.

Koncepcja określa czynniki zagrażające bezpieczeństwu państwa. Zaliczono do nich m.in.:

- ewentualne działania państw sąsiednich mające na celu destabilizację sytuacji w państwie, w tym z wykorzystaniem mniejszości narodowych, oraz próby przejęcia władzy przez ugrupowania polityczne działające na Ukrainie, popierane przez obce państwa;
- surowcowe, finansowe i technologiczne uzależnienie gospodarki Ukrainy od państw obcych;
- rosnącą przestępczość, głównie zorganizowaną, oraz korupcję aparatu państwowego i rozrastanie się „szarej strefy" w gospodarce;
- możliwość użycia przeciwko Ukrainie broni jądrowej i innych rodzajów broni masowego rażenia, spadek poziomu gotowości bojowej oraz upolitycznienie SZ i struktur siłowych państwa;
- koncentrację w pobliżu granic Ukrainy obcych formacji zbrojnych i uzbrojenia, w wielkościach naruszających ustanowioną równowagę sił oraz niestabilność sytuacji polityczno-wojskowej i konflikty w państwach sąsiednich;
- ekspansję informacyjną ze strony państw trzecich oraz niekontrolowany odpływ informacji stanowiących tajemnicę państwową i wojskową.

Koncepcja wytycza również główne kierunki polityki bezpieczeństwa, uwzględniające interesy narodowe i potencjalne zagrożenia. Obejmują one m.in.:

- udział w istniejących i tworzonych systemach światowego i regionalnego bezpieczeństwa;
- rozwój systemu ochrony konstytucyjnych podstaw funkcjonowania państwa, tworzenie niezbędnych warunków do efektywnej walki z korupcją i przestępczością, szczególnie z jej zorganizowanymi formami, oraz przeciwdziałanie przypadkom naruszania przepisów wynikających z ustaw i innych aktów prawnych;

- właściwe wykorzystanie środków budżetowych, przeciwdziałanie niekontrolowanemu odpływowi zasobów materialnych, finansowych, intelektualnych i informacyjnych państwa oraz walkę z nielegalną działalnością gospodarczą;
- tworzenie efektywnych mechanizmów pozwalających na wyprzedzające działania, a także lokalizację i likwidację skutków potencjalnej agresji lub konfliktu zbrojnego;
- zapewnienie nienaruszalności granicy państwowej i integralności terytorialnej Ukrainy oraz umacnianie demokratycznej kontroli nad SZ i formacjami podporządkowanymi resortom siłowym;
- eliminację negatywnych skutków ekspansji informacyjnej ze strony innych państw oraz opracowanie systemu zdobywania, przechowywania, rozpowszechniania i wykorzystywania ważnych dla społeczeństwa informacji, tworzenie i rozwijanie infrastruktury informacyjnej państwa.

W celu ochrony interesów narodowych, m.in. w sferze politycznej, gospodarczej, wojskowej i informacyjnej, koncepcja przewiduje utworzenie systemu bezpieczeństwa narodowego Ukrainy, stanowiącego skoordynowany zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materiałowych, wzajemnie powiązanych i działających w ramach ukraińskiego ustawodawstwa.

Przedsięwzięcia związane z tworzeniem systemu obejmują:

- opracowanie podstaw prawnych związanych z jego funkcjonowaniem, określenie struktury organizacyjnej oraz podział funkcji podmiotów organizacyjnych wchodzących w jego skład;
- kompleksowe zabezpieczenie działalności elementów struktury organizacyjnej systemu oraz przygotowanie sił i środków systemu do ich użycia zgodnie z przeznaczeniem.

Do podstawowych funkcji poszczególnych elementów systemu należy realizacja przedsięwzięć w zakresie planowania, kierowania i współdziałania z międzynarodowymi strukturami bezpieczeństwa, w tym:

- opracowywanie strategii i planów przedsięwzięć z zakresu bezpieczeństwa narodowego;

- określanie interesów narodowych i ich priorytetów, wskazywanie zagrożeń i czynników destabilizujących oraz analiza przyczyn i skutków ich powstawania;
- organizowanie i bezpośrednie kierowanie działalnością elementów systemu oraz ocena kosztów i rezultatów przedsięwzięć związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa narodowego;
- wyprzedzanie i eliminowanie wpływu zagrożeń i czynników destabilizujących na interesy narodowe;
- lokalizowanie oraz likwidowanie konfliktów oraz ich skutków;
- udział w istniejących oraz współtworzenie nowych systemów bezpieczeństwa;
- uczestnictwo w pracach dwu- i wielostronnych struktur politycznych, gospodarczych i wojskowych w celu uzgodnienia zasad regulujących wzajemne stosunki oraz wspólnej realizacji przedsięwzięć w ramach międzynarodowych systemów bezpieczeństwa.

Koncepcja określa również podstawowe kompetencje głównych organów władzy ustawodawczej i wykonawczej w zakresie odpowiedzialności za bezpieczeństwo narodowe oraz działalność systemu bezpieczeństwa narodowego. I tak:

⇒ Rada Najwyższa reguluje w formie ustaw działalność organów władzy państwowej w zakresie bezpieczeństwa narodowego oraz sprawuje nad nimi kontrolę;

⇒ Prezydent - jako głowa państwa - jest gwarantem suwerenności państwowej i integralności terytorialnej Ukrainy oraz przestrzegania zasad konstytucji, praw i swobód obywatelskich; jako zwierzchnik SZ i przewodniczący Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony strzeże niepodległości poprzez kierowanie obronnością państwa;

⇒ Rada Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony koordynuje i kontroluje działalność organów władzy wykonawczej w sferze bezpieczeństwa narodowego i obrony;

⇒ Gabinet Ministrów realizuje zadania związane z zabezpieczeniem gotowości obronnej państwa, bezpieczeństwem narodowym Ukrainy oraz zapewnia przestrzeganie porządku publicznego;

⇒ Sąd Konstytucyjny określa oficjalną interpretację ustaw i innych aktów prawnych w sferze bezpieczeństwa narodowego;

⇒ Ministerstwa, organy władzy państwowej i samorządu lokalnego w granicach swoich pełnomocnictw, wykorzystując środki budżetowe i pozabudżetowe, zabezpieczają realizację ustaw, dekretów prezydenta, koncepcji i programów w sferze bezpieczeństwa narodowego oraz zapewniają przygotowanie i utrzymanie w gotowości sił i środków, decydują o ich użyciu i kierują ich działalnością;

⇒ Wojskowa Organizacja Państwa[57] - zabezpiecza obronę Ukrainy, ochronę jej suwerenności, integralności terytorialnej i nienaruszalności granic; przeciwdziała wewnętrznym i zewnętrznym zagrożeniom o charakterze wojskowym, zwalcza zorganizowaną przestępczość, zabezpiecza ochronę ludności w przypadku katastrof, klęsk żywiołowych, niebezpiecznych konfliktów społecznych, epidemii itp.

W polityce zagranicznej, gospodarczej i obronnej Ukrainy, po okresie pełnej neutralności i niezaangażowania oraz „balansowania" między Rosją a Zachodem, wyraźnie uwidacznia się kierunek proeuropejski. Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Ukrainy, jako jeden z podstawowych dokumentów w zakresie polityki wewnętrznej, zagranicznej i wojskowej, jest potwierdzeniem dokonującej się ewolucji.

W tym kontekście jedną z najważniejszych innowacji jest dopuszczalność uczestnictwa Ukrainy w istniejących oraz w nowo tworzonych systemach bezpieczeństwa międzynarodowego, co w praktyce oznacza odchodzenie od pozablokowego statusu państwa.

Koncepcja otwiera również drogę legislacyjną do sygnalizowanej od dawna przez wszystkie opcje polityczne nowelizacji doktryny wojennej i strategii, w celu ich dostosowywania do zmieniającej się sytuacji geopolitycznej w Europie, w jakiej znalazła się również Ukraina.

---

[57]Pojęcie użyte w tekście oryginału. Wojskową Organizację Państwa tworzą siły zbrojne, Służba Bezpieczeństwa Ukrainy, Gwardia Narodowa, Wojska Wewnętrzne, organy i pododdziały MSW, Wojska Ochrony Pogranicza, pododdziały wojskowe Ministerstwa ds. Sytuacji Nadzwyczajnych i Ochrony Społeczeństwa przed Skutkami Awarii w Czarnobylu oraz Zarząd Ochrony Państwa i inne formacje paramilitarne utworzone zgodnie z konstytucją.